

INSTITUTI I TRASHËGIMISË SHPIRTËRORE
E KULTURORE TË SHQIPTARËVE – SHKUP

GJUHA SHQIPE NË MAQEDONI

– histori dhe perspektiva –

(Panel shkencor mbajtur më 18.06.2018, Shkup)

АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК ВО МАКЕДОНИЈА

– историја и перспективи –

(Научен панел одржан на 18.06.2018, Скопје)

22

Boton:
INSTITUTI I TRASHËGIMISË SHPIR TËRORE
E KULTURORE TË SHQIPTARËVE – SHKUP

Vëllimi 22 – 2018
Biblioteka: **SCUPI**

Për botuesin:
Prof. dr. Skender Asani

Kryeredaktor:
Prof. dr. Zeqirija Ibrahim

Këshilli redaktues:
Prof. dr. Qemal Murati
Prof. dr. Hidajete Azizi

Sekretar i redaksisë:
Mr. Murtezan Idrizi

Redaktor teknik:
Naser Fera

ISBN: 978–608–4653–80–6

Copyright©ITSHKSH, 2018
Të gjitha të drejtat janë të rezervuara për botuesin.

www.itsh.edu.mk

*Ky botim financohet nga Ministria e Kulturës
e Republikës së Maqedonisë*

INSTITUTI I TRASHËGIMISË SHPIRTËRORE
E KULTURORE TË SHQIPTARËVE – SHKUP

GJUHA SHQIPE NË MAQEDONI

– histori dhe perspektiva –

(Panel shkencor mbajtur më 18.06.2018, Shkup)

АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК ВО МАКЕДОНИЈА

– историја и перспективи –

(Научен панел одржан на 18.06.2018, Скопје)

22

SCUPI

Shkup, 2018

TRYEZA E LËNDËS:

DY FJALË PËR BOTIMIN.....	7
Qemal Murati: MAQEDONIA NË GJUHË – IDENTITETE LINGUISTIKE DHE TË DREJTAT GJUHËSORE.....	9
Avzi Mustafa: TOLERANCA GJUHËSORE NDËRMJET MAQEDONASVE DHE SHQIPTARËVE	37
Asllan Hamiti: PËRDORIMI DHE MBROJTJA E SHQIPES STANDARDE NË MAQEDONI	47
Valbona Toska (Nesimi): POLITIKAT GJUHËSORE NDAJ GJUHËS SHQIPE NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË	65
Ismet Osmani: SHQIPJA STANDARDE DHE REALITETI GJUHËSOR NË MAQEDONI.....	75
Mustafa Ibrahim / Berton Sulejmani: GJENDJA E SOTME E PËRDORIMIT TË TOPONIMEVE DHE MBISHKRIMEVE SHQIPE NË MAQEDONI	83
Ajten Hajdari Qamili: PËRMIRËSIMI I CILËSISË SË SHQIPES STANDARDE NË INSTITUCIONET E MAQEDONISË	101
Hidajete Azizi: EMRAT PERSONALË NDËRMJET IDENTITETIT DHE ADMINISTRATËS SHTETËRORE NË MAQEDONI	109
Sefer Tahiri: DISKURSI PUBLIK DHE POLITIK MBI PËRDORIMIN ZYRTAR TË GJUHËS SHQIPE NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË	123
Zeqirija Ibrahim: STATUSI I GJUHËS SHQIPE NË MAQEDONI.	139
Jordan Plevnesh: KËNGË VËLLAZËRORE PËR BALLKANIN – ZEMRËN E EUROPËS.....	165

ЗБОР–ДВА КОН ИЗДАНИЕТО.....	173
Ќемал Мурати: МАКЕДОНИЈА ВО ЈАЗИКОТ – ЛИНГВИСТИЧКИ ИДЕНТИТЕТИ И ЈАЗИЧНИТЕ ПРАВА	175
Авзи Мустафа: ЈАЗИЧНАТА ТОЛЕРАНЦИЈА ПОМЕЃУ МАКЕДОНЦИТЕ И АЛБАНЦИТЕ.....	203
Аслан Хамити: ПРИМЕНАТА И ГРИЖАТА ЗА АЛБАНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК ВО МАКЕДОНИЈА	213
Валбона Тоска (Несими): ЈАЗИЧНИТЕ ПОЛИТИКИ КОН АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА.....	231
Исмет Османи: АЛБАНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК И ЈАЗИЧНАТА РЕАЛНОСТ ВО МКЕДОНИЈА.....	241
Мустафа Ибрахими / Бертон Сулејмани: ДЕНЕШНАТА СОСТОЈБА НА УПОТРЕБАТА НА ТОПОНИМИТЕ И НА АЛБАНСКИТЕ НАТПИСИ ВО МАКЕДОНИЈА	249
Ајтен Хајдари – Ќамили: ПОДОБРУВАЊЕ НА КВАЛИТЕТОТ НА АЛБАНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК ВО ИНСТИТУЦИИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА.....	267
Хидајете Азизи: ЛИЧНИТЕ ИМИЊА ПОМЕЃУ ИДЕНТИТЕТОТ И ДРЖАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЈА ВО МАКЕДОНИЈА	275
Сефер Тахири: ЈАВНИОТ И ПОЛИТИЧКИОТ ДИСКУРС ОКОЛУ СЛУЖБЕНАТА УПОТРЕБА НА АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	289
Зеќирија Ибрахими: СТАТУСОТ НА АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК ВО МАКЕДОНИЈА	305
Јордан Плевнеш: БРАТСКА ПЕСНА ЗА БАЛКАНОТ – СРЦЕТО НА ЕВРОПА	333

DY FJALË PËR BOTIMIN

Çështja e përdorimit publik të gjuhës shqipe në Maqedoni, përveç një temë që në opinionin e Maqedonisë është trajtuar në debatet politike dhe juridike, nuk i ka lënë imunë as gjuhëtarët, veçanërisht ata që merren me sociolingustikë ose me studimin e gjuhësisë së zbatuar (*applied linguistics*), e cila e trajton planifikimin dhe zbatimin e gjuhës në shoqëri.

Duke synuar që të japim ndihmesën tonë shkencore, veçmas në këtë vit, kur çështja e përdorimit publik të gjuhës shqipe është rikthyer me intensitet të lartë, Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve më 18 qershor të vitit 2018 e organizoi një panel shkencor, ku morën pjesë studiues/gjuhëtarë të të gjitha institucioneve të larta arsimore e shkencore shqiptare të vendit. Për fat të keq, përkundër përpjekjes, ne nuk arritëm të kemi të pranishëm edhe gjuhëtarë maqedonas, në mënyrë që të mund t'i ballafaqojmë qëndrimet përkitazi me këtë temë kaq të ndjeshme. Sidoqoftë, deri në një konferencë të përbashkët mbi këtë temë, që besojmë se do të ndodhë së shpejti, Instituti jonë ka vendosur që kumtesat e këtij paneli t'i përkthejë edhe maqedonisht, në mënyrë që – së paku në këtë mënyrë – opinioni lingustik maqedonas dhe opinioni tjetër i përgjithshëm të mund të njihet me qëndrimet e gjuhëtarëve shqiptarë për këtë temë. Prandaj ky vëllim i edicionit SCUPI është ndarë në dy pjesë: në pjesën e parë janë kumtesat në gjuhën shqipe, ndërsa në pjesën e dytë janë ato në gjuhën maqedonase.

Me këtë rast Instituti i shpreh falënderime prof. Jordan Plevneshit, i cili në cilësinë e artistit dhe studiuesit të artit, përmes një poezie, mori pjesë në këtë panel, për ta mbajtur gjallë kështu frymën e bashkëpunimit ndërmjet komuniteteve në Maqedoni, por edhe për të dëshmuar se ky komunikim vërtet është i mundur në vendin tonë.

Po ashtu e falënderojmë edhe Ministrinë e Kulturës të Republikës së Maqedonisë për mbështetjen e dhënë në botimin e këtij vëllimi.

Shkup, tetor 2018

Zeqirija Ibrahim, i
Sekretar Shkencor

QEMAL MURATI

*Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve
– Shkup*

MAQEDONIA NË GJUHË – IDENTITETE LINGUISTIKE DHE TË DREJTAT GJUHËSORE

*(Situata gjuhësore dhe modele kushtetuese në disa vende ballkanike
dhe evropiane për përdorimin e gjuhës)*

Në aspektin etnik, Republika e Maqedonisë s'ka si të jetë më ballkanike. Rreth 65 për qind e popullsisë janë maqedonas etnikë. Ata flasin një gjuhë sllave dhe praktikojnë krishterimin ortodoks lindor (deri në pikën më të fundit fetare). 25 për qind e popullsisë janë shqiptarë, që flasin shqip dhe fe kanë islamin. Pjesa tjetër e popullsisë janë turq, romë, vlleh dhe kështu me radhë (Jay Nordlinger). Në aspektin linguiistik, gjuha shqipe që flitet këtu në terrenin e saj autokton, në përdorimin zyrtar a publik edhe me Ligjin e ri për përdorimin e gjuhëve (2018) ka statusin e dorës së dytë, nuk është e barabartë me maqedonishten, dhe në Kushtetutë as nuk emërohet me emrin e saj të vërtetë si “gjuha shqipe” (sepse kjo i frikëson maqedonasit!), por si “gjuha që e flasin 20 për qind e popullsisë!” Ky paradoks maqedononaz është i pashembullt, infantil, steril, i papranueshëm, që nuk përkon aspak me proceset e reja të demokracisë linguiistike evropiane.

Maqedonia nuk mund të ndërtohet dhe të ekzistojë si një shtet monolingual dhe monokulturor (kjo do të ishte vetëm një fëmë-morganë), për sa kohë që ky është një vend plurilingual dhe multi-kulturor.

E drejta për gjuhën amtare

1. E drejta për gjuhën amtare në përdorimin zyrtar hyn në korpusin e të drejtave themelore të njeriut dhe të kolektivitetit. Qysh mendimtarët e lashtësisë, këtu e dy mijë vjet më parë, përdorimin e gjuhës e formuluan si *rregullator të jetës politike*. Në pajtim me këtë parim universal për të drejtën e gjuhës amtare, kombet e qytetëruara evropiane kanë miratuar dokumentin e tyre të përbashkët – *Kartën evropiane për gjuhët rajonale dhe minoritare* (Vjenë, 1993), sipas së cilës gjuhëve të kombësive ose pakicave u jepet një prestigj më i lartë në shoqëritë demokratike dhe u caktohet një përdorim më i gjerë në jetën praktike në të gjitha nivelet: në arsim (në të gjitha shkallët), në administratë, në gjyqësi, në masmedia etj.

Në Maqedoninë më ballkanike të Ballkanit, ku ka një mozaik ylberor e një paralelizëm të fortë natyror gjuhësh, kulturash e religjionesh, e ku fliten të gjitha gjuhët që mund të merren me mend: *maqedonishtja, shqipja, turqishtja, bullgarishtja, serbishtja, arumaniishtja, greqishtja, romishtja, sefardishtja* etj., sipas Kornizës Kushtetuese të Ohrit (2001), gjuhë zyrtare është maqedonishtja dhe shqipja, kjo e dyta vetëm në ato komuna ku shqiptarët përbëjnë mbi 20 për qind të popullsisë, pra jo në gjithë territorin. Statusi i ri i përdorimit të gjuhës shqipe në Maqedoni e përcakton këtë gjuhë jo si *gjuhë zyrtare*, por si *gjuhë të rendit të dytë* (e pabarabartë me maqedonishten).

Zgjidhja kushtetuese për përdorimin e gjuhës shqipe në Maqedoni, me të cilën shqipja zyrtarizohet si “*gjuhë e dytë zyrtare*” në bashkësitë lokale ku e flasin mbi 20 për qind, dhe jo si gjuhë *bashkëzyrtare*, e barabartë me maqedonishten, siç qe propozuar fillimisht nga ndërmjetësit ndërkombëtarë të BE-së dhe SHBA-së, tregon se Republika e Maqedonisë është ende larg Evropës demokratike: *praktika evropiane nuk njeh vetëm një gjuhë zyrtare*. Njohësi i mirë i politikës gjuhësore, Dubravko Škiljan, shprehet:

“Realistët nuk duhet të harrojnë se çdo krizë shoqërore është njëkohësisht dhe krizë e komunikimit dhe krizë e gjuhës, dhe ajo mund të përballohet vetëm me ndihmën e komunikimit efikas të shumëgjuhësisë funksionale.”

Maqedonia – vendi me pasurinë më të madhe të gjuhëve dhe të bashkësive etnike në Europë dhe rajoni me demokraci më të pazhvilluar linguistike në Europë

2. E drejta për “gjuhën e tjetrit” mbetet ende një problem në Maqedoni, një paranojë dhe frustrim maqedonas se “gjuha e tjetrit” e rrezikuaka maqedonishten, që është krejt e kundërt me qasjet ndaj këtij problemi në Europë, ku mëton të hyjë dhe Maqedonia si shtet. *Maqedonia është vendi me pasurinë më të madhe të gjuhëve dhe të bashkësive etnike në Europë dhe, njëkohësisht, është vendi me demokraci më të pazhvilluar linguistike në Europë, ku e drejta për përdorimin zyrtar të gjuhës së tjetrit ende shikohet me racizëm dhe primitivizëm.* Sikurse pohon sllavisti i njohur Volf Oshlis: “Në Maqedoni, përveç maqedonasve, jetojnë dhe 23 bashkësi të tjera etnike” (Stojčevska – Antić, 2007: 126). *Fakti që në një vend kaq të vogël fliten kaq shumë gjuhë, përbën një dukuri të rrallë në Europë. Pluraliteti i etnive, i gjuhëve, i kulturave dhe i religjioneve përbën pasurinë më të madhe të këtij vendi të quajtur Maqedoni, kështu që maqedonasit duhet të jenë të aftë t’i shmangin rreziqet e njëgjuhësisë. Kur mbrohen me ligj 19 speciet e peshqve në liqenin e Ohrit dhe të Prespës nga zhdukja e tyre, atëherë si të mos mbrohen me ligj dhe 23 gjuhët e tjera që fliten në Maqedoni por të mbrohet me ligj vetëm një gjuhë – maqedonishtja?! Kjo i bie njësoj sikur në Liqenin e Ohrit dhe të Prespës të mbrohej vetëm një specie e peshkut.*

Në prag të miratimit të Ligjit për përdorimin e gjuhëve, gjuha e tjetrit në Maqedoni ende shikohet si “dimër” (*Me gjuhën shqipe “dimrin” e kemi prapa – shprehej një e përditshme maqedonase “Špic”*), e jo si një e drejtë themelore shoqërore. Pra, në mënyrë të

figurshme, gjuha maqedonase na qenka “pranverë”, diçka si lule, kurse gjuha shqipe na qenka “dimër”, diçka e ftohtë, e padurueshme. Farkuesit e kësaj ideje idiotike, me ngushtësi mendore, duhet ta kenë të qartë se rruga për në Europën demokratike e shumëkulturore nuk kalon vetëm përmes ndërrimit të emrit mitik Maqedoni, që u kushtëzua nga fqinji grek, por në radhë të parë përmes diversitetit linguistik, jo të dominancës së një gjuhe zyrtare në një shoqëri shumetnike sikundër është Maqedonia. Sot, në vitin 2018, nuk mund të mendohet më me mendësi mitike, me linguisticizëm ndaj gjuhës së tjetrit, por me realizëm e me pranimin e gjuhës së tjetrit.

Maqedonia nuk mund të ndërtohet dhe të ekzistojë si një shtet monolingual dhe monokulturor (kjo do të ishte vetëm një fatamorganë), për sa kohë që ky është një vend plurilingual dhe multikulturor.

Njohësi i mirë i gjuhëve, por dhe i mentalitetit, historisë dhe rrjedhave shoqërore në Ballkan, sociolinguisti dhe ballkanologu i shquar amerikan Viktor Friedman, shprehet:

“Nga pikëpamja gjuhësore, konstatohet se popujt mund të jetojnë mirë së bashku, pasi vetë ngjashmëritë gramatikore të gjuhëve në Ballkan, apo edhe dasitë e tyre, tregojnë se popujt kanë jetuar së bashku dhe mund të vazhdojnë bashkëjetesën. Mua më duket se shumëgjuhësia është pasuri. Në vendet ku njerëzit e etniteteve të ndryshme jetojnë së bashku, ata mësojnë gjuhët e njëri-tjetrit, për shembull Dibra, ku maqedonasit dhe shqiptarët i flasin gjuhët e njëri-tjetrit. Kur njerëzit të kuptojnë se shumëgjuhësia është një pasuri, atëherë nuk do të ketë asnjë problem në bashkëjetesën mes tyre”.

Gjuha shqipe dhe situata linguistike në Maqedoni

3. Shqiptarët si popull i vogël i ka mbajtur gjallë gjuha e madhe shqipe. Kjo gjuhë është kryeshenja e identitetit shqiptar, e me veçantitë e saj është gjithashtu dhe një nga kryeshenjat e identitetit evropian dhe

identitetit lingvistik në Maqedoni, paçka se klasa politike maqedonase, me mendësi mesjetare, nuk denjon as ta njohë me këtë emër – por me një emër të përçudnuar si “gjuhë që flitet nga 20 për qind e popullsisë”.

Sot të gjithë flasim mbi identitetin e Europës. Baza e idesë europiane mbështetet në dy kërkesa themelore dhe të pandashme: universalitetin e vlerave morale të përbashkëta dhe diversitetin e shprehive kulturore dhe veçanërisht, *diversitetin gjuhësor*. Ky i fundit, për arsye historike përbën një mjet të mrekullueshëm integrimi dhe harmonizimi, i cili ka ndikim mbi jetën e qytetarëve, mbi cilësinë e raporteve mes kombeve europiane, mbi marrëdhëniet e kontinentit me pjesën tjetër të botës, bashkekzistencën harmonike të kulturave në gjirin e shoqërive tona, me qëllim mirëfunksionimin e institucioneve dhe ecjen përpara në drejtim të konsolidimit të ndërtimit europian. Të gjithë duhet të kemi parasysh që Europa është ndër-tuar pas shumë shekujsh konfliktesh midis kombeve, e sidomos, mes fqinjëve. Të mësosh gjuhën e një partneri të sotëm, por njëkohësisht armiku të dikurshëm, është një akt i rëndësishëm me domethënie simbolike dhe dobi praktike” – thotë publicistja Ivana Tomço në një shkrim të saj me titull “*Gjuha e tjetrit*” (Agjencia e Lajmeve Sot News, 21.1.2015).

E kundërta e *idesë evropiane* është *ideja ballkanike*, e përtej kësaj dhe *ideja maqedonase*, kur gjuha e tjetrit (maq. jazikot na drugiot, ang. the language of the other) perceptohet edhe sot jo si një vlerë, por si “gjuhë e armikut”, si antivlerë. Në shtetet ballkanike, në Greqi dhe në Bullgari p.sh. nuk njihen pakicat kombëtare me kushtetutë, e rrjedhimisht nuk njihen as gjuhët e pakicave etnike. Domethënë këto dy shtete “nuk kanë probleme gjuhësore” sepse i kanë zgjidhur me mohimin e tyre në zanafillë! Ndërkaq, në Maqedoni, gjuha e tjetrit shihet si një referencë që prish kohezionin e Maqedonisë! P.sh. gjuha shqipe që flitet këtu në terrenin e saj autokton zyrtarisht nga 25 për qind e popullsisë, në përdorimin zyrtar a publik jo vetëm që nuk e ka statusin e barabartë me maqedonishten, por në Kushtetutë as nuk emërohet me emrin e saj të vërtetë si “gjuha shqipe” (sepse kjo i fri-

këson maqedonasit!), por si “gjuha që e flasin 20 për qind e popullsisë”. Në përdorimin publik gjuhët kanë status të barabartë me standarde linguistike demokratike europiane vetëm në Republikën e Kosovës dhe në Republikën e Malit të Zi. Në këtë pikëpamje, Kosova dhe Mali i Zi mund të thuhet se linguistikisht janë pjesë e Europës linguistike demokratike, me qytetërimin gjuhësor perëndimor, kurse shtetet e tjera të rajonit janë ende me qytetërimin ballkanik, që mohojnë gjuhën e tjetrit.

Sikurse thotë gjenerali i letërsisë Ismail Kadare: *“Në Ballkan tragjedia e gjuhës ka vazhduar deri në ditët tona. Në qytetërimin tonë ballkanik, racizmi fillestar rrjedh nga gjuha dhe jo nga ndryshimi i ngjyrës së lëkurës, as nga dallimet midis zakoneve, as nga mizoritë”*. Kjo lojë vazhdon të luhet edhe deri në ditët tona. Shqiptarët fatmirësisht nuk kanë pasur urrejtje ndaj gjuhës së tjetrit. Ballkanasit sot, si dhe në të kaluarën, kanë nevojë për më shumë gjuhë, jo për më pak gjuhë. Sepse shuma është pasuri, paka është varfëri.

Gjuha shqipe në truallin e saj në Maqedoni është një pasuri e madhe jo vetëm për shqiptarët, por edhe për maqedonasit; ashtu sikurse dhe maqedonishtja që është një pasuri e madhe edhe për shqiptarët e jo vetëm për maqedonasit. Vetëm se bartësit e gjuhëve respektive duhet të zhvishen sa më parë nga patriotizmi lokal primitiv që i sundon paradoksalisht edhe sot. Sidomos elitat politike dhe ato akademike. Linguistët, letrarët, intelektualët dhe publicistët maqedonas edhe sot sikur nuk kanë guxim të shprehen publikisht se e drejta e përdorimit të gjuhës shqipe në Maqedoni është një e drejtë universale (me ndonjë përjashtim të rrallë si Mirjana Maleska, Jordan Plevnesh e ndonjë tjetër), që nuk i dëmton aspak maqedonasit dhe gjuhën e tyre maqedonishten; kjo sepse druajnë se nga pala e tyre e orientuar në pozicionin “antishqipe” (ku është ngujuar në këtë fatalitet edhe presidenti Gjorgje Ivanov) do të etiketoheshin për “tradhti kombëtare”, mendja e tyre se Maqedonia u takon vetëm atyre. E rrjedhimisht në Maqedoni duhet të përdoret vetëm një gjuhë zyrtare – maqedonishtja! Ajme, me çfarë mendësie përpiqen të ndërtojnë të tashmen dhe të ardhmen

linguistike të shoqërisë mulietnike e multigjuhësore në Maqedoni, me një ideologji regresiste që e ka zbatuar vetëm fashizmi!

Për ndjesinë ndaj gjuhës së tyre që kanë kombet europiane mjafton të sjellim këtë fakt relevant:

Konfederata zvicerane në aspektin e politikave linguistike është një "aparati i çuditshëm: shtatë milionë banorë flasin 4 gjuhë të ndryshme, me status të barabartë zyrtar: gjermanisht, frëngjisht, italisht dhe retoromanisht. Madje, dhe për emërtimin e vendit përdoret latinishtja Confoederatio Helvetica, në mënyrë që t'i iket favorizimit të njëjës prej katër gjuhëve zyrtare të Zvicrës.

Nga kjo zgjidhje linguistike, Zvicra e vogël asgjë nuk humbet ngaqë nuk ka një gjuhë zyrtare të vetme.

E, nga ana tjetër, në Maqedoninë po ashtu të vogël, me 2.2 milionë banorë, ku së paku 1/3 e popullatës janë shqiptarë, ka një Ligj vetëm për përdorimin e gjuhës maqedonase si gjuhë zyrtare në të gjithë territorin e shtetit, por nuk ka një ligj që edhe gjuhës shqipe t'i krijonte një status të tillë të barabartë. Në kokat e thinjura të disa akademikëve në Maqedoni për ta konsideruar gjuhën shqipe në të njëjtën mënyrë si një gjuhë të dytë zyrtare qenka herezi, mallkim! Kjo sepse, në kokat e tyre, po shkatërrohet maqedonishtja!

Pashmangshëm, ku nuk ka gjuhë zyrtare, nuk ka as popull zyrtar.

Gjuhët – pasuria më e madhe e Ballkanit

4. *Gadishulli ballkanik u ka bërë gjithmonë përshtypje vëzhguesve me morinë e popujve që e banojnë* (Bernard Lory 2007: 186). Gjuhët janë pasuria më e madhe e Ballkanit. Edhe Maqedonia më ballkanike e Ballkanit ku fliten të gjitha gjuhët që mund të merren me mend, – siç thoshte Ferdinand de Sossy, – me asgjë nuk mund të krenohet më shumë se sa me pasurinë më të madhe të gjuhëve që fliten në këtë territor prej shekujsh e mijëvjeçarësh. Këto gjuhë që fliten në arealin e Maqedonisë popujt duhet të dinë t'i çmojnë e t'i vlerësojnë. “*Guhë e*

vet gjithkujt i duket më e ëmbël se gjuha e huaj” – thotë një fjalë e urtë popullore e Kosovës. Por kjo nuk nënkupton aspak se gjuha e tjetrit nuk është e mirë dhe se nuk duhet të akceptohet nga të tjerët. Mospranimi i gjuhës së tjetrit shpie në racizëm dhe fashizëm të papranueshëm. Ta vlerësojmë gjuhën tonë, pa i urreyer të tjerat – kjo do të ishte formula e qytetërimit linguistik dhe mbijetesës etnike edhe në Maqedoni.

Në Spanjën shumëgjuhëshe, pas fitores së fashizmit në luftën qytetare spanjolle, diktatori gjeneral Franko e shpalli jolegale komunikimin në çfarëdo gjuhe tjetër përveç kastilianishtes spanjolle, kurse baskëve, katalonasve dhe galëve rregullisht u urdhërohej “*të pushonin së lehuri si qen*” dhe “*të flisnin me gjuhën e krishterë*” (Trask 2005: 154).

Kjo ideologji për gjuhën, kuptohet, i përket kohës së fashizmit në Europë. Me fitoren e botës kundër asaj murtaje të zezë, fashizmi si i tillë ishte i dënuar të pësonte debakël dhe ideologjia e tij për gjuhën gjithashtu.

Mirëpo, forma a recidiva të fashizmit linguistik nuk është se nuk hasim edhe sot sidomos në disa shtete të vogla ballkanike, si p.sh. në Maqedoni, ku vetëm gjuha maqedonase është shpallur me kushtetutë të jetë gjuhë zyrtare e rendit të parë në gjithë territorin e republikës, kurse gjuhët e tjera, e edhe shqipja e një popullsie shumicë, si gjuhë të rendit të dytë e të tretë.

Shqiptarët dhe maqedonasit, si dy komunitete më të mëdha etnike, janë të detyruar prej shekujsh të bashkekzistojnë një një shtet që quhet Maqedoni. Të mësosh dhe të komunikosh edhe në gjuhën e tjetrit është *një conditio sine quan non*, kusht pa të cilin nuk mund të ketë të tashme dhe të ardhme të shtetit të përbashkët. Porse te maqedonasit është kultivuar vetëdija që “patriotizmi gjuhësor” të mos shprehet aq në dashurinë ndaj gjuhës vetjake sa në urrejtjen ndaj gjuhës shqipe, me të cilën gjuhë janë në kontakt pothuajse 1000–1500 vjet. Dhe ende vuajnë dergjën e urrejtjes ndaj kësaj gjuhe.

Rajoni i quajtur Maqedoni, me pasurinë më të madhe shumëgjuhëshe në Ballkan, ka qenë një vend ku është eksperimentuar më së shumti edhe me gjuhën e tjetrit. Pushteti serb, deri në prag të Jugosllavisë së

vjetër, ka ndaluar përdorimin e gjuhës dhe toponimisë me format maqedonase, kurse pushteti maqedonas, me krijimin e Jugosllavisë së re pas Luftës së Dytë Botërore, me të njëjtat metoda që ka zbatuar pushteti serb ndaj maqedonishtes, ka ndaluar gjuhën shqipe dhe përdorimin e toponimeve me format shqipe.

Burimi i kësaj anomalie është refleksi i orientimit antishqiptar të klasës politike dhe inteligjencies maqedonase, e cila “urrejtjen për gjuhën e tjetrit” e ka injektuar te popullata sllave e këtij vendi, aq sa nëpërkëmbja e gjuhës shqipe dhe diskriminimi institucional i saj është bërë detyrë kombëtare maqedonase. Kjo mund të konkretizohet me konstatimin se 99 për qind e shqiptarëve të Maqedonisë mund të komunikojnë në gjuhën maqedonase, kurse vetëm 3 për qind e maqedonasve mund të komunikojnë në gjuhën shqipe (sipas një sondazhi të gazetës maqedonase “Dnevnik” të Shkupit).

Duke iu referuar statusit që kanë gjuhët e pakicave në Shqipëri dhe në Kosovë, si dhe politikave gjuhësore në shtete shumëgjuhëshe, si Zvicra, Finlanda etj., madje edhe ish-Jugosllavia, ku gjuha zyrtare shihej si kod i barabarësisë, mund të konstatohet se në Maqedoni gjuha zyrtare shihet si kod për dominim, prej nga buron edhe modeli i centralizmit gjuhësor-politik që zbatohet në praktikë. Dhe, kësisoj:

Maqedonia që është vendi me pasurinë më të madhe të gjuhëve në Europë, paradoksalisht është vendi me shkeljen më të madhe të të drejtave të përdorimit zyrtar të gjuhës së tjetrit. Kjo politikë gjuhësore në kushtet e sotme në një shtet me jo më pak se 23 gjuhë është anakronike dhe e dëmshme.

Në këto rrethana, ‘shqipja zyrtare’ “është vetëm një eksperimentim dhe simulim dhe se deri në zyrtarizimin e saj nevojitet edhe shumë kohë dhe një politikë më këmbëngulëse shqiptare” dhe se, pas annistisë politike të vitit 2001, “*nevojitet edhe annistun i gjuhës shqipe*”. Po kjo kërkon që klasa politike shqiptare në maqedoni të luftojë me këmbëngulje për përmbushjen e detyrimeve që burojnë nga kushtetuta, marrëveshja e ohrit dhe legjislacioni i vendit për gjuhën, duke kërkuar edhe përmirësime e plotësime të këtij legjislacioni. Për ta bërë këtë, ajo duhet të mbështetet në ekspertizën e gjuhëtarëve që merren

me çështje të politikave gjuhësore dhe që njohin situatën gjuhësore në Maqedoni, qofshin këta shqiptarë apo të huaj, të cilët duket se nuk janë pyetur kur është nënshkruar marrëveshja apo kur janë hartuar ligjet për gjuhën. Nga ana tjetër, popullsia maqedonase duhet të çlirohet nga mendësitë primitive nacionaliste, nga urrejtja për gjuhën e tjetrit dhe të kuptojë se shumëgjuhësia është një pasuri, që nuk e rrezikon gjuhën maqedonase.

Branko Horvat, një intelektual i shquar kroat dhe njohës i problematikës së Kosovës, në veprën e tij “*Kosovsko pitanje*“ (1988), i sillet edhe problemit të gjuhës në hapësirat jugosllave, si dhe situatës linguistike në Maqedoni. Si një sferë shumë delikate në marrëdhëniet njerëzore, ai vëren se për afirmimin e gjuhës maqedonase klasa politike maqedonase shkon edhe përtej mase në kufizimin e gjuhës shqipe. Duke iu referuar situatës linguistike në ish-Jugosllavi, ku fliteshin pesë gjuhë nga komunitete më të mëdha etnike: *serbokroatishja (ose kroatoserbishja), slovenishtja, shqipja, maqedonishtja dhe hungarish-tja*, nga të cilat vetëm e para ishte lingua franca, Horvat shprehet se nuk ishte e njaftueshme që slovenët, shqiptarët, maqedonasit dhe hungarezët të flisnin ose të kuptonin serbokaroatisht. Ishte e domosdoshme që edhe serbët, kroatët, boshnjakët dhe malaziasit të flisnin ose së paku të kuptonin edhe njëri nga të katër gjuhët e tjera, sidomos atë gjuhë që e flasin njerëzit me të cilën bashkëjetohej.

Në fund Horvat shtron dilemën:

“*A është e mundur të realizohet dygjuhësia? Kjo ka mundur të realizohet në periodën e mesjetës. Është realizuar në Zvicër. Është e mundshme të realizohet edhe në Jugosllavinë socialiste*” (Horvat 1988: 127).

Situatë të ngjashme linguistike me atë të ish-Jugosllavisë kemi edhe sot në Maqedoni, ku shtrohet dilema hamletiane: a do të ndjekë Maqedonia rrugën linguistike të ish-Jugosllavisë (të shpërbërjes) apo do ta moderojë konceptin se edhe shqipja duhet të jetë gjuhë e dytë zyr-

tare edhe se maqedonasit duhet të flasin ose së paku ta kuptojnë gjuhën shqipe?

“Maqedonia e sotme është qartazi shumetnike. Kudo nëpër Ballkan ekzistojnë pakica etnike, por diskutimi në Maqedoni është i ndryshëm. Në Maqedoni nuk flitet për pakica. Në Maqedoni flitet më së pari për dy etni që janë pjesë konstitutive të shtetit apo të “kombit”. Në vende të tjera të Ballkanit, respektimi i të drejtave të pakicave mund të shihet edhe si një optional prej ndonjë klike sunduese të papërgjegjshme, me fjalë të tjera shumica e komanduar prej klikave të tilla edhe mund t’ia lejojë vetes të nëpërkëmbë apo shtypë pakicën, por në Maqedoni kjo gjë nuk do të ishte hiç e këshillueshme. Atje nuk do t’ia dijë njeri se çfarë është e këshillueshme, megjithatë. E prandaj ka ndodhur kjo që ka ndodhur, është ndërtuar një Maqedoni “një etnike”, pa e çuar në mendje se kësaj Maqedonie, ku sllavët sundojnë e shqiptarët sundohen, mund t’i zgjatet jeta ca kohë, siç i është zgjatur deri në sot, por fundi i saj është i pashmangshëm” – shprehet kështu alanlisti politik Mustafa Nano (Kriza në Maqedoni e ka burimin te marrëdhëniet ndëretnike, “Shqip”, 6.6.2015).

Kryetari i Maqedonisë Kiro Gligorov e kishte traditë të thoshte se: *“Maqedonia është një formulë e përbërë”*. Dhe me të vërtet *“ne jemi një formulë e përbërë”*, – thotë diplomati dhe profesori universitar Denko Maleski.

Maqedonia është një formulë e përbërë edhe gjuhësisht. E, si të mos jetë kështu, kur problem kyç në Maqedoni ende është mbiçmimi i gjuhës vetjake dhe kontestimi i gjuhës së tjetrit. Kjo natyrisht sjell shumë pasoja për të ardhmen e vendit. Kur përdoret termi Maqedoni kuptohet para së gjithash shumëgjuhësia dhe kontaktet e ngushta kulturore mes komuniteteve të ndryshme etnike që e banojnë këtë vis. Njëgjuhësia e shpifur e klasës së shpifur maqedonase në një realitet të tillë shumëgjuhësh nuk është veçse një nonsens për hegjemoni politi-

ke. Nuk mund të krijohet një identitet i ri maqedonas me zhbërjen e identitetit gjuhësor shqiptar. Të flasësh gjuhën e tjetrit nuk është mallkim, por është bazë për çdo bashkëpunim. E se është kështu mund të sillet dhe ky fakt: 58 përqind e gjermanëve dhe 60 përqind e francezëve e konsiderojnë të rëndësishme të mësosh gjuhën e fqinjit. Françoise Rétif nga Institut Français thotë: *"Gjuha përcjell një kulturë"*.

"Kur flet gjuhën e tjetrit, njeh mënyrën e tij të menduarit dhe të jetuarit."

Modele kushtetuese të disa vendeve evropiane për përdorimin e gjuhës

5. Në kontinentin plak të Evropës e drejta e pakicave për përdorimin zyrtar të gjuhës amtare njih praktika të ndryshme. Në Evropën Veriore dhe Perëndimore kjo e drejtë u njihet pakicave dhe është e realizueshme, e prekshme; në Ballkan – siç do të thoshte dhe gjenerali i letërsisë Ismail Kadare – *tragjedia e gjuhës ka vazhduar deri në ditët tona. Në qytetërimin tonë ballkanik, racizmi fillestar rrjedh nga gjuha dhe jo nga ndryshimi i ngjyrës së lëkurës, as nga dallimet midis zakoneve, as nga mizoritë.*

Në visoren linguistike të Evropës, si p.sh. **në Finlandë**, ku suedezët nuk përbëjnë as 6 përqind të popullsisë, gjuhë zyrtare, krahas finlandishtes, është dhe suedishtja. Madje edhe vetë emri zyrtar i shtetit është në dy trajta: *Suomi* dhe *Finland*. Të gjitha dokumentet e parlamentit, të qeverisë, të ekonomisë, të enteve etj. janë në të dyja gjuhët. Në komunat thjesht finlandeze ose thjesht suedeze gjuhë zyrtare është përkatësisht vetëm finlandishtja ose vetëm suedishtja. Në komunat që kanë mbi 10 përqind finlandezë ose suedezë, janë të barabarta të dyja gjuhët (Zllatku 1999). Në universitetet e Finlandës studenti mund të përgjigjet në provim në cilën gjuhë të dëshirojë: në finlandisht ose suedisht. Në shenjat e sinjalistikës në rrugët e Helsinkit gjithkund aplikohet dygjuhësia: finlandisht dhe sue-

disht (Andreevski 1991: 448). Po kështu, edhe në Suedi gjuhë zyrtare është dhe filandishtja për 3 për qind të popullsisë.

Në Zvicër gjuhë zyrtare, përveç gjermanishtes, frëngjishtes dhe italishtes, është edhe gjuha e retoromanëve, që përbëjnë vetëm 1 për qind të popullsisë. Në Zvicër, më pak se 100 mijë romenë vendës kanë të drejtën e barazisë gjuhësore me frëngjishten, gjermanishten dhe italishten.

Në Itali, në fillim të vitit 2001, Parlamenti (Senati) italian miratoi një ligj me të cilin 90 mijë slovenëve etnikë, që nuk përbëjnë as 1 për qind të popullsisë së këtij shteti, u siguron të drejtën e përdorimit zyrtar të gjuhës së tyre amtare slovene dhe u garanton një shkallë autonomie në sistemin arsimor; në zyrat e qeverisjes së tyre vendore do të fliten të dyja gjuhët dhe në zona të caktuara do të ketë tabela rrugore dhe mbishkrime të tjera në të dyja gjuhët.

Në Spanjë, krahas spanjishtes, janë në bashkëpërdorim zyrtar edhe gjuhët e pakicave

Në Moldavi pakica gagauze realizon të drejtën e përdorimit zyrtar të gagauzishtes në shkallën më të lartë: në universitet, në akademi, në parlament, në qeveri, në presidencën e shtetit etj.

Modelet kushtetuese të disa vendeve evropiane për përdorimin e gjuhës, si ai i Shqipërisë, Bullgarisë, Kroacisë, Sllovenisë, Estonisë, Lituanisë, Spanjës etj., që merren për krahasim me situatën gjuhësore në Maqedoni, janë të pakrahasueshme, sepse tek ato shtete situata e homogjenitetit të etnive shtetformuese është në një shkallë shumë më të lartë sesa ajo e Maqedonisë. Po edhe atje, si p.sh. **në Slloveni**, me mbi 98 për qind popullsi slovene, gjuhë zyrtare, përveç slovenishtes, janë edhe italishtja e hungarishtja – në rajonet ku fliten këto gjuhë.

Në Shqipëri, një shtet me mbi 95 për qind popullsi shqiptare, pakicat kanë të drejtë ta realizojnë gjuhën e tyre në arsimin fillor e të mesëm, në administratën shtetërore etj.

Në Kosovë me 90 për qind popullsi shqiptare, gjuhë zyrtare janë dhe serbishtja, dhe turqishtja.

Edhe përtej kontinentit tonë evropian, njëgjuhësia dhe shumëgjuhësia, nevoja për të mësuar një gjuhë apo shumë gjuhë, shikohet me konceptet moderne. Filologu e filozofi indian Anil Bhatti, njëgjuhësinë e sheh si një të metë të njeriut modern. “*Në Indi gjuhë zyrtare ka plot 22, ndërkohë që fliten mbi 350*”. Bhatti nuk e pranon fare as dhe konceptin e gjuhës së huaj. “*Duhet të flasim për gjuhën tjetër, jo për gjuhën e huaj*”. Nuk është kompetenca gjuhësore ajo që na drejton dhe orienton në jetë, por kompetenca kulturore, apo ndryshe, fleksibiliteti kulturor. Shumëgjuhësia vetëm si pjesë e shumëkulturësisë e jo ndonjë qëllim në vetvete.

“*Gjendja natyrore e njeriut është shumëgjuhësia dhe jo njëgjuhësia*”, thotë Bhatti. Edhe vende si India e Kina nuk kanë frikë nga numri i madh i gjuhëve në vendet e tyre, përkundrazi, krenohen me këtë pasuri (Klosi 2007).

Shumëgjuhësia institucionale – Kosova një Zvicër e vogël linguistike e Ballkanit

Në pikëpamje të zbatimit të shumëgjuhësisë institucionale, Kosova është storja më e suksesshme, si të thuash një Zvicër e vogël linguistike e Ballkanit ose një Finlandë e Europës Veriore. Pakoja e Marti Ahtisaarit, e integruar në Kushtetutën e Kosovës, i ka të përcaktuar qartë kufijtë përfundi të cilëve nuk mund të bie. Për shembull, dy gjuhët zyrtare të Kosovës nuk mund të zbatohen asnjëherë në mënyrë selektive dhe arbitrare, diku po e diku jo. Ato zbatohen gjatë tërë kohës, në tërë Kosovën, pa përjashtim. Pakoja ka paraparë që edhe ndonjë gjuhë tjetër mund të jetë gjuhë zyrtare në vendbanime të ndryshme aty ku një pakicë i plotëson disa kritere të përcaktuara, siç është p.sh. turqishtja në Mamushë. Pra, ajo që asnjëherë nuk mund të vihet në pikëpyetje është shumëgjuhësia institucionale në Kosovë. Me këtë standard mund të thuhet se Kosova është shteti më i ri dhe më modern i Ballkanit, ku të gjitha gjuhët kanë trajtim të barabartë në komunikimin publik. Nëse kjo formulë ka arritur të implementohet me sukses në Kosovë, një vend me mazhorancë të madhe shqiptare

dhe me minorancë të vogël serbe, ku serbishtja flitet në një masë prej 5 pë qind, atëherë përse një formulë e tillë nuk mund të zbatohet në Maqedoni, një “vend me mazhorancë të vogël (maqedonase) dhe minorancë të madhe (shqiptare), ku shqiptarët, në këtë Republikë, sikundër kudo në Ballkan në tërësi, janë një vazhdimësi etnike e gjeografike dhe jo enklave” (Sali Berisha), dhe përbëjnë zyrtarisht 25 për qind të popullsisë?

Shteti i ri i Kosovës ka legjislacionin më të avancuar gjuhësor në Ballkan dhe ky mund të jetë model edhe për shtetet e tjera fqinje. Kosova ka krijuar kushtet e duhura për t’u mundësuar të gjithë qytetarëve që lirshëm të kultivojnë, shprehin dhe zhvillojnë identitetet e tyre gjuhësore, duke ua garantuar këto të drejta përmes Kushtetutës dhe Ligjit për Përdorimin e Gjuhëve. E drejta për përdorimin e gjuhës së tjetrit në Kosovë nuk kontestohet nga askush. Nuk i shkon ndërmend askujt nga 90 për qind e popullsisë shqiptare që të kontestojë pse serbishtja që flitet nga 5 për qind e popullsisë serbe ka status të barabartë me shqipen.

Kjo storje përdorimit të gjuhës në Kosovë duhet të zbatohet një herë e mirë dhe sa më parë edhe në Maqedoni.

Të mësosh të bashkëjetosh me gjuhën e tjetrit, kjo është çështja hamletiane: të jesh a të mos jesh

6. Nëse 60 për qind e maqedonasve etnikë, me gjuhë sllave, kanë një marrëdhënie të distancuar me qytetarët e tjerë jomaqedonishtfolës (shqipfolës), atëherë shumëçka flet për faktin se distanca ndërmjet dy grupeve etnike do të mbetet edhe në të ardhmen. Pozicionimi i palës maqedonase se dygjuhësia ose shumëgjuhësia institucionale në Maqedoni do ta federalizonte shtetin është krejtësisht i gabuar, që mund të prodhojë bash të kundërtën e kësaj. Modeli njëgjuhësor i Maqedonisë shumëgjuhësore është model me afat të skaduar, anakronik e donkishotesk. Maqedonisë i duhet integrimi lingvistik, ku jo të gjithë duhet të komunikojnë në publik detyrimisht vetëm maqedonisht, por të gjithë të mund të flasin në gjuhën e vet dhe në gjuhën e tjetrit.

Një shtet – një gjuhë zyrtare është modeli më i keq që nuk ka funksionuar as në regjimet më totalitare, si për shembull as në Jugosllavi. Të mësosh të bashkëjetosh me gjuhën e tjetrit, kjo është çështja hamletiane: të jesh a të mos jesh. Do të citojmë Vili Brand-in (1913–1992) – kancelarin e Republikës Federative të Gjermanisë (1968–1974) dhe mbajtësin e Çmimit të Nobelit për Paqe 1971. Ai thoshte: “*Në qoftë se unë blej diçka prej teje, ti duhet të flasësh në gjuhën time. Por në qoftë se unë të shes ty diçka – unë jam i detyruar të flas në gjuhën tënde.*”

Ndërsa Vergílio Ferreira e shihte gjuhën kështu:

“Gjuha është vendi nga ku shihet bota e ku përvijohen kufijtë e mendimeve dhe ndjenjave tona. Nga gjuha ime shikohet deti. Nga gjuha ime dëgjohet zhurma e tij, sikurse nga gjuhë të tjera do të ndihet ajo e pyllit ose heshtja e shkretëtirës”.

Të refuzosh gjuhën e tjetrit do të thotë të refuzosh tjetrin, identitetin e tjetrit, kulturën e tjetrit, të refuzosh komunikimin dhe bashkëjetesën me tjetrin, të jesh kundër idesë dhe vlerave civilizuese evropiane. Nuk duhet t’i përshtatet përdorimi i gjuhëve në një territor të caktuar Kushtetutës, por Kushtetuta duhet t’i përshtatet realitetit lingvistik. Nëse në Afrikën e Jugut edhe gjuha me 2,9 për qind është gjuhë zyrtare (Afrika e Jugut ka njëmbëdhjetë gjuhë zyrtare dhe shteti ka njëmbëdhjetë emra), nëse në Kosovë gjuhë zyrtare janë edhe ato që fliten nga më pak se një për qind (turqishtja), apo serbishtja që flitet nga rreth 5 për qind e popullsisë, atëherë si mund të mos jetë gjuhë zyrtare shqipja që flitet nga 25 për qind shqiptarë (sipas statistikës zyrtare) në Maqedoni ?!

Procesi i centralizmit gjuhësor–politik është i shekujve të kaluar (zë fill qysh në shek. 16 dhe vijon për disa shekuj), por ai nuk vlen më për shek. 21. Këmbëngulja në mëtimin që maqedonishtja të jetë gjuhë e vetme zyrtare në Maqedoni, duke e kthyer gjuhën në simbol të bashkimit kombëtar–shtetëror, në kushtet e sotme është anakronik dhe i dëmshëm.

Ndonëse në Jugosllavinë Socialiste serbokroatishtja ka qenë gjuhë amtare për 73 për qind të popullsisë, ajo nuk është shpallur si gjuhë e vetme zyrtare në nivel shtetëror, por si gjuhë e barabartë me të gjitha gjuhët e tjera të asaj bashkësie. Ndërsa në Maqedoninë e sotme, maqedonishtja që flitet nga gjysma e popullsisë së këtij vendi, është shpallur me Kushtetutë gjuhë e vetme në përdorim zyrtar!

Zgjidhja më e drejtë për përdorimin zyrtar të gjuhëve në Maqedoni është kjo: maqedonishtja të jetë gjuhë e parë zyrtare në ato zona ku popullsia shumicë është maqedonishtfolëse, kurse shqipja të jetë gjuhë e parë zyrtare në ato territore ku popullsia është shumicë është shqipfolëse.

“Maqedonia është një art i shtetit belg në Ballkan: Një vend pa identitet të vërtetë, ku dy të tretat flasin bullgarishten (maqedonishten) dhe një e katërta gjuhën shqipe”.

Gjuha kombëtare është tipar i çdo kombi. Nga një tipar i tillë karakterizohet edhe kombi shqiptar (Miço Samara), edhe kombi maqedonas, edhe kombi bullgar, serb, kroat, grek, rumun etj. me gjuhët e tyre kombëtare. Gjuhët kombëtare sot nuk duhet të perceptohen si dikur si gjuhë që u bëjnë të ligë të tjerëve, por si pasuri gjuhësore edhe për të tjerët. Gjuha shqipe është një pasuri e madhe dhe për kombin shqiptar është e vetmja pasuri. Gjuha shqipe është kult për shqiptarët dhe prandaj ata nga kjo gjuhë nuk mund të heqin dorë asnjëherë as në shtetin e tyre të quajtur Maqedoni.

Duhet zhveshur rroba nacionale e gjuhës

7. *“Përdorimi zyrtar i shqipes në Maqedoni është shumëfish i kufizuar, pasi ai është i kushtëzuar përmes kuotave dhe maqedonishtja është gjuhë e vetme zyrtare”* (Arbën Xhaferi). Kjo është kjo dhe shqiptarëve nuk duhet t’u qitet hi syve se dhe gjuha e tyre shqipe është gjuhë zyrtare në Maqedoni.

Situata e sotme linguistike në Maqedoni nuk e reflekton aspak realitetin multi-etnik e multikulturor të këtij vendi në zbatimin e gjuhëve zyrtare. Përdorimi i gjuhës maqedonase si gjuhë e vetme shtetërore nga të gjitha bashkësitë dhe, i gjuhës shqipe, nga numri i

përqindjes së pjesëtarëve të kësaj bashkësie me kufizime të caktuara – kjo situatë reflekton dhe gjeneron krizë të vazhdueshme midis dy bashkësieve etnike sepse ky raport ndërtohet mbi bazë të parimit subordinar (vatësisë) e jo atij komplementar (Xheladin Murati).

Klasa politike në Maqedoni duhet të kuptojë se të gjitha gjuhët e Ballkanit janë gjuhë të vogla, në kuptimin e asaj se nuk kanë ndonjë rëndësi të shënueshme në botën e shkencës dhe në botën e ekonomisë – sikundër shprehej një diplomat i huaj në Maqedoni (Tore Bog), duke dashur të tërhiqte vërejtjen se në Maqedoni gjuhët duhet të pranohen si realitete të barabarta, sepse pabarazia në gjuhë prodhon pabarazi edhe në fusha të tjera.

Ç’është Maqedonia ? – pyeste Tore Bog, për të dhënë vetë këtë përgjigje: Ajo është e madhe sa një qytet mesatar amerikan dhe kjo është diçka që duhet të kihet parasysh. Për të hyrë në Evropë duhet zhveshur rroba nacionale e gjuhës, duhet të përfillet edhe e drejta e gjuhës së tjetrit. Në njëfarë mënyre, rruga për në Evropë kalon edhe nëpërmjet gjuhës (Lilo 2004).

Gjuhët në Maqedoni nuk duhet të mitologjizohen, të antikizohen dhe të arkeologjizohen, por të funksionalizohen në përdorimin publik dhe të kenë status të barabartë.

Klasa politike maqedonase, për të pasur një kohezion më të mirë ndëretnik në Maqedoni, duhet të ndërtojë ura gjuhësore, sikurse në vendet e tjera europiane, jo mure gjuhësore.

Komunitetet etnike në Maqedoni nuk duhet të tharkohen në plangun e vet lingvistik, sepse kjo sjell varfëri e jo pasuri.

Përdorimi i shqipes në komunikimet publike në Maqedoni nuk mund të konsiderohet si një e drejtë kushtetuese që është në pronësi të maqedonasve dhe që pastaj ata t’ua distribuojnë shqiptarëve me përqindje, por si një e drejtë që u takon shqiptarëve plotësisht si e drejtë universale.

Ligji për përdorimin e gjuhëve i miratuar nga Parlamenti i Maqedonisë (2008 dhe 2018), në fakt e avancon shqipen si gjuhë zyrtare, por nuk e zyrtarizon. “Me këtë Ligj, gjuha shqipe nuk është gjuhë e dytë zyrtare, por gjuhë e dorës së dytë”.

Linguistët maqedonas nuk arrijnë ta kapërcejnë vetveten dhe t'i shohin çështjet gjuhësore me objektivitet dhe larg politikë e politizimit

8. Rreth çështjes se çfarë duhet të bëjë Republika e Maqedonisë në rrafshin e përdorimit të gjuhëve, sipas së ashtuquajturës *Marrëveshjes Kornizë e Ohrit*, linguisti i njohur maqedonas Ludmil Spasov arrin në disa konstante të këtylla: Parimi i *Marrëveshjes Kornizë* promovon që gjuhët e pakicave në Maqedoni do të përdoren në një shkallë të caktuar të nivelit institucional dhe arsimor:

Gjuha maqedonase është gjuhë zyrtare në të gjitha nivelet dhe në të gjithë përfaqësimin ndërkombëtar të Republikës së Maqedonisë.

Gjuha shqipe është ngritur në shkallë më të lartë në raport me gjuhët e tjera të pakicave etnike, por në nivel më të ulët sesa gjuha maqedonase para së gjithash në të drejtën e prezantimit ndërkombëtar të R. së Maqedonisë: përdorimi i maqedonishtes është e drejtë kushtetuese dhe detyruese, kurse e drejta e përdorimit të shqipes është *e drejtë subjektive* (*Opštesvenite promeni i jazikot – Zbornik na trudovi od sobirot održan na 13 mart 2003*, Institut za maqedonski jazik “Krstе Misirkov”, Skopje, 2004, 37).

Duke e elaboruar më tej çështjen, në situatën aktuale të përdorimit të gjuhëve në R. e Maqedonisë L. Spasov sheh këto rreziqe:

– Federalizimi gjuhësor i Maqedonisë si hap i parë i ndarjes së shtetit.

– Humbja e identitetit kulturor të maqedonasve në vendet fqinje dhe në diasporë me moskujdesin për gjuhën maqedonase jashtë Republikës së Maqedonisë.

– Shfrytëzimi i çështjeve gjuhësore për provokimin e konflikteve të reja dhe dëshirat për qerimin e hesapeve ndëretnike.

A mund të organizohet R. e Maqedonisë si shtet monolingual dhe monokultural? – pyet L. Spasov, – për t'i dhënë vetë një përgjigje mohuese:

Jo, për arsye se themelet e shtetit në kohën e Kryengritjes së Ilindenit janë vënë si e drejtë e popullit maqedonas, por dhe e pakicave të tjera që t'i afirmojnë gjuhët dhe kulturat e tyre,

Jo, për arsye se shteti i ASNOM-it është ndërtuar mbi parime të njëjta,

Jo, për arsye se Kushtetuta e vitit 1991 ua garanton pakicave etnike të drejtën e emancipimit në gjuhën e tyre,

Jo, për arsye se Kushtetuta me amendamentet kushtetuese të vitit 2001 e garanton të drejtën e njëjtë.

A mund të konstituohet R. e Maqedonisë si shtet bilingual dhe bikulturor? – pyet përsëri L. Spasov, – për të dhënë vetë një përgjigje prapë mohuese, në sensin për të mohuar karakterin bilingual dhe bikulturor që në fakt e ka ky vend:

Jo, për arsye se me konstituimin e shtetit bilingual dhe bikulturor rrënohet koncepti i multikulturalizmit dhe garancia e të drejtave individuale dhe kolektive si parime themelore mbi të cilat ndërtohet shteti maqedonas, duke filluar qysh nga Kushtetuta për rregullimin e shtetit të ardhshëm të Maqedonisë nga viti 1880, Manifesti i Kryengritjes së Ilindenit i vitit 1903, vendimet e ASNOM-it të vitit 1944, *Deklarata e Pavarësisë* e vitit 1991, por, nëse duam, dhe me Marrëveshjen Kornizë të Ohrit 2001.

Linguisti L. Spasov, ndonëse paksa më i moderuar se lagjia tjetër e linguistëve maqedonas, nuk arrin ta kapërcejë vetveten dhe ta shohë çështjen gjuhësore me objektivitet dhe larg politikës e politizimit. Ai shprehet me të drejtë se R. e Maqedonisë nuk mund të ndërtohet si *shtet monolingual dhe monokulturor*, siç mëton klasa politike maqedonase, por mohon se duhet të konstituohet si shtet *bilingual dhe bikultural*, e tillë çfarë është Maqedonia.

Ç'është e vërteta, nuk duhet të harrojmë se nuk e shkakton krizën shoqërore në Maqedoni dygjuhësia dhe shumëgjuhësia, por mohimi i dygjuhësisë dhe i shumëgjuhësisë, dhe ajo mund të përballohet vetëm me ndihmën e komunikimit efikas të shumëgjuhësisë funksionale. Republika e Maqedonisë – e tillë çfarë është, siç e ka falur Zoti dhe natyra, me 23 komunitete të ndryshme etnike – është

multilinguale dhe multikulturore, kurse me mbisundimin e elementit sllavofon (rreth 70 për qind) dhe atij shqiptar (rreth 30 për qind), ky shtet nuk mund të quhet ndryshe veçse binacional, bikulturore, bilingual dhe bikonfesional, nëse doni dhe federativ. Federalizmi gjuhësor i Maqedonisë nuk është e domosdoshme të jetë hapi i parë i ndarjes së shtetit, por ndarja e shtetit rrezikohet nga mohimi dhe mosfunksionimi i këtij federalizmi real, që ekziston. Këto fakte nuk është se nuk i di L. Spasov, por ai nuk i interpreton drejt, mbase nga frika që të mos “keqkuptohet” nga atavizmi maqedonas. Për këtë arsye, ai operon me termat e politikës maqedonase: *maqedonasit si shumicë* dhe *shqiptarët si pakicë*, paçka se këta terma janë relativë kur është fjala për realitetin etnik dhe lingvistik në Republikën e Maqedonisë: *as maqedonasit nuk janë shumicë absolute kundruall shqiptarëve, as shqiptarët nuk janë pakicë kundrejt maqedonasve*.

Umberto Eco në një ese të tij “*Nëse botën do ta sundoja unë*”, thotë: “*Në qoftë se koncepti i Evropës ekziston, atëherë ai është i bazuar në njohuritë e ndërsjella të gjuhëve*”. Ndryshe, nuk do të kishte Europë demokratike.

Kjo aksiomë plauzibile e Eco-s, natyrisht duhet të vlejë edhe për Maqedoninë, nëse ky shtet do të sundohej demokratikisht e jo partiakisht dhe njëetnikisht:

“*Në qoftë se koncepti i Maqedonisë ekziston, atëherë ai duhet të jetë i bazuar në njohuritë e ndërsjella të gjuhëve dhe pranimin e gjuhës së tjetrit, pra edhe të shqipe*.” Gjuha e tjetrit nuk duhet të konsiderohet një pengesë, por duhet të konsiderohet si një vlerë.

Maqedonia ka qenë dhe është dygjuhësore – mbetet vetëm zyrtarizimi i plotë i shqipes

Me të gjitha interpretimet dhe eksperimentimet kushtetuese që janë bërë para dhe pas krijimit të Maqedonisë si shtet i pavarur (1991), pra në të gjitha legjislacionet e kësaj Republike, statusi i shqipes si gjuhë zyrtare në këtë Republikë nuk ka gjetur një zgjidhje të qen-

drueshme e përfundimtare dhe lë shumë për të dëshiruar. Gjuhë e vetme zyrtare është vetëm maqedonishtja, kurse gjuha shqipe ka statusin e gjuhës zyrtare vetëm në përdorimin lokal. “*Debati për dygjuhësinë, shqipen dhe maqedonishten, është tejet kontravers, antikulturor, obskuran*” – pohon diplomati i njohur dhe intelektual i shquar Lisen Bashkurti. Sipas tij, kriza e sotme e Maqedonisë është jo thjesht politike, etnike, kushtetuese, fqinjësore dhe gjeo-politike. Kriza e sotme e Maqedonisë është e lidhur me qasjet krijtësisht të kundërta për konceptet themelore rreth gjuhës, shoqërisë dhe shtetit Maqedonas. Çështjet rreth gjuhës ai i argumenton me shikime interesante shumëplanëshe: *gjuhën si koncept kulturor, gjuhën jo si koncept politik, dhe gjuhën si kohezion social*, dhe i argumenton me fakte të qëndrueshme. Pikëpamjet, konceptet dhe qëndrimet e prof. Bashkurtit për dygjuhësinë, kulturën, shoqërinë dhe shtetin në Maqedoni, konsiderojmë se mund të shërbejnë si një platformë e mirë për zgjidhjen e drejtë të këtyre problematikeve, prandaj ato po i sjellim më poshtë në formë të plotë.

1. Gjuha koncept kulturor

Gjuha është element qenësor në formimin etnokulturor të popujve. Në thelbin e vet gjuha është mjet apo urë komunikimi. Nëpërmjet gjuhës ndërtohen njohje, marrëdhënie, lidhje, bashkëpunim ndërmjet njerëzve, komuniteteve dhe popujve. Nëpërmjet gjuhëve reduktohet mosnjohja, skepticizmi, frika, urrejtja dhe armiqtësia ndërmjet popujve. Gjuhët i shuajnë fobitë etnokulturore.

Gjuha në vetvete nuk bart as armiqtësi dhe as miqtësi. Përmbytja e gjuhës mund të shprehë miqtësi dhe armiqtësi sipas qëllimeve të përdoruesve të saj.

Gjermanisht kanë folur edhe Gëte e Shileri, edhe Kajzeri e Hitleri; frëngjisht kanë folur edhe Volteri e Rusoi, edhe Bonaparti dhe Vishija; italisht kanë folur edhe Dante e Galileo Galilei, edhe Emanueli e Musolini; ruisht kanë folur edhe Tolstoi e Solzhenicini, edhe Stalini e Brezhnievi; kinezisht kanë folur edhe Konfuçi e Menci, edhe Mao Ce Duni e Cu En Lai.

Nuk është gjuha në vetvete që prodhon urrejtje ndërmjet popujve, por është përmbajtja e saj e shprehur nga njerëzit për qëllime të caktuara që e bën gjuhën shumë kuptimore.

Gjuha prodhon kulturë dhe dije. Kultura është vlerë dhe si e tillë është thesar njerëzor. Një gjuhë është dritare për vështrimin më të mirë e të qartë të botës, popujve dhe individëve.

Në nivel botëror është gjuha angleze që i ka lidhur popujt, kulturat dhe vendet deri në atë masë sa që globi është bërë shumë i vogël. Anglishtja është bërë 'de facto' gjuhë e dytë në shoqërinë globale. Thujse kemi një botë "dy gjuhësore", ku anglishtja qëndron kudo si gjuhë e dytë krahas gjuhëve etnokulturore lokale.

Dija dhe kultura krijojnë paqen, demokracinë dhe prosperitetin njerëzor. "Englishness", duke e bërë botën dygjuhësore nuk ka kërcënuar asnjë shoqëri dhe nuk ka rrënuar asnjë shtetas si gjuhë e vetme dhe as si gjuhë e dytë.

Gjuha i lidh vlerat kulturore diverse me tërësinë e dijeve universale. Kultura, dijet dhe gjuha reflektojnë nivelin e zhvillimit të shoqërisë njerëzore.

Zvicra, Kanadaja, Belgjika përbëjnë modele shumë të larta kulture e diturie bazuar në shumëgjuhësitë e shoqërive dhe shteteve të tyre. Këto janë shoqëritë më të civilizuar dhe shtetet më të qëndrueshme të kohës sonë.

2. Gjuha jo koncept politik

Gjuha nuk është koncept politik dhe as etatist. Gjuha është thjesht koncept kulturor dhe dituror. Si e tillë gjuha u shërben lidhjeve dhe jo ndarjeve; komunikimit dhe jo konfliktimit; dialogut dhe jo konfrontimit; miqësisë dhe jo armiqësisë; paqes dhe jo luftës; prosperimit dhe jo rrënimit; zhvillimit dhe jo regresit.

Elita shtetërore dhe politike e Maqedonisë e prirë nga Ivanov – Gruevski e interpretojnë dygjuhësinë Maqedonase – Shqipe politiki, si "rrënimi i themeleve të shtetit".

Cila gjuhë ka rrënuar shtete?! Sllavisht flasin afro 500 milionë njerëz që jetojnë politikisht në vende, sisteme dhe struktura shtetërore me diversitet.

Gjuha i bashkon sllavët kulturalisht. Politika i ka ndarë ato shtetërisht. Pra është politika dhe jo gjuha që krijon apo rrënon shtete. Në botën sllave, mbi një gjuhë shtrihen shumë shtete.

Nuk është gjuha që i ka ndarë politikisht Polaket apo Ukrainasit nga Rusët; nuk është gjuha që i ka ndarë politikisht Kroatët nga Serbët; nuk është gjuha që i ka ndarë politikisht Boshnjakët dhe Malazetët nga Serbët. Është politika që i ka ndarë.

Në botën Arabe jetojnë shumë popuj me një gjuhë. Por gjuha e vetme e përbashkët nuk ka krijuar unitet politik midis tyre, as brenda shteteve dhe as ndërmjet shteteve.

Marrëdhëniet ndërmjet sauditëve, irakenëve, iranianëve dhe popujve e shteteve të tjerë arabfolës përreth nuk i ka konfliktuar gjuha, por politika. Gjuha nuk është politikë. Politika përdor gjuhën.

Pra mbi një gjuhë janë ngritur shumë shtete, të qëndrueshëm dhe të paqëndrueshëm, mike dhe armike ndërmjet tyre. Sikundër ka mjaft shtete që janë ngritur dhe funksionojnë mbi shumë gjuhë, me stabilitet politik të brendshëm dhe marrëdhënie ndërkombëtare të qëndrueshme.

Analiza krahasuese në botën e sotme dëshmon se gjuhët nuk krijojnë dhe as nuk i pengojnë krijimin dhe funksionimin e shteteve dhe as marrëdhënieve ndërmjet tyre. Gjuhët nuk bëhen pengesë për politikën dhe institucionet shtetërore dhe as politikën ndërkombëtare. Janë politikat dhe institucionet shtetërore si dhe politika të caktuara ndërkombëtare që bëhen përdoruese, shpërdoruese dhe abuzuese të gjuhëve.

3. Gjuha kohezion social

Në Maqedoni nuk është shqipja e as maqedonishtja, dhe as bashkëjetesa e tyre në nivel zyrtar që rrënon themelet e politikës dhe shtetit. Përkundrazi janë shteti dhe politikat e tij që po rrënojnë kohezionin social.

Pika e dobët e Maqedonisë është vënia e etatizmit mbi shoqërinë. Është vënia e unitarizmit mbi diversitetin etnokulturor. Maqedonia vuan para së gjithash për mungesë kohezioni social.

Shoqëria në Maqedoni është tejet e përçarë. Kjo sepse ka një asimetri midis superstrukturës etatiste e politike unitariste dhe realitetve etnokulturore diverse.

Shteti ngrihet mbi një realitet social. Realiteti social në thelb ngrihet mbi komunikim. Komunikimi arrihet përmes gjuhës, e cila forcon realitetin social.

Në rastin e Maqedonisë dygjuhësia pasqyron realitetin social shqiptaromaqedonas dhe si e tillë përdorimi zyrtar i saj forcon realitetin social, sepse krijon kohezionin social.

Kohezioni social forcon bazat e qëndrueshmërisë dhe zhvillimit të shtetit. Shteti është superstrukturë mbi themelet sociale. Është shoqëria që prodhon superstrukturën shtetërore. Nuk është superstruktura shtetërore që prodhon shoqërinë. Superstruktura shtetërore është pasqyrë e shoqërisë.

Nuk ka e nuk mund te ketë shtet të qëndrueshëm në shoqëri pa kohezion. Është kohezioni social themeli i qëndrueshmërisë së shtetit dhe jo e kundërta. Shtetet e ngritura mbi shoqëri pa kohezion social janë kala mbi rërë.

Madje edhe në nivele botërore qëndrueshmëria e sistemit politik ndërkombëtar krijohet nga kohezioni social global. Faktori që më së shumti ka ndikuar në kohezionin social global është ‘The englishness’, anglikanizimi i komunikimit botëror ose bashkëjetesa shumëgjuhësore globale.

Anglikanizimi ose ‘The englishness’ kanë afruar njerëzit më shumë se kurrë dhe e kanë bërë botën sa një portokall. Për shkak të anglikanizimit njerëzit komunikojnë më shumë, kanë më tepër mirëkuptim dhe bashkëpunim, kanë më pak skepticizëm e fobi për njëri-tjetrin.

Akoma më tej. ‘The englishness’ ka ndikuar në krijimin e ‘*world society*’, shoqërisë botërore, përtej kufijve, politikave, shteteve apo strukturave politike ndërkombëtare. Në botën e sotme anglikanizimi

mi ngrihet mbi diversitet. Diversiteti bashkëjeton me anglikanizmin.

Së bashku, anglikanizimi dhe diversiteti kanë hedhur bazat e ‘world society’, të ‘shoqërisë botërore’. ‘Shoqëria botërore’ po ngre superstrukturën e politikës botërore, që determinohet nga integrimet dhe globalizmi dhe jo nga nacionalizmi dhe autarkia.

Rasti i Kosovës, me vetëm rreth 5 për qind pakica etnike, ngrihet mbi dygjuhësinë Shqip–Serbisht. Dygjuhësia veçse ka forcuar kohezionin social e multietnik në Kosovë. Asnjë e keqe nuk i ka ardhur shtetit të Kosovës nga dygjuhësia.

Debati për dygjuhësinë në Maqedoni është pjesë e një diskursi shterp, fanatik, të indoktrinuar dhe obskurant.

Në thelb është debat ala ‘struc’, i cili tenton t’i fshehë realitetet me makineri politike dhe propogandistike manipulative.

Realiteti dygjuhësor shqiptaro–maqedonas ekziston, jashtë dhe pavarësisht superstrukturës etatiste e politike.

Ky realitet dygjuhësor në Maqedoni është shumë më i vjetër se etatistët e politikanët e Maqedonisë së sotme. Ky realitet dygjuhësor i Maqedonisë i ka mbijetuar kohërave, tre ‘Jugosllavive’ si dhe disa sistemeve politike ndërkombëtare.

Vetëm etatistët dhe politikanët e verbër të Maqedonisë së sotme nuk e pranojnë këtë realitet etnokulturor dygjuhësor, duke dëmtuar kështu kohezionin social dhe për rrjedhojë edhe politik dhe shtetëror të Maqedonisë.

Maqedonia ka qenë dhe është dygjuhësore. Mbetet vetëm zyrtarizimi i saj. Më shpejt më mirë (Bashkurti 2017).

BIBLIOGRAFIA

- Andreevski 1991 = Andreevski, Cane, *Razgovori so Koneski*, Kultura, Skopje, 1991.
- Antić 2004 = Antić – Stojčevska Vera, *Stranskite slavisti za Makedonija i za makedonskiot jazik*, Skopje, 2007.
- Bashkurti 2017 = Bashkurti, Lisen Bashkurti, *Maqedonia: Dygjuhësia, kultura, shoqëria dhe shteti*, Perqasje.com 5.3.2017.
- Gentilini 2015 = Gentilini, Fernando, *Ballkani pa anë e pa fund – Udhëtim sentimental nga Prishtina në Bruksel*, Dituria, Tiranë, 2015.
- Hadži 2013 = Hadži, Vesna Požgaj, *Jezik izmedju lingvistike i politike*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2013.
- Horvat 1988 = Horvat, Branko, *Kosovsko pitanje*, GLOBUS/Zagreb, 1988.
- Kadare 2004 = Kadare, I., Denis Fernandez Recatala, *Katër përkyesit, Onufri, 2004*.
- Kiznije 1996 = Kiznije, Zh., *Etnologija Evrope*, Beograd, 1996.
- Klosi 2007 = Klosi, A., *Pushteti i gjuhës, Java*, 23.4.2007.
- Kordić 2016 = Kordić, Snježana, *Jezična prošlost u službi politike*, Peščanik.net, 17.11.2016.
- Lilo 2004 = Lilo, Raul, *Rreth huazimeve në shqipen standarde*, Akte të Seminarit të 3-të, Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Tiranë, 2004.
- Lleshi 2014 = Lleshi, Cub Preng, *Mos e vritni fjalën shqipe!*, Tiranë, 2014.
- Lori 2007 = Lori, Bernard, *Europa ballkanike nga 1945 në ditët tona*, Shtëpia Botuese Dituria, Tiranë, 2007.
- Maleska 1997 = Maleska, Mirjana, *Etničkiot konflikt i prilagoduvanjeto* (Makedonija 1991–1997), Kultura, Skopje, 1997.
- Sosyr 2002 = Sosyr, Ferdinand Dë, *Kurs i gjuhësisë së përgjithshme*, 2002.

Trask 2005 = Trask, Lawrence Robert, *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, 154.

Zlatku 1999 = Zlatku, Rexhep, *Vetëvendos Ballkani*, Shkup, 1999.

AVZI MUSTAFA

Fakulteti i Filologjisë “Bllazhe Koneski” – Shkup

TOLERANCA GJUHËSORE NDËRMJET MAQEDONASVE DHE SHQIPTARËVE

Për të jetuar në paqe një shoqëri pluraliste, në të cilën puqen ide dhe konceptime të ndryshme, është e nevojshme të kihet një kod minimal mbi të cilin gjendet kuptimi i përbashkët për të punuar dhe jetuar së bashku, ndërkohë duke i lënë secilit lirinë e vetë.

Për faktin se, duam ose s’duam, fati na ka sjelle se për të jetuar afër njëri-tjetrit, ky realitet në të cilin gjendemi kërkon nga të gjithë qytetarët e komuniteteve të ndryshme që jetojnë në Maqedoni pranimin e lirisë së të tjerëve, mirëkuptimin, tolerancën etj.

Toleranca së pari është përdor në religjion dhe aty “kuptohet si rrugëdalje nga konfliktet religjioze dhe ideologjike të kohërave të kaluara. Me shumë vështirësi shihet mundësia për të parë diçka më shumë se një platformë mbi të cilën mund të ndërtohet një mirëkuptim i ndërsjellë, një pranim i sigurtë i tjetrit, një gëzim i konfrontimit, një dëshirë për të kërkuar së bashku diçka që shkon mirë përtej asaj që thotë fjala “tolerancë”.¹ (*Marrë nga libri i Kardinalit: Cambiare il cuore. Përktheu: Don Anton Uka*)

Fjala tolerancë, nga ajo që u tha më lart, ka vlerë më të gjerë, sepse me të duhet të kuptojmë, përveç durueshmërisë, edhe vullnetin e gatishmërinë për pranimin ose lejinin e mendimeve të ndryshme dhe të bindjeve ndaj mendimeve të huaja. Sipas këtij përcaktimi, tolerancën në kontekstin shoqëror ka kuptim pozitiv ose negativ dhe sipas kësaj toleranca gjuhësore mundet të kuptohet dhe të interpretohet në mënyra të ndryshme.

Sipas Milan Shipkës, njerëzit me energji pozitive, për të zbatuar një politikë të drejtë, tolerancën e shikojnë si një rrugë të drejtë për të

---

¹ *Marrë nga libri i Kardinalit: Cambiare il cuore. Përktheu: Don Anton Uka*

gjetur një zgjidhje të mundshme, edhe pse toleranca gjuhësore, në fakt, nuk e shpreh plotësisht thelbin e politikës gjuhësore në vendet me popullsi të përzier. Kjo arsyetohet me atë se ajo politikë nuk nënkupton dhe se as mund ta ndryshojë opturnizmin; ajo nuk shpreh plotësisht dallimet dhe interesat e komuniteteve që jetojnë në një territor.

Toleranca gjuhësore, sipas Shikpës, është” *një kategori etike , shprehje e shkallës së lart e civilizimit, kulturës arsimit, ose të pak-tën shprehje e kërkimit të asaj shkalle të civilizimit dhe kulturës në problemet letrare gjuhësore me qasje konkrete që duhet të arrihet dhe të tregohet. Toleranca gjuhësore shton Shipka mundëson dialog maksimalisht të hapur e të lirë pa shtrëngime emocionale pa përdorimin e kuptimeve primitive siç thuhet i imi i yti (e inja e juaja)*².

Toleranca gjuhësore është një kërkesë e “patjetërsueshme në diskutimin e problemeve gjuhësore, e cila e shmang qasjen intolerante, rrahjen e gjoksit të shovenacionalizmit, por kërkon edhe klimë të volitshme, të qetë dhe konstruktive në këtë fushë”³.

Nga kjo mund të nxjerrim një konkludim se çështjet gjuhësore, qofshin ato gramatikore, leksikore ose ligjore, duhet të shqyrtohen në një atmosferë pozitive e humane, ku me dialog të lirë, me argumente, të pranohen të gjitha faktet gjuhësore ose realitetin gjuhësor në kushtet shoqërore, në të cilën është dhe duhet të jetë nëse shkohet kah zhvillimi dhe mirëkuptimi ndërretnik.

Tolerancën duhet ta kuptojmë në vlerën më pozitive dhe humane. Diskutimet mbi tolerancën gjuhësore në shtetet multietnike kërkojnë nga palët kthjelltësi dhe diskutim të hapur mbi çështjet gjuhësore, duke hapur rrugën e dialogut të lirë, të sinqertë e biseda pa ngarkesa emocionale. Bisedimi i hapur mbi çështjet gjuhësore duhet të udhëhiqet vetëm mbi bazën e argumenteve-linguistike. Dialogu mbi gjuhën, gjegjësisht mbi Ligjin e gjuhëve në Maqedoni, nënkupton pranimin e argumenteve, njohjen e faktorëve gjuhësorë në

² Millan Shipka, Jezicki savjetnik,, Svjetlost, Sarajevo, 1975, f..29.

³ Po aty, f..29

kontekstin shoqëror, ashtu siç janë dhe si duhet të jetë nëse shikojmë përpara në zhvillim, në mirëkuptim të dy popujve më të mëdhenj në Maqedoni, atij maqedonas dhe shqiptar.

Tolerancën, gjithsesi, duhet ta vështrojmë së pari si zemërgjerësi në praktikë ndërmjet shqiptarëve dhe maqedonase, duke i ikur shprehjes “nashe” dhe “vashe”, por në këtë shoqëri mulltietnike, e tëra duhet të jetë “nashe”, që të përfaqësohet si shprehje dhe si normë e sjellje në praktikën gjuhësore.

Toleranca gjuhësore ka edhe anën e kundërt – tolerancën jogjuhësore, mosdurimin. Jotoleranca përsëri i ka burimet e veta në nivelin e ulët të arsimit linguistik, kulturës së ulët, ngarkesës nacionale, armiqësimin e partive politike, që bëjnë kalkulime për hesap të tyre etj.

Që të rritet toleranca gjuhësore në Maqedoni, ajo kërkon një punë të pandërprerë në ngritjen e arsimimit linguistik dhe përhapjes së kulturës, duke u larguar nga lajthitjet, ngarkesa dhe spekulimet e ndryshme që nuk çojnë askund.

Detyrë primare na mbetet që ne të kemi kujdes veçantë që të shkohet në atë që do të quhet bashkim në dallime dhe e bukura është në laramaninë e gjuhëve në një bashkësi.

Ashtu siç thotë linguisti Asim Peco, se përqaftimi i dallimeve gjuhësore në kufijtë e normales dhe në realitetin e asaj që është gjuhësore nuk bënë përçarje, por i përforcon bashkësitë. Dhe, në fund ai është më i bindur kur kultivohet bashkësia gjuhësore; ai jep një këshillë: ”Ta njohim më mirë gjuhën tonë”⁴.

1. Metodologjia

Struktura e hulumtimit

Materiali studimor është paraqitur si problematikë pedagogjike, por e vështruar mbi truall socio-linguistik. Prurja e rezultateve të këtij hulumtimi ka të bëjë me përvojën dygjuhësore shqiptaro-maqedonase, që është në interes për nxjerrjen e përfundimeve të

⁴ Milan Šipka, *Jezički savjetnik*, Svjetlost, Sarajevo, 1975, f. 36

nevojshme mbi tolerancën gjuhësore në shtetin e Maqedonisë, sidomos pas avancimit të gjuhës shqipe si gjuhë e dytë zyrtare.

Në varësi nga situata politike brenda vendit, vjen edhe qëndrimi ndaj gjuhës së shumicës më të madhe në Maqedoni, që është përcaktuar si gjuhë që e flasin mbi 20%. Bashkëqytetarët maqedonas nuk tregojnë tolerancë, sidomos gjenerata e mesme dhe e vjetër. Dekadat e fundit, sidomos me avancimit të gjuhës shqipe në institucionet shtetërore në tërë vendin tek popullata maqedonase, ka paraqitur një ndjeshmëri e vëmendje që e ka bërë problemin shumë të mprehtë bile edhe konfliktos. Duke e shikuar nga aspekti socio-linguistik, ku po bëhen përpjekje për ta treguar hartën e vërtet të atllasit linguistik, sa u përket gjuhëve të bashkësive për inkuadruar situatën bilinguale në kontekstin e shtetit të Maqedonisë, ku bashkësia shqiptare me gjuhën shqipe si gjuhë e dytë zyrtare si dhe gjuhën maqedonase si gjuhë zyrtare, do të jepet një tablo e përgjithshme mbi tolerancën e gjuhëve ndërmjet maqedonasve dhe shqiptarëve.

Dy gjuhësia maqedono-shqiptare nuk mund të jetë asnjë lloj i veçantë nga ato shtete që moti e kanë zgjidhur, duke i vënë të dyja gjuhët në kontekstin e barabarësisë statutare, duke mos krijuar asnjë situatë konfliktuozë.

Duke u mbështetur në Teorinë e përshtatjes së sjelljes gjuhësore, të përpunuar nga Simon Herman dhe Gile dhe botuar “The sociolinguistics of society” me 1984, nëse nuk ka tolerancë, gjuha mund të marrë dy forma atë konvergencës dhe të divergjencës. Më e keqja është divergjencia, kur folësi zyrtar nuk bën asnjë përpjekje për t’iu përshatë folësit tjetër, që nuk e kupton atë gjuhë ose që ligjërimin e bënë maksimalisht në gjuhën e shtetit aty nuk ka komunikim. Kësi dukuri të divergjencës popullata shqiptare pati gjatë viteve 1981–91 e më vonë me disa lehtësime në arsimimin, kurse në administratë pas Marrëveshjes së Ohrit dhe aprovimin e Ligjit mbi gjuhët 2006, 2008, 2011 deri 2018.

Duke pasur parasysh faktin se Ligji mbi gjuhën shqipe ka ngjallë shumë pyetje e probleme, kjo më së shumti e frikëson popullatën

maqedonase, që është ndikuar nga manipulimet e llojeve të ndryshme, që manifestohen edhe nëpërmjet mekanizmave psikologjikë të mbrojtjes e deri në situata konfliktuozë.

Definimi i lëndës së hulumtimit

Duke shqyrtuar kalimthi statusin gjuhësor të gjuhës shqipe, bazuar në Ligjin e gjuhëve në R. Maqedonisë, do të gjurmohet për të gjetur statusin e tashëm të qëndrueshëm e përkrahur gjerësisht të gjuhës shqipe. Sipas statusit juridik, gjuha shqipe renditet si gjuhë paralele zyrtare kombëtare. E për ta zbatuar këtë status, duhet të kemi një tolerancë gjuhësore ndërmjet popujve që jetojnë në Maqedoni.

Qëllimet e hulumtimit:

1. Të përcaktohet niveli i tolerancës gjuhësore ndërmjet maqedonasve dhe shqiptarëve
2. Të përcaktohet raporti komunikues ndërmjet bashkësive që jetojnë Maqedoni
3. Të përcaktohet përdorimi i gjuhëve sipas situatave
4. Të përcaktohet stili i jetës për adaptimin dhe ballafaqimin me problemin dhe situatat konfliktuese.

Hipoteza bazë

Mosnjohja e njeri-tjetrit dhe në bashkëpunim me raportet deks-trutive të individëve dhe predispozicioneve psikologjike dhe në raport me shkallën e (mos) pranimit të tolerancës ndaj gjuhës së tjetrit si akt civilizimit.

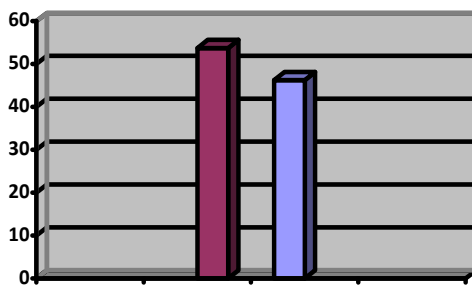
Kampioni

Korpusi i anketuar përfshinë popullatën e të rinjve, gjegjësisht nxënësit e shkollave të mesme në Shkup dhe Tetovë. Korpusi është i plotë në raport në ndryshorin relevant të përkatësisë nacionale.

Korpusi përfshin 226 të paraparë, kurse anketës i janë përgjigjur 214. Numri i shqiptarëve përfshin është 115 persona, kurse maqedonas janë 99. Përfshirja e të anketuarave është në përputhje me përkatësinë nacionale

	Frekuenca	Përqindja	% kumulative
Shqiptarë	115	53,73	53,73
Maqedonas	99	46,26	46,26
Nr. Total	214	100,0	100,0

Tabela 1.

Shqiptarë Maqedonas

1. Popullatën e shkollave të mesme e përbëjnë nxënësit e shkollave të mesme të Gjimnazit “Zef Lush Marku” në Shkup dhe Shkollës së Mesme “Arsenije Jovkov” në Shkup, ndërsa në Tetovë është përfshirë Shkolla e Mesme “Nikola Shtejn” dhe “Kiril Pejçinoviq”.

2. Qytetet Shkupi dhe Tetova janë përzgjedhur me qëllim si dy qytete në Maqedoni në raport me ndryshorin relevant të përkatësisë nacionale. Që të dyja qytetet disponojnë me shkolla të mesme.

3. Ndryshorët (ndryshori demografik)

Ndryshorët e pavarur në hulumtim janë përkatësia etnike, shqiptar dhe maqedonas), niveli arsimit (nxënës) dhe vendbanimi (Shkup, Tetovë).

Ndryshori i varur është mosha (sipas klasave)

4. Ndryshorët kryesorë:

Ndryshori i varur, që ka bërë me tolerancën gjuhësore, është bërë sipas anketës së dhënë sipas situatave, kurse me ndryshorin e pavarur janë kërkuar stili i gjetjes së mekanizmave mbrojtës.

Instrumentet dhe teknika e hulumtimit

1. Anketa. Në anketë janë përfshirë tri pyetje me disa opsione. Qëllimi i këtij anketimi ishte që subjektet të përgjigjen në këto pyetje.

1) A e kushtëzon përdorimin e gjuhës situata gjuhësore (në rrugë, shoqëri, administratë, në gëzimet familjare etj.)

2) A është me rëndësi tema e bisedës për zgjedhjen e gjuhës?

3) A është më rëndësi identiteti për zgjedhjen e gjuhës.

2. Intervista është bërë me njerëz të ndryshime, por nëpërmjet bisedës së lirë (gra, burra dhe njerëz të profesioneve të ndryshëm)

REZULTATET E ARRITURA

Gjuhën shqipe, në raport me gjuhën maqedonase, të anketuarit më shumë e përdorin në të folur rëndomtë në shtëpi. Dallimet ndërmjet grupeve të të anketuarve janë minimale. Në Tetovë, nga grupi i të anketuarve, gjuhën amtare e përdorin 97.99%, kurse nga grupi i të anketuarve në Shkup e përdorin 95.77%.⁵

⁵ Në Shkup ka më shumë materia të përziera, ndërmjet komuniteteve të ndryshëm e sidomos me turqit dhe torbeshët si dhe të tjerë, kurse në Tetovë më shumë përdoret në qytet edhe gjuha turke si gjuhë prestigji.

Përdorimi i gjuhëve amtare e zë vendin e dytë në situatat në shkollë. Të anketuarit më shumë e përdorin gjuhët amtare me 96 %, kurse përqindja e mbetur është gjuha që e atyre që përdorin gjuhën e dytë: maqedonisht, turqisht, boshnjakisht etj. Ka ca dallime kur shkollat janë të përziera, sidomos në Shkup, prandaj përqindja bie në krahasim me grupin e Tetovës për 5%.

Faktori shoqëri në Shkup dhe në Tetovë, në përdorimin e gjuhës maqedonase, ka po ashtu dallime. Në Grupin e Tetovës përdorimi i gjuhës amtare arrin përqindjen 95%, kurse në Shkup 87%. Shkaku është se vendbanimet në grupin e Tetovës janë më kompakte, në krahasim me grupin e Shkupit, ku vendbanimet janë më heterogjene. Interesant është situata e përdorimit të gjuhës maqedonase dhe shqipe në vendet publike. Rezultatet janë shumë interesante dhe me dallime të dukshme ndërmjet grupeve të Tetovës dhe Shkupit. Kafiteritë, klubet e natës, vendet turistike etj. frekuentohen sipas përkatësisë etnike. Shqiptarët frekuentojnë edhe kafiteri të përkatësisë maqedonase e të tjerëve, kurse maqedonasit janë të koncentruar në kafiteritë e etnitetit të vet.

Shqiptarët janë më tolerant ndaj gjuhës maqedonase. Nëse në grup ka vetëm një maqedonas, biseda zhvillohet në gjuhën maqedonase. Në gazmendet familjare, varësisht se cili e bën dasmën, shqiptarët përsëri këndojnë për miqtë e tyre ndonjë këngë në gjuhën maqedonase. Në gazmendet familjare maqedonase mund të ndodhë, varësisht prej grupit muzikor, një këngë ose vetëm vallja e Shotës.

Në administratë të shqiptarët, edhe pse në bashkësitë lokale gjuha shqipe është gjuhë zyrtare, shqiptarët tregojnë tolerancë. Shqiptari në sportel, nëse nuk e njih administratorin, i drejtohet në gjuhën maqedonase. Kurse ndonjë administrator maqedonas, edhe pse e njih gjuhën shqipe, ai përsëri vazhdon në gjuhën maqedonase. Në përqindje situata është në Shkup 74,56%, kurse në Tetovë 92.77%⁶.

Në ambulancat shëndetësore, ku mjeku ose motra është e përkatësisë maqedonase, komunikimi zhvillohet në gjuhën maqedonase ose me përkthyes.. Këtu bën pjesë moshja e vjetër dhe gjinia femërore.

⁶ Shih: Avzi Mustafa, *Variacione gjuhësore*, Menora, Shkup.,2007, fq. 43.

Në dyqane është mjaft interesant: në Shkup më së shumti e përdorin gjuhën maqedonase gjatë blerjeve të ndryshme, kurse në Tetovë në përqindje mbi 10 % përdorin ehe gjuhën shqipe nëse pronari është maqedonas.

Duhet theksuar se në disa situata ekziston një dallim i theksuar ndërmjet dy grupeve ndërmjet dy gjinive. Gjinia femërore në Tetovë e përdorin gjuhën amtare rreth 97%, ndërsa në grupin e Shkupit rreth 88.26 %. Nga kjo kuptojmë se situata dhe vendi janë faktor të rëndësishëm në përdorimin e gjuhës.

PËRFUNDIMET:

1. Maqedonasit, sidomos gjenerata e mesme dhe e vjetra nuk tregojnë tolerancë ndaj gjuhës shqipe. Ata e shikojnë se gjuha maqedonase është e vetmja gjuhë në të cilën duhet të komunikojnë të gjithë të tjerët.
2. Gjenerata e reja, edhe pse nuk e njohin gjuhën shqipe, nuk u pengon nëse flitet në gjuhën shqipe.
3. Maqedonasit janë më të hapur për të ta mësuar gjuhën maqedonase nga etnitë e tjera.
4. Shqiptarët janë më të rezervuar ndaj të tjerëve në mësimin e gjuhës shqipe.
5. Shqiptarët në njohjen e gjuhën maqedonase janë të shtyrë nga motivet e jashtme dhe të brendshme për të gjetur punë në administratë dhe për të studiuar në ndonjë universitet që mësimi zhvillohet në gjuhën maqedonase.
6. Jashtë Maqedonisë, në shtetet e huaja, shqiptarët – nëse nuk e njohin gjuhën e shtetit – mundohen ta përdorin gjuhën maqedonase.
7. Shqiptarët janë më tolerant se maqedonasit në përdorim e gjuhës në komunikim të përditshëm.
8. Shqiptarët nuk janë të mbërthyer nga kompleksi kur bëhet fjalë për nivelin e njohjes së gjuhës maqedonase – ai flet ashtu siç e di.

ASLLAN HAMITI

Fakulteti i Filologjisë “Bllazhe Koneski” – Shkup

PËRDORIMI DHE MBROJTJA E SHQIPES STANDARDE NË MAQEDONI

Gjuha standarde shqipe në Maqedoni po përdoret në institucionet arsimore, në mjetet e informimit, në veprat letrare e shkencore, në tekstet shkollore etj. Jemi dëshmitarë se në praktikën gjuhësore shpeshherë po thyhen normat në të gjitha rrafshet, si në rrafshin leksikor, sintaksor (si pjesë më të lëvizshme të gjuhës e më të eksponuara ndaj ndikimeve të huaja), në rrafshin morfologjik, fonetik e fonologjik si dhe në të gjitha fushat e tjera.

Moszbatimi i normave gjuhësore të shqipes standarde në Maqedoni ka qenë temë trajtimi e shumë gjuhëtarëve. Punime e vepra me vlerë në fushën e kulturës së gjuhës, të planifikimit gjuhësor e të politikës gjuhësore kanë sjellë albanologë të Shqipërisë, të Kosovës, të Maqedonisë si dhe të vendeve të tjera.

Problemi më i madh në përdorimin e shqipes lidhet me kulturën e dobët gjuhësore, sidomos e brezit të ri. Mosnjohja e mirë e gjuhës amtare, që me sa duket ka të bëjë me mangësi të rënda në arsimin bazë, por edhe me mungesën e leximit tek të rinjtë, krahas me përvetësimin e gjuhëve të huaja dhe krijimin e brezave dy- a tregjuhësh, ka sjellë edhe zëvendësimin e fjalëve dhe shprehjeve ekzistuese shqipe, tashmë të panjohura për të rinjtë, me fjalë e shprehje të gjuhëve të huaja, qoftë të marra drejtpërdrejt, qoftë të përkthyer ose kalkuara në shqip sipas modelit të huaj.

Vërsnimi pa kriter i fjalëve të huaja është një problem, por shohim edhe përdorime të gabuara në drejtshkrimin, në morfologjinë dhe në sintaksën e shqipes; çka flet për mangësi të formimit gjuhësor gjatë shkollimit. Mungesa e kulturës gjuhësore shkon krahas me varfërinë kulturore të përhapur masivisht; mjafton të shohësh gabi-

met që bëhen në shtypin e përditshëm që pasqyrojnë mungesë kulturre të theksuar.⁷

Për të parë kulturën e dobët gjuhësore, mjafton të shfletosh ndonjë gazetë ditore, të shohësh ndonjë web-faqe të rrallë në shqip të institucioneve shtetërore në Maqedoni, tekst shkollor të përkthyer nga maqedonishtja në shqip, ndonjë hartim nxënësi, provim, punim seminari a diplome të ndonjë studenti, një dokument zyrtar, ndonjë tekst shqip të ndonjë malli, ndonjë udhëzim për përdorimin e barërave; ose të lexosh tabelat rrugore, shkrimet shqip në ambulanca e spitale, në tabela e dokumente firmash, titrimet e filmave, titujt e këngëve, shkrimet në rrjetet sociale apo edhe shumëçka që ta zë syri të shkruar në shqip.

Mjetet e informimit, si shtypi ashtu edhe radioja e televizioni, kanë rëndësi të madhe jo vetëm si medime më masive të informimit publik, por edhe si mjete e burime për formimin gjuhësor të lexuesve, dëgjuesve dhe të teleshikuesve, meqë drejtpërdrejt ndikojnë për përhapjen dhe ngulitjen e normës letrare te e gjithë popullata shqiptare në Maqedoni e më gjerë. Prandaj, gjuha e gazetave, e radios dhe e televizionit duhet t'u përgjigjet rregullave drejtshkrimore e drejtshqiptimore të shqipes standarde.

Nga pakujdesia, puna e ngutshme, joserioziteti në punë, papërgjegjësia ose nga mosnjohja e mjaftueshme e normave të shqipes standarde, po bëhen gabime gjuhësore të natyrave të ndryshme.

Në një shtjellim përmbledhës, siç është ky yni, nuk mund të përkruhen të gjitha shkarjet gjuhësore, por me këtë rast po përmendim disa nga gabimet më të shpeshta që hetohen në media:

1. **Gabime teknike.** Shumë shpesh në mediet e shkruara te ne vërehen gabime teknike, si: arsimtar për *lnëdet* mjekësore (Lajm, 07.12.2012, f. 29), *kushtret* (duhet: kushtet, f. 29), pas zgjedhjes së *uabruar* (Lajm, 07.12. 2012, f. 29). Herë–herë në këto gazeta në vend të <i>–së së vogël gjejmë shkronjën <I> të madhe, për shkak

⁷ Anila Omari, *Problemi më i madh sot, kultura e dobët gjuhësore*, <http://www.forumishqiptar.com>.

të shkrimit kompjuterik të automatizuar të <I>-së së madhe në pozita ta caktuara në anglishten. P.sh.: Në vendet ku është *I* zhvilluar sporti *I* skitarisë garat zyrtare fillojnë ... (Lajm, 07.12.2012, f. 23). Përgatitjet e tyre *I* kanë filluar që nga gushti *dhe atë* nëpër vende ku ka kushte adekuate për sportin e skitarisë. (Lajm, 07.12.2012, f. 23).

2. **Ndarja e gabueshme e fjalëve në fund të rreshtit.** Gjëja e parë që na ra në sy në shkrimet e gazetave është ndarja e gabueshme e fjalëve në fund të rreshtit. Në ndarjen e tekstit në kolona të ngushta, shpeshherë ndahen edhe dyshkronjëshat,⁸ si në fjalët: *mar-rveshje*, *fil-limit*, *lid-hur*, *urd-hërdhënësi* (f. 2), *dal-lim* (f. 3), *ndër-roi* (f. 5), *pjesëmar-rësve* (f. 5), *hol-lësi* (f. 6), *menax-him* (f. 14), *gjithn-jë* (24), *mrekul-li* (f. 24), *ndër-roni* (f. 24), *mrekul-lueshëm* (f. 26) në gazetën “Lajm” të datës 07. 12. 2012; *mar-rëveshje*, *shkol-lë* (Koha e datës 07. 12. 2012, f. 2, 9), por ka raste edhe kur një shkronjë e vetme mbetet në fund të rreshtit, si *u sh/-pall* (Koha, 07.12. 2012, f. 7) etj.

3. **Shkrimi i shkronjës <e> në vend të <ë>-së dhe i <c>-së në vend të <ç>-së.** Ka jo pak shkrime gazetareske ku nuk gjejmë të shkruar as <ë>-në e as <ç>-në, por në vend të tyre <e>, përkatësisht <c>-në, si p.sh.: “*Lidershipi politik shqiptar ne Maqedoni, me rastin e fitores se sontme dhe kualifikimit te Kombetares per Kampionatin European ne France, ka shpalour urimet e perzemerta. Ne vazhdim ju sjellim vec e vec urimet e tyre. Gjuha shqipe sipas analizes se mesiperme del qe eshte e vetnja qe mund te perfaqesoje denjesisht kulturen dhe traditat e verteta te pjeses me te madhe te*

⁸ Alfabeti i gjuhës shqipe ka 27 shkronja njëshe dhe 9 shkronja dyshe: : <th, dh, sh, zh, xh, rr, ll, gj, nj>. Sipas rregullave, shkronjat dyshe nuk ndahen meqë mund të lexohen si shkronja më vete, përkatësisht si fonema të veçanta. Shih: Asllan Hamiti, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2011, f. 33, 278.

popullit qe banon ne Maqedoni (Gazeta Lajm, Maqedoni, e diel, 11 tetor 2015).”

4. **Në shkrimin e fjalëve bashkë, ndaras dhe me vizë në mes, po kështu hetohen gabime.** P.sh.: *kundër akuza* (duhet: kundërakuza, Koha, 07.12. 2012, f. 8), ky projekt është *shumë vjeçar* (duhet: shumëvjeçar, Koha, 07. 12. 2012, f. 3), pauzë e shkurtë *dy javore* (Lajm, 07.12.2012, f. 23, duhet: dyjavore); *Parasëgjithash* për shkak të defokusimit të plotë të fqinjit tonë (duhet para së gjithash). Nuk ka më mirë në këtë botë *se sa* të jesh shqiptar (*se sa*, duhet *sesa*). Ministri i Ekonomisë Bekim Neziri dje ishte i ftuar në shënimin e jubileut të *10 vjetorit* të hyrjes së kompanisë së naftës Lukoil në Maqedoni (duhet 10–vjetorit, Koha, 12 tetor 2015) etj.

5. **Përdorimi i gabueshëm i shkronjave të mëdha.** Është bërë modë gjuhësore, si duket nën ndikimin e anglishtes, që emrat e muajve të shkruhen me shkronjën e parë të madhe (ndonjëherë edhe pa para-fjalën më), si: Mbledhja e nënshkrimeve bëhet *07 Dhjetor 2012*. Gazeta Lajm, Maqedoni, E diell, *11. Tetor 2015*. Gazeta Koha, E diell, *11. Tetor 2015* (do të duhej: Lajm, e diel, 11 tetor 2015; Koha, e diel, 11 tetor 2015).

Gabohet shpesh kur shkruajmë emrat e institucioneve, sidomos ata që përbëhen prej grupeve emërore, sepse vetëm emri i parë po shkruhet me shkronjë të parë të madhe, nërsa të gjithë emrat a përcaktorët e tjerë me shkronja të vogla, nën ndikimin e rregullave të drejtshkrimit të maqedonishtes, sipas tipit: *Ministria e arsimit dhe shkencës, Byroja e zhvillimit të arsimit, Fakulteti filologjik*.

Siç dihet, sipas rregullave të drejtshkrimit të shqipes të gjitha pjesët përbërëse kuptimplota të emërtimit të institucioneve shkruhen me shkronjë të parë të madhe, përveç fjalëve shërbyese (parafjalët, nyjat, lidhëzat, pjesëzat). Sipas Drejtshkrimit të shqipes titujt e institucioneve të mësipërme, si edhe emrat e institucioneve të tjera, duhet të shkruhen me shkronjë të madhe, si: *Ministria e Arsimit dhe e Shkencës, Byroja e Zhvillimit të Arsimit, Fakulteti i*

Filologjisë (nga shembulli i fundit mund të nxirret konstatimi se nuk është e drejtë të thuhet *Fakulteti filologjik* – me emër + mbiemër (përcaktor), por kjo duhet të përdoret me grup emëror, nga të cilët emri i parë në rasën emërore të njëjësit të shquar, ndërsa emri i dytë në rasën gjinore, d.m.th. formë e drejtë është *Fakulteti i Filologjisë*.

6. **Përdorimi i gabueshëm i <ë>–së.** Përdorimi pa vend i [ë]–së në pozitë fundore është i shpeshtë. Shpeshherë shkruhet ku nuk duhet ose nuk shkruhet ku duhet, si: *parasyshë, zgjatë*, (Lajm 07.12.2012, f. 13, 12 duhet parasysh, zgjat). Oferta e tyre është e ndërlidhur *drejtpërdrejtë* me popullatën (Koha, 07.12.2012, f. 6, duhet: drejt–përdrejt). Të gjithë lojtarët duhet ta kuptojnë se unë i *marrë* vendimet. Duhet: i marr). Të *shprehë* ngushëlim të thellë dhe T'ju inkurajoj në qëndrueshmërinë dhe vendosmërinë në luftën *me dhunës* (?) dhe të gjitha aktet kriminele (Koha, e diel, 11 tetor 2015). Struga e gatshme *ta përballoj* dëborën (duhet: ta përballojë, Koha, 07. 12. 2012, f. 8) Maqedonisë një porosi e *drejtpërdrejt* i erdhi edhe nga vet eurokomisari i zgjerimit (Koha, 07. 12. 2012, f. 2). Mijallkov kuadër i ekspunuar dhe *anëtarë* i organit më të lartë të partisë në pushtet (duhet: anëtar). Teksti i Ligjit mund *çdo kush* ta *interpret*oj si *të doje*, por e *sjellë* ligjvënësi” (Koha, 12. Tetor 2015, Duhet: Tekstin e ligjit mund ta interpretojë çdokush si të dojë, por e sjell ligjvënësi. Ai tha se deri më 20 tetor ky ligj mund të *pësoj* ndryshime (Koha, 12 tetor 2015).

Përdorimi i formës së shumësit të disa emrave pa <ë> fundore është dukuri shumë e shpeshtë, si *shqiptar* (në vend të formës së drejtë *shqiptarë*), *arsimtar* (në vend *arsimtarë*) etj.; ata *qytetar* (f. 15, Lajm, 07. 12. 2012), synon të vetëdijësojë afaristët *shqiptar* (pa <ë> në Lajm, 07. 12. 2012, f. 6) tubon afaristët *shqiptar* (Koha, 07. 12. 2012, f. 6.), Dializa realizohet nën mbykqyrje të mjekëve *specialist* (Koha, 07.12.2012, f. 8) etj. Ndonjëherë hetohet edhe mospërdorimi i <ë>–së në trup të fjalës: Komisioni *shtetror* (Lajm, 07.12.2012, f. 15, duhet: shtetëror).

7. **Humbja e opozicionit fonologjik ndërmjet bashkëtingëllores shumëdridhëse /rr/ dhe njëdridhëses /r/:** Ngjashmëria nyjetimore dhe ngarkesa e vogël funksionale ka mundësuar rrafshimin e kundërvënieve fonologjike të bashkëtingëlloreve /r/ dhe /rr/ në disa të folme tona. Mirëpo, këto bashkëtingëllore në shqipen standarde janë dy fonema të veçanta, gjë që provohet me çifte minimale fjalësh të tilla , si *ara ~ arra, ruaj ~ rruaj, rasë ~ rrasë, deri ~ derri, rinë ~ rrinë* etj.

Bashkëtingëllozja /r/ ka denduri përdorimi e përndarje më të madhe sesa çifti i saj /rr. Marrë në tërësi, si në gazeta, ashtu edhe në radio e televizion përdoren fjalë vetëm me /r/ edhe pse sipas rregullave duhej të kishin /rr/. Pra, shkruhen e shqiptohen gabimisht me /r/ në vend të përdoren me /rr/ shumë fjalë, si: *rafsh, ri, rit, rjedh, (i, e) rallë, reth e rotull; karige, përall(ë), qere, haroj, ndëroj, ngatëroj*; disa huazime kryesisht nga gjuhët romane: *barikad(ë), karier(ë), korekt, koridor, teritor; andër, kokër, mor, obor, vjehër, zjar* etj.

8. **Përdorimi i gabueshëm i apostrofit.** Për shkak të ekonomizimit të ligjërimin dhe lehtësimit të shqiptimit në gjuhën shqipe shpeshherë bie zanorja [ë] në rrokje të patheksuar, sidomos kur gjendet në pozitë absolute fundore të fjalës, veçmas te fjalët shërbyese (jokuptimplota): te pjesëza *të*, te nyjat e përparme *të, së*; si dhe te trajtat e shkurtra të përenrave vetorë *më, të*. Ky mosshqiptim i [ë]-së, apo siç e njohim edhe me termin elizion, është e lidhur ngushtë me prirjen e bashkimit a të shkrirjes së fjalëve të patheksuara me fjalët e theksuara, përkatësisht për ndërlidhje shqiptimore fjalësh në tërësi më të mëdha sintaksore (sand'hi), në sintagma e grupe fjalësh, si dukuri e përhershme e ligjërimin të folur.

Kjo dukuri e mosshqiptimit të [ë]-së është përligjur edhe në Drejtshkrimin përmes shënimit të apostrofit, sipas modelit: *t'i dha* (< të i dha), *m'i dha* (< më i dha), përkatësisht te format *m'i, t'i, m'u, t'u, t'et, s'ëmës* (< më i, të i, më u, të u, të et, së ëmës) etj.⁹

⁹ Asllan Hamiti, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2011, f. 255-256.

Në shkrimin e apostrofit në gazetat ditore, përkthimet e gjetiu vërehen më shumë parregullsi sesa përdorim të rregullt të tij. Thjesht, rrallë në ndonjë tekst apostrofi përdoret drejt, d.m.th. rëndom shkruhet aty ku nuk duhet, ndërsa shkruhet aty ku s' duhet të shënohet. P.sh.: Duhet *ti* shpalosen krejt kuptimet (Lajm, 07. 12. 2012, f. 11). Sikur *tu* kishim hedhur gaz lotsjellës (duhet: t'u). Për *tu* pasuruar me paratë publike të qytetarëve (duhet: t'u, Lajm, 11 tetor 2015).

Apostrofi nuk duhet të shënohet te trajta e shkurtër e bashkuar e kallëzores (e patheksuar): *ma* (më + e) dhe *ta* (< të + e), si *m'a*, *t'a*. Dihet se këto forma shkruhen pa apostrof, sepse këtu kemi shkrimin e zanoreve *ë* + *e* që kanë dhënë *a*, por jo rënien [ë]–së patheksuar.

9. Edhe shenjat e pikësimit shpeshherë nuk përdoren me vend:

Nuk ka dëshirë nuk ka vullnet nuk ka gatishmëri (askund nuk ka presje e do të duhej: Nuk ka dëshirë, nuk ka vullnet, nuk ka gatishmëri. Koha, 07. 12. 2012, f. 4).

10. Përdorimi i kohës së ardhme pa pjesëzën të ndeshet shpesh, si:

(ai) *do lexojë, do punojë* (në vend: *do të lexojë, do të punojë*). Mjaft shpesh gabohet në përdorimin e formës standarde të lidhore, sepse ose në vend të <ë>–së përdoret <e>–ja ose pjesëza të + forma e mënyrës dëftore e kohës të tashme e vetës së tretë njëjës, si p.sh. (ai duhet) *të shkoje ose të shkon, të punoje ose të punon, të mësoje ose të mëson* (< duhet të shkojë, të punojë, të mësojë) etj.

11. Përdorimi i gabueshëm i foljeve të zgjedhimit të tretë.

Në analogji me foljet e zgjedhimit të parë, edhe foljet e zgjedhimit të tretë disa herë si në të folurit, ashtu edhe në të shkruarit përdoren jo sipas rregullave gramatikore (pa mbaresa vetore në numrin njëjës në kohën e tashme të mënyrës dëftore), por me mbaresa në vetën e dytë dhe të tretë të njëjësit, si (ti, ai, ajo) *din, pin, han, flen* (< duhet: di, pi, ha, fle) etj.

12. **Gabime në përdorimin e foljeve apofonike.** Në prirjen për rrafshimin e formave të foljeve, edhe foljet apofonike (me këmbimet e fonemave /a/ ose /je/ në /o/) ¹⁰ në kohën e kryer të thjeshtë dhe në pjesore shpeshherë po përdoren gabimisht. Mbushullojnë format jonormative si në të folur, ashtu edhe në të shkruar: *vjel* – *vjela* – *vjelur* (< duhet: *vjel* – *vola* – *vjelë*), *merr* – *morra* – *marrur* (< duhet: *marr* – *mora* – *marrë*), *mbjell* – *mbjella* – *mbjellur* (< duhet: *mbjell* – *mbolla* – *mbjellë*), *sjell* – *sjella* – *sjellur* (< duhet: *sjell* – *solla* – *sjellë*) etj.

13. **Mospërdorimi i mbaresës së rrjedhore –sh për shumësin e pashquar.** Dihet se një ndër dallimet morfologjike ndërmjet dy dialekteve të shqipës është edhe prania në Veri, përkundër mungesës së formave të rrjedhore së shumësit të pashquar në Jug. Me fjalë të tjera, në të folmet e toskërishtes forma e rrjedhore shumë me –**sh** përdoret shumë rrallë (por është njësuar me formën e shquar, me mbaresën –ve), por në të folmet e gegërishtes kjo ka përdorim të dendur, si: ka pi: u: *bretkocash*, kena pas lujt *arash*, *koçak pulash*, o: *d burrash* etj. Në media e në stilin administrativ forma normative dhe e drejtë me –sh (varësisht nga konteksi dhe funksioni) pothuajse është shuar fare.

14. **Pësjtjellime në përdorimin i emrave të huaj vetjakë.** Emrat e huaj vetjakë që shkruhen me alfabetin latin në shqipen e kohës sonë po shkruhen në dy forma: a) të transkriptuara (sipas shqiptimit në shqipen) ose b) në formën e tyre origjinale (burimore). Ky përdorim i dylojshëm shfaqet me dysi formash e paraqet problem që duhet zgjidhur. Mendojmë se forma e dytë (b) e shkrimit të emrave të huaj vetjakë është më i drejtë.

¹⁰ Foljet, te të cilat /a/-ja apo /e/-ja e theksuar e rrënjës në kohën e tashme shndërrohet në /o/ quhen folje apofonike. Foljet apofonike që në të tashmen mbarojnë me *-l*, *-ll*, *-rr* nuk marrin ndajshitesën *-ur* në format e pashtjelluara. Prandaj duhet të themi: *për të dalë* (jo: për të dalur), *për të vjelë* (jo: për të vjelur), *për të sjellë* (jo: për të sjellur). Shih: Asllan Hamiti, *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2011, f. 227.

Nga pikëpamja morfologjike, parashtrohet pyetja vallë këta emra të huaj varësisht nga funksioni në fjali duhet të përshtaten sipas rregullave të lakimit të emrave në trajtën e pashquar e në të shquarën, si gjithë emrat e tjerë, pa përjashtim; përfshirë edhe emrat personalë, qofshin ata vendas ose të huaj. Vlerësojmë se edhe emrat e huaj vetjakë në shqipen duhet të lakohen nëpër rase, duke shënuar me vizë nyjat shquese e mbaresat rasore, sipas tipit: *Bayron-i, -it, -in; Victor Hugo, Victor Hugo-i, -it, -in; Friedrich Schiller-i, -it, -in; Heinrich Heine-ja, -it, -en* etj. Në normat kategorike të gjuhës (fonetike e morfologjike), nuk duhet të ketë dy apo më shumë forma, por kur ka luhatje e shumësi formash, standardi zgjedh vetëm një formë si të drejtë, ndërsa format e tjera nuk zhbëhen, por edhe më tej do të përdoren në ligjërime e në stile të tjera të gjuhës (përveç në ligjërimin libror).

Për këtë larmi si dhe për probleme të tilla të ngjashme drejtshkrimore, drejtshqiptimore e morfologjike apo edhe të natyrave të tjera që kemi e do t'i sjellë në të ardhmen zhvillimi i gjuhës në rrjedhë të kohës, duhet gjetur zgjidhjen më të mirë të mundshme. Është e njohur se gjuha gjithnjë është në lëvizje, në zhvillim dhe pëson ndryshime nga faktorët gjuhësor e jashtëgjuhësor, të brendshëm e të jashtëm. Drejtshkrimi, drejtshqiptimi, gramatikat, fjalorët e veprat e tjera, me të cilat përshkruhet gjuha bashkëkohore dhe përcaktohen normat e standardit, gjithsesi duhet të jenë përputhje me etapën e zhvillimit të gjuhës.

Shumë shpesh dëgjojmë e lexojmë emra e mbiemra të huaj personalë të papërshtatur me sistemin e lakimit që ka shqipja, edhe pse sipas funksionit të tyre në fjali do të duhej të përdoreshin në formë rasore të caktuar. Bie fjala, kujtojmë se është e parregullt të thuhet në shqip: *U takua me Bush*, në vend të formës normative: *U takua me Bush-in*. Jo: Paraprakisht Veljanovski ka dërguar shkresë *deri te Ivanova ...*; por: Paraprakisht Veljanovski i dërgoi shkresë *Ivanov-ës ...* Koha, 07. 12. 2012, f. 3. Keq: Interi u përforcua me *Marti-nez*. Mirë: Interi u përforcua me *Martinez-in*.

15. **Mosdallimi i gjinisë së përemrave vetorë** të vetës së tretë të numrit shumë *ata* dhe *ato*: *ata burra* dhe *ata gra* ose *ato burra* dhe *ato gra* (për të dy gjinitë) është dukuri mjaft e përhapur jo vetëm në të folmet shqipe të Maqedonisë, por edhe më gjerë; rrjedhimisht kjo veçori shfaqet shpesh edhe në ligjërimin letrar të folësve të këtij areali, qoftë në formën e folur, qoftë në formën e shkruar. Vlen të përmendet me këtë rast se edhe maqedonishtja ka një formë të vetme të përemrit vetor të vetës së tretë të shumësit për të dy gjinitë (ТИЕ (tie), për gjininë mashkullore e gjininë femërore). Po kështu, jorrallë në vend të përemrave vetorë *ne*, *ju* përdoren gabimisht trajtat e tyre të rasave të zhdrejta: *neve*, *juve* (*neve* kemi punuar, *juve* jeni të zellshëm).

16. **Përdorimi i panevojshëm i përemrave vetorë para foljeve.** Nën ndikimin e gjuhëve të huaja (të anglishtes, gjermanishtes ose frëngjishtes), por edhe për të vënë në pah a mbitheksuar vetveten ose partinë, organizatën, shoqatën e tij, veçmas politikanët përdorin përemrat vetorë shumë shpesh, saqë çdo fjali e frazë e fillojnë me *unë* ose *ne*, sipas tipit: *Unë* ju premtoj se do ta asfaltoj rrugën ... *Ne* si parti kemi punuar ... *Unë* ju garantoj se ... Përgjithësisht, dihet se në gjuhën shqipe nuk është e nevojshme që përemrat vetorë të përdoren para foljeve, sepse mbaresat foljore janë tregues të vetëmjaftueshëm të vetës, meqë dëftojnë edhe kryesin e veprimit.

Dihet se në shqipen (si edhe në maqedonishten) nuk ka nevojë të përdoren përemrat vetorë para foljeve, për shkak se mbaresa foljore është tregues i vetëmjaftueshëm i vetës, përkatësisht me kallëzuesin (foljen, veprimin) shprehet edhe kryefjala (kryesi i veprimit, personi që e kryen veprimin). Në këtë drejtim, shqipja si edhe maqedonishtja ka zgjedhim të pasur foljesh aq sa pothuajse për çdo vetë ka mbaresa foljore të posaçme (me ndonjë përjashtim), andaj te këto gjuhë nuk është e udhës para çdo foljeje të përdorim edhe përemrin vetor. Përkundër kësaj, te disa gjuhë, si në frëngjishten shumë folje kanë formë të njëjtë për disa veta, si fjala vjen, në kohën e tashme njëjës, veta I: je *travaille* (unë punoj), veta II: tu *travaille* (ti punon),

veta III: il (elle) *travaille* (ai (ajo) punon). Pra, për tri vetat e njëjësitet përdoret e njëjta formë e foljes: *travaille* dhe prandaj përdorimi i përemrit vetor para foljes është i detyrueshëm.

17. **Përdorimi i pavend i formave rasore të emrave.** Gabimet në mospërdorimin e rasës gjinore në shkrimet gazetareske në Maqedoni janë shumë të shpeshta. Në shpalljet a konkurset për punësim, në gazetat shqipe në Maqedoni rëndom lexojmë: *Një arsimitar për gjuhë maqedonase, për histori, për fizikë, për kimi, për gjuhë anglishte, për sociologji* (Lajm, 07.12.2012, f. 28, 29, 30; në vend: një arsimitar të maqedonishtes, të historisë, të fizikës, të kimisë, të anglishtes, të sociologjisë).

Dukuri shumë e shpeshtë është zëvendësimi i formës së drejtë të gjinorës së emrit me parafjalë + emër (sipas modelit të anglishtes, maqedonishtes ose të ndonjë gjuhe tjetër që nuk ka lakim). Rëndom, te ne shkruhet gabimisht: *Ministri për punë të jashtme të Maqedonisë, Ministria për arsim dhe shkencë* (në vend: Ministria e Arsimit dhe e Shkencës); *Fakulteti filologjik, Fakulteti ekonomik* (në vend Fakulteti i Filologjisë, Fakulteti i Ekonomisë etj.).

18. **Adresimi i letrave me “*deri te*”.** Në adresimin e letrave, kërkesave, lutjeve dhe përgjithësisht të ndonjë shkresëje zyrtare rëndom shkruajmë gabimisht: *deri te... Ministria për arsim dhe shkencë, Byroja për zhvillimin e arsimit, Këshilli mësimor-shkencor i fakultetit filologjik... Dokumentet dorëzohen deri te Arkivi I Drejtorisë ...* (Lajm, 07. 10. 2012, f. 12). *Ivanov* dërgoi letër ngushëllimi *deri te* presidenti i Turqisë. Për këtë çështje Qeveria në gjysmën e parë të vitit ka dhënë drejtime konkrete *deri te* ministrinë kompetente me çka, sipas Atanasoskit, punët kanë shkuar në drejtim më të mirë, ndërsa Drejtoria doganore ka marrë një seri aktivitete për lehtësimin dhe shpejtimin e transportimi të dërgesave ndërkombëtare. (Koha, 12 октомври 2015) etj.

Mbështetur në normat e shqipes standard emir i institucionit që i drejtohem duhet të shkruhet në rasën gjinore, përkatësisht si: *Mi-*

nistrisë së Arsinit dhe të Shkencës, Byrosë së Zhvillimit të Arsinit, Këshillit Mësimor–shkencor të Fakultetit të Filologjisë.

Siç mund të vërehet edhe nga shembujt e sjellë, epidemi e përhapur te ne është jo vetëm përdorimi i emrave në emërore me parafjalë në vend të formës së drejtë të tyre në rasën gjinore, por edhe shkrimi i emrave të institucioneve vetëm me shkronjën e parë të madhe e me të gjitha shkronjat e tjera të vogla, nën ndikimin e rregullave të drejtshkrimit të maqedonishtes.

19. Fjala shqipe a termi i shqipëruar në vend të fjalës së huaj apo termit joshqip. Zakonisht ashtu siç të kujdesemi gjithnjë për pastërtinë e trupit tonë, mjedisit dhe përgjithësisht për natyrën, ashtu duhet të kujdesemi edhe për pastërtinë e ligjërimit. Shqipja, si edhe shumë gjuhë të tjera të popujve të vegjël kanë qenë dhe ende janë nën ndikimin e fuqishëm të gjuhëve të huaja, veçmas me depërtimin e vrullshëm e shpeshherë të panevojshëm të fjalëve të huaja. Parimisht, sa më pak fjalë të huaja aq më mirë për të ruajtur qenien e një gjuhe si dhe për jetëgjatësinë e saj. Të pavetëdijshëm për këtë rrezik, mediat tona po përdorin pa nevojë një mal fjalësh të huaja, e më së shumti anglicizma. Shumë shpesh po dëgjojmë e po lexojmë: peshore *precize* – peshore *e saktë*; *definicion* – përkufizim; *kuantitet* – sasi; mënyrë *direkte* – mënyrë e drejtpërdrejtë; *presion* – trysni; *esencial* – themelor; *medicinë* – mjekësi; *inorganike* – duhet: joorganike); *nomenklaturë* – emërtim, emërtesë etj.

20. Përkthimi i fjalëpërfjalshëm. Një dukuri shumë e përhapur në tekstet e mjeteve të informimit shqip në Maqedoni është përkthimi i fjalëpërfjalshëm i disa fjalive, togfjalëshave e shprehjeve, me fjalë e shprehje sipas gjedhës së huaj. Në pjesën më të madhe të rasteve përdoret gabimisht ndonjë fjalë në vend të fjalës përkatëse që përdoret në mbarë shqipen, si “*edhe atë*” nën ndikimin e maqedonishtes “i toa”: “Këtë vit, më së shumti reklamime janë paraqitur për *dërgesat të* humbura postare nga ana e operatorit kombëtar *edhe atë* gjithsej 2046. (Koha, 12 tetor 2015). *Numri i*

aksidenteve edhe atë për 400 më pak se vitin e kaluar. ... është votuar vendim (maq. e izglasana odluka), *për vitin shkollor 2012/2013 viti* (në maqedonishten pas shifrës së vitit rregullisht shkruhet fjala vit – godina): *deri më datë 31. korrik 2012 viti* (Lajm, 07.12.2012, f. 18), *profesor i çrregullt* (nga maq. vonreden profesor – në vend të prof. inordinar ose prof. asistent), *përgatitje dimërore* (Koha, 07.12.2012, f. 9, në vend të fjalës pajsije).

Po kështu, e gabueshme është edhe shprehja “*ndaj mendimin me ...*” në vend “pajtohem me mendimin e...” Një dukuri e shpeshtë në mjetet e informimit në gjuhën shqipe në Maqedoni është shprehja “*vjen deri te*” që është kalk nga maqedonishtja “doagja do” si në fjalinë: *Nëse vjen deri te takimi ...*, (për: Nëse takohen)... *Dokumentet dorëzohen deri te Arkivi I Drejtorisë ...* (Lajm, 07. 10. 2012, f. 12) etj.

Një ndikim tipik është edhe përdorimi i ndajfoljes “*gjatë kohë*” kalk nga “dollogo vreme” në vend të shprehjes “për një kohë të gjatë”. Formë e papranueshme është edhe kalku “*në pyetje është*” nga “maq. vo prashanje e” në vend që të thuhet “fjala është për” ose *kjo është pyetje e rëndësishme* nga “maq. ova e značajno prashanje” në vend që të thuhet “kjo është çështje e rëndësishme”. Gjatë shfletimit të gazetave ditore që botohen në Maqedoni gjejmë edhe fjali me mospërshtatje të përcaktorëve në gjini, përdorime të gabueshme të fjalëve nga pikëpamja kuptimore etj., si p.sh.: *Paralajmërohet* drejtuesit e automjeteve që të mos marrin rrugë pa ndonjë nevojë dhe pa *përgatitje dimërore* (duhet: Paralajmërohen ...pa pajsije..., Koha, 07. 12. 2012, f. 9). Më 19 dhjetor do të zhvillohet *spektri i bukurës* (Lajm, 07.12.2012, f. 16, duhet: konkursi, spektakli i bukurisë) etj.

21. Renditja e fjalëve në fjali sipas gjedhes së huaj. Në stilin administrativ, shoqëror-politik si dhe në stile të tjera të ligjërimit në Maqedoni është e shpeshtë renditja e fjalëve në fjali sipas gjedhes së huaj, veçmas sipas topikës së fjalëve në maqedonisht e në anglisht.

Mjafton të rikujtojmë me këtë rast propozim–emrin e mëparshëm të Maqedonisë: *Republika Ilindenase e Maqedonisë*, edhe më keq *Republika Ilinditase e Maqedonisë* (në vend të formë së drejtë: Republika e Maqedonisë së Ilindenit). Ja disa të tilla: *Në origjinal ose kopje e vulosur të diplomës ose certifikatë për arsimin e mbaruar* (Lajm, 7.12.2012, f. 29). *Origjinal ose kopje e vulosur nga diploma ose vërtetim për arsimin e kryer* (Lajm, 07.12.2012, f. 30). *Të zotërojnë gjuhën maqedonase dhe literaturë* (në vend: Të zotërojnë gjuhën dhe letërsinë maqedonase; në një shpallje, Lajm, 07.12.2012, f. 28). *Deri më 31.08. 2013 viti* (maq.: do 31. 08 2013 godina; Lajm, 07.12.2012, f. 28, 29, 30); *deri më datë 31.08.2012 viti* (Lajm, 07.12.2012, f. 18). *Që pritet të jep mundësi për pranimin në kohë të sa më të shpejt të kësaj dispozite* (Lajm, 07.12.2012, f. 7). *Takimi shpejtë është dashur të ndërpritet sepse në aspektin e kohës kaloi në ditën e enjte* (duhet: shpejt, presje para lidhëzës sepse, mendimi nuk shprehet qartë; Lajm, 07. 12.2012, f. 2). *Shpallje publike për punësim në kohë të caktuar deri më datë 31 gusht 2012 viti në dimensionet vijuese: një arsimitar për informatikë, dy arsimtarë për mësim klasor...* (Lajm, 07.12.2012, f. 30).

22. Tekst i pakuptueshëm. Ndonjëherë na bie të lexojmë fjali e periudha të paqarta a vështirë të kuptueshme deri në tekste të pakuptueshme: *Evropa, sipas vlerësimit të ekspertëve, paraqitet mirë për në përballje me krizën* (Koha, 11 tetor 2015). *Në terma afatmesëm, duhej të arrihej edhe integrimi i tyre në tregun e punës.* (Koha, 11 tetor 2015).

Si përfundim, mund të thuhet se për shkak të shumëgjuhësisë (multilinguizmit) e kulturës së dobët gjuhësore shpeshherë ndodhin përzierje kodesh. Për të arritur efektin e duhur, folësit përziejnë dy gjuhët me njëra–tjetrën në një lloj kokteji gjuhësor – pak fjalë nga shqipja e pak fjalë nga gjuha e huaj.

Dukuria e përzierjes së kodeve hetohet jo vetëm në bisedat e përditshme të masës së gjerë popullore, por edhe në gjuhën e të arsimuarve, si në ligjërimin e personave publikë, ashtu edhe në përk-

thimet dhe interpretimet e shumta që bëhen te ne nga maqedo-nishtja në shqip.

Masat që duhet ndërmarrë për përmirësimin e kësaj gjendjeje dhe për mbrojtjen e shqipes

Për të përmirësuar këtë gjendje të pamirë, me pasoja të rënda për gjuhën shqipe, ndihmesë të madhe duhet të japim të gjithë: familja, shkolla, intelektualët, institucionet shtetërore dhe gjithë shoqëria jonë. Çfarë masash duhet ndërmarrë për të përmirësuar këtë gjendje jo të mirë:

- prindërit duhet të kujdesen më shumë për arsimin e fëmijëve, për kulturën gjuhësore si dhe për kulturën e tyre të përgjithshme.
- mësimdhënësit duhet të punojnë më me përkushtim, me zell dhe me metoda të reja ndërvepruese (interaktive) dhe të zbatojnë normat letrare;
- të motivohen nxënësit e studentët për të lexuar sa më shumë vepra letrare me vlera;
- të sigurohen tekste mësimore cilësore;
- mjetet e informimit të jenë më të kujdesshëm në zbatimin e normës gjuhësore, të emetojnë më shumë programe arsimore e edukative.
- nga organet kompetente, të investohet më shumë në arsim;
- të themelohet një Këshill për gjuhën shqipe që do të mbi-këqyr, japë këshilla e sugjerime për problemet e zbatimit praktik të shqipes standarde;
- të punësohen njerëz kompetentë, lektorë të aftë e të zellshëm në organet e administratës shtetërore e publike, redaksitë e mjeteve të informimit etj.
- kultura e gjuhës të jetë lëndë e domosdoshme në programet mësimore të të gjitha fakulteteve;

- të organizohen seminare, takime pune, punëtori e kurse me arsimitarët, gazetarët, administratorët për të vetëdijësuar, përmirësuar e ngritur kulturën e tyre gjuhësore;

- të ngrihet statusi zyrtar i shqipes nga gjuhë me përdorim të kufizuar në komunat me mbi 20% në gjuhë zyrtare në gjithë territorin e Maqedonisë;

- të rregullohet me ligj ndëshkimi i shkeljes së normës gjuhësore;

dhe krejtësisht në fund:

- të ngrihet vetëdija jonë se ruajtja e pasurisë dhe e pastërtisë së gjuhës, zbatimi i saj në praktikë është jo vetëm detyrë individuale e çdo shqiptari, por edhe detyrë kombëtare, sepse pastërtia e gjuhës është treguesi më i mirë i ruajtjes së pastërtisë së kombit. Parashikohet se me globalizimin e botës, në dy shekujt e ardhshëm do të vdesin gjysma e gjuhëve të popujve të vegjël. Nëse e ruajmë gjuhën, do ta ruajmë edhe identitetin kombëtar. Po ta ndotim gjuhën, do ta ndotim edhe kombin. Po ta humbim gjuhën, do ta humbim edhe kombin.

Bibliografia:

Gazetat *Lajm, Koha, Zhurnal*, Shkup.

Hamiti, Asllan: *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2011.

Хамити, Аслан: *Фонетика и фонологија на албанскиот јазик* (второ издание), Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 2011.

Hamiti, Asllan: *Shqipja standarde dhe kultura gjuhësore*, Gjuha shqipe, viti XXVIII, 2/2010, Prishtinë, 2010.

Hamiti, Asllan: *Gjuha në mjetet e informimit publik në Maqedoni*, Shqyrtime albanologjike 8, Shkup, 2005, f. 48–58.

Hamiti, Asllan: *Sistemi rasor i shqipes dhe përdorimi i emrave të përveçëm të huaj*, kumtesë e Seminarit Ndërkombëtar për Gjuhën,

Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, mbajtur më 13 – 24. 08. 2007 në Prishtinë.

Hamiti, Asllan: *Shqipja standarde dhe kultura gjuhësore te ne*, Konferenca e dytë Albanologjike, Ohër, 23–27 shtator 2008.

Hamiti, Asllan: *Gjuha në mjetet e informimit publik në Maqedoni*, Scupi 2, Shkup, 2012, f. 71–86.

Hamiti, Asllan: *Diglosia në Maqedoni dhe problemi i përdorimit zyrtar të gjuhës shqipe*, “Java e Shkencës 2012”, Prishtinë, 2012, f. 187–190.

Hamiti, Asllan: *Shqipja në dokumentet zyrtare në Maqedoni*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë, 16–17 tetor 2015.

Lafe, Emil: *Gjuha e medias sot – probleme dhe detyra*, Gjuha jonë 1–2/2000, Tiranë.

IAP, *Drejtshtkrimi i gjuhës shqipe*, Prishtinë, 1974.

Shkurtaç, Gjovalin: *Urgjenca gjuhësore*, Tiranë, 2017.

Shkurtaç, Gjovalin: *Drejtshtkrimi dhe drejtshtiptimi në mediat e sotme të shkruara dhe të folura*, Gjuha jonë nr. 1–2, 2000, Tiranë, 31–40.

Omari, Anila: *Problemi më i madh sot, kultura e dobët gjuhësore*, <http://www.forumishqiptar.com>.

VALBONA TOSKA (NESIMI)

Fakulteti i Filologjisë “Bllazhe Koneski” – Shkup

POLITIKAT GJUHËSORE NDAJ GJUHËS SHQIPE NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË

Në literaturën e fushave shkencore që merren me të drejtat gjuhësore (sociolinguistika, sociologjia e gjuhës dhe planifikimi dhe politika gjuhësore), nocioni të drejta gjuhësore është polisemantik. Në kuptimin e ngushtë, ka të bëjë me politikën gjuhësore të shprehur në legjislativë, kombëtare apo ndërkombëtare. Në kuptimin e gjerë, paraqet një nocion abstrakt që lidhet me të drejtat e lindura dhe të pashkëputura nga individi, të cilat i takojnë atij si e drejtë fundamentale e njeriut. Përkufizim me kuptim të vetëm për këtë nocion nuk ka dhe rrjedhimisht nuk mund të ketë as qasje të tillë për çështjen e të drejtave gjuhësore (Петрушевска 2014 : 45).

Sipas Paten dhe Kimlička (Patten, Kymlicka, 2003: 26) duhet të bëhet dallim mes nocioneve politikë gjuhësore dhe të drejta gjuhësore, me ç’rast të drejtat gjuhësore shqyrtohen si politikë gjuhësore e shndërruar në të drejtë ligjore.

Studimet tregojnë se vendimet për planifikime gjuhësore duhet të marrin parasysh kongruencën mes tre elementeve të politikës gjuhësore apo të shqyrtohet ndikimi i njërit element (planifikimi gjuhësor) mbi dy elementet e tjera (praktika dhe ideologjia gjuhësore). Në Maqedoni politikat gjuhësore nuk kanë ndjekur parametrat e shkencave që merren me të drejtat gjuhësore, por, nga ajo që shihet, është e qartë se janë ndjekur modelet e shtetit, pjesë e të cilit ka qenë edhe vetë Maqedonia (modeli i Jugosllavisë), veçanërisht modeli i njëres njësi konstituive të këtij shteti (modeli i Serbisë) dhe madje në disa raste këto modele kanë marrë forma që nuk kanë donjë paralele përkatëse.

Për të analizuar politikat gjuhësore të Maqedonisë duhet të ndjekim rrugën legislative të akteve juridike, në kuadër të të cilave ato pasqyrohen.

Kushtetuta e v.1946 në nenin 12, kur edhe për herë të parë hasim një deklaratë të sferës së gjuhës, në kuadër të përdorimit të gjuhëve jep një përkufizim në dukje shumë jokufizues, por njëkohësisht edhe shumë përgjithësues (Pakicat nacionale në Republikën Popullore të Maqedonisë gëzojnë të drejtën e arsimit dhe të mbrojtjes së zhvillimit të tyre kulturor dhe të përdorimit të lirë të gjuhës së tyre).

Me Kushtetutën e v. 1974 shqiptarët fituan statusin e popullit konstituiv të, tashmë Republikës Socialiste të Maqedonisë dhe një avancim nga pakicë në kombësi. Gjuha shqipe mund të përdorej edhe në Kuvend, por me paralajmërim, në mënyrë që të sigurohej përkthimi, deputetët materialet i merrnin në gjuhët e tyre amtare dhe madje edhe arsini i lartë nuk ishte e ndaluar të zhvillohet në gjuhën amtare (Akademia Pedagogjike).

Pas demonstratave të v. 1981 në Prishtinë deri në pavarësinë e shtetit, duke ndjekur politikat serbe, në Maqedoni u ndërmoren një varg hapash kundër gjuhës shqipe: në gusht të v. 1981 u hoqën nga përdorimi tekstet shkollore për lëndën e gjuhës shqipe, apo siç njihen librat e leximit nga klasa e pestë deri në klasën e tetë; Ligji për arsim të mesëm i v. 1985 që solli të ashtuquajturat paralele të përziera dhe që reduktoi paralelet shqiptare prodhoi një situatë të këtillë: në krahasim me vitin shkollor 1980/81, kur rreth 10 000 nxënës kanë mësuar në paralele me mësim në gjuhën shqipe në 39 shkolla, në v. 1990/91 ky numër bie në vetëm 2500 nxënës në vetëm 5 shkolla me mësim në gjuhën shqipe (Ортаковски, 1998:351). Ndryshime kishte edhe në kërkesat për kompetencat e kuadrit mësimor. Me ndryshimet e Ligjit për arsimin fillor në v.1983, lëndën gjuhë maqedonase në paralelet me mësim në gjuhën shqipe mund ta ligjërojnë edhe arsimtarë që nuk dinë shqip. Në v.1989 Ligji për arsimin fillor lejon që arsimtari që nuk e njeh gjuhën shqipe, të mbajë mësim në cilëndo lëndë mësimore. Evidenca

pedagogjike në shkollat ku mësimi zhvillohet në gjuhën shqipe duhet të mbahet në maqedonisht (dhe jo në shqip siç ka qenë deri atëherë), kurse dëftesat duhej të jepen vetëm në maqedonisht (dhe jo në të dyja gjuhët siç ka qenë deri atëherë); u diferencuan mbi 4000 punonjës të sferës së arsimit; në Radio Televizionin e Maqedonisë dhe në tekstet shkollore u imponua përdorimi i toponimeve si në gjuhën maqedonase (këtu vlen të theksohet se shteti pasi e arriti këtë, vendosi të nxjerrë edhe një Ligj për përdorimin e toponimeve, duke kërkuar edhe pëlqimin e institucioneve mësimore shkencore. Për këtë qëllim është organizuar një takim mes Lidhjes Socialiste, Katedrave të Gjuhës Shqipe, Turke dhe Maqedonase dhe Institutit të Gjuhës Maqedonase. Katedra e Gjuhës Shqipe e ka kundërshtuar këtë nismë duke argumentuar me faktin se kompleksiteti i çështjes nuk ka lejuar që madje as UNESCO-ja të mund të gjejë një zgjidhje për çështjen e toponimeve dhe duke parashtruar një varg argumentesh shkencore për vështirësitë fonetike, morfologjike e sidomos të atyre të derivateve. Mbledhja është ndërprerë dhe nuk është marrë kurrfarë vendimi). Maqedonia njeh edhe ditë të tilla kur është ndaluar që dy punonjës në institucionet shtetërore të mund të komunikojnë ndërmjet tyre në gjuhën shqipe dhe kur prindërve nuk u është lejuar fëmijëve të vet t'u vënë emra të caktuar që janë konsideruar si emra nacionaliste.

Të gjitha këto masa kundër përdorimit të gjuhës shqipe flasin për një politikë të frymëzuar sipas projektit të Çubrilloviqit.

Në v.1989 Kuvendi, me votimin e amendamentit 56 të ndryshimeve të Kushtetutës, bëri, jo një kthim pas, por thjesht një absurd iracional, me ç'rast shqiptarët e humbën statusin e elementit shtetformues, u pamundësua arsimi i lartë në gjuhën shqipe dhe shqiptarët përsëri u kthyen në statusin e pakicës kombëtare.

Dëmtimi i radhës u bë me pavarësinë e Maqedonisë, përkatësisht me Kushtetutën e vitit 1991. Autorët dhe miratuesit e Kushtetutës jo vetëm që nuk kishin vizionin e duhur në raport me shqiptarët, por miopia e tyre i pengoi që të paktën t'i rikthejnë pozitat sipas

Kushtetutës së v. 1974. Kështu, kjo Kushtetutë e mohoi të drejtën e përdorimit të gjuhës shqipe në Kuvend dhe në arsimin e lartë. Me ndryshimet që, pas Marrëveshjes së Ohrit në v.2001, u bënë në Kushtetutën e R. së Maqedonisë statusin e gjuhës shqipe do ta kërkojmë duke deshifruar përqindjet në formulimin e nenit 7 të kësaj kushtetute: *“Në tërë territorin e Republikës së Maqedonisë dhe në marrëdhëniet e saj ndërkombëtare gjuhë zyrtare është gjuha maqedonase dhe shkrimi i saj cirilik. Gjuhë tjetër të cilën e flasin së paku 20% e shtetasve, gjithashtu është gjuhë zyrtare dhe shkrimi i saj, siç është përcaktuar me këtë nen”*. Emërtimi *gjuhë tjetër të cilën e flasin së paku 20% e shtetasve...* dhe *shkrimi i saj* në fakt i referohen gjuhës shqipe dhe shkrimit latin. Cilat janë shkaqet që gjuha shqipe të emërtohet në mënyrë kaq implicite, mbetet një enigmë. Siç shihet, nga neni i përmendur i Kushtetutës, duhet të kuptojmë se shqipja, meqë flitet nga përqindja e kërkuar, i plotëson kushtet për të qenë gjuhë zyrtare. Sipas këtyre ndryshimeve gjuha shqipe në formë zyrtare, krahas asaj maqedonase përdoret në kuadër të pushtetit lokal, ku shqiptarët përbëjnë shumicën e popullsisë, nëpër institucionet shtetërore (kur drejtohen nga shqiptarë, sepse në ato ministri që drejtohen nga joshqiptarë përdorimi i shqipes çdoherë pengohet nga shkaqe banale), në foltoren e Parlamentit dhe me ndryshimet e mëvonshme edhe në fjalimet e funksionarëve të zgjedhur nga Kuvendi, por jo edhe p.sh. nga kryetari i Parlamentit. Po të analizohet politika gjuhësore sipas rregullimit të gjuhës në Kushtetutën e v. 1991 dhe sipas ndryshimeve të bëra me amendamentin e 5-të në v. 2001 që kanë të bëjnë me modelet e rregullimit të statusit zyrtar, mund të konstatohet se në të dyja rastet bëhet fjalë për rregullime të modelit njëgjuhësor dhe me pranimin e pakicave gjuhësore. Këtë pohim, studiuesja Milica Petrushevska (Петрушевска 2014: 114) e mbështet me disa argumente:

- Shteti ka rregullim unitar, përkatësisht në territorin e tij nuk ka njësi të tjera territoriale-politike autonome (rajone autonome apo njësi federale). Nga ana tjetër gjuha maqedonase është e vetnja gjuhë zyrtare në territorin e shtetit dhe e vetnja që lidhet

me identitetin e tij politik. Në kuptimin e ngushtë të konceptit *gjuhë zyrtare* në Maqedoni maqedonishtja është e vetmja gjuhë zyrtare. Ajo është gjuhë tërësisht zyrtare dhe dominuese. Kjo është theksuar veçanërisht me ndryshimet me amendamentin e 5-të të v. 2001.

- Edhe pse të dy kushtetutat në mënyrë të përgjithshme pranojnë edhe gjuhë të tjera si gjuhë zyrtare (duke mos i emëruar drejtpërdrejt), këto gjuhë nuk e kanë statusin e njëjtë si gjuha maqedonase, gjë që në v. 1991 ligjdhënësi edhe e shpreh me sintagmën *gjuhë në përdorim zyrtar*.

- Efektet e statusit zyrtar të gjuhëve të tjera në shtet janë të kufizuara nga disa faktorë. Faktori i parë kufizues i marrë parasysh nga ligjdhënësi është përqendrimi i pakicave gjuhësore në një territor të caktuar. Kështu, me karakterin unitar të shtetit, kurse me zbatim të parimit territorial, përdorimi zyrtar i këtyre gjuhëve është i kufizuar në institucionet vendore pa pushtet politik. Me ndryshimet e amendamentit të 5-të, përdorimi zgjerohet edhe në sfera të tjera institucionale, siç janë organet shtetërore, dokumentet personale dhe komunikimi i qytetarëve me pushtetin qendror. Edhe në territorin gjeografik edhe në sferat institucionale ku efektuohet statusi i tyre zyrtar, ato janë bashkëzyrtare me një gjuhë tjetër zyrtare që është plotësisht zyrtare dhe dominuese. Rrjedhimisht, gjuhët e tjera zyrtare mund të vendosen në kategorinë e gjuhëve jodominuese me përdorim të kufizuar zyrtar në sferat institucionale vendore pa pushtet politik, edhe në rastin e Kushtetutës së v. 1991, edhe në atë me amendamentin e 5-të në v.2001. Ajo që i dallon këto dy raste është se i dyti në mënyrë domethënëse e ngre statusin zyrtar të gjuhës tjetër më pranë atij të gjuhës që është tërësisht zyrtare.

Një ngritje të re të statusit pritet të ketë me *Ligjin për përdorimin e gjuhëve*, ligj ky që, edhe pse i kaloi procedurat e parapara në Kuvend, nuk mund të jetësohet për arsye se Kryetari i Republikës nuk e firmos, në mënyrë që të mund të dalë në Gazetën Zyrtare dhe kështu të mund të hyjë në fuqi. Por analisti Xhelal Zeneli, pas ela-

borimit të përmbajtjes dhe shtrirjes horizontale e vertikale të përdorimit të shqipes sipas ndryshimeve të parapara, gjithashtu konstaton se statusi i gjuhës shqipe nuk është i nivelit të njëjtë me statusin e gjuhës maqedonase: „Gjuha shqipe me këtë ligj *nuk është gjuhë zyrtare në tërë territorin e RM-së*. E tillë mbetet maqedonishtja dhe alfabeti i saj cirilik. Shqipja bëhet zyrtare vetëm në rajonet në të cilat shqiptarët përbëjnë të paktën 20% të popullsisë, përfshi edhe një pjesë të madhe të institucioneve shtetërore të nivelit qendror. Në zona të caktuara, me këtë ligj përfshihet edhe e drejta zyrtare e përdorimit e gjuhës turke, serbe dhe rome”.

Ligji për përdorimin e gjuhëve përmban 25 nene. Sipas këtij *Ligji*—gjuha shqipe dhe alfabeti i saj do të flitet, përkatësisht do të shkruhet në të gjitha organet e pushtetit qendror të Republikës së Maqedonisë, në institucionet qendrore, në ndërmarrjet publike, nëpër agjencitë, drejtoritë, në organizata, në ente, në komisione. Shqipja do të përdoret në sistemin gjyqësor të vendit, në gjykata, në prokuroritë publike etj. Qytetarët do të kenë të drejtë ta përdorin shqipen gjatë komunikimit me organet e pushtetit qendror, siç janë Kuvendi, Kryetari i shtetit, Qeveria, Gjykata Kushtetuese, Prokuroria, Avokati i Popullit. Përdorimi zyrtar i shqipes përfshin edhe sfera të tjera si janë: procesi zgjedhor, veprimtaria noteriale, veprimtaria e radiodifuzionit, e financave, dhënia e dokumenteve personale etj.

Uniformat e policisë do të shkruhen edhe në shqip. Teksti i vulave të institucioneve, përfshi edhe të atyre me seli në Shkup, do të shkruhet edhe në shqip. Të gjitha aktet e Qeverisë dhe të institucioneve të tjera do të nxirren edhe në gjuhën shqipe. Stenogramet e seancave të Kuvendit dhe të Qeverisë ruhen edhe në gjuhën shqipe. Materialet e Kuvendit do të merren dhe do të dorëzohen në gjuhën shqipe. Kur seancën e Kuvendit e udhëheq deputeti shqiptar, atëherë seanca udhëhiqet në gjuhën shqipe. Edhe seancat e Qeverisë do të mund të udhëhiqen në gjuhën shqipe.

Gjuha shqipe nuk do të përdoret në komunikimin ndërkombëtar, në Armatën e Republikës së Maqedonisë, në polici dhe në kartëmonedha.

Shkurtimisht këto janë pikat e parapara për avancimin e përdorimit të gjuhës shqipe si gjuhë zyrtare. Por, duke u nisur nga përvojat e deritanishme në lidhje me këtë çështje, shprehim dyshime që do të arrihet ajo që synohet. Themi kështu, pasi ndryshimet e reja parashikojnë avancim në raport me legjislacionin ekzistues dhe duket e paqartë si do të avancohet diçka që nuk është jetësuar asnjëherë.

Ligji i ri parashikon të formohen dy institucione që do të mbikëqyrin nëse institucionet shtetërore e zbatojnë në praktikë përdorimin e gjuhës shqipe (*Inspektorati i zbatimit të gjuhës*) dhe me çfarë cilësie e bëjnë këtë (*Agjencia e zbatimit të gjuhës*).

Inspektorati i zbatimit të gjuhës do të themelohet në kuadër të Ministrisë së Drejtësisë si person juridik. Ndërkaq *Agjencia* e themelon Qeveria që emëron edhe drejtorin e saj. Kjo agjenci që do të ushtrojëveprimtarinë e përkthimit sipas kërkesave të institucioneve përkatëse dhe që do të mbikëqyrë cilësinë e përdorimit të shqipes, për punë vet çdo vit do t'i paraqesë raport Qeverisë. Qarqet e profesionistëve që merren me çështjet gjuhësore dhe opinioni i gjerë akoma nuk e kanë të qartë me cilat mekanizma do të realizohet kjo. Supozojmë se do të ndiqet modeli i të ashtuquajturit Këshill i Gjuhës Maqedonase (Në vitin 1998 është miratuar një ligj i posaçëm (Ligj për përdorimin e gjuhës maqedonase) dhe, më vonë në vitet 2008 dhe 2010, ky ligj ka pësuar ndryshime dhe plotësime. Ligji në fjalë rregullon mënyrën e përdorimit të maqedonishtes, siguron mbrojtjen e saj me ligj, parashih formimin e një Këshilli për Mbrojtjen e Gjuhës Maqedonase, rregullon statusin e lektorit zyrtar të maqedonishtes si dhe parashih sanksionimin edhe me gjobë për përdorimin e gabuar të gjuhës maqedonase, për botimin e teksteve të përdaktuara).

Me *Ligjin për përdorimin e gjuhëve* janë përcaktuar edhe sanksione me gjobë për organet, institucionet dhe për personat përgjegjës që nuk do ta respektojnë këtë ligj. Mirëpo çështja e gjobës gjithnjë mbetet një masë që nuk pritet mirë e që të kujton imponimin dhe detyrimin. Politikat gjuhësore më parë duhet të orientohen në ngritjen e vetëdijes se përdorimi i gjuhës shqipe është në funksion

të realizimit të një të drejte të mohuar për një kohë kaq të gjatë dhe se kjo nuk cenon të drejtën e të tjerëve.

Qasja e politikave gjuhësore ndaj gjuhës shqipe në Maqedoni në radhë të parë shihet në vetë mospërkufizimin e gjuhës shqipe në asnjë akt ligjor në mënyrë eksplicite me nocionin *gjuha shqipe*. Nga ana tjetër, edhe në përdorimin praktik zyrtarizimi asnjëherë nuk është ndier i plotë. Komunikimi zyrtar i qytetarit të rëndomtë me shtetin vazhdon të bëhet në maqedonisht. Madje edhe kur zbatohet dygjuhësia, kjo reflekton probleme të natyrave të ndryshme – terminologjia në gjuhën e veprimtarisë shtetërore e administrative nuk është e harmonizuar; gjatë nxjerrjes së dokumenteve si: certifikata e lindjes, letërnjoftimi, pasaporta, patenta e shoferit, shqiptarët çdoherë formularët e kërkesës nuk i plotësojnë vetëm në shqip, por në të dyja gjuhët; gjatë transkriptimit në maqedonisht bëhen edhe gabime, kurse kur transkriptimi bëhet edhe në anglisht, për bazë merret forma e maqedonishtes. Edhe pse veprimtaria e përkthimit tashmë është një veprimtari që zbatohet në të gjitha sferat e jetës, ajo nuk bëhet me gjithë seriozitetin e nevojshëm. Në Maqedoni librat shkollorë, përveç atyre të lëndës së gjuhës shqipe, janë përkthime nga maqedonishtja që, krahas shmangieve nga norma, ndonjëherë përmbajnë edhe shprehje alogjike ngaqë përkthimet shpesh bëhen fjalë për fjalë. Brengos fakti që tekstet shkollorë këto gabime i përmbajnë edhe pasi kanë kaluar nëpër duart e lektorëve e redaktorëve. Çështja e teksteve shkollorë gjithsesi duhet të jetë pjesë e politikave gjuhësore të një shteti, aq më shumë në një shtet si Maqedonia ku tekstet përkthehen. Te ne mosrespektimi i normës shkon deri aty sa gabime bëhen edhe në mbishkrimet e ndryshmeedhe në toponimet. Njerëz jokompetentë i lejojnë vetes të shpifin lloj-lloj sajesh dhe nga pozita që kanë ua ofrojnë opinionit me një lehtësi të pashpjegueshme. Institucionet dhe profesionistët kompetentë duhet t'i determinojnë problemet dhe t'i përcaktojnë prioritetet në kuadër të përdorimit të gjuhës shqipe nëpër institucionet e shtetit, në mënyrë që të shmangen parregullsitë dhe përdorimi i shqipes të bëhet në mënyrën e duhur. Më këtë rast vetëm

do të kishim përmendur disa prej sfidave që kërkojnë zgjidhje: cilësia e zbatimit të normës nëpër institucione; problemet në mësimdhënien e gjuhës shqipe si lëndë mësimore; problemet në veprimtarinë e përkthimit; mungesa e kuadrit të përkthyesve kompetentë; unifikimi i terminologjisë me atë të pranuar në Shqipëri sidomos në sferën e drejtësisë, administratës dhe ekonomisë; hartimi i fjalorëve terminologjikë; ndikimet e maqedonishtes; themelimi i një institucioni të autorizuar për certifikimin e nivelit të njohjes së gjuhës shqipe sipas Kornizës së Përbashkët Referente Evropiane si dhe sfida të tjera.

Siç shihet, politikat gjuhësore ndaj gjuhës shqipe në Republikën e Maqedonisë më shumë flasin për një restriksion të të drejtave sesa për politika të mirëfillta gjuhësore. Po ta marrim për bazë pikënisjen, përkatësisht gjerësinë e nenit 12 të Kushtetutës së vitit 1946 që, edhe pse është shumë përgjithësues, në asnjë mënyrë nuk është kufizues, mund të themi se të drejtat gjuhësore gjatë viteve kanë shënuar regres. Avancimi i arritur me Marrëveshjen e Ohrit nuk u jetësua ashtu siç ishte paraparë as pas 17 vitesh, kurse përdorimi zyrtar i gjuhës shqipe në vazhdimësi është ndjekur shumë vështirësi. Këto vështirësi e pamundësi për realizim të së drejtës fundamentale të njeriut, siç është përdorimi i gjuhës amtare, ky dallim i paarsyeshëm dhe ky veprim jo i barabartë ndaj gjuhës shqipe pa dyshim politikat gjuhësore ndaj gjuhës shqipe në Republikën e Maqedonisë i determinojnë si jo korrekte dhe diskriminuese.

Literatura:

- Ортаковски Вл. Ортаковски Вл.– *Малцинствата на Балканот*. Штип: 2 –ри Август; 1998
- Patten A, Kymlicka W. – *Introduction: Language Rights and Political Theory: Context, Issues, and Approaches*. – Kymlicka W, Patten A, redaktorë *Language Rights and Political Theory*. New York: Oxford University Press; 2003. Fq. 1–51
- Петрушевска Милица – *Јазичната политика и јазичното планирање во Република Македонија произлезени од Уставот во 1991 и од амандманите на Уставот од 2001 година* – Магистерски труд – Филолошки факултет „Блаже Конески“. Скопје, 2014
- Zejneli Xhelal: <https://www.tetovasot.com/2018/04/zyrtarizimi-i-shqipese-ne-maqedoni/>

ISMET OSMANI

Fakulteti i Filologjisë “Bllazhe Koneski” – Shkup

SHQIPJA STANDARDE DHE REALITETI GJUHËSOR NË MAQEDONI

Gjuha shërben për komunikim midis njerëzve, për shkëmbim përvojash, njohurish, mendimeve dhe ndjenjave, si dhe qëllimin e saj themelor dhe më gjerë. Gjuha shërben për t’u kuptuar midis atyre që e përdorin dhe identifikohen me të. Që nga periudha e romantizmit dhe orientimit të gjuhësisë në shekullin nëntëmbëdhjetë nën ndikimin e Herderit dhe romantizmit gjerman, gjuha u konsiderua si shprehja kryesore e përvojës kolektive të një bashkësie dhe shkalës së identitetit kolektiv si në projektionin historik dhe mitologjik. Gjuha përfaqëson gjendjen e formimit dhe të mbijetesës së një bashkësie etnike. Ajo kuptohet si një mjet me të cilin bashkësitë integrohen dhe dallohen, si rezultat i përkatësisë së një race, etnie, kombi dhe u shërben nevojave të kulturës së tyre.

Gjuha është një nga identifikuesit më të rëndësishëm të identitetit kombëtar. Ajo përfaqëson mekanizmin më të rëndësishëm të *intëriorizimit* duke ndërmjetësuar që nga fëmijëria e hershme deri në miratimin e vlerave themelore kulturore të shoqërisë. Nuk është vetëm një mjet për të komunikuar e bashkëvepruar me të tjerët, por domosdoshmërisht imponon formësimin e përvojës personale në komunikim me një gjuhë të kuptueshme, të unifikuar, që ndër popujt e qytetëruar është *quajtur gjuhë letrare, pastaj gjuhë e kulturës, gjuhë kombëtare* etj. dhe në gjysmën e dytë të shekullit njëzet u quajt *gjuhë standarde*.

Zhvillimi dhe ndërtimi i marrëdhënieve ekonomike e shoqërore imponon një shkallë të lartë të organizimit politik e kulturor dhe nevojën për krijimin e një forme të veçantë të gjuhës kombëtare, e cila do të përdorej në shumë sfera të jetës si mjeti më i përhapur i

komunikimit në fushën e dijes dhe përgjithësisht në jetën politiko-shoqërore.

Në këtë rast, gjuha shqipe, përkatësisht gjuha standarde shqipe është elementi themelor kombëtar i shqiptarëve, i mjedisit jetësor të shqiptarëve, i komunikimit midis tyre, jo vetëm në Shqipëri, por edhe në Kosovë, në Maqedoni, në Mal të Zi, në Luginën e Preshevës (në Serbi), dhe në diasporë.

Gjuha e standardizuar shqipe nuk është vetëm gjuhë moderne e kulturës shqiptare, por edhe një nga arritjet më të mëdha të njësisimit shpirtëror të shqiptarëve kudo që jetojnë.

Kështu, ndryshimet e mëdha në Ballkan, me pluralizmin në Shqipëri, me shpërbërjen e ish-Jugosllavisë dhe pavarësimin e Kosovës, u krijuan kufij të rinj dhe u bënë ndryshime të mëdha në pozitën dhe statusin e popujve dhe gjuhën e tyre. Ndryshon pozita juridike e shqiptarëve jo vetëm në Kosovë, Luginën e Preshevës, por edhe në Maqedoni e Mal të Zi. Megjithatë, shqipja standarde ka ruajtur prestigjin e saj duke u përdorur në mënyrë unike në të gjitha vendet në të cilat flitet. Gjuha shqipe, në të gjithë arealin e saj është në kontakt me gjuhë të tjera, por ndryshon varësisht nga vendi ku ajo bashkëvepron me gjuhët tjera. Një pozicion të tillë të shqipes e dëshmon edhe statusi i saj kundruall gjuhëve tjera në Ballkan (Beci 2002, Ismajli 2002, Kramer 2010).

Kështu, një bashkësi gjuhësore jeton e vepron në një territor të përbashkët me një a më shumë bashkësi gjuhësore (si për shembull në Maqedoni, por edhe në shumë vende tjera të Europës), të cilat flasin gjuhë të ndryshme. Dhe, në këtë rast, gjuha shndërrohet në parametrin kryesor matës të lirisë së individit a të grupit shoqëror.

Diskutimet e frytshme për shumëgjuhësinë, përkatësisht pluralizmin gjuhësor akoma vazhdojnë. Kjo theksohet veçanërisht në kontekstin e diskursit që rrjedh nga aspekte të ndryshme të pluralizmit brenda Bashkimit Europian, ku komunikimi në shumë gjuhë konsiderohet si një dukuri normale. Shumëgjuhësia në fakt vë në dukje komunikimin midis bashkësive të ndryshme. Nuk ka pothuajse asnjë vend në të cilin shumëgjuhësia nuk është e pranishme.

Megjithatë, shumëgjuhësia në kontekstin tonë (në Maqedoni dhe më gjerë) ka karakteristika të ndryshme nga ato në Bashkimin Evropian. Komunikimi ndërmjet bashkësive të ndryshme në vendin tonë nuk bazohet në lëvizjet e popullsisë, përkatësisht në emigrime, por në gjendjen faktike të bashkëjetesës së tyre me shekuj. Gjuhët standarde në kontekstin tonë nuk nënkuptojnë "një në një". d.m.th. krijimi i një shteti domosdoshmërisht nuk përfshin krijimin e një gjuhë standarde të një hapësire të caktuar. Ky fenomen nuk mund të mendohet tërësisht, "në thellësi", nëse nuk merr për bazë diversitetin që i paraprin çdo koncepti tjetër mbi të cilin bazohen praktikatat politike, kulturore ose arsimore.

Matrica e gjuhës, për shembull, në shqip dhe maqedonisht është diametralisht e ndryshme. Diversiteti madje i paraprin çdo komunikim ndërmjet dy entiteteve të ndryshme. Shumëgjuhësia tek ne, e cila në aspektin sociolinguistik dhe socio-antropologjik është ende e padefinuar dhe, madje i paraprin idesë së një shteti-komb. Ideja e shtetit-komb tashmë është një projekt i tejkaluar. Të jesh banor i një shteti-komb do të thotë të bëhesh folës nativ i atij shteti komb. Të bazuarit në këtë projekt, që do të nënkuptonte dominimin e një gjuhe ndaj tjetrës, do të ishte një devijim i parimit të diversitetit. Dallimi gjuhësor tashmë është një fakt i dhënë apo një e vërtetë apriori që pretendon çdo projeksion që mund të bazohet në të. Këtu nuk mund të flitet për sistem gjuhësor. Diversiteti që u paraprin të gjitha pushtimeve ose emigrimeve nuk e njeh sistemin e gjuhës ose normën gjuhësore të bazuar në dominimin e një gjuhë ndaj tjetrës. Përkufizimi i një bashkësie gjuhësore varet nga përkufizimi i diversitetit gjuhësor. Në këtë rast, është e domosdoshme të bazohemi në diskursin e të gjitha atyre praktikave që dalin nga kjo shumëllojshmëri. Për këtë arsye, diversiteti i sotëm domosdoshmërisht përfshin diversitetin gjuhësor si një garanci për një zhvillim me prosperitet të shoqërive moderne. Kjo konsiderohet si një përfitim ose vlerë që perspektiva e Bashkimit Evropian kërkon të krijojë. Bashkimi European mund të zhvillohet ose rritet vetëm nëse zhvillohet vetëdija se, midis tjerash, bashkësitë gjuhësore bazohen në

diversitet. Prandaj, po flasim për disa lloje pluralizmi: gjuhësore, fetare, kulturore ...

Prandaj, komunikimi tek ne do të varet kryesisht nga kompetenca e përfaqësuesve të dy entiteteve për të komunikuar me njëri-tjetrin në të dy gjuhët. Ne mund të flasim për një sistem gjuhësor ose një normë gjuhe vetëm brenda komuniteteve homogjene të gjuhës. Megjithatë, kjo normë gjuhësore nuk mund t'i imponohet administrativisht një bashkësie tjetër gjuhësore. Sa më shumë që gjuha është zhvilluar, aq më shumë diversiteti zhvillohet. Është vetëm një proces i thjeshtë që nuk mund të preket. Forcimi i ndjenjës gjuhësore është forcim i shprehjes së identitetit etnik dhe kulturor. Por parimi i diversitetit që ne i referohemi këtu nuk nënkupton izolim. E drejta për diversitetin e një bashkësie gjuhësore përfshin edhe vetëdijen për të drejtën e bashkësisë tjetër gjuhësore ndaj atij diversiteti. Kjo vetëdije duhet gjithashtu të mundësojë komunikimin e më shumë ose, në këtë rast, në dy gjuhë. Theksimi i kompetencës së njohjes së më shumë gjuhëve është temë e diskutimit në të cilin duhet të përqendrohet politika, madje tek ne është edhe interes shtetëror. Koncepti qytetar për të cilin synojmë që të mos e injorojmë komunikimin si çelës për çdo zhvillim të mundshëm në epokën e globalizimit, theks të posaçëm duhet t'i vë pikërisht kompetencës së njohjes dhe të folurit të shumë gjuhëve si vlerë themelore, por jo në kuptimin njëra palë t'i kuptojë tjerët në mënyrë asimetrike. Asimetria gjuhësore mund të zbatohet vetëm në ato zona ku sot dominojnë emigrimet apo pushtimeve që janë bërë ndonjëherë, por në hapësirat tona ku diversiteti i matricës gjuhësore i paraprin vetëdijes etnike dhe shtetërore, nuk mund të flitet për një marrëdhënie të tillë asimetrike.

Në Republikën e Maqedoni, krahas maqedonishtes, gjuha shqipe njihet si gjuhë e dytë zyrtare, rregulluar me Marrëveshjen e Ohrit të vitit 2001, e cila në nenin gjashtë me tetë pika e trajton çështjen e arsimit dhe të gjuhës shqipe. Marrëveshjen e Ohrit garanton mësimin në gjuhën amtare për të gjitha pakicat, arsimin universitar në gjuhët, të cilën e flasim mbi 20 për qind të popullatës (ku bën pjesë

shqipja), ofrohet diskriminim pozitiv në universitete shtetërore për pakicat, ndërsa në gjyq personi ka të drejtën që ta dëgjojë palën në gjuhën e tij amtare – të përkthyer nga gjuha zyrtare. Mirëpo, pika 4 thotë: “Në tërë territorin e Republikës së Maqedonisë dhe në marrëdhëniet ndërkombëtare gjuhë zyrtare është gjuha maqedonase”. Me këtë zgjidhje, ndonëse shqipja merr statusin e gjuhës pothuajse zyrtare në Maqedoni, funksionet dhe përdorimi i plotë të saj si gjuhë zyrtare mbetet i kufizuar.

Megjithatë, me miratimin e ligjit për gjuhët (11 janar 2018), ku gjuha shqipe në Maqedoni do të ketë një shtrirje të gjerë, përmbylet më në fund Marrëveshja e Ohrit. Me këtë ligj është bërë një avancim i përdorimit të shqipes dhe njëkohësisht i hap rrugë edhe zyrtarizimit të gjuhës shqipe në tërë meritoren e Republikës së Maqedonisë. Në fakt shqiptarët përfitojnë të drejta gjuhësore në nivele qendrore dhe vendore, vetëm në ato territore ku ata përbëjnë 20% të banorëve rezidentë. Në ligj thuhet: “Në të gjitha organet e pushtetit shtetëror në Republikën e Maqedonisë, institucionet qendrore, ndërmarrjet publike, agjencitë, drejtoritë, organizata dhe ente, komisione..., gjuhë zyrtare përveç gjuhës maqedonase dhe shkrimit të saj është edhe gjuha që e flasin 20% e qytetarëve të Republikës së Maqedonisë. Gjuha është trajtuar gjithmonë si një nga komponentët më të rëndësishëm që përcaktojnë konceptin e identitetit etnik. Gjithçka që është më pak se ajo që quhet zyrtare, bashkësinë etnike e vë në pozicion të nënshtruar ose të pazhvilluar (Haugen, 1974: 81). Shoqëritë multikulturore dhe shumëgjuhësore janë dëshmi se zgjedhja e identitetit nuk është gjithmonë e paracaktuar, por varet nga një tërësi faktorësh që dalin nga një kontekst objektiv social-historik. Prandaj, habit fakti se pse duhet pasur kaq frikë nga emërtimi i saktë i gjuhës së një bashkësie etnike. Emërtimi gjuha e 20 përqindëshit nuk më duket e drejtë dhe është një mohim skajshmërisht i identitetit dhe popullit shqiptar, kur dihet se shqiptarët janë realitet në Maqedoni. Ajo jo vetëm që e përfaqëson realitetin, por thjesht e formon realitetin. Dhe, çdo gjuhë e bën një gjë të tillë në mënyrën e vet. Edhe në perceptimin e drejtpërdrejt,

realiteti krijohet si një imazh subjektiv në shpirt, varësisht nga shumë faktorë të tjerë. Ky krijim i imazheve / ideve mendore është i lidhur me një qasje perspektive ndaj perceptimit dhe një gjuhe të caktuar (kombëtare, por individuale): "kështu që në çdo gjuhë qëndron një pikëpamje specifike e botës"(Humboldt, 53).

Shpeshherë shtrohet pyetja gjuha shqipe është gjuhë zyrtare apo e përkthyer? Përgjigje kjo që e marrim drejtpërdrejt në ballafaqimin me përditshmërinë nëpër sportelet e institucioneve të shtetit. Ndonëse me këtë ligj është bërë një avancim i mirë i gjuhës shqipe dhe e vë gjuhën në shkallë barabarësie me maqedonishten, megjithatë shqipja edhe më tej mbetet gjuhë që përkthehet ose prej së cilës duhet të përkthehet. Institucionet, përkundër këtij avancimi, do të vazhdojnë të lëshojnë dokumente zyrtare në dy gjuhë, maqedonisht dhe shqip vetëm për shqiptarët dhe pakicat tjera, por jo edhe për maqedonasit. Megjithatë, besojmë në avancimin e plotë, përkatësisht ngritjen e gjuhës shqip në nivel me maqedonishten.

Në këtë rast, duhet pasur kujdes në përkthimin e dokumenteve zyrtare, në të cilat hasen gabime përmbajtjesore, që i japin përkthimit një kahe tjetër. Gabime të tilla të shumta hasen në, në lëndët gjyqësore, në fushën e terminologjisë së ekonomisë, mjekësisë, në përkthimin e emërtimeve të institucioneve, në përkthimin e teksteve shkollore etj. Përkthimi i gabuar i teksteve shkollore e vë nxënësin shqiptar në pozicion të pabarabartë me bashkëmoshatarët e tij maqedonas, sepse ai duhet të mësojë përmbajtje të gabuara mësimore.

Në mbyllje mund të themi se qëllimi i këtij punimi ishte të hidhte një vështrim të përgjithshëm gjuhës shqipe në Republikën e Maqedonisë.

Si përfundim mund të pohojmë se përkthimet në një shoqëri shumëgjuhësore janë të domosdoshme dhe duhet pasur kujdes po të kemi parasysh huazimet e shumta të cilat kanë hyrë në gjuhën shqipe së bashku me sendin apo fenomenin që shënjojnë bëjnë tashmë pjesë në terminologjinë e fushës përkatëse, dhe për të cilat, për të qenë të sinqertë, nuk kemi ndonjë alternativë tjetër, përveçse t'i pranojmë ashtu siç bëjnë edhe gjuhët e tjera.

Por ajo për të cilën ia vlen të tërheqim vëmendjen edhe një herë janë përkthimet e gabuara, që në fakt nuk janë gjë tjetër veçse mungesë kompetence gjuhësore nga ana e përkthyesve të dokumenteve zyrtare, por edhe të përkthyesve të teksteve shkollore të fushave të ndryshme. Për këtë qëllim do të sugjeronim që dokumentet, tekstet shkollore të kenë patjetër një redaktor gjuhësor, i cili mungon në pjesën dërrmuese të tyre. Kjo me qëllim që të respektohet roli i rëndësishëm që luan shkolla, jo vetëm për formimin e vetëdijes gjuhësore, por edhe për politikën gjuhësore që ajo ndjek për përdorimin dhe përkujdesjen ndaj gjuhës.

Literatura:

1. Borsche, Tilman, *Klassiker der Sprachphilosophie*, München, 1996.
2. Eco, Umberto, *U potrazi za savršenim jezikom*, Zagreb, 2004.
3. Ismajli, Rexhep, *Standarde dhe indentitete*, Dukagjini, Pejë, 2003.
4. Kramer, Christina E., *Minority Language Rights: A Century of Change*, The Kenneth E. Naylor Memorial Lecture Series number 5, Beech Stave Press, New York, 2010.
5. Munishi, Shkumbin, *Barazia e gjuhëve në Kosovë dhe perspektiva evropiane*, 1 Balkanlarda Tarih ve Kultur Kongresi (Kongresi I Ndërkombëtar Ballkanik), Sakarya Universitetesi, Sakarya, 2009.
6. Rrustemi, Ferit, *What's the Significance of Standard Language Theory for the Study of Language Planning*, Suny at Buffalo, 1979.
7. Surroi, Veton, *Libri i fluturave*, KOHA, Prishtinë, 2011.
8. V. Humboldt, Wilhelm, *O raznolikosti gradbe ljudskih jezika i njezinu utjecaju na duhovni razvoj čovječanstva*, prev. A. Stamać, Alfa, Zagreb, 2010.

MUSTAFA IBRAHIMI,

Univerziteti "Nëna Terezë" – Shkup

BERTON SULEJMANI

Univerziteti i Tetovës

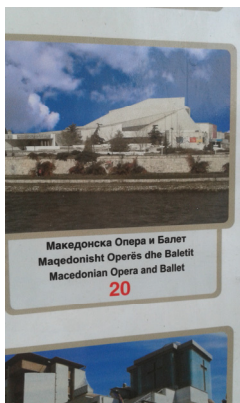
GJENDJA E SOTME E PËRDORIMIT TË TOPONIMEVE DHE MBISHKRIMEVE SHQIPE NË MAQEDONI

Në mbishkrimet e firmave private e shtetërore si dhe në tabelat e rrugëve, veç mosrespektimit të dygjuhësisë, në rastin më të madh ai i maqedonasve ndaj gjuhës shqipe, vërehen edhe gabime të shumta drejtshkrimore të toponimeve dhe mbishkrimeve në fjalë. Një frazë që shpesh dëgjohej në aspektin politik është se “Në bazë të ligjit për përdorimin e gjuhës që e flasin së paku njëzet për qind e qytetarëve në Republikën e Maqedonisë dhe në Njësinë e Vetadministrimit Lokal duhet që mbishkrimet e firmave dhe institucioneve të shkruhen në dy gjuhë në atë maqedonase dhe shqipe dhe firmat me këtë rast janë të obliguara me ligj që t’i bëjnë këto mbishkrime“. Meqë Kushtetuta u garanton shtetasve shqiptarë, nevojitet mbrojtje e përkujdesje ndaj kësaj pasurie kombëtare. Shtetasit, nga ana e tyre, janë të detyruar që shqipen ta përdorin atje ku hyn në punë çdo gjuhë zyrtare e botës. Pra, ata duhet ta përdorin drejtë në arsim, në administratë, në media (shtyp, radio e televizion), në shërbimet publike, në mbishkrime e shpallje të vendosura në vende publike, në reklama, në mbledhje, takime zyrtare e biseda publike etj.”. Tek një numër më të madh të institucioneve dhe dyqaneve mbishkrimet janë të shkruara vetëm në gjuhën maqedonase me alfabet cirilik. Ky mosrespektim i gjuhës shqipe në shkrimin e mbishkrimeve vërehet nëpër: bankat, shkollat e mesme të Shkupit, në mbishkrimet e administratës së qytetit të Shkupit, në ndërmarrjet publike, në objektet private etj.

Krahas kësaj, shumë herë gjatë vënies së mbishkrimeve në dy gjuhë, nuk kanë të ndalur skandalet me mbishkrimet në gjuhën shqipe nëpër institucionet dhe rrugët e qytetit të Shkupit. Sa për ilustrim: në fshatin Sfillare të Poshtme në udhëkryqin që lidh disa fshatra të kësaj ane ishin vendosur tabela me emrat e fshatrave, por me gabime në përkthim. ‘Gorno Svillare’ është përkthyer Sullare e Poshtme ndërsa ‘Dollno Svillare’ Sullare e Epërme (tabela nr. 1). Në tabelën, përkatësisht në mbishkrimin para Teatrit të Operës dhe të Baletit Maqedonas e gjejmë këtë përkthim të çuditshëm: маq. Македонска Опера и Балет, ndërsa në shqip: Maqedonisht Operës dhe Baletit; në vend të: Teatri i Operës dhe i Baletit Maqedonas (për mendimin tonë do të duhej të ishte: Teatri i Operës dhe i Baletit të Maqedonisë), shih fotografinë me numër 2. Ose, gjejmë edhe mbishkrime të tilla ku mbishkrimi në gjuhën shqipe nuk është i plotë (shih fotografinë me nr. 3). Dhe, për fat të keq, gabime të tilla ndodhin vetëm gjatë përdorimit të gjuhës shqipe dhe askush nuk merr përgjegjësinë. Do të thoni: Pse? Jo për mungesë të gjuhëtarëve të mirëfilltë, por për shkak të mosangazhimit të tyre. Dy katedrat e gjuhës shqipe, ajo e Shkupit dhe ajo e Tetovës, vazhdimisht kanë kërkuar që me përkthime, në këtë rast me gjuhën e mbishkrimeve dhe të toponimeve, të angazhohen kuadro të propozuar nga ana e katedrave. Por, gjer më sot, një gjë e tillë s’ka ndodhur.

Fotografia me nr. 1

Fotografia me nr. 2

Fotografia me nr. 3

Rreth mbishkrimeve (hyrje)

Përpjekje për të vënë sadopak ndonjë rend në gjithë këtë kaos gjuhësor e bëri sociologu holandez Abram de Svan, i cili në veprën e tij paraqiti konceptin e tij ndaj sistemit gjuhësor “botëror” ose “global”. (De Swaan 2001). Sipas tij gjuhët përbëjnë pjesë të një sistemi mbarëbotëror. Çdo gjuhë prej tyre përfshin një grup të gjuhëve lokale të lidhur me një gjuhë qendrore, zakonisht me atë gjuhë të cilën e flasin shumica e individëve bilingual (frëngjishtja, gjermanishtja, rusishtja, spanjishtja, kinezishtja, arabishtja etj.). Edhe anglishtja gjithashtu ka konstelacionin e vet, por tani ajo krijon një rrjet global e cila siguron komunikim midis konstelacioneve.

Këtë ide të Svanit e përpunoi edhe sociolinguistit francez Luj Zhan Kalve (Calvet 1999), i cili modelet e tij i përfshin në kuadër të modelit të “gravitetit” të ekologjisë gjuhësore, ku janë të radhitura 4 lloje kryesore të gjuhës. Anglishtja është e vetmja gjuhë “hiperqendrore”, më tepër ka gjuhë “superqendrore” (p.sh. frëngjishtja, spanjishtja dhe portugalishtja në ish-kolonitë), shumë të tjerë janë gjuhë “qendrore” (gjuhët nacionale dhe lingua franke); të gjithë të tjerët janë gjuhë “periferike” (gjuhët amtare pa status zyrtar dhe vernakularët). Gjuhët që janë të radhitur në këtë hierarki kryejnë tri funksione kryesore – zyrtare, komunikuese dhe amtare.

Një model tjetër më të ri bazohet në “konstelacionet dominante gjuhësore” e cila u mundëson qytetarëve që të funksionojnë në tërësi në mjediset shumëgjuhësore. Ky model përmban më së paku nga tri pjesë: zakonisht një gjuhë për komunikim më të gjerë (më shpesh anglishtja), një gjuhë zyrtare apo rajonale (gjuhë etnike, të pakicës ose të gjuhës së prejardhjes). Midis shembujve janë anglishtja, spanjishtja dhe katalonishtja në Spanjë; anglishtja, finlandishtja dhe suedishtja në Finlandë; hebraishtja, anglishtja dhe rusishtja në Izrael. Për fat të keq një gjë të tillë nuk arriti të krijohet edhe në Maqedoni, ku duhej që qytetarëve tu ofrohej tri gjuhë: anglisht, maqedonisht dhe shqip. Gjithsesi në një të ardhme duhet të ndodh, sepse kjo çështje sot i ka përfshirë vetëm shqiptarët dhe jo edhe

maqedonasit. Sipas këtij modeli duhet të përfshihen të gjitha bashkësitë dhe individët që jetojnë në atë shtet. Për dallim nga Maqedonia në Kosovë si gjuhë e dytë zyrtare krahas shqipes dhe serbishtes përdoret edhe anglishtja. Ka përpjekje që, pos në Kosovë, edhe në disa vende fqinje ajo të bëhet gjuhë e dytë zyrtare (Islamaj 2008). Por një gjë është e evidente, gjuhët e të gjitha këtyre shteteve shumëgjuhësore lidhen me anglishten, duke e konsideruar si një gjuhë të tretë. Sot anglishtja jo vetëm që konsiderohet si *gjuhë e tretë në Evropë* (Cenoz/Jessner 2000), por edhe herë pas here emërtohet edhe si *gjuhë shtesë ose plotësuese* (Bugarski 2004, Aronin 2007:7, Singleton 2007:1). Nëse mund të vërejmë me vëmendje anglishtja nuk i zëvendëson këto gjuhë, por e shtojnë si gjuhë plotësuese.

Nevoja e hartimit të një politike gjuhësore zyrtare në Maqedoni, e cila do të konkretizohet së pari me legjislacionin përkatës. Të gjitha shtetet e kontinentit tonë jo vetëm kanë përpunuar politika gjuhësore kombëtare, por kanë hyrë tashmë në një fazë të re, në atë të bashkëpunimit e koordinimit të tyre. Shembulli më i fundit është krijimi në qershor të vitit 2002 i një organizmi evropian, të quajtur “Federata Evropiane e Institucioneve Gjuhësore Kombëtare”, në të cilin janë bashkuar institucionet (akademi, institute etj.) gjuhësore më të rëndësishme të 15 vendeve të BE-së me synimin për të mbrojtur gjuhët kombëtare, pra shumëgjuhësinë në Evropën e bashkuar.

Një politikë voluntariste e mbrojtjes së shqipes nëpërmjet ligjit duhet të shihet vetëm si pjesë e një strategjie gjuhësore komplekse, që duhet përpunuar sa më shpejt. Mungesa e precizimit të ligjeve të posaçme që kanë të bëjnë me zgjidhjen e statusit të shqiptarëve në Maqedoni, tejmasë po mban në qendër të vëmendjes fobinë, e cila aplikohet në çdo sferë shoqërore dhe institucionale, por edhe në jetën private. Shumica e institucioneve të Maqedonisë jo vetëm që nuk praktikojnë gjuhën shqipe, por edhe refuzojnë zbatimin e saj. Praktikimi ndodh në tabela treguese, faqe interneti, panoa dhe materiale të ndryshme propagandistike e deri tek treguesit e rrugëve, ku në një fshat me maqedonas në perëndim të Maqedonisë, mbish-

krimi në shqip është shlyer. Në institucionet komunale vazhdon të jetë në rritje e sipër fobia ndaj çështjeve që kanë të bëjnë me shqiptarët, andaj shpeshherë praktikohen anashkalimi dhe refuzimi i kërkesave me arsyetimin se nuk janë në gjuhën zyrtare.

Mënyra e shkrimit të mbishkrimeve

Mënyra se si shkruhen emrat e lokaleve, dyqaneve, rrugëve dhe gjithçkaje tjetër ka dy vlera. E para është ajo se çfarë do të thotë ky fjalim dhe e dyta se si thuhet ai. Në rastet kur në emërtimet por edhe në fjalimet publike përdoren terma të gabuar apo të huaj, edhe lexuesit kanë të drejtë ta marrin si të mirëqenë atë fjalë dhe ta përdorin në të ardhmen, edhe pse ajo mund të jetë gabim. Andaj është i nevojshëm korrektori letrar, i cili do të ketë për detyrë që ta përpunojë dhe ta kthejë fjalimin e dikujt në formën e duhur, sipas rregullave të drejtshkrimit sot. Duket që në qendër të vëmendjes të qëndrojnë gjuha e shkruar. Pikërisht në këtë mënyrë besojmë se do të arrijmë të rregullojmë edhe gabimet gjuhësore që pikësisht nisin nga politikanët shqiptarë. Studiuesi i njohur Gjovalin Shkurtaj mendon se "*Ligji parashikon të rregullojë gabimet që dalin nga zyrat e qeveritarëve dhe jo shkarjet e gojës që mund të bëhen gjatë një fjalimi*". Me këtë duam të themi se vërtetë një politikan mund të gabojë në një fjalim apo në një fjalë të mbajtur diku rastësisht, por është detyra e zëdhënësit që ta rregullojë ose ta përshtatë këtë fjalë para se t'ua përcjellë medieve apo para se ta publikojë atë. Një gjë e tillë vlen edhe për ligje, emërtim rrugësh etj. të cilat duhet të rregullohen nga ana gjuhësore para se të botohen në fletoren zyrtare dhe të vihen në vende publike.

Klasifikimi i mbishkrimeve

Emërtimet e objekteve shërbyese publike me llojllojshmërinë e tyre lënë hapësirë për t'i rishqyrtuar nga shumë kënde, edhe atë duke filluar nga respektimi i normës drejtshkrimore, ndikimet e huaja në ta, zgjedhja e alfabetit, raporti midis emrit të lokalit dhe veprimtari-

së së tij etj. Disa emërtime trajtohen vetëm nga këndvështrimi gjuhësor, kurse disa dalin nga ajo dhe kërkojnë një kontekst më të gjerë sociologjik. Duke u nisur nga gjerësia e termit mbishkrim, me të përfaqësojmë gjithçka që është në një objekt si informatë gjuhësore, andaj ne do të ndalemi vetëm tek emrat e objekteve dhe pjesërisht edhe tek emrat e llojeve të objekteve sipas veprimtarisë shërbyese dhe toponimeve.

Ajo që bie në sy nga materiali i grumbulluar është se të gjitha bizneset private të qytetarëve maqedonas, por edhe institucione arsimore e bankare në komunën e Çairit, por edhe në komunat tjera nuk respektojnë gjuhën shqipe. Mbishkrimet e vendosura në ndërmarrjet apo institucionet e tilla janë të shkruara në gjuhë të ndryshme, duke sjellë në laramani dhe kaos i përgjithshëm. Në disa prej tyre dominon vetëm gjuha maqedonase, ndërsa në disa prej tyre ka vend për gjuhën angleze dhe jo për gjuhën shqipe, edhe pse popullsia dominuese në këtë komunë është ajo shqiptare. Në çdo anë ku janë të pranishme dyqanet apo lokalet e ndryshme me pronarë maqedonas shihet që nga largësia shkrimi cirilik i reklamave, duke mos përmbajtur asnjë fjalë shqipe. Për fat të keq kjo gjendje është edhe tek disa pronarë shqiptarë. Në komunën e Çairit theksojnë se nuk kanë çfarë të bëjnë përballë këtyre dukurive që janë evidente që nga e kaluara. Por nga ana tjetër, ndërmarrjet shqiptare gati se shumica e respektojnë dygjuhësinë në mbishkrimet e tyre, duke vendosur fillimisht gjuhën maqedonase dhe pastaj gjuhën shqipe, vetëm e vetëm për t'u mos u përballur me ligjin dhe sanksionet.

Në qytetin e Shkupit: Institucione komunale e qendrore, dyqanet dhe lokalet e ndryshme në Shkup, por edhe në komunat tjera të qytetit vazhdojnë të mos përfillin mbishkrimet në gjuhën shqipe. Tabelat hyrëse dhe treguese të tyre vazhdojnë të jenë vetëm në gjuhën maqedonase dhe alfabetin cirilik, dhe në raste të ndryshme, përdoret një gjuhë e tretë, ndërsa anashkalohet gjuha shqipe. Konkretisht tërë gjatësia e rrugës Shkup – Prishtinë, autostrada Shkup – Tetovë, Shkup – Kumanovë etj. të tëra njoftimet janë në gjuhën

maqedonase, e bile në vendet e pagesës së autostradës njoftimet ndoshta janë deri në 5 gjuhë por ironikisht në shqip nuk janë.

Në komunën e Çairit me të gjitha mbishkrimet e saja publike (firma, pllakate, reklame etj.) të shkruara në disa gjuhë: maqedonisht (shkrimi cirilik dhe latin), serbisht (shkrimi cirilik dhe latin), shqip, turqisht dhe gjuhë të huaja me të gjitha gabimet drejtshkrimore. Gjithashtu mbishkrimet kanë mungesën e elementit estetik, kurse në formën e tyre paraqesin një laramani të vërtetë, duke filluar nga përdorimi i shkrimeve të ndryshme e deri te përdorimi i më shumë emërtimeve për një veprimtari.

Gazi Babë: Emrat e vendeve të njohura dhe të institucioneve që ishin të shkruara në shqip, tash janë të shkruara edhe në gjuhën sllavo maqedonase. Në total janë 9 shenja rruge, tabela spitalesh, qendra kujdesi familjar, 2 shkolla dhe 56 rrugica dhe 11 lagje u bënë me mbishkrime dy gjuhësh, të cilat shenja janë të dhuruara nga komuna e Gazi Babës. (www.noa.al, 17.04.2011)

Për ta parë më së afërmi këtë laramani të mbishkrimeve, ne jemi bazuar në mbishkrimet që i gjejmë në qytetin e Shkupit, sidomos në komunën e Çairit (kryesisht në Bit Pazar dhe rrugën Xhon Kenedi), Butelit, kemi marrë disa shembuj edhe nga komunat tjera si Qendër, Aerodrom e ndonjë tjetër ku institucionet i takojnë Qytetit të Shkupit.

Përdorimi i gjuhës shqipe në institucionet financiare shtetërore të vendit tonë është shumë i vogël. Pjesa ku përdoret më shumë gjuha shqipe nëpër institucionet në fjalë janë faqet elektronike, apo edhe afishet e reklamave apo bilbordeve që shpërndahen, gjegjësisht vendosen nëpër zona shqiptare të qytetit të Shkupit. Edhe pse përdorimin e gjuhës dhe komunikimin zyrtar në gjuhën amtare të popullsisë shumicë sipas Ligjit duhet të respektohet nëpër komuna dhe vendbanime të caktuara, por në asnjë prej filialeve të bankave një praktikë e tillë s’gjen zbatim. Madje, kemi regjistruar një rast ku “Komerçijalna Banka” nga një Shoqatë shqiptare me vulë dygjuhësore ka kërkuar ndërrimin e saj në një gjuhë, nëse dëshiron të hape

xhironlogari, me çka kuptohet Shoqata nuk ka pranuar një kusht të tillë.

Nëse krahasojmë përfshirjen e të dy shkrimeve, do të vërejmë se numri më i madh i tyre janë ata me mbishkrime cirilike, madje edhe atëherë kur përdoren emra shqipe. Në bazë të shembujve që i kemi vërejtur në lagjet e banuara me shqiptarë në Shkup, e veçanërisht shembuj në komunën e Çairit, të gjitha firmat sipas asaj si janë shkruar, mund t'i ndajmë në disa kategori:

1. MBISHKRIME ME ALFABET CIRILIK

Tek një numër më të madh të Institucioneve dhe dyqaneve mbishkrimet janë të shkruara vetëm në gjuhën maqedonase me alfabet cirilik. Mohimi i gjuhës shqipe vërehet edhe në institucionet bankare të qytetit të Shkupit.

Alfabeti cirilik në mbishkrimet e: bankave, shkollave të mesme, qytetit të Shkupit, Parkingu i qytetit, Komunikacioni publik, Ujëjellës dhe kanalizim, Parku Zoologjik etj.

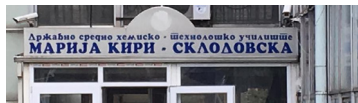
Përdorimi i gjuhës shqipe në institucionet financiare shtetërore të vendit tonë është shumë i vogël. Pjesa ku përdoret më shumë gjuha shqipe nëpër institucionet në fjalë janë faqet elektronike, apo edhe afishet e reklamave apo bilbordeve që shpërndahen, gjegjësisht vendosen nëpër zona shqiptare të qytetit të Shkupit. Edhe pse përdorimin e gjuhës dhe komunikimin zyrtar në gjuhën amtare të popullsisë shumicë sipas Ligjit duhet të respektohet nëpër komuna dhe vendbanime të caktuara, por në asnjë prej filialeve të bankave një praktikë e tillë s'gjen zbatim.

Në të gjitha filialet e bankave që veprojnë në komunën e Çairit, mbishkrimet i kanë të shkruara me alfabet cirilik, p.sh.: *СТОПА – НСКА БАНКА, ОХРИДСКА БАНКА, КОМЕРЦИЈАЛНА БАНКА etj.* Versionin në shqip, edhe pse shumë i kufizuar e gjejmë në ndonjë nga këto banka, si: “Halkbank”, “Procredit” e “*Sparkasse Bank*”. Madje, kjo e fundit para pak kohësh ka shtuar edhe versionin e

tretë në gjuhën shqipe në faqen e saj elektronike.

Me alfabet cirilik janë edhe shumë shkolla të mesme , ku në shumicën e këtyre shkollave ka edhe paralele në gjuhën shqipe, si psh.: С.У.Г.С.

„Владо Тасевски“ – Скопје; Д.С.У. „Георги Димитров“; СУГС Гимназија „Орце Николов“ – Скопје; Државно средно хемиско–технолошко училиште „Марија Кири – Склодовска“; Гимназија „Јосип Броз Тито“

Me alfabet cirilik janë edhe mbi-shkrimet që lidhen me administratën e Shkupit, tabelat rrugore, tabelat e projektit “Shkupi 2014” dhe shumë objekte tjera.

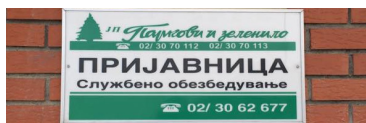

Edhe në këtë ndërmarrje të gjitha mbishkrimet janë në alfabetin cirilik, si: ЈП Градски Паркинг –

Скопје; Катна гаража ТОДОР АЛЕКСАНДРОВ; ЈП Градски Паркинг СЕКТОР ЗА ЈАВНИ ПАРКИРАЛИШТА; ЈП Градски Паркинг – Скопје Слободни места етј.

Lidhur me Ndërmarrjen “**Parqe e gjelbërim**” të gjitha mbishkrimet janë në alfabetin cirilik, si: Парковио и зеленило – помошник директор, дактилограф, материјално сметководсво; Парковио и зеленило – јавно претприатие – Скопје;

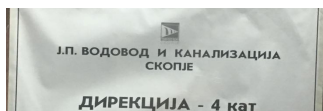
Në Ndërmarrjen Komunikacioni Publik, të gjitha mbishkrimet dhe dokumentet administrative janë në gjuhën maqedonase me alfabet cirilik, si:

Edhe në ndërmarrjen NP “Rrugore” karakteristike në përdorimin e mbishkrimeve dhe dokumenteve është alfabeti cirilik dhe gjuha maqedonase, si: ЈП Улици и патишта; Политика за квалитет etj.

Me alfabet cirilik dominojnë mbishkrimet edhe në Alfabeti cirilik në mbishkrimet e NP “Ujësullësi dhe kanalizimi”, sidomos në selinë e tyre, si dhe në dokumentacion:

Shkrimi cirilik dominon edhe në emërtimet e ndryshme në kopshtin zoologjik, si: Град Скопје – СКОПЈЕ 300, животните на светот; домашна овца; елен аксис; лав; коза; домашна кокошка;

2. MBISHKRIME VETËM NË GJUHËN SHQIPE

Mbishkrime të shkruara vetëm në gjuhën shqipe me alfabet latin janë të pakta dhe zakonisht me gabime drejtshkrimore, si p.sh.

3. MBISHKRIME VETËM NË GJUHËN TURKE

Një numër të konsiderueshëm të objekteve private, hasim në mbishkrime vetëm në gjuhën turke, edhe atë kryesisht në rrugicat e Bit Pazarit.

4. MBISHKRIME NË GJUHË TË HUAJ

a) në gjuhën angleze: Edhe në qytetet e Maqedonisë me popullatë shqiptare, ashtu si në viset tjera shqiptare vërehet një spektër emrash të firmave që bartin emra të huaja. Këtu bëjnë pjesë flokto-ret, sallonet kozmetike

b) në gjuhën italiane: *Pizzeria PANINI*; *Caffè & pizza TOSKANA*; *Restaurant PIZZERIA "KALABRIA"*; *Cafè Bar "VERSACE"*; *Caffè "KANCONA"*; *Caffè & Pizzeria "FLORANNA"*

c) në gjuhën frenge: *Boutique "SARA"*; *Boutique "NEKO"*; *Restaurant "BRATSTVO"*;

5. FJALË MAQEDONASE ME SHKRONJA LATINE (SERBE)

Nëse i analizojmë fjalëformimet e këtyre mbishkrimeve, do të shohim se bëhet fjalë për parime të njëjta me format cirilike, me atë që në këtë grup kemi në diskutim më shumë gjuhë dhe variante të shkrimeve të tyre.

6. MBISHKRIMET NË DY, TRI DHE KATËR GJUHË

6.1. Mbishkrime në dy gjuhë

6.1.1. Mbishkrimet maqedonisht – shqip

6.1.1.1. Mbishkrime maqedonisht – shqip në Institucionet publike

6.1.1.2. Mbishkrime maqedonisht – shqip në ndërmarjet private

(Maqedonisht (alfabet cirilik) – shqip

6.1.1.3 .Mbishkrime dygjuhësore në ndërmarrje private

(Maqedonisht (alfabet latin) – shqip

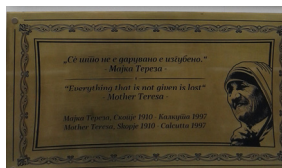
6.1.1.2. Mbishkrime të ndryshme maqedonisht – shqip

(Maqedonisht (alfabet cirilik) – shqip

6.1.1 Mbishkrime maqedonisht – anglisht

6.1.2 Mbishkrime maqedonisht – anglisht në projektin “SHKUPI 2014”

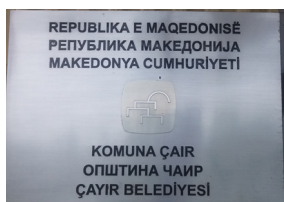

6.2. MBISHKRIME NË TRI GJUHË

6.2.1. Mbishkrime maqedonisht – shqip – anglisht

6.2.2. Mbishkrime shqip – maqedonisht — turqisht

6.3. MBISHKRIME NË KATËR GJUHË

6.3.1. Mbishkrime:
shqip – maqedonisht – anglisht – turqisht

7. MBISHKRIME HIBRIDE CIRILIKE DHE LATINE

Përfundime

Duke mbaruar referatin jemi të vetëdijshëm se me këto shembuj nuk kemi përfshi gjithçka për këtë temë të gjerë, komplekse dhe aktuale. Aktualiteti i kësaj teme lidhet me çrregullimin e vërtetë që mbizotëron në mbishkrimet në të gjitha planet dhe në të gjitha hapësirat shqiptare. Ndikimet e huaja në gjuhën shqipe nuk kanë të bëjnë vetëm me spontanitetin siç e kemi zakon të themi, por në masë të madhe ata bëhen për shkak të lëshimeve që i bëjmë me vetëdije në favor të tyre.

Ky problem është i pranishëm jo vetëm në vendbanimet shqiptare në Maqedoni, por për fat të keq edhe në Shqipëri, Kosovë e Mal të Zi. Mjafton të citojmë një thënie të gjuhëtarit tonë Gjovalin Shkurtaj i cili thotë: *“Ajo që nuk ndodh në asnjë vend të botës, prej 13 vjetësh ka ndodhur në vendin tonë. Pothuaj asnjë emërtim, qoftë në kryeqytet apo në rrethe të tjera nuk është fjalë apo emër shqiptar. Por gjithsesi edhe për këtë ka menduar projektligji i gjuhëtarëve. Për shkëlqje të tilla ata mendojnë se janë shumë të përshtatshme gjordat, për vlerat e të cilave ka ende vend për të diskutuar.*

Siç shihet ekzistojnë shumë çështje rreth të cilave kërkohet një angazhim më i madh jo vetëm i gjuhëtarëve, por edhe një qasje më e kujdesshme e të gjithë atyre që dëshirojnë të flasin dhe të shkruajnë gjuhën drejt me qëllim që të kapërcehen gabimet e këtila. Ngase siç vëren E.Sapir, *“Gjuha është aktivitet i njeriut... “Ajo është tregues i bindshëm i formimit intelektual i masave punonjëse; ajo është mjet i veprimt të përditshëm krijues të njeriut në çdo hap, prandaj është më se e domosdoshme që problemit të ngritjes së kulturës gjuhësore t’i shtrohet vëmendje më e madhe nga të gjithë”*. Sepse sado që të jetë në nivel, vetëm angazhimi i gjuhëtarëve e dashamirësve të gjuhës amtare nuk do të mjaftojnë për t’i tejkaluar problemet e natyrave të tilla.

Referenca

- AJETI, Idriz (1989). *Çështje të gjuhës letrare shqipe*, në “Studime gjuhësore në fushë të shqipes”. Prishtinë: Rilindja.
- BARBOUR, S. (1987). *Dialects and the Teaching of a Standard Language. "Langue in Society", nr.16, 1987.*
- BECI, Bahri (1995). *Gjuha letrare shqipe dhe baza e saj dialektore. "Albania", 3 nëntor. Tiranë.*
- BUGARSKI, R. (2004). *Engleski kao dodatni jetik*. Philolog:Beograd.
- BUGARSKI, Ranko (2005). *Jezik i kultura*. BIGZ: Beograd. (74–75)
- BUGARSKI, Ranko. (2009). *Evropa u jeziku. XX vek: Beograd (11–36)*
- CALVET, L.–J. (1999). *Pour une ecologie des langues du monde*. Paris: Plon. /Towards an Ecology of World languages. Cambridge: Polity Press, 2006.
- CENOZ, J./U.Jessner (2000). *English in Europe: The Acquisition of a Third Language*. Clevedon: Multilingual Matters.
- DE SWAN, A. (2001). *Words of the World: The Global Language System*. Cambridge: Polity Press.
- DOMENAK, Žan – Mari (1991). *Evropa: kulturni izazov*. Beograd: Bibliotek XX vek.
- IBRAHIMI, Mustafa. (2006). *Mbi gjuhën e firmave dhe mbishkrimet publike në komunat shqiptare në Maqedoni*. Në Seminari ndërkombëtar për gjuhën dhe letërsinë shqipe (24–25. 08. 2006). Prishtinë.
- IBRAHIMI, Mustafa. (2011). *Gjendja, statusi dhe perspektiva e gjuhës shqipe në institucionet shtetërore dhe lokale të Maqedonisë*. (Në 10 vjet Marrëveshja Kornizë e Ohrit). UEJL, Tetovë.
- IBRAHIMI, Mustafa. (2012). *Tema sociolinguistike dhe etnolinguistike*. Interlingua: Shkup.
- IBRAHIMI, Mustafa. (2015). *Trajtesa leksiko–frazologjike të shqipes*. Interlingua: Shkup.

IBRAHIMI, Mustafa & SULEJMANI, Berton. (2016). *Mbishkrimet e firmave private dhe institucioneve publike në qytetin e Shkupit*. Interlingua: Shkup.

IDRIZI, Xhemaludin. (2015). *Gjuha shqipe në shkrimin e mbishkrimit e firmave të objekteve të ndryshme në komunën e Çairit me theks të veçantë në Çarshinë e Vjetër të Shkupit*. Materialet e punimeve të Seminarit XXXIV Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare. (Prishtinë, 17–28.08.2015). Prishtinë. Nr. 34/1, (239–247).

ILIEVSKA, Krasimira (2000). *Razmisluvawa za firmite*. Makedonski jazik vo javното opštewe. (Zbornik na trudovi od sobirot odr`an na 18–19.02.1999, Skopje.

ISLAMAJ, Shefkije. (2008). *Aspekti gjuhësor i globalizmit dhe shqipja standarde*. Sesioni shkencor në Seminari Ndërkombëtar për Gjuhën. Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare. Prishtinë

ISMAJLI, Rexhep. (1991). *Gjuhë dhe etni*. Rilindja:Prishtinë

JESPERSEN, Otto (1970). *Čovječanstvo, narod i pojedinac sa lingvističkog stanovišta*. Sarajevo.

KALVE, Luj Žan (1995). *Rat među jezicima*. Beograd (92, 93, 94, 295)

Krasniqi, Haxhi (1983). *T'i shkruajmë drejt firmat nëpër institucionet e sektorit shoqëror dhe në shitoret private*. Në “Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe. Prishtinë.

LLOSHI. Xhevat (2001). *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*. SHBLU:Tiranë.

MURATI, Qemal (2004). *Gjuha shqipe sot– prirje të reja “evropianizuese”*. Në 50 vjet studime albanologjike. Instituti Albanologjik i Prishtinës. Prishtinë.

PETROVA, Sne`ana (2000). *Za imiwata na javnite uslu`ni objekti*. Makedonski jazik vo javното opštewe. (Zbornik na trudovi od sobirot odr`an na 18–19.02.1999, Skopje.

RADOVANOVIÇ, Milorad (1979). *Sociolinguistika*. BIGZ: Beograd.

ROT, Nikola (2004). *Znakovi i značenja*. Beograd: Plato.

- SHAMKU-SHKRELI, Ledi. (2007). *Standard dhe substandard*. Çabej: Tiranë.
- SHKURTAJ, Gjovalin (2003). *Sociolinguistikë*. Tiranë.
- SINGLETON, D. (2007). *Globalization, Language and National identity: The Case of Ireland*. Trinity College Dublin: Centre for Language and Communication Studies, Occasional Paper No.68.
- TRENEVSKI T. (1989). *Za jazikot na firmite i javnite natpisi* (Pravopisni zabele{ki), "Literaturen zbor" XXXVI, 1989, br.1-2
- Trenevski T. (1989). *Za jazikot na firmite i javnite natpisi* (Pravopisni zabele{ki), "Literaturen zbor" XXXVI, 1989, br.1-2
- VESELAJ, Nuhi (1983). *Çështje të terminologjisë në ndërmarrjet industriale metalopërpunuese*. Në "Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe. Prishtinë.
- VESELAJ, Nuhi (1983). *Çështje të terminologjisë në ndërmarrjet industriale metalopërpunuese*. Në "Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe. Prishtinë.

AJTEN HAJDARI QAMILI

Fakulteti i Filologjisë “Bllazhe Koneski” – Shkup

PËRMIRËSIMI I CILËSISË SË SHQIPES STANDARDE NË INSTITUCIONET E MAQEDONISË

Përmbytja e shqipes me fjalë dhe struktura të huaja, shtrembërimi dhe moszbatimi i standardit është çështje që gjithnjë i ka shqetësuar dhe i shqetëson albanologët. Mediet elektronike, shtypi dhe socio- lektet nga dita në ditë po vërshohen me kalke nga shumë gjuhë botërore, e sidomos nga anglishtja dhe gjuhët neolatine. Me zbatimin e pjesërishëm të dygjuhësisë në administratë, kuvend dhe në disa media në Maqedoni, duke mos u kujdesur për pastërtinë e gjuhës në përkthime po hetohet një ndërndikim i fuqishëm gjuhësor dhe veçmas përdorimi i tepruar i kalkeve. Çështje e drejta, ky shtrembërim i shqipes standarde duhet t’i shqetësojë, jo vetëm albanologët, por edhe intelektualët e tjerë, edhe institucionet e tjera, bile edhe masën e gjerë popullore. Do të rrekem të pasqyroj me pak fjalë përsiatjen time për këtë plagë në Maqedoni.

Në Maqedoni shqipja po përdoret në institucionet arsimore, në mediet e shkruara dhe elektronike, në veprat letrare e shkencore, në tekstet shkollorë etj. Marrë në tërësi, norma e shqipes shpeshherë po thyhet në të gjitha rrafshet, si në rrafshin leksikor, sintaksor, morfologjik, fonetik e fonologjik etj., ngaqë përvetësimi i shqipes standarde në periudha të ndryshme historike në Maqedoni ka valëvitje dhe laramani në shtresa të ndryshme shoqërore dhe grupmosha, dallon nga institucioni në institucion, ndryshon nga një qytet në tjetër etj. Në anën tjetër, një pjesë e madhe e terminologjisë tekniko-shkencore, politike e ekonomike janë me burim të huaj, sidomos nga anglishtja apo nga gjuhët neolatine, kështu që janë të shpeshta rastet kur fjalitë e shqipes ndërtohen me mënyrën e të

menduarit dhe me krijime njësisish sintaksore në frymën e maqedonishtes apo anglishtes. Para 2–3 dekadash dallonte shumë gjuha e të arsimuarve nga e të paarsimuarve, kurse tash edhe të arsimuarit, qofshin me diplomë universitare apo edhe masteri, nuk e zbatojnë gjuhën mirëfilli, por e stërngarkojnë me elemente të të folmes së tyre dialektore, sociolektit dhe barbarizma. Sot nuk dallohen të arsimuarit nga të paarsimuarit, por dashamirët e gjuhës të ndërgjegjshëm, e të përkushtuar, nga ata të pakujdesshmit e të pandërgjegjshmit; ose ata të arsimuarit cilësorë nga ata jocilësorë. Valëvitje ka bile edhe mes gjeneratash shumë të afërta.

Sfida më e madhe me të cilën ballafaqohet sot shqipja është epoka e kompjuterizimit, pra një revolucion tejet i rëndësishëm teknologjik, arsimimi i tipit cilësor që mundëson ndërlidhje dhe mundësi të lartë informative në trendët globale, por në fakt tash na bren qasja drejt saj, perceptimi dhe shpërdorimi i saj nga rinia e sotme, edhe pse niveli i arsimimit tani po arrin kulmin.

Sfidë tjetër është edhe globalizimi gjuhësor. Kohëve të fundit është bërë modë që më shumë të vlerësohen e t'u kushtohet rëndësi gjuhëve të huaja, sidomos anglishtes, sesa gjuhës amtare, se gjoja atë e dimë ende pa shkuar në shkollë e nuk kemi nevojë ta mësojmë.

Sfidë tjetër është ajo se shtylla kryesore e dijes dhe kulturës së një kombi dhe i gjithë shkencave të tjera po përbuzet e nënçmohet. Këto tri dekada të tranzicionit vihet re se profesioni i mësuesit që dikur ka qenë shumë i kërkuar dhe shumë i vlerësuar, autoritativ (fjala e tij ishte "ligj"), tashmë është në fund të listës dhe fatkeqësisht atë e zgjedhin më shpesh nxënës jo shumë të mirë. Kurse shkaku i kësaj është paga e ulët, jomotivuese dhe e njëjtë për të gjithë mësuesit, pavarësisht punës, lodhjes apo përgjegjësisë jo të njëjlojtë. E gjithë kjo lë gjurmë të thella në prishjen e shqipes dhe po përhapet si kancer, sepse keqinterpretimi i shqipes standarde nga një numër mësuesish apo arsimitarësh të shqipes, të cilët fatkeqësisht vetë nuk e njohin plotësisht, e keqpërcjellin brez pas brezi dhe nxënia e saj vështirësohet e cungohet nga dita në ditë. Pastaj edhe cilësia jo e kënaqshme e mjeteve të informimit e të edukimit, këtu kam para-

sysh moskualifikimin e duhur të përkthyesve shqip-maqedonisht dhe anasjelltas, të redaktorëve, gazetarëve, të hartuesve të librave shkollorë, revistave, CD shkollorë, ekipet e reklamave etj. japin këtë rezultat.

Nëse vazhdohet që shqipja të zbatohet me këtë formë, kanoset rreziku i funksionimit të standardit të shqipes në të ardhmen. Mendoj se duhet të krijohet më shumë rrethana të favorshme për ngritjen e përgjithshme intelektuale të popullatës në përgjithësi dhe ngritjen e vetëdijes për vlerën e gjuhës që përdorin vetë ata, por edhe prurjet apo dëmet që mund t'i shkaktojnë moszbatimi e keqinterpretimi i gjuhës standarde të pasardhësit e tyre, e si rrjedhojë do të përmirësohet edhe kultura e tyre gjuhësore. Duhet të bëhet ngritja e përgjithshme kulturore dhe vetëdijesimi i rinisë për nevojën e përdorimit më të kufizuar të ligjëritimit dialektor e atij të shkujdesur.

Sidoqoftë, kjo gjendje mund të përmirësohet me një strategji për të vetëdijësuar shoqërinë dhe institucionet për vlerën dhe shenjtërinë e gjuhës së një kombi, sepse zbatimi i saj me korrektesë duhet t'i interesojë tërë shoqërisë e jo vetëm gjuhëtarëve. Strategjia e investimit në dijen shkencore në gjeneratat e reja përplot elan, së bashku me aftësinë për t'i përthithur të arriturat shkencore duhet të përmirësohet, por jo duke bërë eksperimentim që i kalon caqet hapësinore dhe kohore, sepse atëherë ai bëhet i dëmshëm dhe ndikon negativisht. Në këtë kontekst do të ishte e nevojshme të organizohet një studim empirik, i cili do të gjurmonte edhe më thellë korrelacionet që arsimi i ushtron me institucionet e tjera shoqërore, si familja, ndërmarrjet, shoqëria civile, mediet etj., të cilat do të sjellin prurje më të mëdha për përvetësimin dhe zbatimin e shqipes standarde.

Qëllimi kryesor i kësaj kumtese është të japim disa rekomandime që i kam grumbulluar nga disa studime të mia të mëparshme, ku kam trajtuar pikërisht shkaqet dhe pasojat e moszbatimit të shqipes standarde në nivelin e duhur, me qëllim që duke i zbatuar këto rekomandime të përmirësojmë gjendjen në të cilën ndodhemi.

REKOMANDIME

1. Të krijojmë rrethana më të favorshme për ngritjen e përgjithshme intelektuale të shqiptarëve të Maqedonisë e si rrjedhojë të përmirësohet edhe kultura gjuhësore.

2. Të rritet numri i të arsimuarve shqiptarë dhe të jetë cilësor, që të ngritet shprehia e të lexuarit dhe të shkruarit.

3. Të rritet numri i të punësuarve shqiptarë nëpër institucione shtetërore dhe private, që të mos lejohet të përkthejnë me *google translate* ata që nuk e dinë fare shqipen.

4. Të bëhet punësimi gjithnjë e më i madh i përkthyesve cilësorë nëpër institucionet shtetërore. d.m.th. të mbahet përgjegjësi më e madhe në punë dhe gjatë përzgjedhjes së të punësuarve nga punëdhënësi e jo gjithçka të bëhet përmes partive politike apo nepotizmit. Sepse nëse ne vetë e ndërtojmë shtëpinë tonë me dërrasa të kalbura, ajo shtëpi do të rrënohet mbi kokën tonë dhe do të na zërë përfundi. Në këtë mënyrë siç është vepruar deri tash, ne vetë e dëmtojmë vetveten me vetëdije të plotë.

5. Të bëhet kujdes më i madh gjatë përkthimit të teksteve të gjata apo të shkurtra dhe të shfrytëzohen të gjitha mjetet ndihmëse ekzistuese.

6. Çdo projekt, mbishkrim, botim, shkresë administrative, dokument, reklamë, postim zyrtar etj. të bëhet përmes bashkëpunimit me persona të institucioneve përkatëse, si universitetet, Instituti i Trashëgimisë Kulturore dhe Shpirtërore të Shqiptarëve të Maqedonisë dhe institucionet e tjera ku përdoret gjuha shqipe, duke ndikuar kështu edhe në instancat më të larta shtetërore.

7. Të bëhet kujdesi më i madh në mjetet e informimit gjatë të shkruarit dhe të shqiptuarit dhe të rritet emetimi i emisioneve në radio e televizion për kulturën gjuhësore. Meqë mediet janë një faktor kyç për zotërimin e standardit, ndaj konsideroj se do të ishte e udhës që zbatimi i standardit gjuhësor në të gjitha emisionet të mos mbetet çështje e vullnetit të pronarëve të tyre, por të përfshihet ndër detyrimet profesionale të medias për informim të saktë. Duke

marrë për bazë ndikimin masiv që kanë mediet, sidomos ato elektronike, nëpërmjet trajtimit më të drejtë të redakturës gjuhësore, të shmangin deri në minimum trajtat jonormative e dialektore, përdorimin e tepruar e të panevojshëm të fjalëve të huaja dhe sidomos kalket që cenojnë, përveçse standardin, edhe vetë natyrën e gjuhës shqipe.

8. Në stafin e Agjencisë së zbatimit të ligjit të gjuhëve dhe Inspektoratit të inkuadrohen profesorët më të dalluar universitarë, të cilët do të mbikëqyrin jo vetëm a zbatohet apo jo shqipja nëpër institucione, por ta shohin edhe nivelin gjuhësor.

9. Të përgatitet një doracak a udhëzues gjuhësor e stilistik, i cili nuk do të kishte vetëm karakter përshkrimi e shpjegimi, po edhe të një liste rregullash e ndalesash.

10. Të shtohen fjalorët terminologjikë dhe të unifikohen përbrenda gjithë trevave shqiptare.

11. Institucionet përkatëse të mbështeten me mjete financiare të destinuara apostafat për kultivimin e gjuhës shqipe;

12. Të bëhet testim për punësim, që të klasifikohen vendet e punës sipas meritës dhe peshës së përgjegjesisë.

13. Të organizohen trajnime të vazhdueshme nga ekip i formuar me profesorë universitarë për ngritjen e kuadrove të gjuhës, në të cilat theks i veçantë do të vihet në shmangiet që vërehen në raport me normën, pasi teoritë e reja dëshmojnë se mësimi nga ‘gabimet’ është shumë i frytshëm.

14. Të rritet numri i seminareve, simpoziumeve dhe tribunave shkencore lidhur me çështjet teorike dhe praktike të shqipes standarde dhe të kulturës gjuhësore.

15. Të përcaktohet qartë statusi i gjuhës shqipe, në mënyrë që edhe gjuha shqipe të përfitojë të mirat që gëzon gjuha e mbrojtur me ligj dhe në mënyrë institucionale; dhe të zbatohen gjobat e nenit 22 e ligjit të përdorimit të gjuhëve, që shqipja e njësuar të merret realisht në mbrojtje nga shteti dhe të shpallet objekt kulturor i rëndësisë së veçantë, ashtu siç e kërkon edhe Kushtetuta.

16. Të formohet një organ i veçantë që do të bëjë certifikimin e lektorëve, në mënyrë që nëpër institucione të përdoret një gjuhë e kontrolluar nga profesionistë.

Shkollat dhe mjetet e komunikimit masiv duhet të ndërgjegjësohen se, të flasësh e shkruash drejt gjuhën, është kulturë; komuniteti bëhet më i qartë, marrëdhëniet me njerëzit më të sqarta, informacionet e ofruara më interesante dhe të kuptueshme. Prandaj, për të mirën e përbashkët dhe të brezave që do të vijnë, gjuhën tonë ta ruajmë të pastër dhe të bukur, sepse nuk kemi tjetër pasuri më të madhe e më të veçantë tonën sesa këtë gjuhë.

BIBLIOGRAFIA:

- HAJDARI – QAMLI, Ajten, *Laryshia e përvetësimit të shqipes standarde në Maqedoni ndër vite*, Konferenca VII Shkencore Ndërkombëtare “Gjuha, letërsia dhe kultura shqiptare nga Pavarësia deri sot”, Tetovë, 23 nëntor 2012.
- *(Mos)zbatimi i shqipes standarde në Maqedoni*, Kongresi i drejtshkrimit të gjuhës shqipe – vepër me vlera të mëdha kombëtare, (13. 06. 2012), Shkup, Instituti i Trashëgimisë Kulturore dhe Shpirtërore të Shqiptarëve, Shkup, 13 qershor 2012.
- *Shqipja “standarde” e studentëve të Maqedonisë*, Konferencë shkencore “Dyzet vjet të shqipes standarde”, Prishtinë, 7 – 8 dhjetor 2012.
- *Paralelizma frazeologjikë të shqipes me maqedonishten*, Universiteti “Ukshin Hoti”, Fakulteti i Filologjisë – Prizren, Konferencë Shkencore “Shqipja e sotme dhe marrëdhëniet e saj me gjuhët e tjera”, 6 – 7 maj 2016, Prizren.
- *Niveli gjuhësor i mbishkrimeve dhe artikujve të përkthyer në shqip*, Instituti Albanologjik– Prishtinë, Konferenca Shkencore “Java e Albanologjisë” 23 –27 maj 2016, Prishtinë.
- *Преводот на фразеолошките изрази од албански на македонски јазик и обратно*, Меѓународен семинар на

македонски јазик, литература и култура, XLII научна конференција, Општа тема: „Македонскиот јазик, литература и култура во европски контекст“ Тема на лингвистичката секција: „Непреводливото во преводот“, 25 јуни 2016, Охрид.

MURATI, Qemal, *Shqipja standarde të mbrohet me ligj*, Instituti Albanologjik – Prishtinë, “GJUHA SHQIPE VITI XXXIII”, Prishtinë, 2015.

HIDAJETE AZIZI

*Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve
– Shkup*

EMRAT PERSONALË NDËRMJET IDENTITETIT DHE ADMINISTRATËS SHTETËRORE NË MAQEDONI

Në botën e onomastikës, çdo njësi onomastike ka peshën e vet sepse bartin histori. Onomat me gjenezë të huaj përçojnë informacione për marrëdhënie të ndryshme midis popujve, për kultura sunduese e kultura miqësore. Sot, zhvillimi i teknologjisë ka bërë që çdo individ kudo në botë të ketë qasje më të lehtë e më të shpejtë në këto informacione, gjë që ka afruar aq shumë këto kultura, sa e huaja pranohet shumë më lehtë, madje duket më atraktive. Sido që të jetë, në botën e onomastikës, akoma më të rëndësishme janë onomat burimore, ato që shprehin identitetin e një kombi. Në sferën e emrave personalë, pikërisht emrat vetjakë me burim nga shqipja janë ato të cilët sot, për shqiptarët e Maqedonisë dhe jo vetëm, kanë një rëndësi të jashtëzakonshme.

Pse e themi këtë? Jemi dëshmitarë se deri vonë, te shqiptarët e Maqedonisë, përqindja e këtyre emrave ishte e ulët. Në periudhën nga viti 1900–1970, sipas statistikave tona¹¹, këta emra mezi dalin në sipërfaqe, diku me rreth 10,5 %. Madje, emrat me burim nga shqipja as në vitet e 2000–ta, çdoherë sipas statistikave tona, në nivel të Republikës së Maqedonisë, nuk e arrin as 50 përqindëshin. Nëse pajtohemi me mendimin që sot, numri i tyre nuk paraqet më një problem për t'u trajtuar (përveç për rajone të veçanta), meqë ata janë çdoherë në rritje e sipër, atëherë në pah na del një problem tjetër, sfidat me të cilat ballafaqohen shqiptarët e Maqedonisë në

---

¹¹ Që përfshin një korpus me rreth 11000 emra vetjakë.

ruajtjen nga shtrembërimet e shumta që u bëhen këtyre emrave sot e gjithë ditën.

Tek emrat personalë të shqiptarëve të Maqedonisë, sidomos tek ata me burim nga shqipja, bien në sy një sërë shkarjesh nga normat drejtshkrimore të gjuhës shqipe. Arsyet për të cilat ndodhin këto shkarje janë të ndryshme. Një ndër to mund të jetë përvetësimi jo i mjaftueshëm i normave të standardit të gjuhës shqipe. Si pasojë e kësaj, shpeshherë ndodh që jo vetëm në shqiptimin, por edhe në shkrimin e emrave personalë, të ndeshen elemente të të folmeve vendore të cilat nuk përkojnë me normat e standardit të gjuhës. Kështu për shembull, në rrafshin fonetik mund të takohen veçori fonetike karakteristike për të folmet e gegërishtes. Në fakt, pjesa dërmuese e elementeve të të folmeve në sistemin e emrave personalë i takojnë pikërisht arealit të gegërishtes qendrore. Të tilla elemente janë: rënia e [ë]–së së patheksuar në pozicion fundor: *Arijet (Arijetë)*, dhe në pjesën më të madhe në pozicion paratheksor: *Gzim (Gëzim)*; zhburorëzimi i [y]–së në [i]: *Ilber (Ylber)*; buzorëzimi i [a]–së hundore në [o]: *Ekuron (Hekuran)*; asimilimi i grupeve [nd] dhe [mb] në [n], [m]: *Gazmen, Pllum (Gazmend, Pëllumb)*; shndërrimi i bashkëtingëllores [r] në pozicion ndërzanor në bashkëtingëlloren hundore [n]: *Dituni (Dituri)* e të tjera. Në raste më të rralla, ndeshen edhe elemente karakteristike për të folmet e toskërishtes, përkatësisht të arealit të toskërishtes veriore të cilit i takon një numër i vogël i folësve shqiptarë të Maqedonisë. Po përmendim në këtë rast shurdhimin e disa bashkëtingëlloreve, si: [b] në [p]: *Pëllump (Pëllumb)*; [z] në [s]: *Gasmend (Gazmend)*; [rr] në [r]: *Rronë (Rronë)*¹² etj.

Mirëpo, sipas nesh, parregullsitë më të mëdha në sistemin e emrave personalë të shqiptarët e Maqedonisë vijnë nga ndikimi i administratës, respektivisht si pasojë e përdorimit të gjuhës maqedonase në cilësinë e gjuhës së parë zyrtare në R. e Maqedonisë. Këto parre-

¹² Shih më tepër për këtë: Z. Osmani, *E folmja shqipe e Manastirit dhe e qarkut të tij*, 1997; Z. Osmani, *E folmja shqipe e Prespës*, 1996; R. Nesimi, *E folmja e Dervenit*, 2008; H. Ymeri, *E foljmarshqipe e Karshiakës*, 1997.

gullsi të cilat nuk janë të pakta, prekin rëndë sistemin antroponimik shqiptar, si në rrafshin fonetik, ashtu edhe në atë morfologjik. Dhe ky fakt paraqet një sfidë jo të lehtë me të cilën ballafaqohen shqiptarët e Maqedonisë edhe sot e kësaj dite gjatë regjistrimit të emrave të tyre personalë.

Po të bëjmë një retrospektivë, mund të kujtohem se në të kaluarën jo të largët (në vitet e 80-ta/90-ta) onomastika shqiptare në Maqedoni qe ballafaquar me një realitet mjaft të ashpër. Ishte kjo koha kur shqiptarët e Maqedonisë u përballën me censurime, ndalesa e kufizime absurde që sanksionuan jo vetëm emrat personalë dhe emrat e vendeve, por transformuan një numër të madh edhe të mbienrave. Ishin këta emra personalë me burim nga shqipja, sidomos emra ilirë apo emra kombëtarë me frymë lirishtetë, si bie fjala: *Ilir, Flamur, Arbër, Liridon, Kastriot* e shumë të tjerë, të cilët për shkak të motiveve të njohura politike, shqiptarët nuk qenë të lirë t'i përdornin, emra të cilët sipas arsytimit të politikës së kohës, "shkaktonin urrejtje apo jotolerancë ndëretnike me të cilët cenohej morali publik"¹³

Në këtë kontekst mund të përmendet fakti që kufizime me ligj në përzgjedhjen e emrave vetjakë ka gjithandej nëpër vende të ndryshme të botës. Edhe arsyet për këto ndalime janë të ndryshme, sipas vendeve, mirëpo në thelb, pjesa dërrmuese e këtyre arsyeve mbështeten në konventën e të drejtave të fëmijëve në botë. Kështu për shembull, edhe në Shqipëri, me ligj janë të ndaluar emra të tillë si: *Gazep, Gabime, Keqe, Vajtme, Sose, Shkurte* e të ngjashëm. Nëpër vende të ndryshme të botës, lista e emrave të ndaluar përfshinë emra nga më të ndryshëm të cilët janë kryesisht emra që mund të bëheshin objekt talljeje për personin që e bart, ose edhe emra të tjerë me kuptim abuziv, ofendues e që janë në kundërshtim me zakonet e mira, emra me kuptim racist që lidhen me krime a sjellje të këqija, emra që ofendojnë ndjenja religjioze e të ngjashme. Po përmendim vetëm disa prej tyre, si: *Monkey, Facebook, Lucifer,*

¹³QerimLita, Pozita e shqiptarëve në RS të Maqedonisë gjatë viteve 1986-1988. Studime Albanologjike 3(2011):74.

Batman, Osama Bin Laden, Hitler etj. Tani, po t'i krahasojnë arsyet për censurimet e një kategorie të emrave vetjakë të vendeve të ndryshme me ato të Maqedonisë, mund të shihet se ka dallime të dukshme. Nuk mund të jetë e kuptueshme për ne pse do të ishte e arsyeshme që kjo kategori e emrave shqiptarë duhej të ndaloheshin ndërkohë që nuk shkojnë në kundërshtim me konventën e të drejtave të fëmijëve, nuk janë as abuzivë, me kuptim racist e as emra që mund të bëheshin objekt talljeje për personin. Madje nuk shohim as arsye pse këta emra shkaktuakan urrejtje ndëretnike dhe cenuakan moralin publik, ashtu siç është thënë dikur në ligjet e Maqedonisë.

Tani më dihet që, përveç antroponimisë, edhe toponomastika shqiptare nuk mundi t'i shpëtojë censurës së kohës. Emrat e vendeve shqiptare të territorit të Maqedonisë, si *Shkupi, Ohri, Dibra, Manastiri, Kërçova* dhe mikrotoponime të tjera, në administratën e pushtetit komunist duhej të shkruheshin e të shqiptoheshin vetëm sipas veçorive të gjuhës maqedonase me trajtat: *Skopje, Ohrid, Debar, Bitola, Kiçevo* etj. dhe jo sipas trajtave të shqipes së sotme, trajta këto që dalin si rezultat i një ecurie zhvillimore shumëshekullore të historisë së gjuhës shqipe

Edhe patronimia e shqiptarëve të Maqedonisë, dhe jo vetëm, u ngarkua dukshëm me elemente të reja të huaja, të imponuara gjatë regjistrimit të qytetarëve në zyrat e gjendjes civile, nga ana e nëpunësve të pushtetit të atëhershëm. Këto elemente të reja qenë prapashtesat sllave të tipit: *-(e/o)skidhe -(e/o)vski*, të cilat u futën në përdorim dhe u bënë oficiale. Paraprakisht, në periudhën e vitit 1941–1944, nën ndikimin e administratës bullgare, mbiemrat qenë ngarkuar me prapashtesat përkatëse: *-ev/-ov*, ndërsa gjatë periudhës nga viti 1913 deri në vitin 1941, nën ndikimin e administratës serbe, mbiemrave të nacionaliteteve që jetonin në Maqedoninë e asaj kohe qenë shtuar prapashtesat serbe, *-iqe -viq*. Po të shtohet në këtë kontekst edhe ndikimi nga gjuha turke, pra fakti që një numër i konsiderueshëm i mbiemrave të shqiptarëve (pjesa dërrmuese e të cilëve janë me burim oriental), ose bartin prapashtesën e

gjuhës turke –*oll* (nga fjala turke *oğlu* ‘bir’), ose dalin me trajtë të pashquar, sipas natyrës së gjuhës turke e në kundërshtim me normat e gjuhës shqipe, atëherë lehtë mund të konstatohet se sa rëndë është prekur edhe sistemi patronimik i shqiptarëve të Maqedonisë. Sot, megjithëse me ligjin për emrin personal lejohet korrigjimi a ndërriimi i mbiemrit, popullata shqiptare e Maqedonisë, sidomos ajo rurale, akoma vazhdon t’i mbajë në strukturën e mbiemrave të tyre këto prapashtesa të huaja.

Dhe po të merren parasysh të gjitha këto fakte, nuk mund e të mos konstatohet se qëllimi ishte i njohur, asimilimi. Po çfarë ndodh sot me emrat personalë të shqiptarëve të Maqedonisë? Përball nesh kemi një të vërtetë që flet për faktin që fatmirësisht kjo kohë e censurimeve absurde nga administrata shtetërore ka përfunduar. Që nga viti 1995 janë sjellë edhe një sërë ligjesh, që *de jure* e ka zbutur situatën e kohës së komunizmit dhe e ka përmirësuar dukshëm. Mirëpo, kemi edhe një të vërtetë tjetër e cila nxjerr në pah faktin që shqiptarët e Maqedonisë *de facto* akoma po ballafaqohen me probleme të shumta gjatë procesit të regjistrimit në zyrat e gjendjes civile të emrave të tyre personalë, gjë që flet se mbase ajo tendenca e pengesës së vazhdueshme ndaj shqiptarëve në realizimin e të drejtave të tyre, akoma nuk ka përfunduar.

Se me çfarë problemesh ballafaqohen shqiptarët këtu në Maqedoni në procesin e regjistrimit të emrave të tyre personalë do të shohim pasi t’u hedhim një vështrim ligjeve në R. e Maqedonisë, ligje këto që ndërlidhen me çështjen se si është i rregulluar procesi i regjistrimit të emrave personalë në administratën shtetërore. Në të gjitha ligjet ekzistuese në R. e Maqedonisë thuhet që gjuhë zyrtare është maqedonishtja me alfabetin e saj cirilik, gjuhë kjo në të cilën sot e kësaj dite regjistrohen edhe emrat e qytetarëve shqiptarë.

Më konkretisht, në Ligjin për emrin personal të v. 1995 thuhet: “*Emri personal është e drejtë personale e qytetarit. Qytetari shërbehet me emrin personal, me të cilin është i regjistruar në librin*

amzë të të lindurve.”¹⁴ Në Ligjin për evidencën e amzës, të po këtij viti (1995), neni 9 thuhet: “*Enuri personal regjistrohet në librat amzë në gjuhën maqedonase dhe me alfabetin e saj cirilik, ndërsa enurat e përkatësive etnike regjistrohen edhe sipas gjuhës dhe alfabetit të etnive.*”¹⁵ Ky ligj, në v. 2002 do të ndryshojë si në vijim: “*Librat e evidencës amzë udhëhiqen në gjuhën maqedonase dhe me alfabetin e saj cirilik. Në zonat e njësisive të vetëqeverisjes lokale në të cilat së paku 20% e popullatës flasin gjuhë zyrtare të ndryshme nga maqedonishtja, formulari i librave amzë shtypet dhe të dhënat në të shkruhen në gjuhën maqedonase dhe me alfabetin e saj cirilik dhe në gjuhën zyrtare dhe alfabetin që e përdor qytetari*”. *Certifikatat që jepen në bazë të librave amzë nga alineja 2 e këtij ligji jepen në gjuhën maqedonase dhe alfabetin cirilik të saj, si dhe në gjuhën zyrtare dhe alfabetin e kësaj gjuhe, të cilën e përdor qytetari*¹⁶

Viti 1998 sjell edhe një ligj tjetër, Ligjin për përdorimin e gjuhës maqedonase, në nenin 2 të të cilit thuhet: “*Përdorimi i gjuhës ma-*

¹⁴Zakon za личното име, “Сл. Весник на Р. Македонија“ бр. 08/95 од 15.02.1995 год. Член 1 „Личното име е лично право на граѓанинот. Граѓанинот се служи со личното име, што му е запишано во матичната книга на родените“.

¹⁵Zakon za матичната евиденција, “Сл. Весник на Р. Македонија“ бр. 08/95 од 15.02.1995 год. Член 9 „личното име се запишува во матичните книги на македонски јазик и неговото кирилско писмо, а имињата на припадниците на националностите се запишуваат и според јазикот и писмото на националностите“

¹⁶Zakon za изменување и дополнување на законот за матичната евиденција, “Сл. Весник на Р. Македонија“ бр. 38/95 од 05.06.2002 год. Член 3-а „Матичните книги се водат на македонски јазик и неговото кирилско писмо. Во подрачјата на единиците на локалната самоуправа во кои најмалку 20% од граѓаните зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик, образецот на матичните книги се печати и податоците во него се запишуваат на македонски јазик и неговото кирилско писмо и на службениот јазик и писмото што го употребува граѓанинот. Изводите што се издаваат врз основа на матичните книги од став 2 на овој член се издаваат на македонски јазик и неговото кирилско писмо, како и на службениот јазик и писмото што го употребува граѓанинот“.

qedonase, si gjuhë zyrtare është e drejtë dhe obligim i qytetarëve të Republikës”¹⁷

Në vitin 2008, sillet Ligji për përdorimin e gjuhës të cilën e flasin së paku 20% e qytetarëve në R. e Maqedonisë dhe në njësitë e vetëqeverisjes lokale¹⁸. Nga ky ligj bëhet e ditur se sot në R. e Maqedonisë, gjuhë tjetër zyrtare është edhe një gjuhë, emri i së cilës nuk përmendet e që i takon etnitetit që përbën 20 për qind të popullatës. Kjo gjuhë anonime është zyrtare vetëm aty ku popullata që e flet atë përbën më shumë se 20 për qind të popullatës së përgjithshme. Gjuhë e kësaj etnie që e flasin më shumë se 20 për qind i bie të jetë gjuha shqipe, por për ironi, si e tillë nuk përmendet.

Siç edhe mund të shihet nga ligjet e dhëna, që këtu zë fill qasja diskriminuese ndaj gjuhës shqipe respektivisht ndaj etnisë që e flet këtë gjuhë, sado që pretendohet që me këto ligje gjuha shqipe zë vendin e merituar në përdorimin e saj zyrtar në R. e Maqedonisë. Segmenti i parë që bie në sy është ai që në këto ligje shqiptarëve dhe gjuhës shqipe as nuk u përmendet emri. Qytetarët shqiptarë emërtohen vetëm si etni e cila arrin 20 për qind e popullatës së përgjithshme ndërsa gjuha shqipe si gjuhë që e flasin së paku 20 për qind e qytetarëve, sado që shqiptarët dhe gjuha shqipe janë të vetmit që e arrijnë këtë përqindje në R. e Maqedonisë.

Segmenti i dytë flet për mohimin e të drejtës së përdorimit të gjithmbarshëm territorial të gjuhës shqipe. Kjo i bie që një pjesë e mirë e qytetarëve shqiptarë që i takojnë njësive administrative ku ata numerikisht nuk arrijnë dot 20 për qind, të jenë të privuar nga e drejta për të përdorur gjuhën e tyre në komunikim me administratën shtetërore, e në këtë kontekst, edhe nga e drejta për të regjistruar emrat e tyre personalë në gjuhën amë dhe me alfabetin e saj latin. Edhe në rastet e tjera kur shqiptarëve me ligj u garantohet e

¹⁷Закон за употребата на македонскиот јазик, “Сл. Весник на Р. Македонија“ бр. 5/98 од 30.01.1998 год. член 2 “Употребата на македонскиот јазик, како службен јазик е право и должност на граѓаните на Републиката“.

¹⁸Закон за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа, Сл. Весник на Р. М бр.101 од 13.08.2008 год..

drejta e përdorimit të gjuhës së tyre, ata vazhdojnë të mbeten të diskriminuar kur bëhet fjalë për realizimin praktik të kësaj të drejte. Jemi edhe vetë dëshmitarë të obstrukcioneve të shumta që sot e kësaj dite bëhen nga administrata shtetërore për të penguar në praktikë këtë të drejtë.

Problemi i parë me të cilin ballafaqohen qytetarët shqiptarë në njësi administrative ku ata numerikisht përfaqësohen së paku me 20 për qind është mungesa e formularëve për aplikim, të shtypura në dy gjuhë, respektivisht në gjuhën maqedonase si gjuhë e parë zyrtare, dhe në gjuhën shqipe, si gjuhë e dytë zyrtare. Kjo mungesë është e evidente sidomos në qytetin e Shkupit. Në mungesë të këtyre formularëve, qytetarët obligohen të aplikojnë me formularë të shkruar vetëm në gjuhën maqedonase, ashtu siç ndodh edhe në njësitë e tjera administrative ku shqiptarët nuk arrijnë dot 20%. Për të qenë ironia edhe më e madhe, realizimi i së drejtës për t'u regjistruar në gjuhën shqipe bëhet vetëm nëse qytetari insiston në shfrytëzimin e kësaj të drejte të garantuar me ligj. Por, fatkeqësisht, ky insistim i qytetarit shqiptar për ta realizuar këtë të drejtë, shpeshherë i mbetet në dorë vullnetit të nëpunësit administrativ. Ky i fundit, po qe se ka vullnet të mirë, zakonisht nëse është shqiptar, edhe pa pasur një formular të plotësuar në dy gjuhë, pranon t'i fusë të dhënat në sistem edhe në gjuhën shqipe. Në të kundërtën, zakonisht kur qëllon që nëpunësi administrativ të mos jetë shqiptar, kërkesa e qytetarit nuk merret parasysh me arsyetimin se nuk ka në dispozicion formularë dygjuhësh. Dhe kjo mundësi e futjes së të dhënave në sistem edhe në gjuhën shqipe gjatë regjistrimit në zyrat gjendjes civile në Shkup ka filluar të realizohet pjesërisht vetëm këtyre muajve të fundit, megjithëse me ligj një gjë e tillë është mundësuar që nga viti 1995, me Ligjin për evidencën amzës.

Gjatë aplikimit për dokumentet e tjera personale, krijohet përshkrimi që ka një hapësirë më të madhe për shfrytëzimin e të drejtës së përdorimit të gjuhës shqipe. Në këto raste formularët dygjuhësh zakonisht nuk mungojnë (edhe pse nuk përjashtohet një mundësi e tillë), megjithatë ndodh që problemi i përdorimit të gjuhës shqipe

të jetë akoma i pranishëm. Me faktin që pjesa dërrmuese e shqiptarëve janë të regjistruar në librat amzë e në certifikatat e tyre të lindjes vetëm në gjuhën maqedonase dhe me alfabetin e saj cirilik, ndodh që nëpunësi administrativ të mos e pranojë trajtën shqipe të emrit, me arsyetimin që kjo trajtë nuk përputhet me trajtën zyrtare të shkruar në maqedonishten. Sipas gjitha gjasash, një këmbëngulje e administratës shtetërore për të bërë pengesa në përdorimin e gjuhës shqipe në certifikatat e lindjes mund të jetë bërë edhe me pararendim, që praktikisht përdorimi i gjuhës shqipe të pamundësohet ashtu siç parashihet me ligj.

Varianti zyrtar i gjuhës maqedonase merret parasysh edhe atëherë kur emri personal i qytetarëve në dokumentet personale regjistrohet edhe në një gjuhë të huaj, zakonisht në anglishten. Në këtë kontekst, emri i regjistruar në gjuhën shqipe për qytetarët shqiptarë, mbetet vetëm sa për sy e faqe, respektivisht sa për të kënaqur egon e qytetarit meqë nuk merret parasysh as në transkriptimin e tij në gjuhë të huaj, sado që shqipja dhe anglishtja janë shumë më të përafërta për nga alfabeti latin që e përdorin, sesa maqedonishtja me alfabetin e saj cirilik dhe anglishtja me alfabetin e saj latin.

Si rrjedhojë e përdorimit të maqedonishtes në cilësinë e gjuhës së parë zyrtare në R. e Maqedonisë, emrat personalë të shqiptarëve në dokumentet e tyre personale vazhdojnë të rezultojnë të gjymtuar e të shtrembëruar deri në atë shkallë, sa të humbasin trajtën e tyre burimore të gjuhës shqipe. Gjuha maqedonase, me alfabetin e saj cirilik që numëron 29 shkronja, nuk arrin dot ta mbulojë grafinë e alfabetit latin të gjuhës shqipe me 36 shkronja.

Në rrafshin fonetik, shtrembërimet më të mëdha bëhen tek ata emra shqiptarë që në strukturën e tyre kanë diagramet /th/, /dh/ e /rr/, si dhe grafemat e tjera që mungojnë në maqedonishten, si /y/ e /ë/. Kështu për shembull, një emër i gjuhës shqipe, si *Yll*, gjatë regjistrimit në gjuhën maqedonase me alfabetin e saj cirilik, bëhet *Ull* ose *Ill*, varësisht nga vullneti i prindit respektivisht i ofiqarit në zyrat e gjendjeve civile, meqë në këtë rast nuk ka ndonjë rregull transkriptimi sipas të cilit emri personal nga gjuha shqipe me alfa-

betin e saj latin, do të shkruhej në maqedonishten me alfabetin e saj cirilik. Të këtillë janë edhe emra të tjerë vetjakë, si *Bardhyl, Dhuratë, Atdhe, Yllkë, Ëndërr* e të ngjashëm, të cilët pësojnë ndryshime të dukshme në strukturën e tyre gjatë transkriptimit në gjuhën maqedonase, si: *Bardul, Durate, Atdë, Ilke, Ender etj.*

Në rrafshin morfologjik, kategoria gramatikore e shquarsisë është ajo e cila paraqet parregullsi më të shpeshta. Një pjesë e mirë e emrave vetjakë, në rastet më të shpeshta, ata të gjinisë femërore që në të pashquarën mbarojnë me /ë/ të patheksuar, si: *Dritë, Vlerë, Jehonë, Lekë* e të ngjashëm, në vend të trajtës së pashquar, ashtu siç do të duhej të përdoreshin në përputhje me rregullat gramatikore të gjuhës shqipe, përdoren në trajtën e shquar, si: *Drita, Vlëra, Jehona* e *Lëka*.

Faktorët që kanë ndikuar në përdorimin e trajtës së shquar në vend të së pashquarës mund të jenë të shumtë e të natyrave të ndryshme. Ndër këta faktorë, po përmendim në radhë të parë pikërisht këtë që ka të bëjë me ndikimin e administratës shtetërore. Në mungesë të grafemës /ë/ në alfabetin cirilik të maqedonishtes, gjithkund ku emrat vetjakë shqiptarë dalin me fundore /ë/, ose nuk shkruhet fare, ose zëvendësohet me ndonjë grafemë tjetër, zakonisht me /e/, ose në të shumtën e rasteve zëvendësohet trajta e tyre e pashquar me atë të shquar, duke marrë kështu emrat vetjakë, në vend të ë-së së pashquar, a-në e trajtës së shquar të gjinisë femërore. Në këtë drejtim duhet theksuar edhe faktin që përdorimi i trajtës së shquar në vend të së pashquarës, pra përdorimi i a-së në vend të ë-së, nuk e prek ose tjetëron trajtën e emrit në gjuhën shqipe, aq sa e tjetëron përdorimi i e-së cirilike në vend të ë-së latine.

Mirëpo, duhet theksuar edhe faktin se, megjithëse administrimi në gjuhë të huaj mund të jetë një faktor shumë me rëndësi dhe assesi për t'u shpërfillur për territorin në fjalë, fakti që rënia e ë-së fundore, përkatësisht këmbimi i trajtës së pashquar me trajtën e shquar ndodh edhe në të folur, ku nuk ka dorë administrata, dhe sidomos edhe në rajone të tjera ku administrimi bëhet në gjuhën shqipe, si

në Shqipëri e Kosovë, flet për rëndësinë edhe të faktorëve të tjerë që kanë ndikuar në këtë dukuri.

Ndër këta faktorë po përmendim ata të natyrës morfonologjike, si pasojë e dobësisht të ë-së së patheksuar, në përgjithësi në gjuhën shqipe, e veçmas e rënies së saj në pozicion fundor (dhe në pozicione të tjera) në gegërishte. Ky supozim del si rrjedhim i analizës së materialit të vjelë nga i cili konstatohet se kjo dukuri, në përmasa shumë më të mëdha prek vetëm një lloj emrash, dhe pikërisht emrat e gjinisë femërore që në të pashquarën marrin një -ë fundore të patheksuar, e jo edhe emrat e tjerë të gjinisë femërore, të cilët marrin fundore të tjera si -e: *Lule*; -i: *Bukuri* e të tjera. Me dobësimin e ë-së fundore të trajtës së pashquar, njëkohësisht është vështirësuar edhe dallimi mes formave mashkullore dhe femërore, sidomos në pozicionin emër + mbiemër, kur dihet se i vetmi mjet dallimi mes dy gjinive të emrave të dyfishtë si: *Liridon/Liridonë*, *Ermir/Ermirë*, është pikërisht kjo -ë fundore emocionale. Në këto rrethana, ë-ja e trajtës së pashquar zëvendësohet me a-në e trajtës së shquar me qëllim të shënjjimit sa më të qartë të gjinisë. Dhe kjo mund të arsyetohet aq më tepër kur dihet se shquarsia te emrat vetjakë nuk luan asnjë rol tjetër, veç atij sintaksor.

Nuk përjashtohet mundësia që një faktor tjetër që ndikon në shmangien e përdorimit të emrave vetjakë në trajtën e pashquar, të jetë edhe vetë semantika e këtyre emrave, e cila dallon nga semantika e emrave të përgjithshëm. Për këtë arsye, jo vetëm në shqipen por edhe në shumë gjuhë të tjera, përdorimi i emrave vetjakë në trajtë të shquar/të pashquar nuk është bërë në përputhje me rregullat e përgjithshme të përdorimit të emrave të përgjithshëm. Kjo shpjegohet me idenë që shquarsia te emrat vetjakë ka vetëm karakter sintaksor e jo edhe kuptimor si te emrat e përgjithshëm. Edhe në Gramatikën e Akademisë thuhet se “*shquarsia tek emrat e përveçëm nuk e ka atë vlerë si tek emrat e përgjithshëm, sepse emrat e përveçëm janë vetvetiu të dalluar, të individualizuar*” (1995 : 125). Si rezultat i këtyre problemeve që shkaktojnë shtrembërime të shumta te një kategori e emrave vetjakë shqiptarë, popullata shqip-

tare këtu në Maqedoninë të shumtën e rasteve u ik përdorimit të këtyre emrave specifike të cilët në gjuhën maqedonase nuk mund të shkruhen si në shqipen.

Çfarë është bërë në këtë drejtim? Në drejtim të lehtësimit të aplikimit të dygjuhësisë në R. e Maqedonisë, e në këtë kontekst edhe të regjistrimit të emrave personalë, që në vitin 2011, Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve, pas konsultimeve edhe me institucione të tjera relevante, si Instituti i Gjuhës Maqedonase, Fakulteti Filologjik “Bllazhe Koneski” në Shkup, Katedra e Gjuhës dhe e Letërsisë Shqiptare dhe Universiteti Shtetëror i Tetovës, Ministrisë së Drejtësisë – Sektorit për udhëheqjen e librave amzë i dërgon një Letër me propozim për transkriptimin e alfabetit latin të gjuhës shqipe në alfabetin cirilik të gjuhës maqedonase. Sektori i Gjuhës pranë ITSHKSH, pas konsultimeve me studiueslinguistë nga institucionet e përmendura, mbështetur edhe në rregullat e “Drejtskkrimit të gjuhës maqedonase” që kanë të bëjnë me këtë çështje, del me dy propozime konkrete.

Propozimi i parë ka të bëjë me mënyrën e transkriptimit të alfabetit latin të gjuhës shqipe në alfabetin cirilik të gjuhës maqedonase. Përmes një tablele ku paraqitet alfabeti i shqipes dhe i maqedonishtes, jepen propozime konkrete për transkriptimin e secilës nga grafemat e gjuhës shqipe në alfabetin cirilik të maqedonishtes. Kjo mënyrë transkriptimi në fakt do të shmangte trajtat e ndryshme që marrin emrat e njëjtë shqiptarë gjatë shkrimit të tyre me alfabetin cirilik të maqedonishtes, trajta këto të cilat pa një rregullore të hartuar për transkriptim, janë përzgjedhur deri më sot nga vet qytetarët. Nga kjo tabelë po veçojmë ato grafema të shqipes që mungojnë në maqedonishten. Kështu për shembull, grafemat dyshe të shqipes, si /DH/, /Th/, /Rr/ është propozuar që të shkruhen me grafemën që do t'i korrespondonte fonemës më të përafërt të maqedonishtes, si /Д/, /Т/, /Р/, si te emrat: Fatbardha – Фатбарда, Thaçi – Тачи, Rrona – Рона etj. Për shkronjën /Ë/ jepen dy propozime, varësisht nga pozita e saj brenda fjalës: kur ajo ndeshet në pozitë fillestare dhe në mes të emrit, në maqedonishten propozohet të shkruhet me

/E/, si bie fjala: Ëndërr – Ендер; ndërkaq kur ndeshet në fund të emrit, të shkruhet me /A/, meqë a-ja në gjuhën shqipe, te një numër i konsiderueshëm i emrave, si p.sh.: Jetë – Јета, Zanë – Зана etj., përdoret edhe në gjuhën e folur në vend të ë-së, për arsytet e përmendura më herët. Për shkronjën /L/ është propozuar që në maqedonishten të shkruhet me /Љ/, si për shembull: Lumturie – Љумтурие, Lorik – Љорик, Lavdrim – Љавдрим, Albiana – Альбиана etj., përveç rasteve kur l-ja ndeshet para /e/, /i/ dhe /j/, atëherë të shkruhet me /л/: Lirie – Лирие, Leana – Леана, etj. Për shkronjën /Y/ është propozuar që të shkruhet me /И/: Ylber – Илбер, Yllza – Илза, Bardhyl – Бардил etj. Është propozuar gjithashtu që në Ministrinë për shoqëri informative të krijohet një softuer i veçantë në drejtim të realizimit praktik të të gjitha këtyre propozimeve.

Propozimi i dytë ka të bëjë me idenë që në të gjitha dokumentet personale në të cilët emrat personalë shkruhen edhe në një gjuhë të huaj, respektivisht në gjuhën angleze, transkriptimi i emrave të mos bëhet mbështetur në gjuhën maqedonase dhe alfabetin e saj cirilik, por mbështetur në gjuhën shqipe dhe alfabetin latin me të cilin alfabeti i gjuhës angleze ka ngjashmëri shumë më të madhe. Këtij propozimi i shtohet një tabelë, e cila si në propozimin e parë, parasheh mënyrën se si do të realizohej transkriptimi nga alfabeti latin i gjuhës shqipe në alfabetin latin të anglishtes. Nga kjo pasqyrë tabelore mund të vërehet se alfabetit të anglishtes i mungojnë vetëm dy shkronja të shqipes (Ç, Ѓ), ndërkohë që atij të maqedonishtes i mungojnë gjashtë shkronja (DH, Th, Rr, Ѓ, L, Y), gjë që do të ndikonte që gjatë transkriptimit të emrave nga shqipja në anglishten, në të shumtën e rasteve të ruhej trajta burimore e emrave, trajtë kjo e cila gjatë transkriptimit nga maqedonishtja në anglishten shtrembërohet dukshëm.

Shtrembërimet e shumta që dalin si rrjedhojë e transkriptimit nga gjuha shqipe në maqedonishten sigurisht që nuk i prekin vetëm emrat personalë, por në përgjithësi të gjitha njësitë onomastike: emrat e shteteve, qyteteve, komunave, rrugëve, institucioneve etj.

Dhe meqë me propozim–ligjin e ri për përdorimin e gjuhëve i vitit 2018,¹⁹ parashihet një shtrirje më e gjerë e përdorimit të gjuhës shqipe,²⁰ sigurisht që edhe nevoja për të punuar në drejtim të zgjidhjes së problemeve aktuale, e që do të bëhen edhe më të shumta për qytetarët në komunikim me administratën shtetërore e publike, do të jetë edhe më e madhe. Në këtë drejtim e shohim të jetë urgjente nevoja për regjistrimin e të gjitha toponimeve e mikrotoponimeve në rajonet e banuara me shqiptarë, i cili do të ndihmonte në standardizimin e saktë të toponimisë shqiptare në Maqedoni.

---

¹⁹ Ligj i cili megjithëse është miratuar në Kuvendin e R. së Maqedonisë akoma po pret që të hyjë në fuqi.

²⁰ Gjuhë e cila edhe në këtë ligj nuk është formuluar si gjuhë shqipe por si gjuhë e përkatësisë etnike që përbën mbi 20 për qind të popullatës.

SEFER TAHIRI

*Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore dhe Kulturore të Shqiptarëve
– Shkup*

DISKURSI PUBLIK DHE POLITIK MBI PËRDORIMIN ZYRTAR TË GJUHËS SHQIPE NË REPUBLIKËN E MAQEDONISË

Republika e Maqedonisë, që pas pavarësimit të saj nga ish Republika Socialiste Federative e Jugosllavisë, që ndodhi më 8 shtator të vitit 1991 është përballur me probleme të shumta të karakterit ndërretnik. Përkatësisht statusi juridik-kushtetues i shqiptarëve gjithmonë ka qëndruar si "Shpata e Damokleut" mbi paqen, stabilitetin politik dhe gatishmërinë e elitave politike për të pasur marrëdhënie të qëndrueshme mes popujve, që të jetonin në harmoni ndëretnike dhe ndërkulturore brenda një shoqërie demokratike. Para procesit të pavarësimit të Maqedonisë, si në të gjitha republikat tjera ish jugosllave, ashtu edhe në Maqedoni filloi procesi i pluralizmit politik. Formoheshin partitë politike, ndërsa në spektrin politik shqiptar, u formuan dy parti politike: Partia për Prosperitet Demokratik (PPD), e pak më vonë edhe Partia Demokratike Popullore (PDP).

Shqiptarët e bojkotuan referendumin e vitit 1991, pasi përfaqësuesit e tyre politik, Partia e Prosperitetit Demokratik dhe Partia Demokratike Popullore konsideronin se shqiptarët nuk duhet të jenë pjesë e referendunit popullor, në të cilin shtrohej pyetja "A jeni që Maqedonia të jetë shtet i pavarur dhe sovran, me mundësi që t'i bashkëngjitet federatës jugosllave?"

Partia për Prosperitet Demokratik u formua më 16 prill të vitit 1990 në Xhepçisht të Tetovës, kryetar i së cilës u zgjodh Nevzat Halili. Kjo parti u legalizua pas miratimit të Ligjit për partitë politike, me ç'rast Partia për Prosperitet Demokratik u regjistrua si parti e parë shqiptare më 25 maj, 1990. Ajo u bë lëvizja kryesore politike e

shqiptarëve të Maqedonisë, edhe pse sipas programit të saj, ajo nuk ishte parti kombëtare, sepse në përcaktimin programor të saj thuhet: *“Partia për Prosperitet Demokratik është parti qytetare. Ajo është parti e qytetarëve të përkatësisë kombëtare shqiptare, muslimane, turke, maqedonase, vllehe, rome ...”*.

Partia tjetër shqiptare, Partia Demokratike Popullore (PDP) u formua më 23 qershor, 1990. Me formimin e saj filloi pluralizmi politik edhe ndër shqiptarët e Maqedonisë. Kryetar i parë i saj u zgjodh mjeku nga Tetova, Jusuf Rexhepi.²¹

Partitë politike shqiptare në Maqedoni nuk kishin dallime shumë të mëdha sa i përket përcaktimeve themelore programore. Të dyja angazhoheshin që të ndryshojë statusi juridik i shqiptarëve, shmangia e diskriminimit etnik në të gjitha fushat, që kishte kontinuitet historik nga periudha e monizmit. Ndërsa kjo barazi e proklamuar dhe mosdiskriminimi do të arriheshin duke garantuar barazinë juridike të gjuhës shqipe me gjuhën maqedonase, në të gjitha nivelet. PPD dhe PDP kishin të pëkufizuar qartë se gjuha shqipe duhet të ketë statusin e gjuhës zyrtare në Maqedoni. Por në vend që gjuha të shihej nën prizmin e komunikimit, interaktivitetit, interferimit dhe kohezionit shoqëror, në vend të përbashkimit, ajo ishte element që ndante, bënte segregacion dhe ndihmonte në krijimin e dy botëve paralele etnike, kulturore dhe gjuhësore në Maqedoni.

Kërkesat politike të shqiptarëve, të artikuluar dhe të argumentuara nga përfaqësues të atëhershëm të PPD-së dhe PDP-së nuk u pranuan nga përfaqësuesit politik të atëhershëm të Lidhjes Socialdemokrate të Maqedonisë, e drejtuar nga Kiro Gligorov dhe Branko Červenkovski, ndërsa ky i pari do të zgjedhet president me 114 vota të deputetëve nga 120 sa numëron Kuvendi, që do të thotë se edhe me votat e deputetëve që u zgjodhën nga shqiptarët.

Sëkëndejmë, duke i cilësuar kërkesat e PPD-së dhe PDP-së si maksimale dhe që ndikojnë ndaj defaktorizimit të subjektivitetit dhe të drejtës së popullit maqedonas për shtetformësi (element konsti-

---

²¹ Zeqirja Rexhepi, *Zhvillimet politiko-shoqërore të shqiptarët në Maqedoni 1990- 2001*, Tringa Design, Tetovë. 2005

tuiv), në debatin publik dhe parlamentar nuk u pranua asnjë kërkesë e deputetëve shqiptarë që Kushtetuta të sigurojë barazi etnike në Maqedoni dhe populli maqedonas të mos ketë superioritet mbi të tjerët.

Nuk u respektua as parimi juridik i të drejtës së fituar, meqë në Kushtetutën e vitit 1974 gjuha shqipe kishte status shumë të avancuar zyrtar, edhe duke mundësuar normativisht dhe juridikisht përdorim në të gjithë territorin e vendit, edhe pse de facto kjo e drejtë nuk është operacionalizuar si e tillë.

Në Kushtetutën e vitit 1991 pati restriksion sa i përket përdorimit zyrtar të gjuhës shqipe. Në nenin 7 të Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë, e miratuar më 17 nëntor të vitit 1991, të cilën deputetët e partive shqiptarë nuk e votuan thuhet:

"Në Republikën e Maqedonisë gjuhë zyrtare është gjuha maqedonase dhe alfabeti i saj cirilik.

Në njësitë e vetadministrimit lokal, në të cilat si shumicë jetojnë pjesëtarët e nacionaliteteve, në përdorim zyrtar krahas gjuhës maqedonase dhe alfabetit cirilik, janë edhe gjuha dhe alfabeti i nacionaliteteve, në mënyrë të përcaktuar me ligj.

Në njësitë e vetadministrimit lokal, në të cilat në numër të konsiderueshëm jetojnë pjesëtarët e nacionaliteteve, në përdorim zyrtar krahas gjuhës maqedonase dhe alfabetit cirilik, janë edhe gjuha dhe alfabeti i nacionaliteteve, në kushte dhe në mënyrë të përcaktuara me ligj."²²

Meqë PPD-ja, nuk arriti të bënte hapin vendimtar në drejtim të garantimit kushtetues dhe legjislativ të barazisë së shqiptarëve, ndodhi forcimi i subjekteve tjera shqiptare, që atë kohë ishin në opozitë, në veçanti të PDSH-së, e cila doli nga PPD-ja, pas përçarjes në vitin 1993.

Ky proces u kurorëzua me bashkimin e Partisë për Prosperitet Demokratik të Shqiptarëve dhe Partisë Demokratike Popullore, në kongresin e quajtur "Kongresi i Bashkimit", më 4 korrik, 1997, në

---

²² Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë, nr. 52, "Vendimi për shpalljen e Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë", 22 nëntor, 1991

sallën e Pallatit të Kulturës në Tetovë. Me këtë rast, pas përgatitjeve paraprake të kuvendeve të degëve dhe përcaktimit të delegatëve në kongresin e bashkimit u formua një parti e re politike: Partia Demokratike Shqiptare. Ky shembull i bashkimit të subjektit politik të shqiptarëve u përshëndet nga mbarë anëtarësia e gjerë e të dy partive si dhe nga faktori politik shqiptar jashtë Maqedonisë.

Konsolidimi i opozitës shqiptare ndikoi që PDSH-ja në zgjedhjet e vitit 1998, pas disfatës së LSDM-së të sigurojë pjesëmarrje në Qeverinë e kryeministrit Lupço Georgievskit nga radhët e partisë djathtiste VMRO-DPMNE, edhe pse në garën zgjedhore ishte në koalicion me PPD-në, e cila në listat e përbashkëta kishte 14, ndërsa PDSH-ja 11 deputetë. Kjo qeveri midis tjerash në programin e saj përfshiu edhe siç e quante PDSH-ja "përcaktimin e palëkundur programor për avancimin e përdorimit zyrtar të gjuhës shqipe" pasi PDSH-ja në thelbin e programit dhe platformës politike kishte barazinë gjuhësore dhe zyrtarizimin e shqipes.

Përpjekjet politike të shqiptarëve, të cilat nuk dhanë sukseset e pritura rezultuan me mobilizimin e disa forcave ushtarake shqiptare, të cilat u organizuan nën emblemën e ish Ushtrisë Çlirimtare Kombëtare dhe filluan përballjet me forcat ushtarake policore maqedonase. Vrasja e të riut Muzafër Xhaferi më 16 shkurt 2001 konsiderohet si datë e fillimit të konfliktit të armatosur.²³

Konflikti së shpejti u zgjerua në fshatrat e Tetovës, në disa pjesë të këtij qyteti, në rajonin e Likovës, rrethinën e Kumanovës dhe në disa fshatra të Shkupit: Haraçinë, Radushë dhe Luboten. Sipas verisionit që promovohet nga media shqiptare, popullata shqiptare moralisht dhe materialisht plotësisht e mbështeste UÇK-në, kurse popullata maqedonase e përkrahte Ushtrinë e Republikës së Maqedonisë dhe policinë. Megjithatë, nuk kishte konflikt të drejtpërdrejt mes popullatës civile, që kontribuoi për anashkalimin e luftës qytetare në Maqedoni. Në të dyja anët kishte viktime në njerëz (mes tyre edhe civilë), kurse në rajonet e krizës kishte edhe dëme mate-

²³ Minir Ademi, *Dëshmorët e kombit (UÇK 2001)*, Shoqata e Historianëve Shqiptarë, Shkup, 2010

riale ndaj shtëpive dhe pronës së popullatës si dhe shkatërrime të objekteve fetare dhe kulturore–historike. Komuniteti ndërkombëtar që nga fillimi i konfliktit të armatosur ishte tejet aktiv. Në fillim i dënonte aktivitetet e UÇK–së, ndërsa më vonë kërkonte nga Qeveria dhe Kuvendi që t’i marrin parasysh kërkesat e tyre. Nën ndikimin e bashkësisë ndërkombëtare formohet edhe qeveria e koalicionit të gjerë e përbërë nga katër partitë më të mëdha, në të cilën përveç VMRO–DPMNE–së dhe PDSH–së hynë edhe LSDM–ja dhe PPD–ja.²⁴

Përmes përfaqësuesve të saj të emëruar nga BE dhe SHBA, Fransoa Leotar dhe Xhejms Perđu bashkësia ndërkombëtare merte pjesë në formulimin e Marrëveshjes Kornizë, e cila më vonë do të njihet si Marrëveshja e Ohrit dhe e stimulonte nënshkrimin e së njëjtës.

Më 13 gusht të vitit 2001, liderët e katër partive nga koalicioni i gjerë, kryetari i shtetit Boris Trajkovski dhe përfaqësuesit e bashkësisë ndërkombëtare e nënshkruan Marrëveshjen e Ohrit.²⁵ Me këtë Marrëveshje, me amendamentin V imponohej ndryshimi i nenit 7 të Kushtetutës, me të cilin avancohej dukshëm përdorimi i gjuhës shqipe në nivel zyrtar. Në amendamentin 5 përkatësisht nenin 7 të Kushtetutës (e cila aktualisht është në fuqi, viti 2018) thuhet:

"Në tërë territorin e Republikës së Maqedonisë dhe në marrëdhëniet e saj ndërkombëtare, gjuhë zyrtare është gjuha maqedonase dhe alfabeti i saj cirilik.

Gjuhë tjetër që e flasin së paku 20% e qytetarëve, gjithashtu, është gjuhë zyrtare dhe alfabeti i saj, siç është përcaktuar me këtë nen.

Dokumentet personale të qytetarëve, të cilët flasin gjuhë zyrtare të ndryshme nga gjuha maqedonase, lëshohen në gjuhën maqedonase

---

²⁴ Shkrim i gazetës Koha në Kosovë, i disponueshëm në <https://www.koha.net/arberi/103283/sot-17-vjet-nga-marreveshja-per-paqe-mes-maqedonise-dhe-kryengritesve-shqiptare/>, akses: 20.10.2018

²⁵ Marrëveshja e Ohrit promovon zhvillimin e qetë dhe harmonik të shoqërisë qytetare, duke respektuar njëkohësisht identitetin etnik dhe interesat e të gjithë qytetarëve të Maqedonisë. Dokumenti është i disponueshëm në http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_al.pdf, akses më 20.11.2018

dhe alfabetin e saj, si dhe në atë gjuhë dhe alfabetin e saj në përputhje me ligjin.

Cilido qytetar i cili jeton në njësitë e vetadministrimit lokal, në të cilat së paku 20 për qind e qytetarëve flasin gjuhë zyrtare të ndryshme nga gjuha maqedonase, në komunikim me njësitë rajonale të ministrive, mund ta përdorë cilëndo nga gjuhët zyrtare dhe alfabetin e saj. Njësitë rajonale kompetente për ato njësi të vetadministrimit lokal, përgjigjen në gjuhën maqedonase dhe alfabetin e saj cirilik, si dhe në gjuhën zyrtare dhe alfabetin të cilin e përdor qytetari. Çdo qytetar në komunikim me ministrinë, mund ta përdorë njërën nga gjuhët zyrtare dhe alfabetin e saj, ndërsa ministrinë përgjigjen në gjuhën maqedonase dhe alfabetin e saj cirilik, si dhe në gjuhën zyrtare dhe alfabetin të cilin e përdor qytetari.

Në organet e pushtetit shtetëror në Republikën e Maqedonisë, gjuha zyrtare e ndryshme nga gjuha maqedonase, mund të përdoret në përputhje me ligjin.

Në njësitë e vetadministrimit lokal gjuha dhe alfabeti që e përdorin së paku 20 për qind e qytetarëve është gjuhë zyrtare, krahas gjuhës maqedonase dhe alfabetit të saj cirilik. Për përdorimin e gjuhëve dhe alfabeteve, në të cilat flasin së paku 20 për qind e qytetarëve në njësitë e vetadministrimit lokal, vendosin organet e njësisë të vetadministrimit lokal".²⁶

Interpretimi juridik i këtij neni do të thotë që gjuha shqipe fiton statusin e gjuhës zyrtare brenda shtetit, duke e përjashtuar përdorimin e saj në komunikim dhe marrëdhënie ndërkombëtare. Nisur nga kjo normë kushtetuese, në 26 korrik të vitit 2008 Kuvendi i Maqedonisë, pas një marrëveshje paraprake mes VMRO-DPMNE-së dhe BDI-së, por edhe që buronte nga Marrëveshja e Majit²⁷ miratuan Ligjin për përdorimin e gjuhëve, i cili nuk paras-

²⁶ Gazeta zyrtare e Republikës së Maqedonisë, nr. 52, "Vendimi për shpalljen e Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë", 22 nëntor, 1991

²⁷ Marrëveshja e majit u firmos në vitin 2007 mes Bashkimit Demokratik për Integrim, e cila atë kohë ishte në opozitë me VMRO- DPMNE-në, e cila nga viti 2006 ishte në pushtet me Partinë Demokratike Shqiptare. Kjo marrëveshje u arrit pas 6 muaj negociata dhe çoi vendin drejt zgjedhjeve të parakohshme

hikonte përdotimin e gjuhës shqipe si gjuhë e dytë zyrtare në tërë territorin e Maqedonisë. Ky ligj u mundësonte deputetëve shqiptarë të flasin në gjuhën e tyre amtare, ndërsa me ndryshimet e miratuara në vitin 2011 iu mundësua kryetarëve të komisioneve parlamentare të drejtojnë seancat në shqip dhe ministrave të mund të drejtohen në Kuvend në gjuhën shqipe.

Radio Dojçe Vele në gjuhën maqedonase raportoi se VMRO–DPMNE–ja e përshëndeti miratimin e Ligjit të përdorimit zyrtar të gjuhës shqipe (edhe pse formulimi i ligjit nuk është i përkufizuar në mënyrë precize se i dedikohet shqipes), duke theksuar se "është në pajtim me Marrëveshjen e Ohrit dhe përcaktimet programore të qeverisë". LSDM–ja, për dallim nga viti 2018 kur nuk i pengon përdorimi zyrtar i gjuhës shqipe, në vitin 2008 reagonte se "ligji është miratuar në mënyrë kontrabanduese, në moment të fundit dhe pa konsultimet e domosdome politike".²⁸

Por ky ligj nuk u dekretua nga presidenti i atëhershëm Branko Cërvenkovski, analogjikisht me vitin 2018 kur ligjin nuk e firmosi presidenti nga radhët e VMRO–DPMNE–së, Gjorgje Ivanov. Pas refuzimit nga ish presidenti, Kuvendi miratoi ligjin për të dytën herë, ndërsa herën e dytë votuan edhe një pjesë e deputetëve të LSDM–së.

Përderisa partia e vetme opozitare shqiptare, Partia Demokratike Shqiptare ishte e qartë në vlerësimet e saj se gjuha shqipe nuk është zyrtare. Prandaj kjo parti kërkonte ndryshime kushtetuese. Në pi–

---

parlamentare të vitit 2018. Në dy pikat e para të dokumentit palët dakordoheshin për një listë prej 46 ligjesh që duhej të miratoheshin sipas parimit të Badenterit si dhe për nevojën e rikomponimit të Komitetit për Marrëdhënie Ndëretnike në Kuvend. Në pikën e tretë dhe të katërt flitet për miratimin e një Ligjit për Zyrtarizmin e Gjuhës Shqipe dhe zgjidhjen e statusit të UÇK-së, që edhe sot e kësaj dite ka mbetur ende pa zgjidhje.

²⁸ Lajmi është i disponueshëm në <https://www.dw.com/mk/%D1%83%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D1%82-%D0%B7%D0%B0-%D1%83%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D1%98%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5/a-3514195>, akses: 20.11.2018

kën tre të marrëveshjes së re politike të PDSH-së, e promovuar më 7 korrik të vitit 2009 thuhet "Marrëveshja e re, kontrata e re që do të përkufizojë të drejtat dhe obligimet e ndërsjella të shqiptarëve dhe maqedonasve duhet të garantojë përdorimin zyrtar të gjuhës shqipe pa segregime fyese".²⁹

Pas vitit 2011 ka pasur një lloj moratoriumi të pashpallur politik mbi statusin e gjuhës shqipe, pasi VMRO–DPMNE-ja, parti e djathtë e maqedonasve etnikë konsideronte se nuk mund të hap sërish këtë çështje. Partia e shqiptarëve në pushtet, Bashkimi Demokratik për Integritim ka pasur oscilime sa i përket dioptrisë mbi statusin e gjuhës shqipe. "Ne kemi votuar një ligj në Parlamentin e Maqedonisë, i cili nuk i kënaq nevojat e shqiptarëve të Maqedonisë" (Ali Ahmeti, lider i BDI-së).³⁰ "Të mos flasim për gjuhën shqipe tërësisht zyrtare" (Ali Ahmeti, lider i BDI-së).³¹ "Gjuha shqipe është në proces të mbarë dhe gjuha shqipe sipas Marrëveshjes së Ohrit dhe Kushtetutës së Maqedonisë është zyrtare dhe në asnjë vend tjetër nuk ka gjuhë të parë dhe të dytë zyrtare dhe gjuha shqipe është zyrtare. Në mandatin e ardhshëm kjo çështje përfundimisht do të përmbyllet". (Ali Ahmeti, lider i BDI-së).³²

Në Maqedoni, pas vitit 2011, në vitin 2014 dhe në vitin 2016 u mbajtën zgjedhje të parakohshme parlamentare, pasi VMRO–DPMNE-ja në vitin 2014 dëshironte të fitojë shumicë parlamentare prej 61 deputetëve, ndërsa në vitin 2016 zgjedhjet e parakohshme ishin të imponuara si pasojë e "bombave" të opozitës përkatë-

²⁹ Marrëveshja e re e PDSH-së, e disponueshme: http://www.gurra-pdsh.org/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=97&Itemid=702, akses më 20.11.2018

³⁰ Ali Ahmeti, lider i BDI-së në tubimin zgjedhor të BDI-së më 17 maj të vitit 2011 në Kumanovë, i disponueshëm në <https://www.youtube.com/watch?v=BS7xc0RmZ4Q>, akses: 20.11.2018

³¹ Ali Ahmeti, lider i BDI-së në tubimin zgjedhor të BDI-së më 18 maj të vitit 2011 në Negotinë të Gostivarit, i disponueshëm në <https://www.youtube.com/watch?v=BS7xc0RmZ4Q>, akses: 20.11.2018

³² Deklaratë e liderit të BDI-së, Ali Ahmeti për mediat e dhënë më 10 korrik të vitit 2012 në Kuvendin e Maqedonisë, i disponueshëm në https://www.youtube.com/watch?v=1Rg_4xd-ZLU, akses: 20.11.2018

sisht publikimit të bisedave të përgjuara, në të cilat ishin të përfshirë zyrtarë të Qeverisë së Nikolla Gruevskit.

Lidhja Socialdemokrate e Maqedonisë, 25 vite pas pavarësisë së Maqedonisë ishte partia e parë maqedonase e cila vendosi në programin e saj të quajtur "Plani për Maqedoninë" një kapitull me titullin "Mbrojtja e gjuhëve të bashkësive tjera dhe komunikimi ndërkulturor".

"Nuk do të krijojmë kulturë etnocentrike, e mbyllur midis katër mureve të përkasësisë etnike. Që ta ruajmë këtë begati, do të krijojmë zgjidhje që proporcionalisht do të mbrojnë dhe do të avancojnë edhe gjuhët dhe traditat tjera, ndërsa do të japim mbështetje për projektet interkulturore dhe praktikat shumëgjuhësore."³³

Në programin e vet Bashkimi Demokratik për Integrim, edhe pas miratimit të Ligjit të gjuhëve në vitin 2008 dhe pas zgjedhjeve parlamentare të vitit 2011 vend të posaçëm i ka kushtuar përdorimit zyrtar të gjuhës shqipe. "E drejta për përdorimin zyrtar të gjuhës shqipe buron nga përcaktimet bazë të shtetit për ndërtimin e Maqedonisë multietnike, multigjuhësore dhe multikulturore. Këto përcaktime janë të inkorporuara në Kushtetutën e Maqedonisë, si bazament politik për ndërtimin e Maqedonisë multietnike demokratike. Prandaj, Bashkimi Demokratik për Integrim do të punojë për realizimin e dispozitave kushtetuese për përdorim zyrtar të gjuhës shqipe gjatë legjislacionit të ardhshëm".³⁴

Në funksion të përmbylljes së këtij problemi, Lëvizja BESA në platformën e saj politike "Ridefinimi" ka ofruar zgjidhjen e përdorimit dhe zyrtarizimit të gjuhës shqipe, me atë që kërkon ridefinimin e Kushtetutës në pjesën që ka të bëjë me përdorimin e gjuhës

---

³³ Programi parazgjedhor i Lidhjes Socialdemokrate të Maqedonisë siguroi që kjo parti në zgjedhjet parlamentare të vitit 2016 të riktheje një pjesë të madhe të zgjedhësve, duke fituar 49 deputetë, mjaftueshëm sa të formojë qeverinë e re në krye me kryeministrin Zoran Zaev. Në bazë të shumë analizave politike dhe zgjedhore në këto zgjedhje LSDM ka fituar rreth 50 mijë vota të shqiptarëve të Maqedonisë

³⁴ Me programin parazgjedhor për zgjedhjet e vitit 2016 Bashkimi Demokratik për Integrim siguroi 10 deputetë dhe u bë pjesë e qeverisë së re të Zoran Zaevit

zyrtare në shtet. "Gjuha shqipe duhet të përmendet në mënyrë koncize si gjuhë e dytë zyrtare në Republikën e Maqedonisë, dhe jo si "gjuha që flitet nga më shumë se 20 për qind e popullatës në një vendbanim të caktuar". Vetëm ashtu do të detyroheshin të gjitha institucionet që ta përdorin gjuhën shqipe dhe jo t'i mbetet kjo vullnetit të mirë ose dëshirës së drejtuesit të një institucioni". Edhe gjuha shqipe dhe alfabeti i saj latin, si gjuhë që e flasin së paku 20 për qind e popullatës të Republikës, është gjuhë zyrtare në tërë territorin e Republikës e Maqedonisë".³⁵

Sa i përket zyrtarizimit të gjuhës shqipe edhe Aleanca për Shqiptarët në përcaktimet e saj programore nuk dallon nga partitë tjera shqiptare. "Aleanca për Shqiptarët është për barazi të plotë të përdorimit zyrtar të gjuhës shqipe krahas gjuhës maqedonase në të gjithë territorin e Republikës së Maqedonisë, institucionet qendrore dhe lokale, dokumentet personale, komunikimin ndërkombëtar etj".³⁶

Pas zgjedhjeve të parakohshme parlamentare në vitin 2016, në të cilat VMRO-DPMNE-ja fitoi 51 deputetë, ndërsa Lidhja Socialdemokrate opozitare 49 deputetë, partitë politike shqiptare më 7 janar të vitit 2017 firmosën në Tiranë Deklaratën e partive politike shqiptare e cila në opinionin maqedonas u prezantua si Platforma e Tiranës. Pika e parë e kësaj deklarate e firmosur nga përfaqësuesit e partive politike shqiptare në Maqedoni: Bashkimi Demokratik për Integritim, koalicioni Rilindje me Besë, dhe Aleanca për Shqiptarët titullohet "Arritja e barazisë së plotë në përputhje me Marrëveshjen e Ohrit dhe Kushtetutën".

Zbatimi i përpiktë i parimit të multietnicitetit në Kushtetutën e RM, ku ku shqiptarët njihen si popullsi shtet-formuese. Mbështetje e çdo iniciative ligjore dhe kushtetuese që përforcon barazinë etnike për popullsinë shqiptare.

³⁵ Programi i Lëvizjes BESA në zgjedhjet e fundit parlamentare më 2016 i siguroi kësaj partie 5 deputetë

³⁶ Programi i Aleancës për Shqiptarët në zgjedhjet e fundit parlamentare në vitin 2016 i siguroi tre deputetë, i disponueshëm: <http://www.aleanca.eu/programi/>, akses: 20.10.2018

Arritja e barazisë së plotë gjuhësore, përdorimi i gjuhës shqipe në të gjitha nivelet e qeverisjes dhe garantimi i përdorimit të saj si e drejtë themelore dhe kushtetuese. Kushtetuta e Republikës së Maqedonisë duhet të përcaktojë se “gjuha maqedonase me alfabetin cirilik dhe gjuha shqipe me alfabetin e saj janë gjuhë zyrtare në Republikën e Maqedonisë”.³⁷

Meqë zyrtarizimi i gjuhës shqipe ishte kusht për formimin e qeverisë së re, Lidhja Socialdemokrate e Maqedonisë hartoi programin e saj qeveritar, i cili përfshin edhe avancimin e politikës gjuhësore, me theks të veçantë duke mundësuar avancimin e përdorimit zyrtar të gjuhës shqipe. "Do të mbështesim politikë gjuhësore në pajtim me nevojat dhe interesat e qytetarëve, bashkësitë e ndryshme etnike dhe tërë shtetin. Në këtë drejtim, Qeveria do të propozojë zgjidhje ligjore për përdorim të gjuhëve, me të cilat do të zgjerohet përdorimi i gjuhës zyrtare, që e flasin së paku 20 për qind e qytetarëve përkatësisht gjuhën shqipe, në kuadrin e përcaktuar me amendamentin V të Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë. Ligji do ta zgjerojë përdorimin dhe detyrimet e institucioneve dhe do të zmadhojë mundësitë e qytetarëve që të komunikojnë me institucionet e shtetit në gjuhën e tyre amtare dhe me këtë në mënyrë më të lehtë dhe më efikase të realizojnë të drejtat e tyre kushtetuese. Njëherit, ligji plotësisht do ta garantojë edhe përdorimin zyrtar të gjuhës maqedonase, por edhe gjuhëve tjera që janë në përdorim zyrtar në disa njësi të vetadministrimit lokal (turke, rome, serbe, vllehe dhe boshnjale)"³⁸.

Duke u nisur nga këto përcaktime të partisë LSDM, e cila është bartëse e pushtetit ekzekutiv dhe partive shqiptare (BDI, ASH dhe Lëvizja BESA), Kuvendi i Maqedonisë më 11 janar të vitit 2018 miratoi Ligjin për përdorimin e gjuhëve. Me ligjin parashikohet që

³⁷ Deklarata e partive politike shqiptare të Maqedonisë, i disponueshëm në <http://portalb.mk/354506-deklarata-e-perbashket-e-partive-shqiptare-te-maqedonise-ja-cfare-shkruan/>, akses: 18.10.2018

³⁸ Programi i Qeverisë Zaev, i disponueshëm në <http://www.sdsm.org.mk/Propozim-Programi-i-pun%C3%ABs-s%C3%AB-Qeveris%C3%AB-2017-2020.aspx>, akses: 22.09.2018

"Gjuhë zyrtare krahas gjuhës maqedonase dhe alfabetit të saj është edhe gjuha që e flasin 20 për qind e qytetarëve të Republikës së Maqedonisë dhe alfabeti i saj, edhe atë në të gjitha organet e pushtetit shtetëror në Republikën e Maqedonisë, institucionet qendrore, ndërmarrjet publike, agjencitë, drejtoritë, institucionet dhe organizatat, komisionet, personat juridik të cilët ushtrojnë autorizime publike në pajtim me ligjin dhe institucionet e tjera. (neni 1)³⁹

Miratimi i këtij ligji u prit negativisht nga një pjesë e elitës intelektuale maqedonase, ndërsa për herë të parë në historinë e pluralizmit demokratik në Maqedoni ligji dhe në përgjithësi e drejta themelore njerëzore e përdorimit të gjuhës shqipe nga një pjesë e intelektualëve maqedonas u komentua si e drejtë e natyrshme, e cila nuk dëmton gjuhën maqedonase. Kundërshtim ndaj tekstit të Ligjit për përdorimin e gjuhëve ngritën dy punonjëse shkencore të Institutit të Gjuhës Maqedonase "Kërste Petkov Misirkov", Simona Gruevska Maxhovska dhe Aleksandra Gjirkova. Ata shpresonin se sygjerimet e tyre do të merren parasysh, pasi ky ligj e shkel Kushtetutën e Maqedonisë dhe del nga ajo që është kompromis i arritur me Marrëveshjen kornizë të Ohrit. "Kërkojmë tërheqjen e projekt-ligjit në interes të organizimit të debatt më të gjerë publik lidhur me përdorimin e të gjitha gjuhëve në Republikën e Maqedonisë dhe mënyrat për rregullim përkatës juridik përkitazi me Kushtetutën e Maqedonisë dhe ligjet që përfshijnë këtë materje".⁴⁰

Krahas Maxhovskës, kundër ligjit dhe zgjerimit të përdorimit të shqipes ishin edhe shumë intelektualë tjerë. Së bashku me Maxhovskën, edhe akademikja Katica Qulavkova dhe profesorja e Fakultetit Juridik në Shkup, Gordana Siljanovska-Davkova iu drejtuan qeverisë dhe opinionit me një letër të hapur, në të cilin kundërshtonin miratimin e ligjit. Kërkonin tërheqjen urgjente të ligjit

³⁹ Ligji për përdorimin e gjuhëve, i disponueshëm: <https://www.akademik.mk/shto-se-predviduva-vo-predlog-zakonot-za-upotreba-na-jazitsite-sporred-zakonskoto-objasnuvane/>, akses: 16.08.2018

⁴⁰ E disponueshme <https://fokus.mk/prigovor-na-profesori-od-institutot-za-makedonski-jazik-kon-predlog-zakonot-za-upotreba-na-jazitsite/>, akses: 20.09.2018

nga procedura parlamentare për miratim. "Për shkak të rrezikut që me miratimin e tij të prishet harmonia dhe kohezioni në shoqërinë shumëetnike dhe shumëkulturore maqedonase, në të cilën gjuha maqedonase është instrumenti më i fuqishëm integrativ, përkatësisht kod i komunikimit, si dhe kërcënimit që të ulet funksionimi dhe efikasiteti i shtetit maqedonas dhe organeve e institucioneve të tij në nivel shtetëror dhe lokal, ligji duhet të tërhiqet për shkak se shumë dispozita nuk korespondojnë me kuadrin kushtetues, me Marrëveshjen e Ohrit si dhe dokumentet relevante të Këshillit të Evropës, veçanërisht me Kartën Evropiane për gjuhët rajonale ose minoritare"⁴¹.

Aktualizimi i çështjes së dygjuhësisë nga qarqe politike, intelektuale dhe mediatike nga shtatori i vitit 2016 ishte pjesë e strategjisë së VMRO–DPMNE–së që kjo temë dhe çështjet etnike që kanë të bëjnë me shqiptarët të jenë në qendër të vëmendjes në hapësirën publike dhe politike të Maqedonisë. "Vetëm disa muaj para zgjedhjeve, regjimit me ngulm i duhej tema, në të cilën mund të dominonte. Propaganda më nuk kishte mundësi që të përsëris se jemi ekonomi më e mirë në Evropë. Nuk mund të premtonte integritime të shpejta evropiane. Nuk mund të vazhdonte ta ndërtojë mitin për personalitetin dhe veprën e Nikolla Gruevskit. E gjithë Maqedonia tanimë kishte dëgjuar me çfarë njerëz kemi punë, askush nuk besonte në përallat për ekonomi më të mirë, ndërsa nga "reformat" e tyre i pamë rezultatet. Dhe në mungesë të materialit të tillë propagandues, regjimi i Gruevskit e hapi temën e dygjuhësisë, duke u prezantuar si ndonjë mbrojtës i interesave maqedonase".⁴²

Krahas këtyre qëndrimeve rezistuese ndaj gjuhës shqipe ka pasur edhe mendime afirmative, të cilat vinin nga gazetarë, analistë dhe profesorë, të afërt me proviniençën e majtë maqedonase, strumbul–

---

⁴¹ I disponueshëm në <http://lokalno.mk/otvoreno-pismo-od-kulavkovasiljanovska-davkova-i-gruevska-madhovska-za-zakonot-za-jazitsite/>, akses: 20.09.2018

⁴² Biljana Sekullovska, Koha është për urrejtjen e shqiptarëve (kolumnë), i disponueshëm: <https://novatv.mk/vreme-e-za-mrazene-na-albansite/>, akses: 20.10.2018

lari i së cilës ideologji politike është LSDM—ja. "Ky nuk është vend i askujt tjetër, por i patriotëve, në këtë vend të tjerët në gjuhën e tyre, në gjuhë amtare guxojnë vetëm të përshpërisin, veçanërisht shqiptarët, gjithsesi se vetëm shqiptarët. Pyeteni akademikët, pyeteni të famshmen Akademi Maqedonase të Arteve dhe Shkencave, e cila vizatonte harta dhe dëshironte të këmbejë territore me Shqipërinë, ata gjithçka do tu sqarojnë, ata dinë gjithçka— si është të urrehet, sepse vetëm kështu mund të bëhet patriot, me titull, vulë dhe nënshkrim. Le të grisit Ligji i gjuhëve, le të digjet, le të mos mbetet asgjë, asnjë lloj gjurme se këtu ndonjëherë, me dekada, shekuj kanë jetuar edhe shqiptarë, se janë gëzuar, kanë festuar, kanë vdekur, jemi varrosur të gjithë së bashku, siç kemi lindur së bashku. Le të mos jenë ata, si tu sqarohet sepse vetëm kështu mund edhe ne mos të jemi. Jo, nuk mendoj për maqedonasit, se ata do të zhduken— ajo që do të zhduket është njeriu".

Siç edhe pritej presidenti i vendit refuzoi dekretimin e Ligjit të gjuhëve, pas së cilit veprim kreu i Kuvendit të Maqedonisë, Talat Xhaferri, pas 30 ditëve nga miratimi i ligjit, duke u thirrur në alinën 3 dhe 4 të nenin 38 të Ligjit mbi Kuvendin dhe në nenin 173 të Rregulores së Kuvendit, më 14 mars e futi sërish në procedurë dhe u miratua nga shumica parlamentare, megjithë tentimin për pengimin e opozitës maqedonase me 35 mijë amendamente dhe pengimin fizik në ditën e votimit të tij.

Presidenti edhe pas miratimit të dytë nga deputetët, iu drejtua qytetarëve duke iu bërë të ditur se nuk do ta firmos dekretin e shpalljes së Ligjit për përdorimin e gjuhëve. "Në vend që përmes ligjeve të pranueshme, të miratuara në frymën e dialogut dhe bashkëjetësës të ndërtojme shoqëri shumëetnike, ne miratua ligj të padrejtë dhe represiv, me të cilin favorizohet vetëm gjuha shqipe. Prandaj duke pasur parasysh shqyrtimet e mia për mospërputhshmërinë e Ligjit për përdorimin e gjuhëve me Kushtetutën, por edhe pikëpamjet e ekspertëve dhe opinionit më të gjerë për kundërkushtetutshmërinë e këtij ligji, ndërsa në bazë të nenit 75 të Kushtetutës së

Maqedonisë miratova vendimin që të mos e firmos dekretin për shpalljen e Ligjit për përdorimin e gjuhëve", ishte decid Ivanov.⁴³ Kushtetuta e Maqedonisë nuk lë hapësirë për mëdyshtje lidhur me dekretimin e ligjeve nga presidenti, i cili nuk respekton Kushtetutën. "Presidenti i Republikës mund të vendosë të mos e nënshkruajë dekretin për shpalljen e ligjit. Kuvendi sërish e shqyrton ligjin dhe në qoftë se e miraton me shumicën e votave nga numri i përgjithshëm i deputetëve, Presidenti i Republikës e ka për detyrë ta nënshkruajë dekretin." (neni 75).⁴⁴

Një pjesë e ekspertëve kapërcimin e labirinteve juridike-institucionale të ligjit e sheh tek kreu i Kuvendit. Propozojnë që në vend të Ivanovit si president, ligjin ta firmos kreu i Kuvendit, i cili në bazë të Kushtetutës e zëvendëson kreun e shtetit dhe pas firmosjes ligji të dorëzohet tek Gazeta zyrtare dhe me këtë të hyjë në fuqi dhe të bëhet pjesë e sistemit juridik të Republikës së Maqedonisë. Sipas argumenteve tjera duhet të kërkohet interpretim nga Gjykata Kushtetuese dhe e njëjta nëse konstaton se ligji është në pajtim me Kushtetutën e vendit, ligji mund të fillojë të zbatohet. Për zbatimin e tij në institucionet dhe organet e shtetit në të gjitha nivelet do të formohet Agjencia për Zbatimin e Gjuhës, e cila do të jetë kompetente për standardizimin dhe përdorimin e unifikuar të gjuhës shqipe⁴⁵, ndërsa parashikohet edhe formimi i Inspektoratit për Përdorimin e Gjuhëve, i cili do të ketë për detyrë mbikqyrjen e zbatimit konsekuent të zbatimit të dispozitave të ligjit. "(1) *Gjoha në vlerë prej 4000 deri më 5000 euro në kundërvlerë të denarit për kundërvajtje do tu shqiptohet organeve të theksuara në nenin 1 (alineja 3), nenin 2 (alineja 3), nenin 2 (alineja 3), si dhe të gjitha*

---

⁴³ Qëndrimi i presidentit Ivanov, i disponueshëm në <https://kurir.mk/makedonija/vesti/ivanov-stavi-veto-21-zabeleshka-i-19-protivustavni-chlenovi-na-zakonot-za-upotreba-na-jazicite/>, akses: 20.10.2018

⁴⁴ Vendimi me nr. 07-3795/1, Slluzhben vesnik na Republika Makedonija, nr. 71. 7 shator, 2001, Shkup

⁴⁵ Ligji për përdorimin e gjuhëve, i disponueshëm: <https://www.akademik.mk/shto-se-predviduva-vo-predlog-zakonot-za-upotreba-na-jazitsite-spered-zakonskoto-objasnuvane/>, akses: 16.08.2018

institucioneve tjera për mosrespektimin e dispozitave të këtij ligji.

(2) Gjobë në vlerë prej 30 për qind nga gjoba e vlerësuar do t'i shqiptohet edhe personit zyrtar dhe personit përgjegjës në organet dhe institucionet e shtetit.

Nga pavarësimi i Republikës së Maqedonisë nuk ka pasur të paktën një ligj, i cili është miratuar nga Kuvendi dy herë radhazi dhe presidenti të mos e firmos, edhe pse zgjedhet në zgjedhje të drejtpërdrejta presidenciale ka pozicion të dobët në sistemin politik të Maqedonisë, meqë ka kompetenca ceremoniale, pra të kufizuara. Nëse deri në fund të mandatit refuzon firmosjen e tij, do të jetë presidentë e llojit të vet, meqë presidenti i shtetit në një republikë parlamentare do të vendoset mbi Kuvendin, mbi përfaqësuesit legjitim të zgjedhur, rjedhimisht edhe mbi vullnetin e shprehur demokratik të shumicës së qytetarëve, i shprehur në zgjedhje parlamentare. Ky bllokim institucional nga presidenti do të pamundësojë përmbylljen përfundimtare të Marrëveshjes së Ohrit në aspektin normativ-juridik.

ZEQIRIJA IBRAHIMI

*Instituti i Trashëgimisë Shpirtërore e Kulturore të Shqiptarëve
– Shkup*

STATUSI I GJUHËS SHQIPE NË MAQEDONI

Çështja e statusit të gjuhës shqipe në Maqedoni, përveçse çështje linguistike, është edhe çështje politike e juridike. Kështu, në kuadër të gjuhësisë është zhvilluar një disiplinë gjuhësore – Gjuhësia e zbatuar (*applied linguistics*), që merret me studimin e aplikimit të gjuhës në shoqëri, e cila i identifikon problemet reale gjuhësore në shoqëri dhe ofron zgjidhje për to. Ajo është një fushë interdisiplinore e gjuhësisë, që – pos tjerash – merret edhe me planifikimin e gjuhës ose politikat gjuhësore. Gjuhëtari Milorad Radovanović thotë se, ndonëse këto dy terma përdoren si sinonime, kuptimi i tyre është se “planifikimi i gjuhës nënkupton veprimin mbi gjuhën”, ndërsa “politika gjuhësore nënkupton veprimin me gjuhën”.⁴⁶ Është kjo një çështje socolinguistike, interdisiplinare, që merret me mënyrën se si funksionon gjuha në shoqëri, por edhe në njësi politike–juridike, pra edhe në shtete.

Në të vërtetë, planifikimi i gjuhës nuk është vetëm çështje gjuhësore, por më shumë është një çështje se si një shoqëri ose një shtet e organizon përdorimin e gjuhëve, çfarë përcakton si gjuhë standarde, çfarë përcakton si gjuhë *lingua franca*, që në atë shtet është kodi i vetëm i komunikimit (gjuha në të cilën komunikon shteti), një *lingua communis*⁴⁷, pra një gjuhë me të cilën komunikon një komunitet i caktuar. Diku si parim për përcaktimin e gjuhës standarde merret gjuha e popullit shumicë, diku për bazë merret nacionalizmi,

---

⁴⁶ Milorad Radovanović, *Planiranje jezika i drugi spisi*, Izdavačka knjižarnica Zoran Stojanovića Sremski Karlovci, Novi Sad, 2004, fq. 28.

⁴⁷ Po aty, fq. 47

diku shteti, diku zhvillimi arsimor e kulturor në gjuhën përkatesë etj. Fjala bie, për maqedonasit përcaktimi i gjuhë standarde maqedonase u bë me formimin e shtetit federal të Maqedonisë më 1944, në mbledhjen e parë të KAÇKM-së (Kuvendit Antifashist për Çlirimin e Maqedonisë – maqedonisht: ASNOM), ndërsa për shqiptarët e Jugosllavisë – sipas Janet Byron – “nacionalizmi u bë faktor në planifikimin gjuhësor të shqiptarëve pas përzgjedhjes së normën”⁴⁸ Kjo i bie se Maqedonisë gjuha i ka shërbyer në ndërtimin e shtetit, ndërsa shqiptarëve, në ish Jugosllavi, në ruajtjen e kohezionit etnik në Ballkan, duke jetuar në shtete të veçanta.

Gjuha dhe kombi

Gjëja e parë që duhet përkufizuar në këtë pikë është se çfarë është kombi: a është përkatesi gjenetike, kulturore apo politike. Dhe, mendimi më i pranuar shkencor është se kombet nuk janë identitetet gjenetike, porse janë identitete politike dhe kulturore. Sado që Benedict Andersoni konsideron se kombi është “një komunitet politik i imagjinuar”⁴⁹, që krijohet, pra, për qëllime të ndryshme, si politike, ekonomike, religjioze, kulturore etj., nuk mund të mos e pranojmë faktin se kjo botë tashmë funksionon si e tillë dhe do të ishte tejet postmoderne që të kontestohet nevoja për ekzistimin e kombeve. Ndërkaq, në kontestin në të cilin po flasim, ajo që duhet shpjeguar këtu është se ekziston një dallim mes krijimit të kombit shqiptar dhe atij maqedonas, që nënkupton se kemi të bëjmë edhe për tipa të ndryshëm të nacionalizmit dhe, rrjedhimisht, edhe për mënyrën se si e perceptojnë këto dy kombe gjuhën.

Megithatë në shkencë vazhdon të qarkullojë debati se a i lindin kombet gjuhët apo janë gjuhët ato që i lindin kombet. Më saktë, ishte nacionalizmi ai që i kodifikoi kombet, siç thotë Gellner:

⁴⁸ Janet Byron, *Përzgjedhje midis alternativash në standardizimin e gjuhës dhe shkrime të tjera*, Dituria, Tiranë 2012, fq. 227.

⁴⁹ Benedict Anderson, *Komunitete imagjinare, dy Lindje & dy Perëndime*, Tiranë, 2013, fq. 19.

“Nacionalizmi nuk është shenjë e zgjimit të vetëdijes së kombeve: ai i shpik kombet aty ku nuk ekzistojnë”⁵⁰. Kjo i bie se kombet nuk është se janë të krijuara, porse janë faktorë të tjerë që mundësojnë krijimin e tyre. Dhe, faktorët e tillë mund të jenë, mes tjerash, shteti ose gjuha.

Siç mund të vërehet, që të krijohen kombet është dashur të ketë një element që i ngjizë ata. Ky element, sipas gjuhëtarit të madh gjerman Humbolt, është gjuha. Ai thotë: “Gjuha është shpirti i kombit”.⁵¹ Sipas tij, gjuha është ajo që e ushqen dhe mirëmban tërësinë kombit. Madje, “Në kuptimin modern kombi nuk mund të ekzistojë pa kuptimin e identitetit të përbashkët, ndërsa që njerëzit të ndajnë identitet të përbashkët patjetër duhet të garantohej një nivel minimal i komunikimit ndërmjet tyre”.⁵² Kjo nënkupton se është komunikimi ai që e krijon indin lidhor të kombeve. I tillë është edhe mendimi marksist, sipas të cilit: “Gjuha është një nga kriteret e kombit”.⁵³ Edhe sipas Andersonit, një ndër elementet që i lindi kombet, ishte gjuha⁵⁴

Ndërkaq qëndrimi romantik, që përpiquej të rrëmojë sa më thellë për të zbuluar rrënjë të lashtësisë së kombit dhe të gjuhës, ndërsa kjo vërehet edhe sot te të gjitha kombet në Ballkan⁵⁵, mbështetej në “treshin e shenjtë: gjuha, kombi, shteti”, që nënkuptonte se secili komb duhej ta kishte gjuhën që i takon vetëm atij.⁵⁶ Ky, në të vërtetë, është modeli i shtetit të Maqedonisë, edhe pse këtë prirje e kemi te të gjithë popujt e Ballkanit, që synojnë që kufijtë e tyre politikë-shtetërorë t’i kenë në kufijtë e tyre gjuhësorë. Sa për krahasim, do të themi se deri në mesin e shekullit XIX nuk kishte komb gjerman, por kishte prusianë, bavarianë, vestfalianë, saksionë

---

⁵⁰ Po aty.

⁵¹ Miquel Siguan, *Jezici u Evropi*, Školska knjiga, Zagreb, 2004, fq. 43.

⁵² Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Durieux, Zagreb, 2010, fq. 183.

⁵³ Po aty, fq. 171.

⁵⁴ Vep e cit., fq. 63-70

⁵⁵ Maqedonasit përpiquej të gjejnë elemente që i lidhin me maqedonasit antikë, ndërsa shqiptarët orvaten të shkojnë përtej ilirëve dhe të lidhen me pellazgët.

⁵⁶ Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam....*, fq. 170

etj., ndërsa zhvillimet politike pas mesit të shek XIX e prodhuan kombin gjerman dhe, më vonë, edhe Gjermaninë. Ngjashëm ishte edhe me kroatët. Atje në shek. XIX njiheshin dalmatinët, sllavonët, raguzianët, por jo edhe kroatët. Aq më i vështirë ka qenë procesi i krijimit të kombit italian, kjo për shkak të identiteteve të fuqishme gjeografike dhe kulturore të krijuara ndër shekuj. Të unifikohen në një identitet qytetet e traditës, si Milano, Firenca ose Venediku me jugun e Kalabrisë dhe Sicilisë, në shek XIX është dukur një ndër-marrje gati utopike, por që, megjithatë, ka rezultuar me sukses.

Edhe shqiptarët deri në Rilindjen Kombëtare Shqiptare ishin të ndarë në bazë të përkatësisë religjioze (muhamedanë, katolikë, ortodoksë), gjeografike (shkodranë, kosovarë, mirditas, çamë), por edhe dialektore (gegë e toskë), ndërsa ishte Rilindja Kombëtare Shqiptare ajo që ia dha konturat kombit shqiptar, që u ndërtua me Lidhjen e Prizrenit (1878), me Kongresin e Manastirit (1908) dhe me shpalljen e pavarësisë së shtetit shqiptar më 1912. Poezia e Pashko Vasës “O moj shqypni e mjera Shqypni” (1880), në të vërtetë, e ka rolin e ndërgjegjësimit të kombit: *“Sa thone kam fe sa thone kam din; / Njeni: "jam turk", tjetri: "latin" / Do thone: "Jam grek", "shkje"—disa tjere, / Por jemi vllazen t'gjith more t'mjere!*”. Në aspektin shkencor formësimin e nacionalizmit shqiptar e projekttoi Sami Frashëri me veprën *“Shqipëria ç’ka qenë, ç’është dhe ç’do të bëhetë”* (Bukuresht, 1899), i cili flet në detaje për mënyrat e organizimit të kombit shqiptar e të organizimit shtetëror të shqiptarëve.

Këtë shembull, te maqedonasit, e kemi te vepra e Kërste Petkov Misirkovit *“Za makedonckite raboti”* (Për çështjet maqedonas) (Sofje, 1903), i cili – pasi bën dallimin e maqedonasve nga serbët dhe bullgarët dhe të maqedonishtes nga serbishtja e bullgarishtja, e projekton krijimin e kombit maqedonas dhe të gjuhës standarde maqedonase, që do të bëhej në njësi shtetërore – Maqedonia, që – siç e dimë – do të krijohet rishtazi më 1944–46. Natyrisht, kishte disa vepra letrare që pretendonin se ishin shkruar në maqedonisht, kur ajo ende nuk ishte kodifikuar plotësisht, por maqedonishtja në

kuptimin e vërtetë të gjuhës së veçantë sllave u pranua vetëm pas Luftës së Dytë Botërore. Këtë e thotë edhe prof. Tanturovska, se ndërgjegjija për ekzistimin e gjuhës së veçantë maqedonase është zhvilluar gjatë gjithë shekullit XIX me veprat e Kiril Pejçinoviçit, Joakim Kërçoskit, Tedosij Sinaitskit, Vëllezërve Milladinov, Grigor Përliçevit, Marko Cepenkovit etj.,⁵⁷ por ajo u standardizua vetëm pas Luftës së Dytë Botërore.

Ndërkaq kur themi se gjuha e ndërtoi kombin shqiptar, kjo nënkupton trashëgiminë letrare të botuar në gjuhën shqipe disa shekuj para se të formohej shteti shqiptar. Prandaj shqiptarët e konsiderojnë veten si komb gjuhësor. Ata e shohin gjuhën si element që e ruan kohezionin etnik. Kur më 1968 u mbajt Konsulta gjuhësore e Prishtinës⁵⁸ – për pranimin e gjuhës së përbashkët standarde shqipe – ndonëse për gegët dhe kosovarët do të ishte i vështirë përvetësimi i saj, sepse u krijua duke u mbështetur në variantin e toskërishtes, shqiptarët e Jugosllavisë e shihnin gjuhën standarde si mjet me të cilin ruhej kompaktësia e tyre etnike. Ishte, pra, nacionalizmi shqiptar ai që e prodhoi gjuhën standarde shqipe. Ky, në të vërtetë, është edhe dallimi themelor i nacionalizmit shqiptar dhe atij maqedonas: derisa te shqiptarët në fillim ishte gjuha, që e krijoi kombin dhe pastaj u bë shteti shqiptar, te maqedonasit ishte shteti, që e bëri gjuhën dhe kombin⁵⁹. Edhe sipas interpretimeve të prof. Hysamedin Ferajt, maqedonasit del se janë komb me nacionalizëm politik (si francezët, anglezët dhe amerikanët, ku nuk është e rëndësishme prejardhja etnike e kulturore, sa përkatësia politike, ndërsa shqiptarët janë komb me nacionalizëm etnik-kulturor, si kombi gjerman,

---

⁵⁷ Shih: Лидија Тантуровска, *За идентитетот на македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2014, fq. 127.

⁵⁸ Shih: Rexhep Ismajli, *Në gjuhë dhe për gjuhë*, Dukagjini, Prishtinë, 2002, fq. 188 dhe Janet Byron, *Përzgjedhje midis alternativash në standardizimin e gjuhës dhe shkrime të tjera*, Dituria, Tiranë 2012, fq. 26-217

⁵⁹ Shih vendimet e KAÇKM-së për alfabetin dhe për gjuhën maqedonase!

rus, italian etj., ku janë tiparet kulturore, gjuha etj. ato që e përcaktojnë përkatësinë kombëtare⁶⁰

Prandaj mund të rezymojmë se dallimi mes shqiptarëve dhe maqedonasve është në atë se derisa në Ballkan nuk kontestohet nga askush ekzistimi i kombit shqiptar dhe i gjuhës shqipe, kombi maqedonas dhe gjuha maqedonase do të pranohen (nga fqinjët dhe nga bota) vetëm pas themelimit të Maqedonisë si shtet përbërës i federatës së Jugosllavisë. Por, ky shtet – siç do të vërehet më poshtë – do të konceptohet sipas shembullit të republikave të tjera federale të Jugosllavisë: një shtet – një komb – një gjuhë, që do ta determinojë edhe statusin e shqiptarëve në të dhe, rrjedhimisht, edhe të gjuhës shqipe.

Modelet e planifikimit të gjuhës

Europa është një kontinent në të cilin, sipas Ranko Bugarskit, fliten 100–200 gjuhë,⁶¹ ndërsa sipas Miquel Siguan-it⁶², diku 50 gjuhë. Dallimet e këtyre numrave janë varësisht nga ajo se çfarë nënkuptohet me Europë dhe varësisht nga ajo se i trajtojmë disa gjuhë ose dialekte. Megjithatë, ky është vetëm 2–3 % në numrin e përgjithshëm të gjuhëve në botë. Ajo që është me rëndësi në kushtet e jetës europiane është se folësit rëndom mësojnë më shumë se një gjuhë: gjuhën amtare, gjuhën zyrtare të shtetit dhe gjuhët zyrtare të BE-së. Ndërkaq kur flasim për Bashkimin Europian, aty janë 24 gjuhë zyrtare, por vetëm 3 janë gjuhë të administratës së BE-së: anglishtja, frëngjishtja dhe gjermanishtja, por me tendencë që anglishtja të mbetet gjuhë e vetme e komunikimit zyrtar procedural në BE.

Në gjithë këtë larushi të gjuhëve në Europë, studiuesit e politikave gjuhësore janë përpjekur t'i karakterizojnë tipat e planifikimit gjuhësor. Kështu, Miquel Siguan, të cilin e cituam edhe më sipër, de-

⁶⁰ Shih: Hysamedin Feraj, *Skicë e mendimit politik shqiptar*, Logos-A, Shkup, 2010, fq. 44-53

⁶¹ Ranko Bugarski, *Jezik i kultura, XX vek*, Beograd, 2005, fq. 95.

⁶² Vep. e cit., fq. 11.

risa flet për modelet e planifikimit të gjuhëve në shtetet europiane, ato i ndan në 5 tipa⁶³:

1) Shtete njëgjuhëshe – si Franca dhe Portugalia, që në shtetin e tyre e njohin vetëm një gjuhë standarde, pavarësisht se mund të ketë edhe etni dhe gjuhë të tjera;

2) Shtete që i pranojnë gjuhët e pakicave – si Britania e Madhe në relacion me gjuhën e Uellsit dhe Holanda në relacion me gjuhën frizike. Në këto shtete pranohet vetëm një gjuhë nacionale standarde, ndërsa njihet edhe prania e pakicave dhe shtetet angazhohen për mbrojtjen e gjuhës së tyre. Nga vendet ballkanike në këtë grup mund ta llogarisim edhe Maqedoninë, Shqipërinë, Kroacinë, Serbinë;

3) Shtete me autonomi gjuhësore – janë shtete ku kemi organizim shtetëror me rajone autonome, si Spanja, ku shteti i njeh si zyrtare të gjitha gjuhët e atyre rajoneve autonome;

4) Shtete me federalizëm gjuhësor – si Belgjika dhe Zvicra, ku tërësitë gjeografike, pa marrë parasysh a janë kantone ose njësi të tjera, kanë gjuhë të tyre zyrtare dhe shteti i njeh ato si të tilla;

5) Shtete me shumëgjuhësi të institucionalizuar – si Luksemburgu, Irlanda, por edhe Finlanda. Në rajonin tonë e tillë është Kosova. Në këto shtete pranohen dy e më shumë gjuhë si të barabarta në gjithë territorin e vendit.

Nga kjo mund të konkludojmë se, në bazë të këtij modeli të planifikimit gjuhësor, Maqedonia bie në grupin e shteteve njëgjuhëshe që kujdesen për gjuhën e pakicave. Në fakt, Maqedonia këtë gjendje e ka trashëguar nga ish Jugosllavia, ku zyrtare ishte serbokoatishja, slovenishtja dhe maqedonishtja.⁶⁴ Kështu, edhe pse shqiptarët në Jugosllavi ishin sa slovenët (8%) dhe më shumë se maqedonasit (6%),⁶⁵ në mungesë të një njësie të barabartë federale (republikë), ata nuk e gëzuan të drejtën e përdorimit zyrtar të gjuhës. E, derisa Jugosllavia kishte federalizëm gjuhësor dhe kujdes

---

⁶³ Vep e cit., fq. 56-57

⁶⁴ Shih: Milorad Radovanović, Planiranje jezika..., fq. 44

⁶⁵ Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam...*, fq. 288

ndaj gjuhës së pakicave (shqipes, hungarishtes, turqishtes, vllahishtes etj.), shtetet që dolën prej saj ndoqën modele të shteteve njëgjuhëshe, gjithnjë duke e ruajtur karakterin njëetnik të shteteve, siç do ta përshkruajmë më poshtë në kushtetutat përkatëse. Pra, tash kur ato janë shtete të pavarura, në këto shtete vazhdon të mbizotërojë ideja romantike e trinitetit gjuha–kombi–shteti, sipas së cilës secili komb duhet ta ketë gjuhën dhe shtetin që i përket vetëm atij.⁶⁶ (Kjo ide në të kaluarën ka prodhuar edhe racizëm, si nazizmi në Gjermani dhe fashizmi në Itali në Luftën e Dytë Botërore). Në kontekstin tonë, kjo qasje romantike në Ballkan shkon përtej, duke kërkuar rrënjë sa më të thellë në histori, siç ndodhë me maqedonasit që, përmes projektit “Shkupi 2014”, synojnë të gjejnë rrënjë të maqedonishtes edhe tek maqedonasit antikë.

Dhe, kur kemi arritur në këtë pikë, duhet të konstatojmë se, ashtu si në Jugosllavi, shqiptarët vazhduan të trajtohen si pakicë edhe në Maqedoni e, rrjedhimisht, edhe gjuha shqipe si gjuhë e pakicës. Kjo e implikon çështjen se çfarë paraqet pakica, si e perceptojnë veten shqiptarët, si trajtohen në dokumentet zyrtare të shtetit dhe si trajtohet gjuha konform këtyre dokumenteve.

Për këtë së pari duhet ta përkufizojmë se çka nënkupton pakica kombëtare (në Jugosllavi është emërtuar si “kombësi”, në Maqedoninë pluraliste si “pakicë kombëtare”, ndërsa sot si “bashkësi etnike”). Sipas Kombeve të Bashkuara, në një përkufizim të ofruar në vitin 1977 nga Francesco Capotorti, Raportues Special i Nënkomisionit të Kombeve të Bashkuara për Parandalimin e Diskriminimit dhe Mbrojtjes së Minoriteteve, minoritetet është: “Një grup numerikisht inferior ndaj pjesës tjetër të popullsisë së një Shteti, i cili është në pozita dominuese, ndërsa anëtarët e minoritetit – duke qenë shtetas të shtetit përkatës – kanë karakteristika etnike, fetare ose gjuhësore të ndryshme nga ato të pjesës tjetër të popullsisë...”⁶⁷ Dhe, nëse kombin shqiptar dhe gjuhën shqipe e shohim në prizmin

⁶⁶ Po aty, fq. 170.

⁶⁷ Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation, United Nation, New York and Geneva, 2010, fq. 8

e pakicës kombëtare, duke iu referuar konventave ndërkombëtare të OKB-së dhe BE-së për pakicat kombëtare dhe për gjuhët e pakicave kombëtare, i bie që shqiptarët në Maqedoni të jenë të privilegjuar dhe gjuha shqipe në Maqedoni të jetë mënjant e avancuar.⁶⁸ Por, problemi themelor qëndron në atë se shqiptarët nuk e perceptojnë veten si pakicë, por si: 1) komb autokton në Maqedoni; 2) komb shtetformues i Maqedonisë; 3) së paku ¼ e shtetit, ndërsa 4) për pakica kombëtare i konsiderojnë romët, turqit, serbët, vllahët etj. Këtu lind kontesti. Shqiptarët në Maqedoni, mbase, më shumë do të praninin të trajtohen me konventat për popujt indigjenë (sado që ato u referohen popujve si indianët e Amerikës ose aborigjinët e Australisë)⁶⁹, gjithnjë duke kërkuar të trajtohen si popull autokton, sesa të trajtohen me konventat e pakicave, kjo sepse – përveç tjerash – gjuha e pakicës është e kufizuar. Sipas Janet Byron-it, gjuha e pakicës nuk mbizotëron në të gjitha fushat e përdorimit të gjuhës, folësit e një gjuhe të pakicës janë të detyruar të jenë dygjuhësh, gjuha e pakicës është e varur nga gjuha e shumicës etj.⁷⁰ Siç ndodhë edhe me shqipen në Maqedoni.

Maqedonia dhe politika gjuhësore

Duke marrë për bazë planifikimin gjuhësor dhe politikat gjuhësore, konsiderojmë se mund ta shpjegojmë edhe gjendjen e gjuhës shqipe në Maqedoni, statusin e saj juridik, nivelin e përdorimit të saj, mënyrën e rregullimit të përdorimit të saj, problemet e përdorimit e kështu me radhë.

Maqedonia është njësi e veçantë juridike që nga viti 1944, deri më 1991 ishte njësi federative e Republikës Socialiste Federative të Jugosllavisë, ndërsa nga viti 1991 është shtet i pavarur. Në mbledhjen e KAÇKM-së (*Kuvendi Antifashist i Çlirimit Kombëtar të*

---

⁶⁸ Shih: Лидија Тантуровска, *За идентитетот на македонскиот јазик.....*, fq. 203

⁶⁹ United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, Resolution adopted by the General Assembly on 13 September 2007.

⁷⁰ Janet Byron, *Përzgjedhje midis alternativash.....*, fq. 246

Maqedonisë) të mbajtur më 2 gusht 1944 në manastirin “Prohor Pçinski”, kur u vunë themelet e shtetësisë së Maqedonisë, mes disa dokumenteve të miratuara është edhe *Vendimi i Kuvendit Antifashist të Çlirimit Kombëtar të Maqedonisë si përfaqësim suprem ligjdhënës dhe ekzekutiv popullor dhe organi më i lartë i pushtetit shtetëror në Maqedoninë demokratike*, në të cilin – në nenin 3 thuhej: “*KAÇKM*–në e përbëjnë përfaqësuesit e popullit, pa marrë parasysh kombësinë, besimin, gjininë, racën dhe përkatësinë politike–partiake, që dëshmojnë se e pranojnë luftën për pavarësi dhe liri të popullit të Maqedonisë (pra, jo “popullit maqedonas” – vërejtja jonë) dhe *Luftën Nacional–Çlirimtare të të gjithë popujve të tjerë në Jugosllavi, por që – përveç kësaj – janë edhe armiq të pakontetueshëm të okupatorit dhe ndihmësve të tij*”. Në atë mbledhje Maqedonia ishte parashikuar të jetë shtet i barabartë i të gjithë qytetarëve, kjo me formulimin e *Deklaratës së KAÇKM–së për të drejtat themelore të qytetarit në Maqedoninë demokratike*, ku thuhej se: “*Të gjithë qytetarët e shtetit federal të Maqedonisë janë të barabartë para ligjeve, pa marrë parasysh përkatësinë e tyre etnike, gjinore, racore ose fetare. Pakicave kombëtare në Maqedoni u sigurohen të gjitha të drejtat e jetës së lirë nacionale. Secilit qytetar i garantohet siguria e personalitetit dhe pronës, që është e garantuar me të drejtën e pronësisë dhe iniciativës së ndershme në jetën ekonomike.*”,⁷¹ por në raport me përdorimin e gjuhëve, në nenin 1 të *Vendimit të Kuvendit Antifashist të Çlirimit Popullor të Maqedonisë për vendosjen e gjuhës maqedonase si gjuhë zyrtare në shtetin maqedonas* u vendos që: “*Në shtetin maqedonas si gjuhë zyrtare vendoset gjuha popullore maqedonase*”.⁷² Pas kësaj, më 3 maj 1945, me propozim të Komisionit të Gjuhës, qeveria popullore e Maqedonisë

⁷¹https://mk.wikisource.org/wiki/%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%9C_%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_9 (e marrë më 06.10.2018)

⁷²https://mk.wikisource.org/wiki/%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%9C_%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_8 (e marrë më 06.10.2018)

Federative e vendosi pranimin e alfabetit maqedonas, ndërsa më 7 qershor 1945 e miratoi edhe drejtshkrimin e gjuhës maqedonase.⁷³ Këtu dhe kështu u vendos edhe korniza e politikës gjuhësore në shtetin e ri të Maqedonisë. Ndonëse juridikisht formulimi në *Vendimin e Kuvendit Antifashist...* dhe në *Deklaratën e KAÇKM-së për të drejtat themelore të qytetarit...* të gjithë qytetarët viheshin në pozitë të barabartë dhe nuk krijohej as një shkallëzim/hierarki, në vendimin për gjuhën, në mënyrë konkrete dhe të saktë u vendos që në Maqedoni gjuhë zyrtare (kod i vetëm i komunikimit ose gjuhë me të cilën komunikon shteti) ishte maqedonishtja. Këtu zë fill politika gjuhësore e Maqedonisë, që – sipas shqiptarëve në maqedoni – vazhdon të prodhojë probleme edhe sot.

Kur jemi këtu, duhet të konkludojmë se janë dy pika të rëndësishme në çështjen e gjuhës që e determinojnë përdorimin e shqipes në Maqedoni: e para ka të bëjë me atë se kush është kombi që është bartës i sovranitetit të Maqedoni dhe, e dyta, cila është gjuha zyrtare e përcaktuar në kushtetutën dhe ligjet e vendit. Sipas prof. Kambovskit, me dokumentet e prodhuara në mbledhjen e parë të KAÇKM-së *“Maqedonia është definuar si shtet i kombit maqedonas dhe i të gjithë qytetarëve të saj që jetojnë në të”*.⁷⁴ Madje, prof. Kambovski e përcakton edhe modelin mbi të cilin u krijua Maqedonia. Ai thotë se: *“... procesi i krijimit të saj u bë duke marrë për bazë njërin nga dy modelet e paraqitjes dhe zhvillimit të kombeve bashkëkohore europiane: shtet-gjuhë-komb ose gjuhë-komb-shtet”*.⁷⁵ Që të jemi më të saktë, i bie të themi se te kombi maqedonas dhe shteti i Maqedonisë ka shërbyer modeli i parë, ndërsa shqiptarët janë komb që kanë buruar nga gjuha, për të arritur deri te shteti. Sidoqoftë, vetë përcaktimi i këtij modeli të ndërtimit të Maqedonisë, në mënyrë të drejtpërdrejtë ose të tërthortë, e ka përcaktuar edhe çështjen e gjuhës zyrtare si kod i vetëm i komuni-

⁷³ Лидија Тантуровска, *За идентитетот на македонскиот јазик...*, fq. 54.

⁷⁴ Владо Камбовски, *АЧНОМ и Македонската држава* (зборник на трудови...), МАНУ, Скопје, 2014, fq. 31.

⁷⁵ По ату, fq. 27

mit. Në terma të studimit të politikës gjuhësore, Maqedonia që këtu është përcaktuar si shtet njëgjuhësh⁷⁶, siç është në Europë Franca ose Portugalia ose si shtet njëgjuhësh, por që i njeh dhe pranon gjuhët e pakicave. Se maqedonasit e kanë perceptuar Maqedoninë si shtet “të kombit maqedonas” (dhe të tjerëve” dhe gjuhën maqedonase si gjuhë e vetme zyrtare e shtetit, si “*njjet koheziv i shtetit*”⁷⁷, do i sjellim më poshtë edhe trajtimet e tjera në dokumentet juridike pas themelimit të Maqedonisë si shtet federativ në kuadër të Jugosllavisë, ku maqedonishtja, po ashtu, ishte njëra nga gjuhët zyrtare të ish RSFJ-së⁷⁸.

Duke iu referuar kushtetutës së Republikës Popullore Federative të Jugosllavisë të vitit 1946 (neni 2), që e njihte edhe Maqedoninë si njësi të barabartë të federatës, pra si Republika Popullore e Maqedonisë,⁷⁹ ajo po atë vit e nxori kushtetutën e saj, në të cilën në nenin 2 thuhej: “*Duke e realizuar, në Luftën Nacional-Çlirimtare dhe luftën e përbashkët të të gjithë popujve të Jugosllavisë, shtetin e vet popullor, Republika Popullore e Maqedonisë, dhe duke e shprehur të drejtën e secilit komb për vetëvendosje, përfshirë edhe të drejtën për ndarje dhe bashkim me kombe të tjera, vullnetin e tij, populli maqedonas bashkohet mbi bazë të parimit të barazisë me popujt e tjerë të Jugosllavisë dhe Republikat e tyre popullore: Republikën Popullore të Serbisë, Republikën Popullore të Malit të Zi, Republikën Popullore të Bosnjës dhe Hercegovinës, Republikën Popullore të Kroacisë, Republikën Popullore të Sllovenisë, në*

⁷⁶ Për tipologjinë e ndarjes së shteteve sipas organizimit të gjuhës, shih: Miquel Siguan, *Jezici u Evropi*, Školska knjiga, Zagreb, 2004, fq. 56-57

⁷⁷ Shih: Лидија Тантуровска, *За идентитетот на македонскиот јазик...*, fq. 82.

⁷⁸ Shih: po aty, fq. 82.

⁷⁹ [https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_\(1946\)_\(marre%20.10.2018\)](https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_(1946)_(marre%20.10.2018))

shtetit e përbashkët federal – Republikën Popullore Federative të Jugosllavisë”.⁸⁰ Në këtë kushtetutë nuk flitet për gjuhën zyrtare të Maqedonisë, por lihet të nënkuptohet se vlejné vendimet e KAÇKM-së, ndërsa me disa nene rregullohet çështja e përdorimit të gjuhëve të “kombësive”. Siç mund të shihet, maqedonasit u pranuan si komb në kuadër të Jugosllavisë, duke iu njohur shteti federativ i Maqedonisë i tipit shtet–komb–gjuhë.

Në vitin 1963 Republika Socialiste Federative e Jugosllavisë (me emër të ndryshuar) e nxori kushtetutën e re, në të cilën përsëri (në nenin 2) e rikonfirmon Maqedoninë si njësi të barabartë të federatës jugosllave⁸¹, ndërsa në nenin 131, në lidhje me përdorimin e gjuhëve zyrtare thuhej: *“Ligjet federale dhe aktet e tjera të përgjithshme të organeve federale botohen në fletën zyrtare të federatës në tekste autentike në gjuhët e popujve të Jugosllavisë, serbo-kroatisht, përkatësisht kroato-serbisht, sllovenisht dhe maqedonisht*”.⁸² Sipas kësaj, kombi/shteti maqedonas mbeten njësi e barabartë e federatës, ndërsa maqedonishtja mbetet gjuhë zyrtare në kuadër të Jugosllavisë. Kjo do të konfirmohet edhe në kushtetutën e Republikës Socialiste të Maqedonisë të vitit 1963. Kështu në një tekst të gjatë të preambulës së kësaj kushtetute ripërcaktohej se bartës i sovraniteti ishte kombi maqedonas: *“Duke u nisur nga fakti historik se kombi maqedonas, i prirë nga klasa punëtore në krye me Partinë Komuniste, në luftën e tij ishte i bashkuar me popujt jugosllavë në Luftën Nacional-Çlirimtare dhe Revolucionin Socialist, e rrënuan rendin klasik, që bazohej në eksploitim....., e krijoi shtetin e vet, Republikën Popullore të Maqedonisë, në të cilën i*

⁸⁰ Gazeta zyrtare e Republikës Popullore të Maqedonisë, nr. 1/1947.

⁸¹ [\(https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B5_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_\(1963\)\)](https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B5_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_(1963)) (marrë më 07.10.2018)

⁸² Po aty.

realizoi synimet historike të **kombit maqedonas** për liri kombëtare dhe pavarësi shtetërore, të kombësive – pakicave kombëtare për barazi dhe të njerëzve punëtorë për barazi sociale.....”⁸³. Ndërkaq, në lidhje me gjuhën, aty, në nenin 61 thuhet: *“Puna në të gjitha organet shtetërore, në organet e vetëqeverisjes shoqërore dhe në organizatat që kryejnë punë me interes publik, bëhet në gjuhën maqedonase”*.⁸⁴ Më tej në këtë nen dhe në nene të tjera të kësaj kushtetute përshkruhet se ku mund të përdoret gjuha e kombësive, që nënkupton përdorim të saj në arsim, në jetën kulturore, në disa procedura gjyqësore, në organizatat e punës, në komuna etj., gjithnjë pranë gjuhës maqedonase.

Ndonëse në ish Jugosllavi kushtetuta e vitit 1974⁸⁵ njihej si kushtetuta që e liberalizoi RSFJ-në, edhe ajo e ruajti shtetin njëetnik maqedonas dhe primatin e gjuhës maqedonase. Kështu edhe në të Maqedonia vetëm konfirmohej si shtet i këtillë. Në kreun “Parime të përgjithshme” në nenin 1 thuhet: *“Republika Socialiste e Maqedonisë është shtet kombëtar i kombit maqedonas dhe shtet i kombësisë shqiptare dhe turke në të, e themeluar mbi sovranitetin e popullit dhe mbi pushtetin dhe vetëqeverisjen e klasës punëtore dhe të gjithë njerëzve punëtorë, si dhe bashkësi socialiste vetëqeverisëse e njerëzve punëtorë dhe qytetarëve, e kombit maqedonas dhe të barabartëve me të, kombësisë shqiptare dhe turke....”*⁸⁶. Ndërkaq në nenin 173 të kësaj kushtetute, për çështjen e gjuhëve, thuhet: *“puna në organet shtetërore, në organet e qeverisjes së organizatave dhe bashkësive që kryejnë punë me interes publik, kryhet në gjuhën maqedonase”*.⁸⁷ Këto dy fragmente, megjithëse gjuhësisht më butë të artikuluar, e përsërisin qëndrimin se *“Maqedonia është shtet kombëtar i kombit maqedonas”* dhe se *“gjuha maqedonase është gjuha e shtetit”*. Kjo i bie se shqiptarët dhe turqit janë pakica

⁸³ Gazeta zyrtare e Republikës Socialiste të Maqedonisë, nr. 15/1963

⁸⁴ Po aty.

⁸⁵ Gazeta zyrtare e RSM-së nr. 7/1974

⁸⁶ Po aty.

⁸⁷ Po aty.

kombëtare (atëherë quheshin kombësi – që paraqiste një term që e nënkuptonte një komunitet me status më të ulët se kombi) dhe gjuha e tyre trajtohej si e tillë: *“secilit i garantohet e drejta e procedurës gjyqësore para gjykatës ose organeve të tjera shtetërore, organizatave dhe bashkësive që në kryerjen e autorizimeve publike vendosin për të drejtat dhe detyrimet e njerëzve punëtorë, ta përdorin gjuhën e tyre dhe në atë procedurë të njoftohen me faktet në gjuhën e tyre”*.⁸⁸ Çështje e vërteta, edhe konventat ndërkombëtare për të drejtat e njeriut e detyrojnë secilin shtet që secilit njeri që sillet në gjykatë t’i sigurojë përkthim adekuat që ai ta kuptojë procedurën, të drejtat dhe detyrimet e tij. Ose, shprehur ndryshe, edhe me kushtetutën e vitit 1974 kombi maqedonas mbetet bartës i sovranitetit dhe maqedonishtja mbetet gjuha e vetme e komunikimit të shtetit, ndërsa shqipja dhe gjuhët e tjera të “kombësive” mbeten gjuhë në të cilat mund të përkthehet që të kuptohet maqedonishtja zyrtare. Ajo që u mundësua si e drejtë ishin praktikisht të drejtat e pakicës, si: përdorimi i gjuhës amtare për të shprehur identitetin kulturor dhe për të pasur organizata të tilla, e drejta për arsim fillor dhe të mesëm në gjuhën amtare, komunikimi zyrtar në institucionet e vetëqeverisjes lokale (komuna) dhe në procedurat gjyqësore kur kombësitë janë palë.

Kushtetuta e Maqedonisë kishte pësuar ndryshime edhe më 15 korrik 1981 (Gazeta zyrtare e RSM-së nr. 25/1981) dhe më 7 shkurt 1986 (Gazeta zyrtare nr. 3/1986), por tema e gjuhës mbeti përsëri njësoj. Ndërkaq më 14 prill 1989 (Gazeta zyrtare nr. 16/1989) me alinenë 1 të amendamentit XLIII u ndryshua neni 1 i kushtetutës së vitit 1974 dhe tash do të shkruhej: *“Në Republikën Socialiste të Maqedonisë në përdorim zyrtar dhe publik është gjuha maqedonase dhe shkrimi i saj cirilik”*, ndërsa me alinenë 2 të amendamentit XLIII ndryshojnë edhe pikat 1 dhe 3 të nenin 178 të kushtetutës së vitit 1974 dhe tash shqiptarët e turqit nuk do të përmenden fare: *“Pjesëtarët e kombësive kanë të drejtë ta përdorin lirshëm gjuhën dhe shkrimin e tyre dhe ta zhvillojnë kulturën e tyre*

---

⁸⁸ Po aty.

dhe të themelojnë organizata". Pra, pasi që maqedonasve u garan- tohet sovraniteti mbi shtetin dhe pasi që maqedonishnja vuloset si gjuhë zyrtare dhe kod i vetëm i komunikimit të shtetit, "pjesëtarët e kombësive" (shqiptarët, turqit, romët, vllahët boshnjakët etj.) vendosen në rendin e qytetarëve pakicë, të cilëve u takojnë të drejtat e pakicave kombëtare (sipas terminologjisë së BE-së, minoriteteve), si mësimi në gjuhën amtare në shkolla fillore dhe të mesme dhe realizimi i identitetit kulturor (amendamentet XLIII dhe XLIV).

Ndërkaq po këtë vit (më 19 korrik 1989) është miratuar edhe ndryshimi i amendamentit LVI (Gazeta zyrtare nr. 29/1989), me ç'rast shqiptarët nuk përmenden më në preambulën e shtetit: "*Republika Socialiste e Maqedonisë është shtet kombëtar i kombit maqedonas, e themeluar mbi sovranitetin e popullit dhe mbi pushtetin dhe vetëqeverisjen e klasës punëtore dhe të gjithë njerëzve punëtorë, si dhe bashkësi socialiste vetëqeverisëse e njerëzve punëtorë dhe qytetarëve, e kombit maqedonas dhe të barabartëve me të, pjesëtarë të kombeve dhe kombësive që jetojnë në të*".

Ndryshime të kushtetutës bëhen edhe më 20 shtator 1990 dhe më 7 korrik 1991, por këto pika mbeten të njëjta. Pastaj, më 17 nëntor 1991, pra pas referendumit për pavarësi të Maqedonisë nga Jugosllavia (8 shtator 1991), u miratua kushtetuta e re pluraliste (Gazeta zyrtare 52/1991), të cilën partitë politike shqiptare (Partia për Prosperitet Demokratik dhe Partia Demokratike Popullore) nuk e votuan. Në preambulën e re të saj thuhej: "*... Maqedonia është konstituuar si shtet kombëtar i kombit maqedonas në të cilën sigurohet barazi e plotë qytetare (pra, jo etnike – shënimi ynë) dhe bashkëjetesë e vazhdueshme e kombit maqedonas me shqiptarët, turqit, vllahët, romët dhe kombësitë e tjera që jetojnë në Republikën e Maqedonisë...*". Ndërkaq, në nenin 7 thuhej: "*Në Republikën e Maqedonisë gjuhë zyrtare është gjuha maqedonase dhe shkrimi i saj cirilik*" dhe "*Në njësitë e vetëqeverisjes lokale, në të cilat si shumicë jetojnë pjesëtarë të kombësive, në përdorim zyrtar,*

përveç gjuhës maqedonase dhe shkrimit cirilik, janë edhe gjuha dhe shkrimi i kombësisë siç është përcaktuar me ligj”.

Ndryshime kushtetuese do të ketë edhe më 6 janar 1992 dhe më 1 korrik 1998, por tema e sovranitetit të shtetit dhe e gjuhëve nuk do të preket⁸⁹.

Në këtë mënyrë edhe shteti i pavarur i Maqedonisë vazhdoi ta ruajë traditën “një shtet—një gjuhë—një komb”, duke i vendosur shqiptarët në rangun e njëjtë me pakicat kombëtare dhe gjuhën shqipe në shkallën e përdorimit të gjuhëve të minoriteteve. Meqë shqiptarët, edhe në Jugosllavi, por veçmas në pluralizëm, nuk pranuan dhe nuk pranojnë se ata janë pakicë kombëtare, por e konsiderojnë veten si shtetformues dhe të barabartë me kombin maqedonas, nuk kanë reshtur përpjekjet e tyre për t’u barazuar me maqedonasit në aspektin etnik si bartës të sovranitetit të shtetit dhe për ta pasur gjuhën shqipe të barabartë me maqedonishten. Gjatë viteve të ’90—ta janë të njohura përpjekjet e tyre, si: hapja e Universitetit të Tetovës më 1994, ajo për themelimin e Fakultetit Pedagogjik në gjuhën shqipe më 1997 ose kërkesa për përdorimin e flamurit etnik shqiptar më 1997, që patën edhe pasojë me viktime njerëzore, sepse u kundërshtuan rreptë nga organet shtetërore të Maqedonisë.

Kërkesa për barazi etnike dhe gjuhësore e shqiptarëve me maqedonasit, që gjithnjë haste në rezistencë nga shteti, do të kulminojë me konfliktin e vitit 2001, që do ta sjellë Marrëveshjen e Ohrit (13 gusht 2001), e cila do t’i implikojë edhe ndryshimet kushtetuese në frymë të shtetit multietnik. Se sa do të jetë kjo kështu, do ta shohim më poshtë, por këtu po i sjellim fragmentet e kushtetutës së miratuar më 16 nëntor 2001 (Gazeta zyrtare 91/2001). Kështu në preambulën e re të ndryshuar, me amendamentin IV, do të thuhej: *“Qytetarët e Republikës së Maqedonisë, populli maqedonas, si dhe qytetarët të cilët jetojnë brenda kufijve të saj të cilët janë pjesë e popullit shqiptar, popullit turk, popullit vllleh, popullit serb, popullit rom, popullit boshnjak e të tjerë, duke e marrë përsipër përgjegjësinë për të tashmen dhe të ardhmen e atdheut të tyre, të vetëdijë—*

⁸⁹ <http://www.sobranie.mk/kushtetuta-e-rm-s.nsp> (marrë më 06.10.2018)

hëm dhe mirënjohës ndaj paraardhësve të tyre për viktimat dhe përkushtimin e përpjekjeve të tyre dhe luftës për krijimin e shtetit të pavarur dhe sovran të Maqedonisë, dhe përgjegjës para gjeneratave të ardhshme për ruajtjen dhe zhvillimin e të gjithë asaj që është e vlefshme nga trashëgimia e pasur kulturore dhe bashkëjetesa në Maqedoni, të barabartë në të drejtat dhe obligimet e tyre për të mirën e përbashkët – Republikës së Maqedonisë – në përputhje me traditën e Republikës së Krushevës dhe vendimet e KAÇKM-së dhe të Referendumit të 8 shtatorit të vitit 1991, vendosën ta konsolidojnë Republikën e Maqedonisë si shtet të pavarur, sovran, me qëllim që të vendoset dhe forcohet sundimi i së drejtës, që të garantohen të drejtat e njeriut dhe liritë qytetare, të sigurohet paqja dhe bashkëjetesa, drejtësia sociale, mirëqenia ekonomike dhe përparimi i jetës individuale dhe të përbashkët, nëpërmjet përfaqësuesve të tyre në Kuvendin e Republikës së Maqedonisë, të zgjedhur në zgjedhjet e lira dhe demokratike, e nxjerrin këtë...”⁹⁰

Ndërkaq në raport me gjuhën, me ndryshimet kushtetues në amendamentin V do të thuhet: *“Në tërë territorin e Republikës së Maqedonisë dhe në marrëdhëniet e saj ndërkombëtare, gjuhë zyrtare është gjuha maqedonase dhe alfabeti i saj cirilik.”*; *“Gjuhë tjetër që e flasin së paku 20% e qytetarëve, gjithashtu, është gjuhë zyrtare dhe alfabeti i saj, siç është përcaktuar me këtë nen.”* Siç mund të vërehet edhe nga preambula e re, që erdhi pas konfliktit të armatosur të vitit 2001, përsëri në mënyrë të tërthortë ruhet epërsia e kombit që e bart sovranitetin – *“populli maqedonas, si dhe qytetarët të cilët jetojnë brenda kufijve të saj të cilët janë pjesë e popullit shqiptar, popullit turk, popullit vllleh, popullit serb, popullit rom, popullit boshnjak e të tjerë...”*, që i bie se gradacioni në këtë rast është: 1. Kombi maqedonas si kombi bartës i sovranitetit; 2. Të gjithë të tjerët pastaj janë qytetarë të Maqedonisë dhe, si qytetarë të Maqedonisë, ata 3. Janë pjesë e popullit shqiptar, turk...”. Një formulim elegant, por që në thelb e ka ruajtur shtetin njëetnik maqedonas të trinitetit “shteti-kombi-gjuha”, por ka bërë formulim

⁹⁰ <http://www.sobranie.mk/kushtetuta-e-rm-s.nsp> (marrë më 06.10.2018)

ndryshe. Rrjedhimisht, në pjesën e gjuhës qëndrimi është edhe më i qartë – “gjuha e vetme zyrtare si kod i vetë i komunikimit në shtet mbetet maqedonishtja”, ndërsa gjuhët “mbi 20%” (askund nuk përmendet gjuha shqipe, që të ruhet identiteti “një shtet–një komb–një gjuhë”), pasi janë ndarë nga “gjuha e vetme zyrtare – kod i vetëm i komunikimit”, shpjegohet se si dhe sa mund të përdoren. Ndërkaq, në pjesën e poshtme të shpjegimit të përdorimit, kjo lë të nënkuptohet se gjuhët “mbi 20%” përdoren vetëm pranë maqedonishtes, që i bie se ato janë gjuhë të përkthyer (dhe, se kod i vetëm i komunikimit mbetet maqedonishtja) dhe se më shumë kanë të bëjnë me përdorimin e tyre në pushtetin lokal ose lihet të përcaktohen me ligj. E, kur këto amendamente u tretët në ligj, doli se “gjuha mbi 20%” në asnjë rast nuk ishte e barabartë me maqedonishten, në disa institucione të pushtetit qendror ishte gjuhë e përkthyer, madje me status të gjuhës së përkthyer ishte edhe në pushtetin lokal. Kështu, Ligji për përdorimin e gjuhës maqedonase (Gazeta zyrtare 5/98), bashkë me ndryshimet që e kanë avancuar përdorimin e saj, e përcakton se statusi i maqedonishtes mbetet i paprekshëm si gjuhë e vetme zyrtare në gjithë territorin dhe si gjuhë në të cilën komunikon shteti. Ndërkaq gjuha shqipe mbeti të interpretohet në Ligjin për përdorimin e gjuhës që e flasin së paku 20% e qytetarëve në Republikën e Maqedonisë dhe në njësitë e vetadministrimit lokal (Gazeta zyrtare 101/2008), që ka pësuar ndryshime avancimi më 2011 (Gazeta zyrtare 100/2011).

Përpyekja e fundit për avancimin e përdorimit të gjuhës shqipe është bërë më 11 janar 2018, kur Kuvendi i Republikës së Maqedonisë e miratoi Ligjin për përdorimin e gjuhëve, që ende nuk është botuar në gazetën zyrtare dhe nuk është futur në zbatim, sepse Presidenti i vendit nuk e nënshkruan (deri më tani – 6 tetor 2018). Megjithatë, ky ligj përsëri nuk e ka barazuar shqipen me maqedonishten, pos që ka bërë emërtimin në kllapa “gjuha shqipe” (ndërsa në tekst akoma mbetet “gjuha të cilën e flasin 20% e qytetarëve”) dhe e ka zgjeruar përdorimin e saj zyrtar në organe të pushtetit presidencial, ekzekutiv, legjislativ, gjyqësor, lokal, si edhe në komunikim ndërkombëtar,

në ushtri, në polici dhe në monedha, por edhe në veprimtari të tjera (i mbikëqyrur për herë të parë nga institucione për mbrojtjen e gjuhës). Edhe në këtë ligj mbetet formulimi “pranë gjuhës maqedonase”, që nënkupton se statusi i maqedonishtes ka mbetur “kodi i vetëm i komunikimit të shtetit”, sipas asaj që është projektuar në KAÇKM dhe që vazhdon, ndërsa shqipja mbetet gjuhë e përkthyer.

Shqipja – gjuhë e pakicës kombëtare

Pasi kemi bërë këtë përshkrim kronologjik të dokumenteve që e kanë rregulluar edhe çështjen e gjuhëve në Maqedoni, lirisht mund të konstatojmë se arsyeja që gjuha shqipe nuk ka mundësi të barazohet me maqedonishten ose të ketë status të gjuhës së dytë zyrtare është se shteti i Maqedonisë vazhdon ta ruajnë trinitetin “shteti–kombi–gjuha”, që nënkupton se Maqedonia është shtet i kombit maqedonas, në të cilin flitet gjuha maqedonase, ndërsa shqiptarët në të herë janë trajtuar si kombësi, herë si pakica, herë si bashkësi etnike, që me terminologji të re i bie të jenë minoritetet. Kjo e ka determinuar edhe përdorimin e gjuhës shqipe, e cila – juridikisht i bie të jetë në statusin e gjuhës turke, rome, serbe e vllahe, sepse edhe shqiptarët janë në kategorinë e njëjtë të qytetarëve të Maqedonisë. Për shkak të përpjekjeve politike dhe kulturore–arsimore, që i kanë bërë shqiptarët, gjuha shqipe ka arritur të avancohet si përdorim, por gjithnjë duke mos i lëkundur tri shtyllat kryesore të shtetndërtimit të saj “shtet–komb–gjuhë” dhe duke mbetur në kuadrin e të drejtave të minoriteteve. Zaten, krejt problemi i betejës së shqiptarëve për gjuhë paraqitet në perceptimin e ndryshëm të shtetit: shqiptarët e shohin veten si komb shtetformues dhe, nëse jo të barabartë e maqedonasit, së paku kombi i dytë shumicë, ndërsa maqedonasit dhe vetë shteti i sheh shqiptarët si “një nga minoritetet”. Kështu, këtë insistim të shqiptarëve për avancim të të drejtave të tyre, akad. Katica Qullavkova e quan “tirani të pakicës”.⁹¹ Sipas saj,

⁹¹ Катица Кулавакова, *АЧНОМ и Македонската држава* (зборник на трудови...), МАНУ, Скопје, 2014, fq. 168.

shqiptarët janë ata që ushtrojnë tirani ndaj kombit shumicë shtetformues dhe sovran maqedonas. Këtë e ilustron me vendosjen mekanizmit të demokracisë konsensuale, të njohur si “shumica e Baderit”, për të cilin ajo thotë se: *“Bëhet fjalë për mekanizëm të vendimmarjes, i cili në emër të mbrojtjes së të drejtave kulturore dhe arsimore të pakicave, në fakt kontribuon për degradimin sistematik të vlerave kulturore dhe sociale të shumicës dhe në dëmtrimin e interesit të përbashkët shoqëror dhe zhvillimor të të gjithë qytetarëve në vend, pavarësisht nga përkatësia e tyre etnike”*.⁹² Ajo, madje, ka vërejtje që janë lejuar edhe partitë etnike, sepse – sipas saj – ashtu rrënohet karakteri unitar i shtetit. Ajo mendon se Maqedonia, e projektuar si shtet i kombit maqedonas dhe i pakicave – me ndryshimet kushtetuese pas Marrëveshjes së Ohrit – nuk i ngjan më shtetit të projektuar në KAÇKM, sepse – sipas saj – janë bërë kombinime të mënyrës së qeverisjes që e kanë dëmtuar rëndë funksionimin e shtetit unitar maqedonas, duke i dhënë një pakice (shqiptarëve – shënim ynë) të drejta që praktikisht i ka vetëm kombi bartës i sovranitetit.⁹³ Ajo konsideron se preambula e vitit 2001 dhe amendamentet që e kanë avancuar përdorimin e gjuhës shqipe, praktikisht e kanë ndryshuar konceptin e shtetit të KAÇKM-së. Edhe sipas prof. Tanturovskës, “Marrëveshja e Ohrit është humbje e kombit maqedonas në shtetin e tij”.⁹⁴ Ajo thotë se: *“Me amendamentet e Kushtetutës së Republikës së Maqedonisë u rrënuar statusi i gjuhës maqedonase si gjuhë vetme zyrtare, e cila e humbi statusin e gjuhës së mjetit të vetëm koheziv për të gjithë qytetarët e Republikës së Maqedonisë”*⁹⁵

Sado që mund të mos pajtohen, shqiptarët duhet t’i lexojnë qëndrimet e akademikëve maqedonas, për ta kuptuar se tema e barazisë gjuhësore në Maqedoni është përtej një beteje të rëndomtë politike, që – gjatë formimit të qeverive – të miratohen ligje që e avancojnë

---

⁹² Po aty, fq. 169.

⁹³ Po aty, fq. 179.

⁹⁴ Vep e cit, fq. 186.

⁹⁵ Po aty.

përdorimin e gjuhës shqipe. Problemi themelor i marrëdhënieve ndëretnike në Maqedoni mbetet perceptimi që kanë këto dy komunitete etnike për njëri-tjetrin dhe për shtetin. Rrjedhimisht, kjo e prodhon frikën e maqedonasve nga avancimi i shqipes, sepse – sipas tyre – ashtu shkohet drejt federalizmit dhe rrënimit të shtetit unitar, dhe – në anën tjetër – është pakënaqësia e shqiptarëve se “Maqedonia vazhdon t’i diskriminojë si komunitet etnik”⁹⁶.

Projektimi i zgjidhjes

Pasi që kemi bërë një përshkrim diakronik dhe aktual të planifikimit të gjuhës në Maqedoni, mund të konstatojmë se problemi themelor i Maqedonisë, në këtë aspekt, është statusi i kombit shqiptar në Maqedoni, sepse kjo e implikon edhe statusin e përdorimit të gjuhës shqipe. Nëse shqiptarët trajtohen si minoritet, edhe avancimi i gjuhës së tyre do të bëhet në kuadër të të drejtave të minoriteteve. Andaj, në këtë aspekt, shteti i Maqedonisë sot bile mburret se një minoriteti i ka dhënë aq shumë hapësirë në përdorimin e gjuhës. Megjithatë, kjo i ka lënë shqiptarët të pakënaqur, sepse ata – meqë nuk vetëperceptohen si minoritet – e ndjejnë se janë të diskriminuar në të drejtën e përdorimit zyrtar të gjuhës. Për këtë arsye mund të konstatojmë se ky avancim i deritanishëm i pjesshëm i gjuhës shqipe ka prodhuar një shtet gati hibrid: ekziston një shtet monoetnik dhe monogjuhësor me disa minoritete dhe ekziston një minoritet që dallohet për nga të drejtat e arritura (pra, jo për nga statusi në kushtetutë). Pra, kushtetuta i trajton shqiptarët njësoj si minoritetet e tjera, ndërsa me ligje bëhet zgjerimi i të drejtave të tyre.

Prandaj, nëse synohet të zgjidhet kjo asimetri, do të duhet që së pari të zgjidhet statusi i shqiptarëve në Maqedoni: ata ose duhet të jenë të barabartë me kombin maqedonas, si bartës të sovranitetit të shtetit – bashkëpronarë historikë dhe politikë të shtetit, ose duhet të

⁹⁶ Kjo është ankesa e thuaja të gjithë intelektualëve shqiptarë, si dhe e partive politike shqiptare.

gëzojnë një status special (sui generis) – një nivel më poshtë se kombi shumicë maqedonas, por edhe një nivel më lart se minoritetet e tjera në vend. Kjo do ta nënkuptonte edhe statusin e gjuhës dhe të drejtat e tjera.

Sipas asaj që e paraqitëm më sipër, i bie që Maqedonia – si vend aspirant për BE, nga shteti njëgjuhësh, që i njeh gjuhët e minoriteteve, do të duhet të kalojë në një institucionalizim gjuhësor. Si model i përafërt i tillë është Kosova, ku në nenin 5 të kushtetutës së saj përcaktohet se gjuha shqipe dhe gjuha serbe janë gjuhë zyrtare në nivel nacional, ndërsa gjuhët e minoriteteve janë zyrtare në nivel lokal.⁹⁷ Po theksojmë se serbët në Kosovë, sipas regjistrimit të popullsisë në vitin 2011, janë vetëm 1.5%.⁹⁸ Një model tjetër i mirë është edhe Finlanda, ku suedishtja, edhe pse është gjuhë që e flasin vetëm 5% e popullatës, e gëzon statusin e gjuhës nacionale zyrtare të Finlandës (atje jetojnë 93.4 % finlandezë dhe pak më shumë se 5.6 % suedezë). Natyrisht, që të arrihet kjo, kërkohet më shumë mirëbesim dhe më shumë kohezion shoqëror.

Nisur nga kjo, sipas nesh, që të zgjidhet ky ngërç, Maqedonia do të duhet të bëjë ndërhyrje në kushtetutë, për ta korrigjuar statusin e shqiptarëve në të e pastaj të hartojë një politikë tjetër të gjuhëve ose një planifikim tjetër gjuhësor, duke krijuar një institucionalizim gjuhësor, me miratimin e një ligji të vetëm për përdorimin e gjuhëve, ku do të përcaktohej përdorimi i gjuhës së kombit shumicë (maqedonishtes), i gjuhës së kombit të dytë shumicë (shqipes) dhe i gjuhëve të minoriteteve (turqishtes, serbishtes, vllahishtes, boshnjakishtes, gjuhës rome). Kjo do ta zgjidhte një problem të gjatë, do ta shtensiononte shtetin, do të krijonte më shumë mirëbesim mes qytetarëve dhe ndaj institucioneve, si dhe do të mundësonte integrimin dhe inkluzionin e shqiptarëve në kuadër të shtetit.

---

⁹⁷ http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/2018/03/Kushtetuta.e.Republikes.se_Kosoves-2.pdf

⁹⁸ <http://ask.rks-gov.net/media/1613/popullsia-sipas-gjinis%C3%AB-etnicitetit-dhe-vendbanimit.pdf>

BIBLIOGRAFIJA

Libra:

Anderson Benedict, *Komunitete imagjinare*, dy Lindje & dy Perëndime, Tiranë, 2013

Byron Janet, *Përzgjedhje midis alternativash në standardizimin e gjuhës dhe shkrime të tjera*, Dituria, Tiranë 2012

Bugarški Ranko, *Jezik i kultura, XX vek*, Beograd, 2005

Feraj Hysamedin, *Skicë e mendimit politik shqiptar*, Logos–A, Shkup, 2010

Kordić Snježana, *Jezik i nacionalizam*, Durieux, Zagreb, 2010

Ismajli Rexhep, *Në gjuhë dhe për gjuhë, Dukagjini*, Prishtinë, 2002, fq. 188

Radovanović Milorad, *Planiranje jezika i drugi spisi*, Izdavačka knjižarnica Zoran Stojanovića Sremski Karlovci, Novi Sad, 2004

Siguan Miquel, *Jezici u Europi*, Školska knjiga, Zageb, 2004

АЧОМ и Македонската држава (зборник на трудови), МАНУ, Скопје, 2014

Тантуровска Лидија, *За идентитетот на македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2014

Dokumente:

Gazeta zyrtare e Republikës Popullore të Maqedonisë, nr. 1/1947.

Gazeta zyrtare e Republikës Socialiste të Maqedonisë, nr. 15/1963

Gazeta zyrtare e RSM–së nr. 7/1974

Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation, United Nation, New York and Geneva, 2010

United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, Resolution adopted by the General Assembly on 13 September 2007.

Lidhje interneti:

https://mk.wikisource.org/wiki/%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%9C_%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_9 (e marrë më 06.10.2018)

¹https://mk.wikisource.org/wiki/%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%9C_%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_8

[https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_\(1946\)](https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_(1946))

[https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B5_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_\(1963\)](https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B5_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_(1963))

<http://www.sobranie.mk/kushtetuta-e-rm-s.nspix> (marrë më 06.10.2018)

<http://www.sobranie.mk/kushtetuta-e-rm-s.nspix> (marrë më 06.10.2018)

http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/2018/03/Kushtetuta.e.Republikes.se_.Kosoves-2.pdf

<http://ask.rks-gov.net/media/1613/popullsia-sipas-gjinis%C3%AB-etnicitetit-dhe-vendbanimit.pdf>

JORDAN PLEVNESH

*Themelues dhe rektor i Universitetit të Arteve Audio-
vizuale, ESRA Paris-Skopje-New York*

KËNGË VËLLAZËRORE PËR BALLKANIN – ZEMRËN E EUROPËS

Vëllait tim shpirtëror Qani Mehmedit (1953–2017)

Këngët vëllazërore shkruhen rrallë në Ballkan
Përgjatë disa mijërave viteve,
Para Kohës së Re, veçmas pas Kohës së Re
Sikur dje të ishte fundi i mijëvjeçarit të Parë
Dhe Ballkani vlon nga luftërat vëllavrasëse
Në fundin e Mijëvjeçarit të dytë, luftërat vëllavrasëse, me lopatë t'i
pastrosh
Në prag të Mijëvjeçarit të Tretë
Kur në hapësirat e Jugosllavisë së dikurshme
Nga dhjetëvjeçari i fundit i shekullit XX
Mbinë mijëra varre
Pra, them, që në fillim të mijëvjeçarit të Tretë
Kur akoma ish-in të freskët varret maqedonase – shqiptare
Nga konflikti i imponuar i vitit 2001
Në atelienë e Omer Kaleshit në Paris u njohëm me Qani Mehmedin
Omer Kaleshi i quajtur ndryshe si i gjithë Ballkani brenda një njeriu,
I njohur në botën e pikturës vetëm si pikturues kokash
Na njoftoi personalisht
Teksa të gjithë kokat e vdekura nga Ballkani ish-in skenografia e

njohjes sonë

Omeri na tha:

"Tani pas tre minutash ju dy do të zbuloheni si vëllezër
Sepse jeni idealistë të papërmirësueshëm nga soji i Don Kishotit"
Dhe kështu ngjau!

E shëtitem më këmbë gati gjithë Ballkanin
Dhe kërkuam një kryefjalë miqësimi për të gjithë popujt e Ballkanit
Që thuhej edhe në Beograd edhe në Prishtinë
Edhe në Shkup edhe në Tiranë
Edhe në Sarajevë edhe në Podgoricë
Edhe në Athinë edhe në Sofje
Me të njëjtin pasion shpirtëror
Dhe e gjetëm në librin "Përdorimi i botës"
nga Nikola Buvie – një tjetër sivëlla imi shpirtëror
Që vdiq në fund të shekullit XX në Gjenevë
Kurse kryefjala ishte shkruar pikërisht në Sarajevë
Në qytetin e dashurisë mitike të Ballkanit
I kthyer në qytet nekrofilie pushtimi dhe dëbimi
E kryefjala thotë:
"Ballkani është zemra e Europës"
Me këtë kryefjalë, me Qani Mehmedin,
ndërtuam iluzionin post mortem ose postmodern
Se Ballkani mund të shndërrohet në arenë qytetërimi
Ngjashëm si himni i Europës, ai vargu i Shilerit nga "Ode gëzimit"
–
"Njeriu për njeriun është vëlla"

Shpesh herë gati në dy dhjetëvjeçarë miqësie
Kur realizonim sipërmarrjen don kishoteske të quajtur

"Urat e Ballkanit flasin"

Apo në festivalet kulturash ballkanike në Paris, Berlin dhe në Bruksel

Mendonim për vargjet nga "Teatri i muzgut"

Nga poeti i ri austriak Georg Trakël

Vdekur nga plagët e marra në fillim të Luftës së Parë Botërore

Vargjet që na dukeshin si qortim europian për popujt e Ballkanit

Aty Trakl thoshte:

"Arratiset i pagojë njeriu pa atdhe

Me pamje të zymtë nëpër erëra

Zhveshur janë drunjtë kodrinave

O ju lumenj të largët muzgu

Vuajtje të pambarimta

Në tmerret e muzgjeve prej purpuri

Ju popuj që jetoni në agoni

Valët e paravdekjes ju stërpikin

Dhe zmbropsen nga Bregu i natës

Derisa yjet bien"

Në miqësinë tonë kishim flakur gjithë problemet gjuhësore,

Gjeopolitike dhe veçanërisht ata financiare

Sepse ne besonin se vetëm dashuria shpirtërore është e vlefshme

Kundrejt spekulimeve politike,

korrupsionit dhe kriminalitetit

Dhe në vargjet e poetit turk Ozdemir Inxhe

Të poezisë "Një zog"

Gjetëm Himnin e dritës së re ballkanike në histori,

Përkundur territ, që na kërcënohej gjithandej,

"Një zog fluturonte ndërmjet Kishadasit dhe Sidamit,

ndërmjet Selanikut, Rodopeve, Egjeut, Vardarit, Adriatikut,

Durrësit, Prizrenit, Cetinës dhe Sarajevës
 Turk ishte, grek ishte, serb ishte, shqiptar, bullgar,
 malazez, maqedonas ishte, boshnjak ishte se nuk e kuptova
 Ose ishte prej një vendi tjetër?
 Nuk kishte asnjë shenjë në vete
 Për të e pyeta detin: "ky është zog që zhytet", më tha
 "që dantella përjetësisht më qëndis në gjoks"
 Qiellin e pyeta: "është kasneci im", më tha
 Me ngjyrë vjollce, të kuqe të errët dhe të kaltër.
 Peshqit dhe zogjtë për të i pyeta,
 Dhe anijet e peshkatarëve me flamuj e ngjyra stolisur,
 Të gjithë më thanë nga diçka por përgjigje nuk më dhanë.
 Një zog që fluturonte nga cili vend ishte, nga cili komb?
 "Zog, i thashë, kush je dhe drejt cilit vend flatrat shtrin?"
 "Unë jam pëllumb", tha, "vitet e mia janë të parëndësishme,
 Toka, qielli dhe deti janë atdheu im,
 Tokën, ajrin dhe ujin i kam kufijtë e mi"

Prej atëherë kjo këngë ishte himni i miqësisë sonë
 Edhe kur pranverën e kaluar
 Vëllami im shpirtëror Qani Mehmedi u sëmur rëndë
 Shpesh herë bashkërisht shikonim drejt qiellit
 Drejt zogjve që fluturonin mbi Ballkan
 Mbi të cilin, sërish, paralajmërohen tensione etnike,
 kërcënime luftarake dhe katastrofa.

Më 6 korrik 2017

Në fillim të Festivalit "Aktori i Europës"

Që bashkërisht e themeluan

Duke e shpallur Liqenin e Prespës si park ndërkufitar europian

Ndërmjet Greqisë, Shqipërisë dhe Maqedonisë
Qaniu erdhi me fuqinë e fundit në Amfiteatrin e Resnjës
Ta pranonte Kartën e Madhe – "Ballkani zemra e Europës"
Të mbante fjalimin e fundit
Të ffonte zogjtë në qiell
Të ishin dëshmitarë të miqësisë,
E cila nga ai çast u bë shenjë se përjetësia shpirtërore është e mundshme
Në këngën vëllazërore ku bukuria mund ta shpëtojë botën
Madje edhe Ballkanin
E më pas iku në heshtje dhe na thirri ne mijëra miqve të tij
Nga të gjithë vendet ballkanike ta përcjellim në Udhën e Amshuar
Në katundin e tij Stragomishtën e Poshtme në Kërçovë
Në pikën prej ku nuk ka më kthim
Në të vërtetë çasti i ikjes së tij
U bë kujtesë ballkanike
Një kujtim që do të festohet çdo vit
Me një Kartë të Madhe, Ballkani është zemra e Evropës,
që do ta mbajë emrin e tij

I dashuri vëlla Qani
Kjo ishte kurora e shoqërimit tonë shpirtëror
Nëpër mijëvjeçarët e Ballkanit
E pamë së bashku, shumë qartë
Çka solli mijëvjeçari i Parë, mijëvjeçari i Dytë
Çka solli mijëvjeçari i Tretë
kur u njohëm
Dhe nëpërmjet humorit e lotëve derdhur në të gjithë vendet
Që pafundësisht i deshëm
Theksohej fjalia e emigrantit të vjetër irlandez Samuel Beket
"Nuk ka asgjë më qesharake se sa fatkeqësia njerëzore"

Dialogu ynë i fundit në Prespë, te "Aktori i Europës"
Ishte se duhet t'i falim Ballkanit së paku edhe 1000 vjet
Që të bëhet Zemra e vërtetë e Europës
Dhe ne atëherë si grimca të harruara
do ta shohim rehatshëm prej gjithësie
Përse vdiset, vetëm Bebëzat e syve ikin nga Toka drejt Qiellit
Dhe bebëzat që dikur ishin tonat
Do të mbeten si ngushëllim se nuk kemi jetuar kot
Në Amshim
Të vetmin atdhe pa kufij

18 korrik 2017

Përktheu Salajdin Salihu

ЗБОР–ДВА КОН ИЗДАНИЕТО

Прашањето на јавната употреба на албанскиот јазик во Македонија, освен правно и политичка тема во општата јавност во Македонија, не ги оставил имуни ни лингвистите, особено тие кои се занимаваат со социолингвистика или со проучување на применетата лингвистика (*applied linguistics*), која го третира планирањето на јазикот и неговата примена во општеството.

Со намера да дадеме научен придонес, особено оваа година, кога прашањето на јавната употреба на албанскиот јазик е актуализирана со толку голем интензитет, Институтот за духовно и културно наследство на Албанците на 18 јуни 2018 год. организира еден научен панел, во кој учествуваа лингвисти од сите албански научни и образовни установи во земјата. За жал, и покрај обидот, не успеавме да бидеме домаќини и на македонските лингвисти, за да можеме да ги чуеме и спротивните ставови во однос на оваа толку чувствителна тема. Како и да е, до една наредна таква заедничка конференција, која веруваме дека ќе се случи набргу, Институтот одлучил прилозите на овој панел да ги преведе и на македонски јазик, со намера – барем на овој начин – македонската лингвистичка јавност, но и другата општа јавност, да може да се запознае со ставовите на албанските лингвисти во однос на оваа тема. Затоа, оваа издание на SCUPI е поделена на два дела: во првиот дел се прилозите на албански јазик, а во вториот дел се тие на македонски јазик.

Притоа, Институтот му изразува благодарност на проф. Јордан Плевнеш, кој во својство на уметник и научник на уметноста, преку една поезија, учествуваше на овој панел, за да го одржи духот на соработката помеѓу заедниците во Македонија, но и да докаже дека оваа комуникација е навистина возможна во нашата земја.

Исто така му се заблагодаруваме и на Министерството за култура за поддршката за објавување на оваа издание.

Скопје, октомври 2018

Зеќирија Ибрахими,
Научен секретар

ЌЕМАЛ МУРАТИ

*Институт за духовно и културно наследство
на Албанците – Скопје*

МАКЕДОНИЈА ВО ЈАЗИКОТ – ЛИНГВИСТИЧКИ ИДЕНТИТЕТИ И ЈАЗИЧНИТЕ ПРАВА

*(Јазичната ситуација и уставни модели на неколку балкански
и европски земји за употребата на јазикот)*

Од етнички аспект, република Македонија нема како да не биде по балканска. Околу 65 отсто од населението се етнички Македонци. Тие зборуваат на словенски јазик и го практикуваат источното православно христијанство (се до последната верска точка). 25 отсто од населението се Албанци, кои зборуваат албански и исламот го имаат како религија. Другиот дел од населението се Турци, роми, власи и така натаму (Jay Nordlinger). Од лингвистички аспект, албанскиот јазик кој овде се говори на негов автохтон терен, во неговата јавна и службена употреба и со новиот Закон за употребата на јазиците (2018) има статус од втора рака, не е рамноправен со македонскиот, и во Уставот ниту се именува со неговото вистинско име како “албански јазик” (затоа што ова ги заплашува Македонците!), ами како “јазик кој го зборуваат 20 отсто од населението!” овој македонски парадокс е без пример, инфантилен, стерилен, неприфатлив, кој не соодветствува ни најмалку со новите процеси на европската лингвистичка демократија.

Македонија не може да се гради и да опстои како монолингвална и монокултурна држава (ова би било само една фата-моргана), се додека е една плурилингвална и мултикултурна земја.

Правото на мајчин јазик

1. Правото на мајчин јазик во службена употреба влегува во корпусот на основните човекови права и на колективитетот. Уште од древните мислителци, од пред две илјади години, употребата на јазикот го формулираа како *регулатор на политичкиот живот*. Во согласност со ова универзално начело за правото на мајчин јазик, европските цивилизирани нации усвоиле нивен заеднички документ – *Европската повелба за регионалните и малцинските јазици* (Виена, 1993), според која на јазиците на националностите или на малцинствата им се дава еден повисок престиж во демократските општества и им се одредува поширока употреба во практичниот живот на сите нивоа: во образованието (во сите степени), во администрацијата, во судството, во мас-медиумите и др.

Во најбалканската Македонија на Балканот, каде има еден виожитен мозаик и еден појак природен паралелизам на јазици, култури и религии, и каде се зборуваат сите јазици кои може да се замислат: *македонскиот, албанскиот, турскиот, бугарскиот, српскиот, ароманскиот, грчкиот, романскиот, сефардскиот* и др. Според Охридскиот рамковен договор (2001), службен јазик е македонскиот и албанскиот, овој вториот само во оние општини каде Албанците сочинуваат над 20 отсто од населението, значи не на целата територија. Новиот статус на употребата на албанскиот јазик во Македонија го одредува овој јазик како *службен јазик*, но како *јазик од втор ред* (нерамноправен со македонскиот).

Уставното решение за употребата на албанскиот јазик во Македонија, со кое албанскиот се официјализира како “втор службен јазик“ во локалните заедници каде зборуваат над 20 отсто, а не како *ко - официјален* јазик, рамноправен со македонскиот, како што беше претходно предложено од меѓународните претставници на ЕУ и САД, покажува дека Република Македонија е сèуште далеку од демократска Европа: *европската практика не познава само еден службен јазик*. Добриот

познавач на јазичните политики, Дубравко Шкилјан, се изразува:

“Реалистите не треба да забораваат дека секоја општествена криза е воедно и криза на комуникација и криза на јазик, и таа може да се совлада само со помош на ефикасна комуникација на функционална многујазичност.“

Македонија – место со најголемо богатство на јазици и на етнички заедници во Европа и регион со најнеразвиена јазичка демократија во Европа

2. Правото за “јазикот на другиот“ сèуште останува проблем во Македонија, една македонска параноја и фрустрација дека “јазикот на другиот“ ни го загрозувал македонскиот, што е сосема спротивно со приодите кон овој проблем во Европа, каде се стреми да влезе Македонија како држава. *Македонија е место со најголемо богатство на јазици и на етнички заедници во Европа и, воедно, е место со најнеразвиена лингвистичка демократија во Европа, каде правото на службена употреба на јазикот на другиот уште се гледа ка расизам и примитивизам.* Како што потврдува познатиот славист Волф Ошлис:

“Во Македонија, освен Македонци, живеат уште 23 други етнички заедници“ (Стојчевска – Антиќ, 2007:126). Фактот што на едно толку мало место се зборуваат толку многу јазици, претставува една ретка појава во Европа. Етничкиот, јазичниот, културниот и религиозниот плуралитет претставува најголемо богатство на оваа земја наречена Македонија, така што Македонците треба да бидат способни да ги одбегнат опасностите од еднојазичноста. Кога со закон се заштитуваат 19 вида на риби во Охридското и Преспанското езеро од нивно исчезнување, тогаш

како да не се заштитат со закон 23 други јазици кои се зборуваат во Македонија, ами да биде заштитен со закон само еден јазик – македонскиот?! Ова му доаѓа исто како во Охридското и Преспанското езеро да биде заштитен само еден вид риба.“

На прагот на усвојувањето на Законот за употребата на јазиците, јазикот на другиот во Македонија сèуште се гледа како “зима“ (Со албанскиот јазик “зимата“ ја имаме зад нас – се изразуваше еден македонски дневен весник “Шпиц“), а не како едно основно општествено право. Значи, на сликовит начин, македонскиот јазик ни бил “пролет“, нешто како цвеќе, а албанскиот јазик ни бил “зима“, нешто ладно, неподносливо. На тесноумните автори на оваа идиотска идеја треба да им е јасно дека патот кон демократска и мултикултурна Европа не поминува само преку менувањето на митското име Македонија, кое беше условено од грчкиот сосед, ами во прв ред преку лингвистичкиот диверзитет, не на доминацијата на еден службен јазик во едно мултиетничко општество, како што е Македонија. Денеска, во 2018 година, не може да се размислува повеќе со митски менталитет, со лингвистицизам кон јазикот на другиот, ами со реализам и со прифаќање на јазикот на другиот.

Македонија не може да се гради и да опстои како монолингвална и монокултурна држава (ова би било само една фатаморганна), се додека е ова плурикултурна и мултикултурна земја.

Добриот познавач на јазиците, но и на менталитетот, историјата и општествените текови на Балканот, истакнатиот американски социолингвист и балканолог, Виктор Фридман, вели:

“Од јазичен аспект, се констатира дека народите можат да живеат заедно добро, бидејќи самите граматички сличности на јазиците на Балканот, или нивните поделби, покажуваат дека народите живееле заедно и можат да го продолжат соживотот. Мене ми изгледа дека многујазичноста е богатство. Во земјите каде луѓето од различни етникуми живеат

заедно, тие го учат јазикот еден на друг, на пример Дебар, каде Македонците и Албанците го зборуваат јазикот едниот на другиот. Кога луѓето ќе сфатат дека многујазичноста е богатство, тогаш нема да има никаков проблем за нивниот соживот“.

Албанскиот јазик и лингвистичката ситуација во Македонија

3. Албанците како мал народ ги одржал во живот големиот албански јазик. Овој јазик е главниот белег на албанскиот идентитет, а со нејзините особености е исто така и еден од главните белези на европскиот идентитет и лингвистичкиот идентитет во Македонија, па што дека македонската политичка елита, со средновековен менталитет, не удостојува ниту да го признае со ова име – ами со едно изобличено име како “јазик кој го зборуваат 20 отсто од населението“.

Денеска сите зборуваме за европскиот идентитет. Основата на европската идеја се потпира на две основни и нераскинливи барања: универзалноста на моралните и заеднички вредности и диверзитетот на културните навики и посебно *јазичниот диверзитет*. Овој последниот, заради историски причини претставува едно извонредно средство за интеграција и хармонизација, кое има влијание над животот на граѓаните, над квалитетот на односите на европските нации, над односите на континентот со другиот дел на светот, хармоничната коегзистенција на културите во преграटकите на нашите општества, со цел добро функционирање на институциите и движењето напред, во правец на консолидацијата на европската градба. Сите треба да имаме в предвид дека Европа е изградена после многугодишни конфликти помеѓу народите, а особено помеѓу соседите. Да го изучуваш јазикот на еден денешен партнер, но и на некогашен непријател, е значаен чин со симболично значење и практична придобивка“ – вели публицистот Ивана Томчо во својот напис под наслов “Јазикот на другиот“ (Новинска агенција *Sot News*, 21.1.2015).

Спротивна на *европската идеја* е *балканската идеја*, отаде оваа и *македонската идеја*, кога јазикот на другиот (анг. *the language of the other*), и денеска се перципира не како вредност, ами како “јазик на непријателот“, како антивредност. Во балканските земји, во Грција и во Бугарија на пр. не се признаваат со устав националните малцинства, и следствено не се признаваат ниту јазиците на етничките малцинства. Значи овие две држави “немаат јазични проблеми“, затоа што ги решиле со нивно негирање уште во зародиш! А во Македонија јазикот на другиот се гледа како референца која ја расипува кохезијата на Македонија! На пр. Албанскиот јазик, кој се зборува на нејзин автохтон терен, службено на 25 отсто од населението, во службена или јавна употреба не само што го нема рамноправниот статус со македонскиот, ами во Уставот ниту се ословува со неговото вистинско име како “албански јазик“ (затоа што ова ги заплашува Македонците!), ами со “јазик кого го зборуваат 20 отсто од населението“. Во јавна употреба јазиците имаат рамноправен статус со европските демократски лингвистички стандарди само во Република Косово и во Република Црна Гора. Од овој аспект, Косово и Црна Гора може да се каже дека лингвистички се дел од демократската лингвистичка Европа, со западната јазична цивилизација, додека другите држави од регионот се сèуште со балканската цивилизација, која го негира јазикот на другиот.

Како што вели генералот на книжевноста, Исмаил Кадаре: “*На Балканот трагедијата на јазикот продолжила се до наши дни. Во нашата балканска цивилизација, почетниот расизам започнува од јазикот а не од разликата на бојата на кожата, ниту од разликите помеѓу обичаите, ниту од суровоста*“. Оваа игра продолжува да се игра сè до наши дни. Албанците за среќа немале омраза кон јазикот на другиот. Балканците денеска, како и во минатото, имаат потреба за повеќе јазици, не за помалку јазици, затоа што мноштвото е богатство, малкуста е сиромаштија. Албанскиот јазик на неговата почва во Македонија е едно големо богатство, не само за Албанците, ами и за Македонците; онака како што и македонскиот е големо богатство и за Албанците, а не само за Македонците. Само што носителите на односните

јазици треба да се соблечат што побрзо од примитивниот локален патриотизам, кој парадоксално ги владее и денеска. Особено политичките и академските елити. Македонските лингвисти, книжевници, интелектуалци и публицисти и денеска како да немаат храброст јавно да се изразат дека правото на употреба на албанскиот јазик во Македонија е едно универзално право (со некој редок исклучок, како Мирјана Малеска, Јордан Плевнеш и уште некој друг), кој ни најмалку не ги загрозува Македонците и нивниот македонски јазик; ова затоа што се плашат дека од нивниот табор ориентирана од “антиалбанска“ позиција (каде во оваа фаталност е прикован и претседателот Ѓорѓе Иванов) би биле етикетираны за “национално предавство“, нивна помисла дека Македонија им припаѓа само ним. А следствено во Македонија треба да се употребува само еден службен јазик – македонскиот! Ајме, со каков менталитет се обидуваат да ја градат лингвистичката сегашност и иднина на мултиетничкото и мултијазичното општество во Македонија, преку една регресивна идеологија која ја спроведувал само фашизмот! За чувствителноста кон нивниот јазик што ја имаат европските нации доволно е да го споменеме овој релевантен факт:

Швајцарската конфедерација од аспект на лингвистичките политики е еден “чуден апарат: седум милиони жители зборуваат 4 различни јазици, со еднаков службен статус: германски, француски, италијански и реторомански. Дури и за именувањето на земјата се употребува латинскиот Confoederatio Helvetica, за да би се избегнала фаворизацијата на било кој од четирите службени јазици на Швајцарија.

Од ова лингвистичко решение, малата Швајцарија ништо не губи, затоа што нема еден единствен службен јазик. А од друга страна, во исто така малата Македонија, со 2.2 милиони жители, каде најмалку 1/3 од населението се Албанци, има еден Закон само за употребата на македонскиот јазик како службен јазик на целата територија на државата, но нема закон кој и на албанскиот јазик би му овозможил таков рамноправен статус. Во седите

глави на некои академици од Македонија за да се уважи албанскиот јазик на ист начин како втор службен јазик ни било еретика, проклетство! Ова затоа што во нивните глави се разнебитува македонскиот!

Неминовно, каде нема службен јазик, нема ниту службен народ.

Јазиците – најголемото богатство на Балканот

4. Балканскиот полуостров секогаш им оставал впечаток на набљудувачите со мноштвото народи кои го населуваат (Bernard Lory 2007: 186). Јазиците се најголемото богатство на Балканот. И Македонија најбалканската на Балканот, каде се зборуваат сите можни јазици што може да бидат замислени – како што велеше Фердинанд де Сосир, (Ferdinand de Sossyr), - со ништо повеќе не може да се гордее отколку со најголемото богатство на јазици кои се зборуваат на оваа територија со векови и милениуми. Овие јазици што се зборуваат во ареалот на Македонија народите треба да знаат да ги почитуваат. “Секому својот јазик му се чини посочен од туѓиот јазик“ – вели една народна поговорка од Косово. Но ова ни најмалку не подразбира дека јазикот на другиот не е добар и дека не треба да се акцептира од другите. Неприфатливостта на јазикот на другиот води кон расизам и неприфатлив фашизам. Да го цениме нашиот јазик, без да ги мразиме другите – ова би било формулата на лингвистичка цивилизација и на етничкиот опстанок во Македонија.

Во многујазичната Шпанија, по победата на фашизмот во граѓанската војна, диктаторот генерал Франко го прогласи за нелегално секое општење на друг јазик освен на шпанскиот кастилијански, а на баските, Каталонците и на галите редовно им се наредуваше “*да престанат да лаат како кучиња*“ и “*да зборуваат на христијански јазик*“ (Траск, 2005:154).

Оваа идеологија за јазикот, се разбира, се однесува на времето на фашизмот во Европа. Со победата на светот против таа црна чума, фашизмот како таков беше осуден да претрпе дебакл и неговата идеологија за јазикот исто така.

Но, форми и рецидивни на лингвистички фашизам не дека не среќаваме и денеска, особено во некои мали балкански земји,

како на пр. во Македонија, каде само македонскиот јазик е прогласен со устав да биде службен јазик од прв ред, на целата територија на републиката, додека другите јазици, и албанскиот на една мнозинска популација, како јазик од втор и трет ред.

Албанците и Македонците, како две најголеми етнички заедници, принудени се со векови да коегзистираат во една држава која се вика Македонија. Да учиш и да комуницираш и на јазикот на другиот е *conditio sine qua non*, услов без кој не може да се има сегашност и иднина на заедничката држава. Но кај Македонците е негувана свеста дека “јазичниот патриотизам“ да не се изразува толку со љубов кон сопствениот јазик колку во омразата кон албанскиот јазик, со кој јазик се во контакт речиси 1000 – 1500 години. И сèуште страдаат од омразата кон овој јазик.

Регионот наречен Македонија, со најголемото многујазично богатство на Балканот, било место каде најповеќе се експериментирало и со јазикот на другиот. Српската власт, до прагот на стара Југославија, ја имаше забрането употребата на јазикот и топонимијата со македонска форма, додека пак македонската власт, со создавањето на нова Југославија, по Втората светска војна, со истите методи која ги применуваше српската власт врз македонскиот, го забрани албанскиот јазик и употребата на топонимите со албанска форма.

Изворот на оваа аномалија е одраз на антиалбанската ориентација на македонската политичката и интелектуална елита, која “омразата кон јазикот на другиот“ го инјектирала во словенската популација на оваа земја, толку што злоупотребата на албанскиот јазик и неговата институционална дискриминација станала македонска национална должност. Ова може да се конкретизира со констатацијата дека 99 отсто од Албанците на Македонија можат да комуницираат на македонски јазик, додека само 3 отсто од Македонците можат да комуницираат на албански јазик (според една сондажа на македонскиот скопски весник “Дневник“).

Реферирајќи се на статусот кој го имаат малцинствата во Албанија и во Косово, како и на јазичните политики во многујазични земји, како Швајцарија, Финска и др. дури и поранешна Југославија, каде службениот јазик се гледа како код на рамноп-

равност, може да се констатира дека во Македонија службениот јазик се гледа како код за доминација, од каде произлегува и моделот на јазично – политичка централизација, кој се применува во практиката.

И, вака:

Македонија, која е земја со најголемо јазично богатство во Европа, парадоксално е земја со најголемо прегазување на правата за службена употреба на јазикот на другиот. Оваа јазична политика во денешни услови во една држава со не помалку од 23 јазика е анахронична и штетна.

Во овие околности, “службениот албански“ е само еден експеримент и симулација и дека до негово официјализирање потребно е уште многу време и една поупорна албанска политика“ и дека, по политичката амнестија од 2001 година “*потребна е и амнестија на албанскиот јазик*“. Но ова бара албанската политичка елита во Македонија упорно да се бори за исполнување на обврските кои произлегуваат од уставот, Охридскиот договор и домашната легислатива за јазикот, барајќи и подобрување и дополнување на оваа легислатива. За да се случи ова, таа треба да се потпре врз експертизата на лингвистите, кои се занимаваат со јазични политики и кои ја познаваат јазичната ситуација во Македонија, било тоа да се Албанци или странци, кои изгледа не биле прашани кога бил потпишан договорот или кога биле пишувани законите за јазикот. Од друга страна, македонската популација треба да се ослободи од примитивниот националистички менталитет, од омразата кон јазикот на другиот и да разбере дека многујазичноста е едно богатство, кое не го загрозува македонскиот јазик.

Бранко Хорват, еден истакнат хрватски интелектуалец и познавач на косовската проблематика, во своето дело “*Kosovsko pitanje*“ (1988), се осврнува и на проблемот на јазикот во југословенските простори, како и на лингвистичката ситуација во Македонија. Како една многу деликатна сфера во човечките односи, тој забележува дека за афирмација на македонскиот јазик македонската политичка елита оди прекумерно во ограничувања на албанскиот јазик. Реферирајќи се на лингвис-

тичката ситуација во поранешна Југославија, каде се зборуваа пет јазика на најголемите етнички заедници: *српскохрватскиот (или хрватосрпскиот), словенечкиот, албанскиот, македонскиот и унгарскиот*, од кои само првиот беше *lingua franca*, Хрват вели дека не беше доволно Словенците, Албанците, Македонците и Унгарците да зборуваат или да разбираат српскохрватски. Беше неопходно и Србите, Хрватите, Бошњациите и Црногорците да зборуваат или во најмала рака да разбираат еден од четирите други јазичи, особено оној јазик што го зборуваат луѓето со кои заедно живеат.

На крајот Хрват ја поставува дилемата:

“Дали е можно да се реализира двојазичноста? Ова можело да се реализира во периодот на средниот век. Реализирано е во Швајцарија. Можно е да се реализира и во социјалистичка Југославија“ (Хрват, 1988:127)

Слични лингвистички ситуации со онаа на поранешна Југославија имаме и денеска во Македонија, каде се поставува хамлетската дилема: дали ќе го одбере Македонија патот на поранешна Југославија (на распадот) или ќе го модерира концептот дека и албанскиот треба да биде втор службен јазик и дека и Македонците треба да го зборуваат или во најмала рака да го разбираат албанскиот јазик?

“Денешна Македонија очигледно е мултиетничка. Секаде низ Балканот постојат етнички малцинства, но дискусијата во Македонија е по различна. Во Македонија не се зборува за малцинства. Во Македонија се зборува најпрво за два етникуми кои се конститутивни делови на државата или на “нацијата“. Во други земји на Балканот, почитувањето на правата на малцинствата може да се види и како еден опционал од некоја неодговорна владејачка клика, со други зборови, мнозинството командувано од таквите клики и може да си дозволи да го злоставува или да го потчинува малцинството, но во

Македонија ова нешто воопшто не би се советувано. Таму не сака човек да чуе што е советодавно, сепак. И затоа се случило тоа што се случило, се изградила една “моноетнична“ Македонија, без да се размисли дека на оваа Македонија, каде словените владеат а Албанците се потчинети, може да и се продолжи животот за кратко време, како што и е продолжен до сега, но нејзиниот крај е неминовен“ – се изразува вака политичкиот аналитичар Мустафа Нано (Кризата во Македонија извира од меѓуетничките односи, “Шкип“, (Shqip, 6.6.2015).

Претседателот на Македонија Киро Глигоров имаше традиција да каже: *“Македонија е една сложена формула“*. И, навистина *“ние сме една сложена формула“*, - вели дипломатот и универзитетски професор, Денко Малески. Македонија е една сложена формула и јазично. А како да не биде вака, кога главниот проблем во Македонија е сèуште преценувањето на сопствениот јазик и оспорувањето на јазикот на другиот. Ова сигурно носи многу последици за иднината на земјата. Кога се употребува терминот Македонија пред сè се подразбира многујазичноста и тесните културни контакти помеѓу различните етнички заедници кои го населуваат овој предел. Одвратната еднојазичност на одвратната македонска елита во една таква многујазична реалност не е ништо друго освен нонсенс за политичка хегемонија. Не може да се створи еден нов македонски идентитет со расчинување на јазичниот албански идентитет. Да го зборувааш јазикот на другиот не е клетва, ами е основа за секаква соработка. А дека е така може да се спомене и овој факт: 58 отсто од Германците и 60 отсто од Французите го сметаат за значајно изучувањето на јазикот на соседот. Françoise Rétif од Institut Français вели: *“Јазикот пренесува една култура“*.

“Кога го зборувааш јазикот на другиот, го спознаваш неговиот начин на размислување и на живеење“.

Уставни модели на некои европски земји за употребата на јазикот

5. Во стариот континент на Европа правото на малцинствата за службена употреба на мајчиниот јазик познава различни практики. Во Северна и Западна Европа ова право им се признава на малцинствата и е остварливо, опишливо; на Балканот – како би рекол генералот на книжевноста Исмаил Кадаре – *трагедијата на јазикот продолжила се до денешни дни. Во нашата балканска цивилизација, почетниот расизам потекнува од јазикот а не од разликата на бојата на кожата, ниту од разликата помеѓу обичаите, ниту од суровоста.*

6. Во лингвистичките подрачја на Европа, како на пр.

Во Финска, каде Швеваните не претставуваат ни 6 отсто од населението, службен јазик, покрај финскиот е и шведскиот. Дури и самото службено име на државата е во две форми: *Суоми* и *Финланд*. Сите документи од парламентот, на владата, на економијата, на установите и др. се на двата јазика. Во чисто финските или чисто шведските општини службен јазик е само финскиот односно шведскиот. Во општините кои имаат над 10 отсто Финци или Швевани, рамноправни се и двата јазика (Златку, 1999). На универзитетите во Финска студентот може да одговара на испит на кој јазик сака: на фински или шведски. Во знаците за улична сигнализација на Хелсинки насекаде се применува двојазичноста: фински и шведски (Андреевски, 1991:448). Исто така, и во Шведска службен јазик е и финскиот за 3 отсто од населението.

Во Швајцарија службен јазик, освен германскиот, францускиот и италијанскиот, е и јазикот на ретороманците, кои сочинуваат 1 отсто од населението. Во Швајцарија, помалку од 100 илјади локални романи го имаат правото на јазична рамноправност со францускиот, германскиот и италијанскиот.

Во Италија, на почетокот на 2001 година, италијанскиот Парламент (Сенатот) усвои закон со кој на 90 етнички Словенци, кои не сочинуваат ниту 1 отсто од населението на оваа држава, им обезбедува право на службена употреба на нивниот мајчин словенечки јазик и им гарантира еден степен на автономија во

образовниот систем; во канцелариите на нивната локална управа ќе се зборуваат двата јазика и во одредени зони ќе има патни табли и други натписи и на двата јазика.

Во Шпанија, покрај шпанскиот, во заедничка службена употреба се и јазиците на малцинствата.

Во Молдавија гагауското малцинство го остварува своето право на службена употреба на гагаузанскиот на највисок степен: на универзитет, во академијата, во парламентот, на влада, во кабинетот на претседателот на државата и др.

Уставните модели на неколку европски земји за употребата на јазикот, како оној на Албанија, Бугарија, Хрватска, Словенија, Естонија, Литванија, Шпанија и др. кои се земаат за споредба со јазичната ситуација во Македонија, се неспоредливи, затоа што во тие земји ситуацијата со етничката хомогеност на државотворните етникуми е на многу повисок степен од онаа на Македонија. Но и таму, како на пр. во **Словенија**, со над 98 отсто словенечко население, службен јазик, освен словенечкиот, се и италијанскиот и унгарскиот – во регионите каде се зборуваат овие јазици.

Во Албанија, една држава со над 95 отсто албанско население, малцинствата имаат право да го остварат нивниот јазик во основното и средното образование, во државната администрација и др.

Во Косово со над 90 отсто албанско население, службени јазици се и српскиот и турскиот.

И надвор од нашиот европски континент, еднојазичноста и многујазичноста, потребата од изучување на еден јазик или многу јазици, се посматра со модерни концепти. Индискиот филолог и филозоф Анил Бхати (Anil Bhatti), еднојазичноста ја гледа како еден недостаток на модерниот човек. “Во Индија има цели 22 јазика, додека пак се зборуваат над 350“. Бахти воопшто не го признава ниту концептот на странски јазик. “Треба да зборуваме за другиот јазик, не за странски јазик“. Не е јазичната компетенција таа што не управува и не насочува во животот, ами културната компетенција, или, поинаку, културната флексибилност. Многујазичноста само како дел од мултикултурноста а не цел сама за себе.

“Природна состојба на човекот е многујазичноста а не еднојазичноста“, вели Бхати. И земји како Индија и Кина немаат страв од големиот број на јазици во нивните земји, напротив, се гордеат со ова богатство (Клоси, 2007).

Институционалната многујазичност – Косово една мала лингвистичка Швајцарија на Балканот

Од аспект на примена на институционалната многујазичност, Косово е најуспешната приказна, така да се каже една мала лингвистичка Швајцарија на Балканот или една Финска на Северна Европа. Пакетот на Марти Ахтисари, интегриран во Уставот на Косово, јасно ги одредил границите под кои не може да падне. На пример, двата службени јазици на Косово не може никогаш да се применуваат селективно и арбитрарно, некаде да а некаде не. Тие се применуваат за цело време, низ цело Косово, без исклучок. Пакетот предвидел и некој друг јазик да може да биде службен јазик во различни населени места, таму каде што едно малцинство исполнува одредени критериуми, како што е на пр. турскиот во Мамуша. Значи, тоа што никогаш не може да се стави под знак прашање е институционалната многујазичност во Косово. Со овој стандард може да се каже дека Косово е најмладата и најмодерна држава на Балканот, каде сите јазици имаат ист третман во јавната комуникација. Ако оваа формула достигнала успешно да се имплементира во Косово, една земја со големо албанско мнозинство и со мало српско малцинство, каде српскиот се зборува во обем од 5 отсто, тогаш зашто една таква формула не би можела да се примени во Македонија, една “земја со мало мнозинство (македонско) и едно големо малцинство (албанско), каде Албанците, во оваа Република, како и секаде на Балканот во целост, се едно етничко и географско продолжение а не енклави“ (Сали Бериша), и, официјално, сочинуваат 25 отсто од населението?

Младата држава Косово има по најнапредна јазична легислатива на Балканот и ова може да биде модел и за другите соседни земји. Косово ги создало потребните услови са да им овозможи на сите граѓани слободно да ги негуваат, да ги изра-

зуваат и да ги развиваат своите јазични идентитети, гарантирајќи им ги овие права преку Уставот и Законот за употребата на јазиците. Правото на употребата на јазикот на другиот во Косово не се оспорува од никого. Никому не му паѓа напамет од 90 отсто на албанското население да го оспорува српскиот, кој се зборува од 5 отсто од српското население и има рамноправен статус со албанскиот.

Оваа приказна на употреба на јазикот во Косово треба да се применува што е можно попрво и во Македонија.

***Да научиш да коегзистираш со јазикот на другиот,
ова е хамлетско прашање: да се биде или не***

6. Ако 60 отсто од етничките Македонци, со словенски јазик, имаат дистанциран однос со другите граѓани немакедонци говорници (албанофони), тогаш многу што зборува за фактот дека дистанцата помеѓу двете етнички групи ќе остане и во иднина. Позиционирањето на македонската страна дека институционалната двојазичност или многујазичност би ја федерализирала државата е целосно погрешна, која може да произведе токму спротивно од ова. Еднојазичниот модел на многујазичната Македонија е модел со изминат рок, анахроничен и донкихотски. На Македонија и треба лингвистичка интеграција, каде не сите во јавноста треба задолжително да комуницираат само на македонски, ами да можат сите да зборуваат на свој јазик и на јазикот на другиот. Една држава – еден службен јазик е најлошиот модел кој не функционира ниту во најтоталитарните режими, како на пример ниту во Југославија.

7. Да научиш да коегзистираш со јазикот на другиот, ова хамлетско прашање: да се биде или не. Ќе го цитираме Вили Бранд (1913 – 1992) – канцеларот на Федеративна Република Германија (1968 – 1974) и добитникот на Нобеловата награда за мир 1971. Тој велеше:

“Ако јас купувам нешто од тебе, ти треба да зборуваш на мојот јазик. Но ако јас тебе ти продавам нешто – јас сум должен да зборувам на твојот јазик.”

Додека Vergílio Ferreira гледаше на јазикот вака:

“Јазикот е местото од каде се гледа светот и каде се зацртуваат границите на нашите мисли и чувства. Од мојот јазик се гледа морето. Од мојот јазик се слуша неговиот шум, како и од други јазици ќе се почувствува оној од шумата или молкот на пустината“.

Да го одбиваш јазикот на другиот значи да го одбиеш другиот, идентитетот на другиот, културата на другиот, да ја одбиваш комуникацијата и соживотот со другиот, да бидеш против идејата и европските цивилизациски вредности. Употребата на јазиците на една одредена територија не треба да му се прилагодува на Уставот, ами Уставот треба да се прилагоди кон лингвистичката реалност. Ако во Јужна Африка и јазикот со 2,9 отсто е службен јазик (Јужна Африка има единаесет службени јазици и државата има единаесет имиња), ако во Косово службени јазици се и оние кои се зборуваат од помалку од еден отсто од населението (турскиот), или српскиот кој се зборува од околу 5 отсто од населението, тогаш како не може да биде службен јазик албанскиот кој се зборува од 25 отсто Албанци (според официјалната статистика) во Македонија?!

Процесот на јазично – политичка централизација е од минатите векови (започнува уште во 16 век и продолжува неколку векови), но тој не важи за 21 век. Инсистирањето во намерата македонскиот да биде единствен службен јазик во Македонија, претворајќи го јазикот во симбол на национално – државно единство, во денешни услови е анахронично и штетно.

Иако во Социјалистичка Југославија српскохрватскиот бил мајчин јазик на 73 отсто од населението, тој не бил прогласен за единствен службен јазик на државно ниво, ами како рамноправен јазик со сите други јазици на таа заедница. Додека пак во денешна Македонија, македонскиот кој се зборува од половината од населението на оваа земја, со устав е прогласен за единствен службен јазик!

Најправедно решение за употребата на јазиците во Македонија е ова: македонскиот да биде прв службен јазик во оние зони каде

мнозинското население е македонофоно, додека албанскиот да биде прв службен јазик во оние територии ка мнозинското население е албанофоно.

“Македонија е една уметност на белгиска држава на Балканот: Една земја без вистински идентитет, каде две третини зборуваат на бугарски (македонски) и една четвртина албански јазик“.

Националниот јазик е обележје на секоја нација. Од едно такво обележје се карактеризира и албанската нација (Мичо Самара), и македонската и бугарската, српската, хрватската, грчката, романската нација и др. со нивните национални јазици. Националните јазици денеска не треба да се перципираат како некогаш како јазици кои им нанесуваат зло на другите, ами како јазично богатство за другите. Албанскиот јазик е едно големо богатство и за албанската нација е единственото богатство. Албанскиот јазик е култ за Албанците и затоа тие никогаш не можат да се одречат од овој јазик ниту во нивната земја наречена Македонија.

Треба да се слече националната одора на јазикот

8. “Службената употреба на албанскиот во Македонија е повеќекратно ограничена, бидејќи таа е условена преку квоти и македонскиот е единствен службен јазик“ (Арбен Џафери). Тоа е тоа и на Албанците не треба да им се фрла пепел в очи дека и нивниот албански јазик е службен јазик во Македонија.

Денешната лингвистичка ситуација во Македонија ни најмалку не ја одразува мултиетничката и мултикултурна реалност на оваа земја во примената на службените јазици. Употребата на македонскиот јазик како единствен државен јазик од сите заедници и, на албанскиот јазик, од бројот на процентите на членовите на оваа заедница со одредени ограничувања – оваа ситуација одразува и генерира постојана криза помеѓу етничките заедници, затоа што овој однос се гради врз основа на субординираното начело (зависноста) а не на комплементарното (Целадин Мурати).

Политичката елита во Македонија треба да разбере дека сите јазици на Балканот се мали јазици, во смисла на она дека немаат некое забележително значење во светот на науката и во светот на економијата – како што истакнуваше еден странски дипломат во Македонија (Торе Бог), сакајќи да забележи дека во Македонија јазиците треба да се прифатат како рамноправни стварности, затоа што нерамноправноста во јазикот произведува нерамноправност и во други области.

Што е Македонија? – прашуваше Торе Бог, за самиот да одговори: *Таа е голема колку еден просечен американски град и ова е нешто што треба да се има в предвид. За да се влезе во Европа треба да се слече националната одора на јазикот, треба да се уважи и правото на јазикот на другиот. На некој начин, патот за Европа поминува низ јазикот (Љило, 2004).*

Јазиците во Македонија не треба да се митологизираат, да се антиквизираат и да се археологизираат, ами треба да се функционализираат во јавната употреба и да имаат рамноправен статус. Македонската политичка елита, за да има подобра меѓуетничка кохезија во Македонија, треба да гради јазични мостови, како и во другите европски земји, а не јазични ѕидови.

Етничките заедници во Македонија не треба да се забедемат во нивниот лингвистички посед, затоа што тоа носи сиромаштија, а не богатство.

Употребата на албанскиот во јавните комуникации во Македонија не може да се смета како едно уставно право што е во сопственост на Македонците, да потоа тие им го дистрибуираат на Албанците во проценти, ами како едно право кое им припаѓа на Албанците целосно, како универзално право.

Законот за употребата на јазиците усвоен од Парламентот на Македонија (2008 и 2018), фактички го унапредува албанскиот како службен јазик, но не го официјализира. *“Со овој закон албанскиот јазик не е втор службен јазик, ами јазик од втор ранг“.*

Македонските лингвисти не успеваат да си се надминат и да ги видат јазичните прашања објективно и далеку од политиката и политизацијата

9. Околу прашањето што треба да направи Република Македонија во областа на употребата на јазиците, според таканаречениот Охридски рамковен договор, познатиот македонски лингвист Људмил Спасов доаѓа до неколку вакви констатации: Начелото на Охридскиот рамковен договор промовира јазиците на малцинствата во Македонија да се употребуваат во одреден степен на институционално и образовно ниво:

Македонскиот јазик е службен јазик на сите нивоа и во севкупното меѓународно претставување на Република Македонија.

Албанскиот јазик е подигнат на повисок степен во однос со другите јазични етничките малцинства, но на пониско ниво во однос на македонскиот, пред сè во правото на меѓународно претставување на Р. Македонија: употребата на македонскиот е задолжително и уставно право, додека правото на употребата на албанскиот е *субјективно право* (Општествените промени и јазикот – Зборник на трудови од собирот одржан на 13 март 2003, Институт за македонски јазик, “Крсте Мисирков”, Скопје, 2004, 37).

Елаборирајќи го понатаму прашањето, во актуелната ситуација на употребата на јазиците во Р. Македонија Љ. Спасов ги гледа овие опасности:

- Јазична федерализација на Македонија како прв чекор на поделба на државата.

- Губењето на културниот идентитет на Македонците во соседните земји и во дијаспората со негрижата за македонскиот јазик надвор од Република Македонија.

- Користењето на јазичните прашања за провоцирање нови конфликти и желбите за расчистување на меѓуетничките сметки.

Дали може да се организира Р. Македонија како монолингвална и монокултурна држава? – прашува Љ. Спасов, - за да си даде самиот негативен одговор: Не, од причина што темелите на

државата од времето на Илинденското востание се поставени како право на македонскиот народ, но и на другите малцинства за да ги афирмираат нивните јазици и култури;

Не, од причина што АСНОМ – ската држава е изградена врз истите принципи;

Не, од причина што Уставот од 1991 им гарантира на етничките малцинства право за еманципација на нивен јазик;

Не, од причина што Уставот со уставните амандмани од 2001 година им го гарантира истото право.

Дали може Р. Македонија да се конституира како билингвална и бикултурална држава? – повторно се запрашува Љ. Спасов, - за да си даде самиот негативен одговор, во смисла за да го негира билингвалниот и бикултуралниот карактер, кој всушност го има оваа земја:

Не, од причина што со конституирањето на билингвална и бикултурална држава се урива концептот на мултикултурализмот и гаранцијата на индивидуалните и колективни права како основни принципи врз кои се гради македонската држава, почнувајќи уште од Уставот за регулирање на идната држава на Македонија од 1880 година, Манифестот на Илинденското востание од 1903 година, одлуките на АСНОМ од 1944 година, Декларацијата за независност од 1991 година, но, ако сакаме, и со Охридскиот рамковен договор од 2001 година.

Лингвистот Љ. Спасов, иако малку по модерен од другото маало на македонски лингвисти, не постигнува да се надмине себеси и да го види јазичното прашање објективно и далеку од политиката и политизацијата. Тој со право истакнува дека Р. Македонија не може да се изгради како монолингвална и монокултурална држава, како што стреми македонската политичка елита, но негира дека треба да се конституира како билингвална и бикултурална држава, таква кава што е Македонија.

За волја на вистината, не треба да забораваме дека општествената криза во Македонија не ја предизвикува двојазичноста или многујазичноста, ами негирањето на двојазичноста и на многујазичноста, и ова може да се надмине само со помош на ефикасна комуникација на функционалната многујазичност. Република Македонија – онаква каква што е, каква што ја созда-

ле Господ и природата, со 23 различни етнички заедници – е мултилингвална и мултикултурална, додека пак со надвладување на славофониот елемент (околу 70 отсто) и на албанскиот (околу 30 отсто), оваа држава не може да се нарече поинаку освен бинационална, бикултурална, билингвална и биконфесионална, ако сакате и федеративна. Јазичната федерализација на Македонија не е неопходно да биде прв чекор на поделба на државата, ами поделбата на државата се ризикува од негирањето и нефункционирањето на овој реален федерализам, кој постои. Овие факти не дека не ги знае Љ. Спасов, но тој не ги интерпретира правилно, можеби од страв да не биде “погрешно сфатен“ од македонскиот атавизам. Од оваа причина, тој оперира со термини од македонската политика: *Македонците како мнозинство* и *Албанците како малцинство*, па што дека овие термини се релативни кога станува збор за етничката и лингвистичка реалност во Република Македонија: *ниту Македонците се апсолутно мнозинство наспроти Албанците, ниту Албанците не се малцинство наспроти Македонците.*

Умберто Еко во еден негов есеј “*Ако јас би владеел со светот*“, вели:

“Ако концептот за Европа постои, тогаш тој е базиран врз меѓусебните познавања на јазиците“. Инаку, немаше да има демократска Европа.

Оваа плаузибилна аксиома на Еко нормално треба да важи и за Македонија, ако оваа земја би се водела демократски а не партиски и моноетнички:

“Ако концептот за Македонија постои, тогаш тој треба да е заснован на меѓусебните познавања на јазиците и прифаќањето на јазикот на другиот, значи и на албанскиот.“ Јазикот на другиот не треба да се смета за пречка, ами треба да се смета како една вредност.

Македонија била и е двојазична – останува само потполното официјализирање на албанскиот јазик

Со сите уставни интерпретации и експерименти што се направени пред и по создавањето на Македонија како независна

држава (1991), значи во сите легислатури на оваа Република, статусот на албанскиот како службен јазик во оваа Република не нашол трајно и крајно решение и остава многу за посакување. Единствен службен јазик е само македонскиот, додека пак албанскиот јазик има службен статус само во локална употреба. *“Дебатата за двојазичноста, албанскиот и македонскиот, е крајно контроверзна, антикултурна, обскурна“* – потврдува познатиот дипломат и истакнат интелектуалец Лисен Башкурти. Според него, денешната криза во Македонија не е просто политичка, етничка, уставна, соседна и геополитичка. Денешната криза на Македонија е поврзана со крајно спротивставените приоди за основните концепти околу јазикот, општеството и македонската држава. Прашањата околу јазикот тој ги аргументира со интересни многуплански погледи: *јазикот како културен концепт, јазикот не како политички концепт, и јазикот како социјална кохезија*, и ги аргументира со цврсти факти. Погледите, концептите и стојалиштата на проф. Башкурти за двојазичноста, културата, општеството и државата во Македонија, сметаме дека можат да послужат како добра платформа за праведно решавање на овие проблематики, затоа подолу истите ќе ги пренесеме во потполна форма.

1. Јазикот културен концепт

Јазикот е суштествен елемент во етнокултурното формирање на народите. Во својата срж јазикот е средство или мост за комуникација. Преку јазикот се градат спознанија, односи, врски, соработка меѓу луѓето, заедниците и народите. Преку јазиците се редуцира непознавањето, скептицизмот, стравот, омразата и непријателствата меѓу народите. Јазиците ги стивнуваат етнокултурните фобии.

Јазикот самиот по себе не пренесува ниту непријателство ниту пријателство. Јазичната содржина може да изрази пријателство и непријателство според целите на неговите корисници.

Германски зборувале и Гете и Шилер, и Кајзер и Хитлер; француски зборувале и Волтер и Русо, и Бонапарта и Вишија; италијански зборувале и Данте и Галилео Галилеј, и Емануел и

Мусолини; руски зборувале и Толстој и Солжењицин, и Сталин и Брежњев; кинески зборувале и Конфучие и Менц, и Мао Це Дун и Чу Ен Лај.

Не е јазикот самиот по себе кој произведува омраза помеѓу народите, ами е неговата содржина, изразена од луѓе за одредени цели, што го прави јазикот многу смисловен.

Јазикот произведува култура и знаење. Културата е вредност и како таква е човечка ризница. Јазикот е прозорец за подобро и појасно посматрање на светот, на народите и на индивидуите.

На светско ниво англискиот јазик е тој што ги поврзал народите, културите и местата до таа мерка што светот станал многу мал. Англискиот станал *de facto* втор јазик во глобалното општество. Речиси дека имаме еден “двојазичен“ свет, каде англискиот стои насекаде како втор јазик, покрај локалните етнокултурни јазици.

Знаењето и културата создаваат мир, демократија и човечки просперитет. “Englishness”, правејќи го светот двојазичен не загрозил ниту едно општество и не срушил ниту еден граѓанин како единствен јазик ниту како втор јазик.

Јазикот ги поврзува различните културни вредности со целостта на универзалното знаење. Културата, знаењето и јазикот го одразуваат нивото на развојот на човечкото општество.

Швајцарија, Канада, Белгија сочинуваат високи културни модели и знаење засновано на многујазичноста на нивните општества и држави. Овие се најцивилизираните општества и најстабилните држави на нашето време.

2. Јазикот не политички концепт

Јазикот не е политички концепт ниту етатистички. Јазикот е просто културен и сознаен концепт. Како таков јазикот им служи на врските, а не на поделбите; на комуникацијата, а не на конфликтноста; на дијалогот, а не на конфронтацијата; на пријателството, а не на непријателството; на мирот, а не на војната; на просперитетот, а не на уништувањето; на развојот, а не на регресот.

Политичката и општествена елита на Македонија, предводена од Иванов – Груевски ја интерпретираат македонско – албанската двојазичност политички, како “рушење на темелите на државата”.

Кој јазик срушил држави?! Словенски зборуваат околу 500 милиони луѓе, кои политички живеат во најразлични земји, системи и државни структури.

Јазикот културолошки ги поврзува Словените. Политиката нив ги поделила државнички. Значи политиката е таа, а не јазикот, која создава или руши држави. Во словенскиот свет, над еден јазик се протегаат многу држави.

Не е јазикот тој што политички ги одвоил Полјаците или Украинците од Русите; не е јазикот тој што ги одделил политички Хрватите од Србите; не е јазикот тој што политички ги одделил Бошњациите од Црногорците или Србите. Политиката е таа која ги поделила.

Во арапскиот свет живеат многу народи со еден јазик. Но единствениот заеднички јазик не создал политичко заедништво меѓу нив, ниту внатре државите ниту меѓу државите.

Односите помеѓу Саудиците, Ирачаните и другите арабофони народи и држави наоколу не ги конфронтирал јазикот, ами политиката. Јазикот не е политика. Политиката го употребува јазикот.

Значи над еден јазик се издигнале многу држави, стабилни и нестабилни, пријателски и непријателски меѓу себе. Онака како што има многу држави кои настанале и функционираат над многу јазици, со внатрешна политичка стабилност и стабилни меѓународни односи.

Споредбената анализа во денешниот свет сведочи дека јазиците ниту создаваат ниту го попречуваат функционирањето на државите, ниту односите помеѓу нив. Јазиците не стануваат пречка за државните политики и институции ниту за меѓународната политика. Државните политики и институции, како и одредени меѓународни политики се тие кои стануваат употребливи, злоупотребливи и абузативни на јазиците.

3. Јазикот социјална кохезија

Во Македонија не е албанскиот, а ниту ни македонскиот, и ниту нивниот соживот на службено ниво, кои ги руши темелите на државната политика.

Слаба точка на Македонија е ставањето на етатизмот над општеството. Ставањето на унитаризмот над етнокултурниот диверзитет е. Македонија пред се страда од недостаток на социјална кохезија.

Општеството во Македонија е крајно поделено. Ова од причина што има една асиметрија помеѓу етатистичката и политичко унитаристичка суперструктура и диверзивните етнокултурни реалности.

Државата се подига над една социјална реалност. Социјалната реалност во суштина се издига над комуникацијата. Комуникацијата се постигнува преку јазикот, кој ја зајакнува социјалната реалност.

Во случајот на Македонија двојазичноста ја одразува социјалната албанско – македонска реалност и како таква неговата службена употреба ја зајакнува социјалната реалност, затоа што создава социјална кохезија.

Социјалната кохезија ја зајакнува основата на стабилноста и на развојот на државата. Државата е суперструктура над социјалните темели. Општеството е тоа кое ја произведува државната суперструктура. Не е државната суперструктура таа која го произведува општеството. Државната суперструктура е одраз на општеството.

Нема и не може да има стабилна држава во општество без кохезија. Социјалната кохезија е темелот на стабилноста на државата а не спротивното. Државите издигнати над општества без социјална кохезија се тврдини над песок.

Дури и на светски нивоа стабилноста на меѓународниот политички систем се создава од глобалната социјална кохезија. Факторот кој најмногу влијаел врз глобалната социјална кохезија е ‘The englishness’, англиканизмот на светската комуникација или глобалната многујазична коекзистенција.

Англиканизмот или ‘The englishness’ ги доближил луѓето повеќе од било кога и го направиле светот колку еден портокал. Заради англиканизмот луѓето повеќе комуницираат, имаат повеќе разбирање и соработка, имаат помалку скептицизам и фобија еден кон друг.

Уште по натаму. ‘The englishness’ влијаел врз создавањето на ‘world society’, светското општество, отаде границите, политиките, државите или меѓународните политички структури. Во денешниот свет англиканизмот се издига над диверзитетот, диверзитетот коегзистира со англиканизмот. Заедно, англиканизмот и диверзитетот ги удриле темелите на ‘world society’ на “светското општество“. “Светското општество“ ја подига суперструктурата на светската политика, која бива детерминирана од интеграциите и глобализацијата, а не од национализмот и автократијата.

Случајот на Косово, со само 5 отсто етнички малцинства, се издига над албанско - српска двојазичност. Двојазичноста само што ја зајакнала социјалната и мултиетничка кохезија во Косово. Никакво зло не му е нанесено на Косово од двојазичноста.

Дебатата за двојазичноста во Македонија е дел на еден стерилен, фанатичен, индоктриниран и опскурен дискурс.

Во суштина тоа е една дебата ала “ној“, кој се обидува да ги сокрие реалностите со манипулативна политичка и пропагандна машинерија.

Двојазичната реалност албанско – македонска постои, надвор и независно до етатистичката и политичка суперструктура.

Оваа двојазична реалност во Македонија е многу постара одошто етатистите и политичарите на денешна Македонија. Оваа двојазична реалност на Македонија ги надживеал времињата, трите “Југослави“ како и неколку меѓународни политички системи.

Само слепите етатисти и политичари на денешна Македонија не ја прифаќаат оваа двојазична етнокултурна реалност, наштетувајќи и вака на социјалната и, следствено, и на политичката и државна кохезија на Македонија.

Македонија била и е двојазична. Останува само нејзина официјална јазична. Што поскоро дотолку подобро (Башкурти, 2007).

БИБЛИОГРАФИЈА

Андреевски 1991 = Андреевски Цане, Разговори со Конески, Култура, Скопје, 1991.

Антиќ 2004 = Антиќ– Стојчевска Вера, Странските слависти за Македонија и за македонскиот јазик, Скопје, 2007.

Bashkurti 2017 = Bashkurti, Lisen Bashkurti, *Maqedonia: Dygjuhësia, kultura, shoqëria dhe shteti*, Perqasje.com 5.3.2017.

Gentilini 2015 = Gentilini, Fernando, *Ballkani pa anë e pa fund – Udhëtim sentimental nga Prishtina në Bruksel*, Dituria, Tiranë, 2015.

Hadži 2013 = Hadži, Vesna Požgaj, *Jezik izmedju lingvistike i politike*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2013.

Horvat 1988 = Horvat, Branko, *Kosovsko pitanje*, GLOBUS/Zagreb, 1988.

Kadare 2004 = Kadare, I., Denis Fernandez Recatala, *Katër përkthyesit, Onufri*, (2004).

Kiznije 1996 = Kiznije, Zh., *Etnologija Evrope*, Beograd, 1996.

Klosi 2007 = Klosi, A., *Pushteti i gjuhës*, Java, 23.4.2007.

Kordić 2016 = Kordić, Snježana, *Jezična prošlost u službi politike*, Peščanik.net, 17.11.2016.

Lilo 2004 = Lilo, Raul, *Rreth huazimeve në shqipen standarde*, Akte të Seminarit të 3-të, Fakulteti i Gjuhëve të Huaja, Tiranë, 2004.

Lleshi 2014 = Lleshi, Cub Preng, *Mos e vritni fjalën shqipe!*, Tiranë, 2014.

Lori 2007 = Lori, Bernard, *Europa ballkanike nga 1945 në ditët tona*, Shtëpia Botuese Dituria, Tiranë, 2007.

Малеска 1997 = Малеска, Мирјана, *Етничкиот конфликт и прилагодувањето* (Македонија 1991-1997), Култура, Скопје, 1997.

Sosyr 2002 = Sosyr, Ferdinand Dë, *Kurs i gjuhësisë së përgjithshme*, 2002.

Trask 2005 = Trask, Lawrence Robert, *Temeljni lingvistički pojmovi*, Školska knjiga, Zagreb, 2005, 154.

Zllatku 1999 = Zllatku, Rexhep, *Vetëvendos Ballkani*, Shkup, 1999.

АВЗИ МУСТАФА

Филолошки факултет „Блже Конески“ – Скопје

ЈАЗИЧНАТА ТОЛЕРАНЦИЈА ПОМЕЃУ МАКЕДОНЦИТЕ И АЛБАНЦИТЕ

Во едно плурално општество, во кое се пресретнуваат најразлични идеи и концепции, за да се живее во мир, потребно е да се има минимален код врз кој се наоѓа заедничката смисла за да се работи и живее заедно, во меѓувреме, оставајќи му ја секому својата слобода.

Заради фактот дека, сакале или не, судбината ни наметнала живееме еден покрај друг. А оваа реалност во која се наоѓаме бара од сите граѓани на различните заедници кои живеат во Македонија да ја прифатат слободата на другиот, да покажат разбирање, толеранција и др.

Толеранцијата најпрво се употребувала во религијата, а се “сфаќала како излез од религиозните и идеолошките конфликти на минатите времиња. Многу тешко се гледа можноста за да се види нешто повеќе од една платформа над која може да се изгради меѓусебна доверба, едно искрено прифаќање на другиот, една радост од конфронтирањето, желба за заеднички да се бара нешто што оди добро преку она што значи зборот “толеранција“.⁹⁹

Зборот толеранција од она што погоре се кажа има поширока вредност, зошто со него треба да подразбираме, освен трпеливост, и волја и спремност за прифаќање или одобрување, на различните мислења и на убеденоста кон туѓите мислења. Според оваа одредба толеранцијата во општествен контекст има позитивна или негативна смисла и според ова јазичната толеранција може да се сфати и да се толкува на различни начини.

---

⁹⁹ Превземено од книгата на Кардиналот: *Cambiare il cuore. Преведе: Don Anton Uka*

Според Милан Шипка луѓето со позитивна енергија, кои се за примена на праведна политика, толеранцијата ја гледаат како прав пат за изнаоѓање на можно решение, иако јазичната толеранција, фактички, не ја изразува потполно сржта на јазичната политика во земјите со мешано население. Ова се оправдува со тоа што таа политика не подразбира и дека ниту може да го промени опортунизмот, таа не ги изразува потполно разликите, интересите на заедниците кои живеат на една територија.

Јазичната толеранција, според Шипка, е *“етичка категорија, израз на висок степен на цивилизираност, на култура, образование, или барем израз на потрагата на оној степен на цивилизација и култура во книжевните јазични проблеми со конкретен приод, кој треба да се постигне и да се покаже. Јазичната толеранција, додава Шипка, овозможува максимално отворен и слободен дијалог, без емоционални стеги, без употреба на примитивни сфаќања, како што се вели мој твој (моја ваша)”*¹⁰⁰.

Јазичната толеранција е “неопходно барање во дискусијата за јазичните проблеми, која таа ги избегнува, интолерантниот приод, удирањето по гради на шовен - национализмот, ами се бара поволна клима, тивка и конструктивна во ова поле”¹⁰¹.

Од ова може да извлечеме заклучок дека јазичните прашања, било тоа да се граматички, лексички или правни, треба да се разгледуваат во една позитивна, хумана атмосфера, каде преку слободен дијалог, аргументирано, да се прифатат сите јазични факти, или јазичната реалност во општествените услови во кои е и како треба да биде, ако се оди кон развој на меѓуетничко разбирање.

Толеранцијата треба да ја подразбираме во својата најхумана и најпозитивна вредност. Во мултиетничките земји дискусиите врз јазичната толеранција се бара засегнатите страни да ги водат бистро и преку отворена дискусија врз јазичните прашања, отворајќи го патот кон слободен, искрен дијалог, разговор

¹⁰⁰ Milan Šipka, Jezicki savjetnik., Svjetlost, Sarajevo, 1975, стр.29

¹⁰¹ Ибид., стр.29

без емоционален набој. Отворениот разговор околу јазичните прашања треба да се води само врз основа на лингвистичките аргументи. Дијалогирањето за јазикот, односно за Законот за јазичните во Македонија, подразбира прифаќање на аргументите, познавање на јазичните фактори во општествениот контекст, онакви какви што се и како треба да биде, ако гледаме напред кон развој, за меѓусебно разбирање на двата најголеми народа во Македонија, македонскиот и албанскиот.

Толеранцијата секако најпрво треба да ја посматраме како широкоградост во практика, помеѓу Албанците и Македонците, бегајќи од изразите: “наше“ и “ваше“, ами во ова мултиетничко општество, целото треба да биде “наше“, за да биде претставено како израз, норма и однесување во јазичната пракса.

Јазичната толеранција ја поседува и онаа спротивна страна – нејазичната толеранција, нетрпението. Интолеранцијата повторно ги има своите корени во ниското ниво на лингвистичко образование, ниската култура, националниот набој, непријателството помеѓу политичките партии, кои калкулираат за нивна сметка.

За да се подигне јазичната толеранција во Македонија се бара непрекината работа за подигање на лингвистичкото образование и за распространување на културата, отстранувајќи ги заблудите, набојот и различните шпекулации кои никаде не водат.

Примарна задача преостанува да водиме посебна грижа да се оди кон тоа што се нарекува единство во различности и убавината е во разноликоста на јазичните во една заедница.

Како што вели лингвистот Асим Пецо прифаќањето на јазичните разлики во границите на нормалата и во реалноста на она што е јазично, не прави раскол, ами ги зајакнува заедниците. И, на крајот, поубеден кога се култивира јазичната заедница тој дава еден совет: “Да го спознаеме подобро нашиот јазик“¹⁰²

---

¹⁰² . Milan Šipka, Jezički savjetnik, , Svjetlost, Sarajevo, 1975, стр. 36

1. Методологија

Структура на истражувањето

Материјалот кој се проучува претставен е како педагошка проблематика, но набљудуван врз социолингвистичка почва. Приносот на резултатите од ова истражување е поврзано со албанско – македонското двојазично искуство, кое е во интерес за извлекување на потребните заклучоци за јазичната толеранција во државата Македонија, особено по унапредувањето на албанскиот јазик како втор службен јазик.

Во зависност од внатрешната политичка ситуација, ставот кон јазикот на најголемото мнозинство, каде е одредено како јазик кој го зборуваат над 20%. Македонските сограѓани не покажуваат толеранција, особено средната и постарата генерација. Во последните декади, а посебно со унапредувањето на албанскиот јазик во државните институции низ целата земја, кај македонскиот дел на населението предизвикало внимание и чувствителност, изострувајќи го проблемот, дури до конфликтност. Гледајќи од социолингвистички аспект, каде се прават напори да се прикаже вистинската мапа на социолингвистичкиот атлас, што се однесува до јазиците на заедниците за да се вклучи билингвалната ситуација во контекстот на Република Македонија, каде албанската заедница со албанскиот јазик, како втор службен јазик, како и македонскиот јазик како службен јазик, ќе се прикаже една општа табела за толеранцијата на јазиците помеѓу Македонците и Албанците.

Македонско - албанската двојазичност не може да биде никаков посебен вид, а од оние држави кои одамна го решиле, ставајќи ги двата јазика во контекст на статутарна рамноправност, не создавајќи никаква конфликтна ситуација.

Потпирајќи се врз теоријата на прилагодувањето на јазичното однесување обработени од *Simon Herman u Gile*, објавени во “The sociolinguistics of society”, 1984, ако нема толеранција, јазикот може да земе две форми: таа на конвергенција и на дивергенција. Најлошото е дивергенцијата, кога службениот говорник не прави никаков напор за да се прилагоди кон дру-

гиот говорник, кој не го разбира тој јазик, или говорот го прави максимално на државниот јазик, тука нема комуникација. Вакви појави на дивергентност албанската популација имаше низ 1981 - 91 година, а подоцна со некои олеснувања во образованието, додека пак во администрацијата, по Охридскиот договор и со усвојување на Законот за јазиците 2006, 2008, 2011 до 2018.

Имајќи го в предвид фактот што Законот за албанскиот јазик предизвикал многу прашања и проблеми, кои најмногу ја заплашуваат македонската популација, која е под влијание од најразлични манипулации, кои се манифестираат и преку психолошките механизми на одбрана и се до конфликтни ситуации.

Дефинирање на предметот на проучување

Разгледувајќи го бегло јазичниот статус на албанскиот јазик, базиран во Законот на јазиците во Р. Македонија, за да се најде сегашниот одржан статус и широко прифатен на албанскиот јазик. Според правниот статус, албанскиот јазик се реди како паралелен национален службен јазик. А за да се примени овој статус треба да имаме јазична толеранција помеѓу народите кои живеат во Македонија.

Целите на проучување:

1. Да се одреди нивото на јазична толеранција помеѓу Македонците и Албанците
2. Да се одреди комуникативниот однос помеѓу заедниците кои живеат во Македонија.
3. Да се одреди употребата на јазиците според ситуацијата.
4. Да се одреди стилот на живот за адаптација и соочување со конфликтните и проблематичните ситуации.

Основната хипотеза

Меѓусебното непознавање и во соработка со деструктивните односи на индивидуите и психолошките предиспозиции и во однос на степенот на (не)прифаќањето на толеранцијата кон јазикот на другиот како цивилизациски акт.

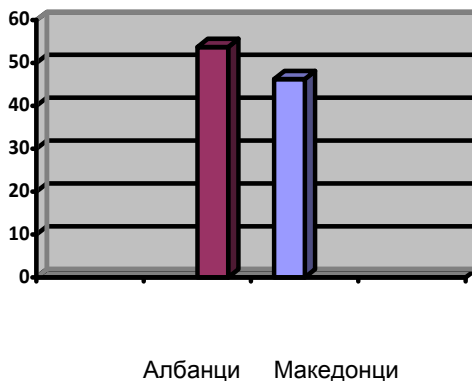
Примерок

Анкетираниот корпус ја опфаќа младата популација, односно средношколските ученици во Скопје и Тетово. Корпусот е потполн во однос на релевантната варијабла на националната припадност.

Корпусот опфаќа 226 предвидени, додека на анкетата одговориле 214. Бројот на опфатени Албанци е 115, додека пак на Македонци 99, додека опфатноста на анкетираниите според национална припадност.

	Фреквенција	процент	кумул.проц.
Албанци	115	53,73	53,73
Македонци	99	46,26	46,26
Тотална бр.	214	100,0	100,0

Табела 1

1. Популацијата на средните училишта ја формираат учениците на средните училишта гимназијата “Зеф Љуш Марку“ во Скопје и средното училиште “Арсеније Јовков“, во Скопје, додека во Тетово се опфатени средното училиште “Никола Штејн“ и “Кирил Пејчиновиќ“.

2. Градовите Скопје и Тетово намерно се избрани како два града на Македонија во однос со релевантната варијабла на националната припадност. И двата града располагаат со средни училишта.

3. Варијаблите (демографските варијабли). Независните варијабли во истражувањето се етничката припадност, Албанци и Македонци, Нивото на образование (ученици), Место на живеење (Скопје, Тетово). Зависната варијабла е возраста (според класовите)

4. Главните варијабли:

Зависната варијабла: кој се однесува на јазичната толеранција е направен според Анкетата дадена според ситуациите, додека независната варијабла барани се стилот на изнаоѓање на одбранбени механизми.

Инструментите и техниката на истражување

1. Анкета. Во анкетата се опфатени три прашања и неколку опции. Целта на оваа анкета беше субјектите да одговорат на овие прашања.

1) Дали ја условува употребата на јазикот јазичната ситуација (на улица, дружење, администрација, во семејните слави и др.)

2) Дали е од значење темата на разговор за избор на јазикот?

3) Дали е од значење идентитетот за избор на јазикот.

2. Интервјуто е направено со различни луѓе, но преку слободен разговор (жени, мажи и луѓе од различни професии).

ПОСТИГНАТИ РЕЗУЛТАТИ

Анкетираните албанскиот во однос на македонскиот јазик повеќе го употребуваат дома, како вообичаен говор. Разликата помеѓу анкетираните групи е минимална. Мајчиниот јазик во Групата на анкетираните во Тетово мајчиниот јазик го употре-

буваат 97,99%, додека пак Групата на анкетирани во Скопје ја употребува 95,77%.¹⁰³

Употребата на мајчините јазици второто место го зафаќа ситуацијата во училиште. Анкетираниите најповеќе ги употребуваат мајчините јазици со 96%, додека останатиот процент го употребуваат вториот јазик, македонскиот, турскиот, бошњачкиот и др. Има некои разлики каде училиштата се измешани, особено во Скопје, затоа процентот опаѓа во споредба со Тетовската група за 5%.

Факторот друштво во Скопје и Тетово во употребата на македонскиот јазик има разлики. Во Тетовската група употребата на мајчиниот јазик достигнува 95% отсто, додека во Скопје 87%. Причината е во тоа што во Тетовската група населените места се покомпактни, во споредба со Скопската група, каде населените места се похетерогени.

Интересна е ситуацијата на употребата на македонскиот и албанскиот јазик во јавните места. Резултатите се многу интересни и со очигледни разлики помеѓу Тетовската и Скопската група.

По кафулињата, ноќните клубови, туристичките места, фреквентирани се според етничката припадност. Албанците фреквентираат и кафулиња од македонска припадност и на другите, додека пак Македонците се концентрирани во кафулињата на својот етникум.

Албанците се потолерантни кон македонскиот јазик. Ако во групата има само еден Македонец разговорот ќе се води на македонски јазик. Во семејните слави, во зависност кој ја прави свадбата, Албанците повторно пеат по некоја песна на македонски јазик за нивните пријатели. Во македонските семејни слави може да се случи, зависно од музичката група, една песна, или само орото *Шота*.

Во администрацијата, Албанците, иако во локалната самоуправа, каде албанскиот јазик е службен јазик, Албанците пока-

---

¹⁰³ Во Скопје има повеќе помешани..... помеѓу различните заедници, поготово со Турците и Торбешите, како и со други, додека пак во Тетово во градот повеќе се употребува и турскиот јазик, како јазик на престиж.

жуваат толеранција. Албанецот пред шалтер, ако не го познава службеникот, му се обраќа на македонски јазик. Додека пак некој македонски службеник, иако го познава албанскиот јазик, тој повторно продолжува на македонски јазик. Во проценти ситуацијата во Скопје е 74,56%, додека во Тетово 92,77%¹⁰⁴.

Во здравствените амбуланти, каде лекарот или медицинската сестра се од македонска припадност, комуникацијата се одвива на македонски јазик, или со преведувач. Овде учествуваат постарата возраст и женскиот род.

По продавниците е многу интересно, во Скопје најповеќе го употребуваат македонскиот јазик, при различно купување, додека пак во Тетово, во проценти над 10%, го употребуваат и албанскиот јазик, ако сопственикот е Македонец.

Треба да се нагласи во некои ситуации постои нагласена разлика помеѓу двете групи помеѓу двата рода. Женскиот род во Тетово мајчиниот јазик го употребуваат околу 97%, додека во Скопската група околу 88,26%. Од ова подразбираме дека ситуацијата и местото се значајни фактори во употребата на јазикот.

ЗАКЛУЧОЦИ

1. Македонците, особено средната и повозрасната генерација не покажуваат толеранција кон албанскиот јазик, тие го гледаат македонскиот јазик како единствен јазик со кој треба да комуницираат сите други.

2. Младата генерација, иако не го познава албанскиот јазик, не и смета ако се зборува на албански јазик.

3. Македонците се поотворени за изучување на македонскиот јазик од другите етникуми.

4. Албанците се порезервирани кон другите во изучувањето на албанскиот јазик.

5. Албанците за познавање на македонскиот јазик се поттикнати од надворешни и внатрешни мотиви, за да најдат ра-

---

¹⁰⁴ Види: Avzi Mustafa, Varacione gjuhësore, Menora, Shkup, 2007, стр. 43.

бота во администрацијата и за студирање на некој универзитет каде наставата се одвива на македонски јазик.

6. Надвор од Македонија, во странските земји, Албанците, ако не го познаваат јазикот на земјата, се обидуваат да го употребат македонскиот јазик.

7. Албанците се потолерантни од Македонците при употребата на јазикот во секојдневната комуникација.

- Албанците не се приковани од комплексот, кога станува збор за нивото на познавање на македонскиот јазик, тој зборува онака како што знае.

АСЛАН ХАМИТИ

Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

ПРИМЕНАТА И ГРИЖАТА ЗА АЛБАНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК ВО МАКЕДОНИЈА

Во Македонија албанскиот стандарден јазик се користи во образовните институции, во медиумите, во литературни и научни дела, во учебници итн. Сведоци сме дека во практичната примена јазичните норми честопати се кршат во сите сфери, како во лексичка, синтаксичка сфера (како најподвижен дел од јазикот и подложен на влијание од странски јазици), така и во морфолошка, фонетска, фонолошка и сите други сфери.

Непочитувањето на нормите на албанскиот стандарден јазик во Македонија досега бил предмет на проучување на многу лингвисти. Корисни прилози и вредни дела од областа на јазичната култура, јазичното планирање и јазичната политика напишале албанолизи од Албанија, Косово, Македонија и од други земји.

Најголем проблем во употребата на албанскиот јазик претставува слабата јазична култура, особено на младата генерација. Недоволното познавање на мајчиниот јазик, која најверојатно е последица на сериозни недостатоци во основно образование, но и со слабата навика за читање книги на младите, заедно со учењето на странски јазици и создавање на две- или тријазични млади генерации, придонел за замена на постоечките домашни зборови и изрази, кои веќе станале непознати за младите, со странски зборови и изрази, било да се позајмени непосредно, било преку превод или калкирање според туѓ модел. Непотребниот одлив на странски зборови е голем проблем, но се забележуваат и правописни, морфолошки и синтаксички грешки; како показател на слаба јазична оформеност во текот на школувањето. Слабата јазична култура се јавува заедно со

масовно распространета културна сиромаштија. На ова ќе се увериме ако ги прогледаме јазичните неправилности во медиумите, кои одразуваат слаба јазични и општа култура.¹⁰⁵

За да се отслика слабата јазичната култура, доволно е да прелисташ некој дневен весник, да видиш некоја ретка веб-страница на албански на државни институции во Македонија, учебник преведен од македонски на албански јазик, некој писмен текст на ученик; писмен испит, семинарски или дипломски труд на одреден студент; документ, некој текст во амбалажата на било кој производ, упатство за користење на лекови; или да читаш сообраќајни знаци, напишан текст на албански во здравствени установи, натписи или документи на фирми, преводи на филмови, наслови на песни, текст на социјални мрежи или било кој уочлив текст напишан на албански јазик.

Медиумите, како што се печатот, радиото и телевизијата, се од голема важност не само како најмасовно средство за информирање на јавноста, туку и како средства и извори за јазична оформеност на читатели, слушатели и гледачи, бидејќи непосредно влијаат врз ширење и воспоставување на литературната норма кај албанското население во Македонија и пошироко. Следствено на ова, јазикот во весниците, радиото и телевизијата мора да биде во согласност со правописните и правоговорните правила на албанскиот стандарден јазик.

Од негрижливоста, пребрзото работење, лекомисленоста, неодговорноста на работа или од недоволното познавање на албанскиот стандарден јазик, се прават јазични грешки од различна природа.

Со еден општ преглед врз примена на јазичната норма, како што е нашиот, не може да се опишат сите јазични неправилности, но во овој труд ќе се задржиме само врз најчестите грешки што се забележуваат во медиумите:

1. Технички грешки. Многу често се забележуваат технички грешки, како: *arsimtar për lëndet* (правилно: *lëndët*) *mjekësore*

¹⁰⁵ Anila Omari, *Problemi më i madh sot, kultura e dobët gjuhësore*, <http://www.forumishqiptar.com>.

(Lajm, 07.12.2012, стр. 29), *kushtret* (треба: kushtet, стр. 29), pas zgjedhjes së *nabruar* (правилно: mbaruar, Lajm, 07.12. 2012, стр. 29). Неретко во весниците наместо малата буква <i> се пишува погрешно големо <I>, поради компјутерското автоматизирано пишување на големо <I> во одделни позиции во англискиот јазик. На пример: *Në vendet ku është I zhvilluar sporti I skitarisë garat zyrtare fillojnë ...* (Lajm, 07.12.2012, стр. 23). *Përgatitjet e tyre I kanë filluar që nga gushti dhe atë nëpër vende ku ka kushte adekuate për sportin e skitarisë.* (Lajm, 07.12.2012, стр. 23).

2. Неправилно делење на зборовите на крајот од редот. Доста честа грешка што се забележува во текстот на весниците е неправилната делба на зборовите на крајот од редот. Имено, при делба на текст во тесни колони, доста често се делат и двојните букви,¹⁰⁶ како кај зборовите: *mar-rveshje*, *fil-limit*, *lid-hur*, *urd-hërdhënësi* (стр. 2), *dal-lim* (стр. 3), *ndër-roi* (стр. 5), *pjesëmar-rësve* (стр. 5), *hol-lësi* (стр. 6), *menax-him* (стр. 14), *gjithn-jë* (стр. 24), *mrekul-li* (стр. 24), *ndër-roni* (стр. 24), *mrekul-lueshëm* (стр. 26) во весникот „Lajm“ објавен на ден 07. 12. 2012; *mar-rëveshje*, *shkol-lë* („Коха“ објавена на 07. 12. 2012, стр. 2, 9), но има и такви грешки каде една единствена буква се пишува на самиот крај од редот, од типот, *si u sh/-pall* („Коха“, 07.12. 2012, стр. 7) и др.

3. Пишување на буквата <e> наместо <ë> и на <c> наместо <ç>. Кај немал број новинарски текстови не се пишуваат буквите <ë> или <ç>, туку наместо нив се пишува погрешно буквата <e>, односно <c>, како на пример: *“Lidershipi politik shqiptar ne Maqedoni, me rastin e fitores se sontme dhe kualifikimit te Kombetares per Kampionatin European ne France,*

¹⁰⁶ Азбуката на албанскиот јазик има 27 единечни и 9 двојни букви: <th, dh, sh, zh, xh, rr, ll, gj, nj>. По правило двојните букви не се делат поради тоа што можат да се читат како посебни, односно други фонеме. Види: Аслан Хамити, *Фонетика и фонологија на албанскиот јазик* (второ издание), Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 2011, стр. 59-66 и 269-271.

ka shpalour urimet e perzemerta. Ne vazhdim ju sjellim vec e vec urimet e tyre. Gjuha shqipe sipas analizes se mesiperme del qe eshte e vetmja qe mund te perfaqesoje denjesisht kulturen dhe traditat e verteta te pjeses me te madhe te popullit qe banon ne Maqedoni“ (Весникот „Lajm“, Македони, недела, 11 октомври 2015).

4. При слеано, одделно пишување на зборови или со врзувачка цртица исто така се забележуваат неправилности. На пример: *kundër akuza* (правилно: *kundërakuza*, Koha, 07.12.2012, стр. 8), *ku projekt është shumë vjeçar* (треба: *shumëvjeçar*, Koha, 07. 12. 2012, стр. 3), *paузë e shkurtë dy javore* (Lajm, 07.12.2012, стр. 23, правилно: *dyjavore*); *Parasëgjithash për shkak të defokusimit të plotë të fqinjit tonë* (треба: *para së gjithash*). Nuk ka më mirë në këtë botë *se sa të jesh shqiptar* (*se sa*, правилно: *sesa*). Ministri i Ekonomisë Bekim Neziri dje ishte i ftuar në shënimin e jubileut të *10 vjetorit* të hyrjes së kompanisë së naftës Lukoil në Македони (треба: *10-vjetorit*, Koha, 12 октомври 2015) и др.

5. Неправилната употреба на големи букви. Станало јазична мода, најверојатно под влијание на англискиот јазик, имињата на месеците да се пишуваат со почетна голема буква (понекогаш и без предлогот *më „на“*), како: *Mbledhja e nënshkrimeve bëhet 07 Dhjetor 2012*. Весникот „Lajm“, Македони, *E diell, 11. Tetor 2015*. *Gazeta Koha, E diell, 11. Tetor 2015* (би требало правилно: *Lajm, e diel, 11 tetor 2015; Koha, e diel, 11 tetor 2015*).

Ги наоѓаме неправилно пишувани многу често и насловите на институциите, особено оние со именска група, при што само првата именка е напишана со голема почетна буква а другите именки или атрибути со мали букви, под влијание на правописот на македонскиот јазик, според типот: *Ministria e arsimit dhe shkencës, Byroja e zhvillimit të arsimit, Fakulteti filologjik*.

Имено, според правописните правила на албанскиот јазик кај сложените именки сите негови членови, односно сите полнозначни зборови се пишуваат со почетна голема буква,

освен услужните зборови (предлог, препозитивен член, сврзник, честица). Врз основа на Правописот на албанскиот јазик горерададените наслови, како и сите други, треба да се пишуваат со големи букви, како: *Ministria e Arsimit dhe e Shkencës, Byroja e Zhvillimit të Arsimit, Fakulteti i Filologjisë* (последниов пример укажува дека не е правилно да се кажува *Fakulteti filologjik* – со именка + придавка, туку со именска група од која првата се употребува во номинатив еднина членувана форма а втората именка во генитив, т.е. правилна форма е *Fakulteti i Filologjisë*).

6. Неумесна употреба на <ë>. Неправилната употреба на самогласката /ë/ во апсолутен крај на зборот се забележува доста често. Имено, буквата <ë> доста често се употребува таму каде што не треба а се запоставува таму кај што треба да се пишува, какао кај зборовите: *parasyshë, zgjatë*, (Lajm 07.12.2012, стр. 13, 12; правилно: *parasysh, zgjat*). Oferta e tyre është e ndërlihdur *drejtpërdejtë* me popullatën (Koha, 07.12.2012, стр. 6; треба: *drejtpërdrejt*). Të gjithë lojtarët duhet ta kuptojnë se unë i *marrë* vendimet. Правилно: *i marr*). Të *shprehë* ngushëlim të thellë dhe T'ju inkurajoj në qëndrueshmërinë dhe vendosmërinë në luftën *me dhunës* (?) dhe të gjitha aktet kriminele (Koha, 11 октомври 2015). Struga e gatshme *ta përballoj* dëborën (треба: *ta përballojë*, Koha, 07. 12. 2012, стр. 8). Maqedonisë një porosi e *drejtpërdrejt* i erdhi edhe nga vet eurokomisari i zgjerimit (Koha, 07. 12. 2012, стр. 2, правилно: *e drejtpërdrejtë*). Mijallkov kuadër i ekspunuar dhe *anëtarë* i organit më të lartë të partisë në pushtet (треба: *anëtar*). Teksti i Ligjit mund *çdo kush* ta *interpretoj* si *të doje*, por e *sjellë* ligjvënësi” (Koha, 12. Tetor 2015, Правилно: Tekstin e ligjit mund ta interpretojë çdokush si të dojë, por e sjell ligjvënësi. Ai tha se deri më 20 tetor ky ligj mund të pësoj ndryshime (правилно: të pësojë; Koha, 12 октомври 2015). Употребата на множинската форма на одредени именки без <ë> на апсолутен крај на зборот е честа појава, како *shqiptar* (наместо правилната множинска форма со <ë> на крајот на именката: *shqiptarë*), *arsimtar* (наместо: *arsimtarë*) итн.; *ata qytetar* (стр. 15, Lajm, 07. 12. 2012), *synon të vetëdijësojë*

afaristët *shqiptar* (правилна форма на множината е со крајно <ë>: qytetarë, shqiptarë; во весникот Lajm, 07. 12. 2012, стр. 6); tubon afaristët *shqiptar* (Koha, 07. 12. 2012, стр. 6), Dializa realizohet nën mbykqyrje të mjekëve *specialist* (Koha, 07.12.2012, стр. 8; правилно: *specialistë*) и др. Понекогаш се забележува неупотреба на <ë> во средината на зборот: Komisioni *shtetror* (Lajm, 07.12.2012, стр. 15; по правило треба: *shtetëror*).

7. Губење на фонолошка опозиција меѓу повеќевибрантното /r/ и едновибрантното /r/. Артикулативните сличности и малата функционална оптовареност овозможила губење на фонолошката опозиција на преднојазичните, сонантни и вибрантни /r/ и /r/. Односно дефонологизација во неколку говори на албанскиот јазик, пред сè на тоскиски и одредени јужно-гегиски говори. Имено, познато е дека краткотрперливата /r/ и долготрперливата /r/ се сметаат за посебни фонеме во албанскиот стандарден јазик поради фонолошката опозиција по должина: кратко /r/ ~ долго /r/. Преку нивната опозиција се разликуваат по значење одредени минимални лексички парови, како: *ara* ~ *arra* ‘нива - орев’, *ruaj* ~ *rruaj* ‘чува, запазува - бриче’, *rasë* ~ *rrasë* ‘падеж - плоча’, *deri* ~ *derri* ‘до - свиња’, *rimë* ~ *rrimë* ‘рима - седиме’ и др.

Согласката /r/ има поголема фреквенција и дистрибуција во албанскиот стандарден јазик отколку неговиот парник /r/. Општо земено, како во пишуванa форма на весниците, така и во говорна форма на радио и телевизија се употребуваат зборовни форми само со /r/ иако кај одредени зборови би требало да имаме /r/. Имено, се пишува и се изговара погрешно со /r/ наместо со /r/ голем број зборови, како: *rafsh*, *ri*, *rit*, *rjedh*, (*i*, *e*) *rallë*, *reth e rotull*; *karige*, *përall(ë)*, *qere*, *haroj*, *ndëroj*, *ngatëroj*; одредени позајмени зборови од романските јазици: *barikad(ë)*, *karier(ë)*, *korekt*, *koridor*, *teritor*; *andër*, *kokër*, *mor*, *obor*, *vjehër*, *zjar* итн.

8. Погрешна употреба на апострофот. Поради економизација на говорот и олеснување на изговорот во албанскиот јазик многу често се испушта самогласката [ë] во неакценти-

ран слог, а особено кога се наоѓа на апсолутен крај на зборот а уште повеќе кај услужните (неполнозначните) зборови (кај честицата *të* ‘да’, кај препозитивните членови *të, së*; како и кај кратките заменски форми *më, të*). Ваквиот неизговор на [ë], наречена под терминот елизија е тесно поврзано со стремежот за поврзување и соединување на неакцентираниите со акцентираниите зборови, односно за слеан изговор и за создавање на акцентска целост како редовна појава за говорната форма на јазикот.

Ова појава на испуштање на неакцентирано [ë] се отсликува и во Правописот преку пишување на апостроф, од типот: *t'i dha* (< *të i dha*) ‘ти ги даде’, *m'i dha* (< *më i dha*) ‘ми ги даде’, односно кај формите *m'i, t'i, m'u, t'u, t'et, s'ëmës* (< *më i, të i, më u, të u, të et, së ëmës*) и др.¹⁰⁷

При пишување на апострофот во дневните весници, преводите и сл. се забележуваат повеќе неправилности отколку правилности. Имено, ретко наоѓаме текст каде се пишува правилно, т.е. обично се пишува таму каде што не треба, а не се пишува таму кај што треба. На пример: *Duhet ti shpalosen krejt kuptimet* (Lajm, 07. 12. 2012, стр. 11; правилно: *t'i*). *Sikur tu kishim hedhur gaz lotsjellës* (треба: *t'u*). *Për tu pasuruar me paratë publike të qytetarëve* (правилно: *t'u*; Lajm, 11 октомври 2015).

Апострофот се пишува непотребно кај кратките соединети заменски форми (неакцентирани): *ma* (< *më + e*) и *ta* (< *të + e*), како *m'a, t'a*. Имено, овие форми се пишуваат без апостроф поради тоа што тука имаме топење на *ë + e* при што се добило *a*, а не испуштање на неакцентирано [ë].

9. Интерпункциските знаци неретко се употребуваат неправилно: *Nuk ka dëshirë nuk ka vullnet nuk ka gatishmëri* (никаде нема записка, а по правило би се пишувало: *Nuk ka dëshirë, nuk ka vullnet, nuk ka gatishmëri*. Коха, 07. 12. 2012, стр. 4).

¹⁰⁷ Аслан Хамити, *Фонетика и фонологија на албанскиот јазик* (второ издание), Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 2011, стр. 191-193.

10. Употребата на глаголите во идно време без честицата *të* се забележува многу често, како: (ai) *do lexojë, do punojë* (по правило: *do të lexojë, do të punojë*). Доста често се греша при употреба на стандардна форма на конјунктивот на глаголот, бидејќи или наместо <ë> се употребува <e> или се користи погрешно конструктот со честицата *të* + глаголската форма на исказниот начин според типот: (ai *duhet*) *të shkoje* или *të shkon, të punoje* или *të punon, të mësoje* или *të mëson* (< правилно: *të shkojë, të punojë, të mësojë*) итн.

11. **Неправилна употреба на глаголите од трета конјугација (промена).** По аналогија со глаголите од прва конјугација, глаголите од трета промена, кои немаат наставки во сегашно време еднина исказен начин; во говорна и пишувана форма доста често се употребуваат неправилно, додавајќи им наставки на глаголите од прва конјугација, како (ti, ai, ajo) *din, pin, han, flen* (треба: *di, pi, ha, fle*) и др.

12. **Грешки при употреба на апофонични глаголи.** Под склоноста за израмнување и изедначување на одредени глаголски форми, апофоничните глаголи (со внатрешна промена на фонемите /a/ или /je/ во /o/) ¹⁰⁸ во минато определено свршено време и во партиципна форма се употребуваат погрешно. Имено, изобилуваат неправилните форми во говорна и пишувана варијанта: *vjel - vjela - vjelur* (< правилно: *vjel - vola - vjelë*), *merr - morra - marrur* (< треба: *mag - mora - marrë*), *mbjell - mbjella - mbjellur* (< правилно: *mbjell - mbolla - mbjellë*), *sjell - sjella - sjellur* (< треба: *sjell - solla - sjellë*) и др.

¹⁰⁸ Глаголите кај кои акцентираниите /a/ или /e/ од коренот на зборот во минато определено свршено време се променуваат во /o/ се викаат апофонични глаголи. На апофоничните глаголи чија тема завршува на -l, -ll, -rr не им се додава наставката -ur во имплицитните форми. Па затоа по правило велите: *për të dalë* (а не: *për të dalur*), *për të vjelë* (не: *për të vjelur*), *për të sjellë* (не: *për të sjellur*). Види: Аслан Хамити, *Фонетика и фонологија на албанскиот јазик* (второ издание), Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 2011, стр. 248-249.

13. Неупотребата на наставката -sh за аблатив кај именките од нечленувана множинска форма. Општо познато е дека во полето на морфологијата двата дијалекта на албанскиот јазик се разликуваат во нечленувана множинска форма на именките во аблатив. Имено, нечленуваната множинска аблативна форма на именките со **-sh** во тоскиските говори многу ретко се употребува (таа се изедначила или се искажува со членуваната форма, која се изразува со наставката **-ve**, додека во гегиските говори формата со **-sh** наоѓа честа употреба, како: ka pi: u:j *bretkoca-sh*, kena pas lujt *ara-sh*, koçak *pula-sh*, o:d *burra-sh* итн. Во јазикот на јавните медиуми, административниот стил и др. правилната и потребната форма (во зависност од контекстот и функцијата) со наставката **-sh** речиси исчезнало.

14. Различна употреба лични странски имиња. Странските сопствени именки напишани со латинска азбука во албанскиот јазик во денешно време се пишуваат двојно: а) транскрибирани (според изговорот во албанскиот јазик) или б) во оригинална (изворна) форма. Ова двојност претставува разноликост и проблем што треба да се реши. Сметаме дека вториот начин на пишување (б) би бил поправлен.

Од морфолошки аспект, се поставува прашањето дали овие именки во зависност од функцијата во реченицата треба да се прилагодат според правилата на менување на именките по падежи во нечленувана и членувана форма, како и сите други именки, без исклучок; вклучувајќи ги и сопствените именки, било да се домашни или странски. Сметаме дека и личните странски именки во албанскиот јазик треба да се менуваат по падежни форми, со тоа што членските и падежните наставки би се пишувало со цртица, според типот: *Bayron-i, -it, -in; Victor Hugo, Victor Hugo-i, -it, -in; Friedrich Schiller-i, -it, -in; Heinrich Heine-ja, -it, -en* итн.

Кај категоричните норми на јазикот (фонетски и морфолошки) кога има колебања и мноштво на форми стандардот избира само една форма како правилна, додека другите форми не исчезнуваат, туку ќе се употребуваат во други функционални стилови на јазикот (освен во стандардната форма на јазикот).

За ваква разноликост или за слични правописни, правоговорни и морфолошки или други јазични проблеми што ги имаме или што ќе се јавуваат во иднина при развојот на јазикот низ текот на времето, треба да се изнајде најдоброто можно решение. Општопознато е дека јазикот секогаш е во движење, во развој и трпи измени од лингвистички и нелингвистички фактори, внатрешни и надворешни. Правописот, граматиките, речниците и др., со кои се опишува современиот јазик и се одредуваат нормите на стандардот, морат да бидат во согласност со етапата на развојот на самиот јазик.

Многу често слушаме и читаме странски лични имиња и презимиња неприлагодени кон падежниот систем на албанскиот јазик, иако според функцијата во реченицата би требало да се употребуваат во одредена падежна форма. Имено, сметаме дека неправилно е да се вели на албански: *U takua me Bush*, а правилно е: *U takua me Bush-in*. Неправилно е: *Paraprakisht Veljanovski ka dërguar shkresë deri te Ivanova ...*; правилно е: *Paraprakisht Veljanovski i dërgoi shkresë Ivanov-ës ...* Koha, 07. 12. 2012, стр. 3. Неправилно: *Interi u përforcua me Martinez*. Правилно: *Interi u përforcua me Martinez-in*.

15. Неразликување на родот кај личните заменки за трето лице множина *ata* (тие за м. р.) и *ato* (тие за ж. р.): *ata burra* и *ata gra* или *ato burra* и *ato gra* (за двата рода) е широко распространета појава не само во говорите на Албанците во Македонија туку и пошироко. Следствено на ова, ваквата употреба на иста лична заменка за трето лице множина за двата рода се отсликува и во стандардната варијанта на говорителите од овој ареал, како во усмена така и во пишувана форма. Да спомнеме во ова прилика дека и во македонскиот јазик постои само една единствена форма за двата рода: тие (за машки и женски род множина).

Од друга страна пак, неретко наместо правилните форми на личните заменки *ne*, *ju* (ние, вие) се употребуваат погрешно нивните форми на коси падежи: *neve*, *juve* (*neve kemi punuar*, *juve jeni të zellshëm*).

16. Непотребната употреба на лични заменки пред глаголи. Под влијание на странски јазици (англискиот, германскиот или на францускиот), но и за да се преистакне самиот говорител или да ја издигнува до небо својата политичка партија, организација, друштво и сл., особено политичарите непотребно ги употребуваат многу често личните заменки од прво лице еднина или множина, толку често што речиси секоја нивна реченица започнува со *unë* (јас) или *ne* (ние), според типот: *Unë ju premtoj se do ta asfaltoj rrugën* (Јас ви ветам дека ќе го асфалтирам патот) ... *Ne si parti kemi punuar* ... (Ние како партија сме работиле ...) *Unë ju garantoj se ...* (Јас ви гарантирам дека ...).

Имено, познато е дека во албанскиот јазик (па и во македонскиот) не е потребно да се употребуваат личните заменки пред глаголите, бидејќи глаголската наставка е сосема доволен показател на лице, односно со прирокот (глаголот, дејството) се искажува и подметот (извршителот на дејството, лицето кој го извршува дејството). Имено, албанскиот како и македонскиот јазик имаат богата промена на глаголи што речиси за секое лице има посебни глаголски форми (со одредени исклучоци), па затоа кај овие јазици не е неопходно пред секој глагол да се употребува и лична заменка. Наспроти ова, кај одредени јазици, на пример во францускиот јазик, голем број на глаголи имаат иста форма за повеќе лица, како на пример, во сегашно време еднина: I л. је *travaille* (пunoј, работам), II л. *tu travaille* (punon, работиш); III л. *il, elle travaille* (punon, работи), т.е. за трите рода се употребува единствена глаголска форма: *travaille*, па затоа употребата на личната заменка пред глаголот е задолжителна.

17. Неумесна употреба на именките по соодветни падежни. Меѓу честите јазични неправилности во медиумите на албански јазик во Македонија припаѓа и неправилната употреба на именката по соодветен падеж во зависност од функцијата. Ова појава е најчеста во преводите од македонски или друг јазик на албански јазик. Обично, во објавените конкурси за нови работни места во весници издадени во Македонија читаме

ваков неправилен текст: *Një arsimtar për gjuhë maqedonase, për histori, për fizikë, për kimi, për gjuhë angleze, për sociologji* (Lajm, 07.12.2012, стр. 28, 29, 30; правилно: një arsimtar të maqedonishtes, të historisë, të fizikës, të kimisë, të anglishtes, të sociologjisë).

Многу честа појава е замена на генитивната правилна форма на именката со предлог + именка (според моделот на англискиот, македонскиот или некој друг јазик што нема падежи). Обично кај нас се пишува погрешно: *Ministri për punë të jashtme të Maqedonisë, Ministria për arsim dhe shkencë* (наместо: Ministria e Arsimit dhe e Shkencës); *Fakulteti filologjik, Fakulteti ekonomik* (правилно: Fakulteti i Filologjisë, Fakulteti i Ekonomisë) и др.

18. Адресирање на писмата со изразот “*deri te*” (до). При адресирање на институции со одредено писмо, барање, молба и воопшто на било кој административен документ обично неправилно пишуваме: *deri te* (до) а потоа се пишува насловот на институцијата: *Ministria për arsim dhe shkencë, Byroja për zhvillimin e arsimit, Këshilli mësimor-shkencor i fakultetit filologjik... Dokumentet dorëzohen deri te Arkivi I Drejtorisë ...* (Lajm, 07. 10. 2012, стр. 12) итн. *Ivanov* dërgoi letër ngushëllimi *deri te* presidenti i Turqisë. Për këtë çështje Qeveria në gjysmën e parë të vitit ka dhënë drejtime konkrete *deri te* ministrinë kompetente me çka, sipas Atanasoskit, punët kanë shkuar në drejtim më të mirë, ndërsa Drejtoria doganore ka marrë një seri aktivitetesh për lehtësimin dhe shpejtimin e transportimi të dërgesave ndërkombëtare. (Koha, 12 октомври 2015) итн.

Во албанскиот јазик по правило името на институцијата на која ѝ се обраќање треба да се пишува во генитивна форма, односно: *Ministrisë së Arsimit dhe të Shkencës, Byrosë së Zhvillimit të Arsimit, Këshillit Mësimor-shkencor të Fakultetit të Filologjisë.*

Како што може да се забележи и од погоре дадениве примери, јазична епидемија кај нас не е само употребата на именките во номинатив со предлог наместо правилната форма на генитив, туку и пишувањето на сложените називи на институциите со

прва именка со голема буква, а сите други со мали букви, под влијание на правописните правила на македонскиот јазик.

19. **Домашен наместо странски збор.** Обично како што треба да се грижиме секогаш за чистотата на нашето тело, нашата средина и природата воопшто така би требало да се грижиме и за чистотата на јазикот. Албанскиот, како и многу други јазички на помали народи биле и сèуште се под силно влијание од други јазички, пред сè со навлегување доста често без потреба на странски зборови. По правило, што помалку странски зборови би било подобро за запазување на битието на одреден јазик како и за негов подолготраен опстанок. Несвесни за овој ризик, нашите медиуми користат непотребно безброј странски зборови, во последно време најмногу англицизми. Многу често слушаме и читаме: *reshore precize* – подобро: *reshore e saktë*; *definicion* – подобро: *përkufizim*; *kuantitet* – подобро: *sasi*; *mënyrë direkte* – подобро: *mënyrë e drejtpërdrejtë*; *presion* – подобро: *trysni*; *esencial* – подобро: *themelor*; *medicinë* – подобро: *mjekësi*; *inorganike* - подобро: *joorganike*); *nomenklaturë* – подобро: *emërtim, emërtesë*...

20. **Буквален превод.** Многу распространета појава во нашите пишувани и говорни медиуми е буквалниот превод на текст според редоследот на зборовите во изворниот јазик од кој се преведува. Такви примери изобилуваат, а ние ќе приведеме само неколку од нив: “*edhe atë*” од македонскиот јазик “и тоа”: “*Këtë vit, më së shumti reklamime janë paraqitur për dërgesat të humbura postare nga ana e operatorit kombëtar edhe atë gjithsej 2046.* (Koha, 12 октомври 2015). *Numri i aksidenteve edhe atë për 400 më pak se vitin e kaluar. ... është votuar vendim* (мак. е изгласана одлука), *për vitin shkollor 2012/2013 viti* (според моделот на македонскиот јазик): *deri më datë 31. korrik 2012 viti* (Lajm, 07.12.2012, стр. 18), *profesor i çrregullt* (мак. вонреден професор правилно: *profesor inordinar* или *profesor i asocuar*), *përgatitje dimërore* (Koha, 07.12.2012, стр. 9, правилно: *rajisje*) итн.

Неправилен е изразот “*ndaj mendimin me...*” (мак. го делам мислењето со...) наместо: “*rajtohem me mendimin e...*” Доста често во нашите медиуми погрешно се употребува изразот “*vjen deri te*” како калк од словенските јазици (македонскиот) “доаѓа до” како во реченицата: *Nëse vjen deri te takimi ...*, (правилно: *Nëse takohen*)...

Типично влијание на јазикот од кој се преведува врз јазикот на кој се преведува е и употребата на прилогот “*gjatë kohë*” калкирана од “долго време” наместо правилната форма “*për një kohë të gjatë*”. Неприфатлив во албанскиот јазик е и калкот “*në pyetje është*” од македонскиот јазик “во прашање е” наместо правилно да се кажува “*fjala është për ...*” или *kjo është pyetje e rëndësishme* според моделот на македонскиот јазик “ова е значајно прашање” која по правило треба да се преведува со изразот “*kjo është çështje e rëndësishme.*”

При прелистување на дневните весници кои се печатат во Македонија забележуваме и реченици со неусогласеност на атрибутот со бројот или родот на именката што го определува. Понекогаш среќаваме и несоодветни зборови за искажување на одредена мисла. На пример: *Paralajmërohet drejtuesit e automjeteve që të mos marrin rrugë pa ndonjë nevojë dhe pa përgatitje dimërore* (треба: *Paralajmërohen ...pa pajisje...*, *Koha*, 07. 12. 2012, стр. 9). *Më 19 dhjetor do të zhvillohet spektri i bukurës* (*Lajm*, 07.12.2012, стр. 16; правилно: *konkursi, spektakli i bukurisë*) и др.

21. Неправилен редослед на зборови во реченицата (според туѓ модел). Во административен, општествено-политички и во други функционални стилови на изразување во Македонија доста често се среќава неправилен редослед на зборови во реченицата според моделот на други јазици, пред сè според редоследот на зборовите во македонскиот или во англискиот јазик.

Би спомнале во ова прилика неправилната, дури и смешната верзија на албански јазик за предложеното име на Македонија во спорот со Грција: *Republika Ilindenase e Maqedonisë*, а уште и полоша верзија *Republika Ilinditase e Maqedonisë* (наместо

правилната форма: Republika e Maqedonisë së Ilindenit). Во прилог и неколку реченици со неправилен редослед на зборови: *Në origjinal ose kopje e vulosur të diplomës ose certifikatë për arsimin e mbaruar* (Lajm, 7.12.2012, стр. 29). *Origjinal ose kopje e vulosur nga diploma ose vërtetim për arsimin e kryer* (Lajm, 07.12.2012, стр. 30). *Të zotërojnë gjuhën maqedonase dhe literaturë* (правилно: *Të zotërojnë gjuhën dhe letërsinë maqedonase*; во еден конкурс, Lajm, 07.12.2012, стр. 28). *Deri më 31.08. 2013 viti* (мак. до: до 31. 08 2013 година; Lajm, 07.12.2012, стр. 28, 29, 30); *deri më datë 31.08.2012 viti* (Lajm, 07.12.2012, стр. 18). *Që pritet të jep mundësi për pranimin në kohë të sa më të shpejt të kësaj dispozite* (Lajm, 07.12.2012, стр. 7). *Takimi shpejtë është dashur të ndërpritet sepse në aspektin e kohës kaloi në ditën e enjte* (треба: *shpejt*, запирка пред сврзникот *sepse*, мислата не се изразува точно; Lajm, 07. 12.2012, стр. 2). *Shpallje publike për punësim në kohë të caktuar deri më datë 31 gusht 2012 viti në dimensionet vijuese: një arsimtar për informatikë, dy arsimtarë për mësim klasor...* (Lajm, 07.12.2012, стр. 30).

22. Неразбирлив текст. Понекогаш ни се случува да читаме неразбирливи или тешко разбирливи реченици: *Evropa, sipas vlerësimit të ekspertëve, paraqitet mirë për në përballje me krizën* (Koha, 11 октомври 2015). *Në terma afatmesëm, duhej të arrihej edhe integrimi i tyre në tregun e punës.* (Koha, 11 октомври 2015).

Како заклучок може да се каже дека поради повеќејазичноста (мултилингвизам) и слабата јазична култура често пати се случува да имаме мешање на кодови. За да го изразат она што мислат, неретко говорителите ги мешат јазиците во извесен јазичен коктел – неколку зборови на албански јазик и неколку од странскиот јазик.

Појавата на мешање на кодови се забележува не само во секојдневната комуникација на населението, туку и во говорот на образованите, како во говорот на јавните лица, така и во преводи и толкувања кај нас најчесто од македонски на албански јазик.

Мерки што треба да се превземаат за подобрување на ова ситуација и за заштита на албанскиот јазик

За да се подобри ова лоша ситуација, со тешки последици за иднината на албанскиот јазик, свој придонес треба да даваме сите ние: семејството, школото, интелектуалците, државните институции и целото општество. Какви мерки треба да се превземаат за подобрување на ова недобра ситуација:

- родителите треба да се грижат повеќе за образованието на нивните деца, за јазичната култура како и за општата нивна култура;

- наставниците треба да работат повеќе, посериозно, совесно, со нови интерактивни методи и да ја применат литературната норма;

- да се мотивираат учениците и студентите да читаат што повеќе добри книжевни дела;

- да се обезбедат квалитетни учебници;

- медиумите да бидат повнимателни во примената на нормите на албанскиот стандарден јазик, да емитуваат повеќе воспитни и образовни програми;

- надлежните органи да вложат повеќе напор за подобрување на воспитанието и образованието;

- да се формира Совет за албански јазик, кој ќе истражува, наблудува, дава упатства, совети и препораки околу проблемите на практичната примена на албанскиот стандарден јазик;

- да се вработат стручни луѓе, способни и вредни лектори во државна и јавна администрација, редакциите на медиумите итн.;

- културата на говорот да биде задолжителен предмет на сите факултети;

- да се организираат семинари, работни средби, работилници и курсеви со наставниците, новинарите и администраторите за да се подигне свеста, да се подобрува и издигнува нивната јазична култура;

- да се издигнува статусот на албанскиот јазик од јазик со ограничена употреба само во општините каде што Албанците се над 20% во втор службен јазик во Р. Македонија;
- да се уреди со закон парична казна за непочитување на нормите на албанскиот стандарден јазик;
и сосема на крајот:
  - да се издигне нашата свест дека запазувањето на богатството и чистотата на јазикот, неговата правилна практична примена не е само лична обврска на секој Албанец, туку и национална обврска, бидејќи чистота на јазикот е најдобро средство за зачувување на чистотата на нацијата. Со процесот на глобализацијата на светот се предвидува дека во следните два века ќе изумираат пола од јазиците на малите народи. Ако се запазува јазикот, ќе се запазува и националниот идентитет. Ако го загадуваме јазикот, ќе се загади и нацијата. Ако изумира јазикот, изумира и нацијата.

Библиографија:

Gazetat *Lajm, Koha, Zhurnal, Shkup.*

Hamiti, Asllan: *Fonetika dhe fonologjia e gjuhës standarde shqipe*, Shkup, 2011.

Хамити, Аслан: *Фонетика и фонологија на албанскиот јазик* (второ издание), Универзитет „Св. Кирил и Методиј“, Скопје, 2011.

Hamiti, Asllan: *Shqipja standarde dhe kultura gjuhësore*, Gjuha shqipe, viti XXVIII, 2/2010, Prishtinë, 2010.

Hamiti, Asllan: *Gjuha në mjetet e informimit publik në Maqedoni*, Shqyrtime albanologjike 8, Shkup, 2005, f. 48-58.

Hamiti, Asllan: *Sistemi rasor i shqipes dhe përdorimi i emrave të përveçëm të huaj*, kumtesë e Seminarit Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare, mbajtur më 13 - 24. 08. 2007 në Prishtinë.

Hamiti, Asllan: *Shqipja standarde dhe kultura gjuhësore te ne*, Konferenca e dytë Albanologjike, Ohër, 23-27 shtator 2008.

Hamiti, Asllan: *Gjuha në mjetet e informimit publik në Maqedoni*, Scupi 2, Shkup, 2012, f. 71-86.

Hamiti, Asllan: *Diglosia në Maqedoni dhe problemi i përdorimit zyrtar të gjuhës shqipe*, “Java e Shkencës 2012”, Prishtinë, 2012, f. 187-190.

Hamiti, Asllan: *Shqipja në dokumentet zyrtare në Maqedoni*, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë, 16-17 tetor 2015.

Lafe, Emil: *Gjuha e medias sot - probleme dhe detyra*, Gjuha jonë 1-2/2000, Tiranë.

IAP, *Drejtshkrimi i gjuhës shqipe*, Prishtinë, 1974.

Shkurtaj, Gjovalin: *Urgjenca gjuhësore*, Tiranë, 2017.

Shkurtaj, Gjovalin: *Drejtshkrimi dhe drejtshqiptimi në mediat e sotme të shkruara dhe të folura*, Gjuha jonë nr. 1-2, 2000, Tiranë, 31-40.

Omari, Anila: *Problemi më i madh sot, kultura e dobët gjuhësore*, <http://www.forumishqiptar.com>.

ВАЛБОНА ТОСКА (НЕСИМИ)

Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

ЈАЗИЧНИТЕ ПОЛИТИКИ КОН АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во литературата на научните области кои се занимаваат со јазичните права (социолингвистика, јазичната социологија и планирање и јазични политики), поимот *јазични права* е полисемантичен. Во потесна смисла, се однесува на јазичната политика изразена во законодавството, национално или меѓународно. Во поширока смисла, претставува апстрактен поим, кој се поврзува со вродените права и неразделиви од личноста, кои му припаѓаат нему како основно човеково право. Нема еднозначна дефиниција за овој поим и, следствено, не може да има ниту таков природ за прашањето на јазичните права (Петрушевска, 2014:45).

Според Патен и Кимличка (Patten, Kymlicka, 2003:26), треба да се направи разлика помеѓу поимите јазична политика и јазични права, при што јазичните права се разгледуваат како јазична политика претворена во законско право.

Проучувањата покажуваат дека одлуките за јазичните планирања треба да ги земат в предвид конгруенцијата помеѓу трите елемента на јазичната политика или да се разгледа влијанието на едниот елемент (јазично планирање) врз другите два елемента (јазичната практика и идеологија).

Во Македонија јазичните политики не ги следеле научните параметри кои се занимаваат со јазичните права, но, од она што може да се види, јасно е дека се следеле државните модели, дел од кои била и Македонија (моделот на Југославија), особено моделот на едната конститутивна единица на оваа држава (моделот на Србија) и, дури во некои случаи, овие модели земале облици кои немаат некоја односна паралела.

За да се анализираат јазичните политики на Македонија треба да го следиме легислативниот пат на правните акти, во чии рамки тие се одразуваат.

Уставот од 1946 г. во член 12, кога и за прв пат среќаваме декларација од сферата на јазикот, во склоп на употребата на јазиците дава една дефиниција, на изглед не многу ограничувачка, но истовремено и многу воопштена (*Националните малцинства во Република Македонија го уживаат правото на образование и на заштита на нивниот културен развој и на слободната употреба на нивниот јазик*).

Во Уставот од 1974 г. Албанците се придобија со статус на конститутивен народ, сега веќе на Социјалистичка Република Македонија и едно унапредување од малцинство во народност. Албанскиот јазик можеше да се употребува и во Собрание, но со претходно известување, за да се обезбеди превод, пратениците материјалите ги земаа на нивен мајчин јазик и, дури и високото образование не беше забрането да се развива на мајчин јазик (Педагошка Академија).

По приштинските демонстрации од 1981 г. па се до независноста на земјата, следејќи ги српските политики, во Македонија се презедоа низа чекори против албанскиот јазик: во август 1981 г. се повлекоа од употреба учебниците по мајчин јазик, или како што се попознати *читанките* од петто до осмо одделение; Законот за средно образование од 1985 г., кој ги донесе таканаречените мешани паралелки и кој ги редуцира албанските паралелки, ја произведе следнава ситуација: во споредба со учебната 1980/81 година, кога околу 10 000 ученици учеле во паралелки на албански наставен јазик во 39 училишта, во 1990/91 година оваа бројка опаѓа на само 2500 ученика во само 5 училишта со настава на албански јазик (Ортаковски, 1998:351). Промени имаше и во барањата за компетенцијата на наставниот кадар. Со промените на законот за основно образование од 1983 г. предметот македонски јазик во паралелките со албански наставен јазик можеа да го предаваат и наставници кои не го познаваа албанскиот јазик. Во 1989 г. Законот за основно образование дозволуваше наставникот кој не го познава албанскиот јазик да може да предава било кој

наставен предмет. Педагошката евиденција во училиштата со албански наставен јазик треба да се води на македонски (а не на албански како што било дотогаш), додека пак свидетелствата требаше да се издаваат само на македонски (а не на двата јазика, како што било дотогаш); беа диференцирани над 4000 вработени во сферата на образованието; во Македонската Радио и Телевизија и во школските учебници се наметна употребата на македонската верзија на топонимите (овде вреди да се напомени дека државата откако го постигна ова се реши да донесе и еден Закон за употреба на топонимите, барајќи и согласност од наставно научните институции. За таа цел се организира и една средба во Социјалистичкиот сојуз, на Катедрите за албански, турски и македонски јазик и Институтот за Македонски Јазик. Катедрата за албански јазик се спротивстави на оваа иницијатива, аргументирајќи со фактот дека комплексноста на прашањето не дозволувало дури УНЕСКО да може да изнајде решение за прашањето на топонимите, претставувајќи низа на научни аргументи за фонетските и морфолошките тешкотии, особено на оние на дериватите. Состанокот бил прекинат и не било донесена никаква одлука). Македонија познава и такви времиња кога им било забранувано на двојца вработени да можат да комуницираат меѓу себе на албански јазик и кога на родителите не им било дозволено на нивните деца да им дадат одредени имиња кои се сметале за националистички имиња.

Сиве овие мерки против употребата на албанскиот јазик говорат за една политика инспирирана според проектот на Чубриловиќ.

Во 1989 г. Собранието, со изгласување на амандманот 56 за промена на Уставот, создаде, на само враќање наназад, ами едноставно еден ирационален апсурд, при што Албанците го загубија елементот на државотворен статус, се оневозможи високо образование на албански јазик и Албанците повторно се вратија на статусот национално малцинство.

Следната штета се нанесе со независноста на Македонија, односно со Уставот од 1991 г. Авторите и усвојувачите на Уставот не само што ја немаа потребната визија во односот

кон Албанците, ами нивната миопија ги спречи да ги повратат барем позициите според Уставот од 1974г. Вака, овој Устав го негираше правото за употребата на албанскиот јазик во Собрание и во високото образование.

Со измените кои, според Охридскиот договор од 2001 г. се направија во Уставот на Р. Македонија статусот на албанскиот јазик ќе го бараме дешифрирајќи ги процентите во формулирањето на член 7 од овој устав: *“Во целата територија на Република Македонија и во нејзините меѓународни односи службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. Друг јазик што го зборуваат најмалку 20% на државјаните, исто така е службен јазик и неговото писмо, како што е одредено со овој член“*. Одредбата *друг јазик што го зборуваат најмалку 20% на државјаните...и неговото писмо* фактички се однесуваат на албанскиот јазик и латинското писмо. Кои се причините албанскиот јазик да се ословува на толку имплицитен начин останува енигма. Како што може да се види, од гореспоменатиот член на Уставот, треба да подразбереме дека албанскиот јазик, бидејќи се зборува во бараниот процент, ги исполнува условите за да биде службен јазик. Според овие измени албанскиот јазик во службена форма, покрај македонскиот се употребува во рамките на локалната самоуправа, каде Албанците претставуваат мнозинство од населението, во државните институции (кои се раководат од Албанци, затоа што во оние министерства кои се раководат од неалбанци употребата на албанскиот јазик секогаш се спречува од банални причини), на собраниска говорница со подоцнежните измени и во настапите на избраните функционери од страна на Собранието, но не и на пр. од претседателот на Собранието. Ако се анализира јазичната политика според уредувањето на јазикот во Уставот од 1991 г. и според измените направени со амандманот 5 од 2001г. кои се однесуваат на моделите за регулирање на службениот статус, може да се констатира дека во двата случаја станува збор за регулирање на еднојазичен модел и со прифаќање на јазичните малцинства. Оваа потврда научниот истражувач Милица Петрушевска (Петрушевска, 2014:114) го поткрепува со неколку аргументи:

- Државата има унитарно уредување, односно на нејзината територија нема други автономни територијално – политички единици (автономни региони или федерални единици). Од друга страна македонскиот јазик е единствениот службен јазик на територијата на државата и единствениот кој се поврзува со неговиот политички идентитет. Во потесна смисла на концептот *службен јазик* во Македонија македонскиот е единствениот службен јазик. Тој е целосно службен и доминантен јазик. Ова е посебно нагласено со измените на амандманот 5 од 2001г.

- Иако и двата устава на воопштен начин признаваат и други јазици како службени јазици (не именувајќи ги непосредно), овие јазици го немаат истиот статус како македонскиот јазик, факт што законодавецот од 1991 г. го изразува со синтагмата *јазик во службена употреба*.

- Ефектите на официјалниот статус на другите јазици во државата се ограничени од неколку фактори. Првиот ограничувачки фактор земен в предвид од законодавецот е концентрацијата на јазичните малцинства во одредена територија, вака, со унитарен карактер на државата, додека со примена на територијалниот принцип, службената употреба на овие јазици е ограничена во локалните институции без политичка моќ. Со промената на амандманот 5 употребата се проширува уште во некои други институционални сфери, како што се државните органи, личните документи и комуникацијата на граѓаните со централната власт. И во географската територија и во институционалните сфери каде се ефектуира нивниот службен статус, тие се коофицијални со друг службен јазик, кој е потполно службен и доминантен. Следствено, другите службени јазици можат да се сместат во категоријата на недоминантни јазици, со ограничена употреба во локалните институционални сфери без политичка власт, и во случајот на уставот од 1991 г. и со оној на амандманот 5 од 2001 г. тоа што ги разликува овие два случаи е тоа што вториот значајно го подига службениот статус на другиот јазик поблиску до оној на јазикот што е целосно службен.

Ново подигање на статусот се очекува да има со *Законот за употреба на јазиците*, закон кој, иако ги помина предвидените процедури во Собранието, не може да се спроведе, бидејќи претседателот на Републиката не го потпишува, за да може да биде објавен во Службен весник и така да стапи во сила. Но, анализаторот Целал Зенели, по елаборацијата на содржината и хоризонталното и вертикалното протегање на употребата на албанскиот јазик според предвидените измени, исто така констатира дека статусот на албанскиот јазик не е на исто ниво со статусот на македонскиот јазик: “Албанскиот јазик со овој закон не е службен јазик на целата територија на РМ. Таков останува македонскиот и неговото кирилско писмо. Албанскиот станува службен само во регионите во кои Албанците сочинуваат најмалку 20% од населението, опфаќајќи и еден голем дел од државните институции од централно ниво. Во одредени зони, со овој закон се опфаќа и правото за службена употреба на турскиот, српскиот и ромскиот јазик“.

Законот за употребата на јазиците содржи 25 члена. Според овој *Закон* албанскиот јазик и неговото писмо ќе се зборува, односно ќе се пишува во сите органи на централната власт во Република Македонија, во централните институции, во јавните претпријатија, во агенциите, управите, во организации, во заводи, во комисији. Албанскиот ќе се употребува во судскиот систем на земјава, во правосудството, во јавните обвинителства и др. Граѓаните ќе имаат право да го употребуваат албанскиот јазик во општењето со органите на централната власт, како што се: Собранието, Претседателот на земјата, Владата, Уставниот суд, Обвинителството, Народниот правобранител. Службената употреба на албанскиот јазик опфаќа и други сфери, како што се: изборниот процес, нотарската дејност, радиодифузната дејност, финансиите, издавањето на лични документи и др.

Униформите на полицијата ќе бидат обележани и на албански јазик. Текстот на печатите на институциите, опфаќајќи ги и оние со седиште во Скопје, ќе биде испишан и на албански. Сите акти на Владата и на другите институции ќе бидат издавани и на албански јазик. Стенограмите од седниците на Соб-

ранието и на Владата ќе бидат чувани и на албански јазик. Материјалите од Собранието ќе се преземат и ќе бидат доставени и на албански јазик. Кога седницата на Собранието ја води пратеник Албанец, тогаш седницата се води на албански јазик. И седниците на Влада ќе можат да се водат на албански јазик.

Албанскиот јазик нема да се употребува во меѓународната комуникација, во Армијата на Република Македонија, во полицијата и на банкнотите.

Накратко, овие се предвидените точки за унапредување на употребата на албанскиот јазик како службен јазик. Но, тргнувајќи од досегашните искуства во врска со ова прашање, изразуваме сомнеж дека ќе биде постигнато она што се стреми. Велиме вака, затоа што новите измени предвидуваат унапредување во однос на постојната легислатура и изгледа нејасно како ќе се унапреди нешто кое никогаш не заживеало.

Новиот закон предвидува формирање на институции кои би надгледувале дали државните институции ја применуваат во пракса употребата на албанскиот јазик (*Инспекторат за примена на јазик*) и со каков квалитет го прават тоа (*Агенција за примена на јазикот*).

Инспекторатот за примена на јазикот ќе се основа во рамките на Министерството за правда како правно лице. Додека пак Агенцијата ја формира Владата која и го именува нејзиниот директор. Оваа агенција ќе ја практикува својата дејност за преведување според потребите на односните институции и ќе го надгледува квалитетот на употребата на албанскиот, за нејзината работа секоја година ќе и поднесува извештај на Владата. Професионалните кругови кои се занимаваат со јазичните прашања и пошироката јавност сèуште не им е јасно со кои механизми ќе се реализира ова. Претпоставуваме дека ќе се следи моделот на таканаречениот Совет на македонскиот јазик (Во 1998 е усвоен посебен закон, *Законот за употреба на македонскиот јазик*), а подоцна, во 2008 и 2010 година овој закон претрпе измени и дополнувања. Овој Закон го уредува начинот на употребата на македонскиот јазик, ја обезбедува неговата заштита со закон, предвидува формирање на

Совет за заштита на македонскиот јазик, го уредува статусот на службениот лектор по македонски како и предвидува санкции и со глоба за погрешна употреба на македонскиот јазик, за објавување на нередактирани текстови).

Со *Законот за употребата на јазиците* определени се и санкции со глоба за органите, институциите и одговорните лица кои нема да го почитуваат овој закон. Но прашањето за глобата секогаш останува една мерка која не се пречекува добро и која потсетува на наметнување и принуда. Јазичните политики најпрво треба да се ориентираат кон подигнување на свеста дека употребата на албанскиот јазик е во функција на реализирање на едно негирано право за еден долг период и дека ова не го повредува правото на другите.

Приодот на јазичните политики во Македонија кон албанскиот јазик во прв ред се гледа во самото недефинирање на албанскиот јазик во ниту еден законски акт на експлицитен начин со поимот *албански јазик*. Од друга страна, и во практичната употреба официјализирањето никогаш не се почувствувало потполно. Службената комуникација на обичниот граѓанин со државата продолжува да се одвива на македонски. Дури и кога се применува двојазичноста, ова одразува проблеми од најразлична природа – јазичната терминологија на државните и административни дејности не е усогласена; при вадењето документи како: извод на родените, лична карта, пасош, возачка дозвола, Албанците формуларите за барање никогаш не ги пополнуваат само на албански, ами и на двата јазика; при транскрипцијата на македонски се прават и грешки, додека пак кога се прави транскрипција и на англиски, за основа се зема македонската форма. Иако преведувачката дејност сега веќе е една дејност која се применува во сите сфери на животот, тоа не се прави со потребната сериозност. Во Македонија школските учебници, освен оние по предметот *албански јазик*, се преводи од македонски, кои, покрај отстапувањата од нормата, понекогаш содржат и нелогични изрази, затоа што преводите често се прават буквално. Загрижува фактот што учебниците овие грешки ги задржуваат и по прегледувањето на лекторите и уредниците. Прашањето на школските учебници секако треба

да биде дел на јазичните политики на една држава, толку повеќе на една држава како Македонија каде учебниците се преведуваат. Кај нас непочитувањето на нормата оди дотаму што грешки се прават и на разните натписи и топоними. Некомпетентни личности си дозволуваат да измислуваат разни конструкции и од позицијата што ја имаат им ги нудат на јавноста со една необјаслива леснотија. Институциите и компетентните професионалци треба да ги детерминираат проблемите и да ги одредат приоритетите во рамките на употребата на албанскиот јазик низ државните институции, со цел избегнување на нерегуларностите и употребата на албанскиот јазик да биде на потребниот начин. Во оваа прилика би споменале некои од предизвиците кои бараат решение: квалитетот на примената на нормата низ институциите; проблемите во предавањето на албанскиот јазик како наставен предмет; проблемите во преведувачката дејност; недостатокот од компетентен преведувачки кадар; унифицирање на терминологијата со онаа призната во Албанија, особено во сферата на правото, администрацијата и економијата; составувањето на терминолошки речници; влијанието на македонскиот; основањето на авторизирана институција за сертификација на нивото на познавање на албанскиот јазик според Европската заедничка референтна рамка, како и други предизвици.

Како што може да се види, јазичните политики кон албанскиот јазик во Република Македонија повеќе говорат за една рестрикција на правата отколку за вистински јазични политики. Ако ја земеме за основа појдовната точка, поточно широчината на член 12 на Уставот од 1946 година кој, иако е многу воопштен, на ниеден начин не е ограничувачки, може да кажеме дека јазичните права низ годините забележале регрес. Постигнатото унапредување со Охридскиот договор не заживеа онака како беше предвидено пред 17 години, додека пак службената употреба на албанскиот јазик во континуитет била проследена со многу тешкотии. Овие тешкотии и неможности за остварување на фундаменталното човеково право, како што е употребата на мајчиниот јазик, оваа неоправдана разлика и ова нерамноправно деание кон албанскиот јазик јазичните политики кон албанс-

киот јазик во Република Македонија несомнено ги детерминираат како некоректни и дискриминаторски.

Литература:

- Ортаковски Вл. Ортаковски Вл.- *Малцинствата на Балканот*. Штип: 2 -ри Август; 1998
- Patten A, Kymlicka W. - *Introduction: Language Rights and Political Theory: Context, Issues, and Approaches*. - Kymlicka W, Patten A, redaktorë *Language Rights and Political Theory*. New York: Oxford University Press; 2003. Fq. 1–51
- Петрушевска Милица – *Јазичната политика и јазичното планирање во Република Македонија произлезени од Уставот во 1991 и од амандманите на Уставот од 2001 година*- Магистерски труд – Филолошки факултет „Блаже Конески“. Скопје, 2014
- Zejneli Xhelal: <https://www.tetovasot.com/2018/04/zyrtarizimi-i-shqipes-ne-maqedoni/>

ИСМЕТ ОСМАНИ

Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

АЛБАНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК И ЈАЗИЧНАТА РЕАЛНОСТ ВО МКЕДОНИЈА

Јазикот служи за комуникација меѓу луѓето, за размена на искуства, знаење, мисли и чувства, како негова основна цел и пошироко. Јазикот служи за разбирање меѓу оние кои го користат и се идентификуваат со него. Од периодот на романтизмот и лингвистичката ориентација во деветнаесеттиот век под влијание на Хердер и германскиот романтизам, јазикот се смета за главен израз на колективното искуство на една заедница и степенот на колективниот идентитет како во историската така и во митската проекција. Јазикот ја претставува состојбата на формирање и опстанок на една етничка заедница. Се разбира како средство преку кое заедниците се интегрираат и се разликуваат како резултат на припадност на раса, етничка припадност, на нација, и служат на потребите на нивната култура.

Јазикот е еден од најважните идентификатори на националниот идентитет. Тој претставува најважен механизам на интериозмот посредувајќи од раното детство до усвојување на основните културни вредности на општеството. Не е само средство за комуницирање и интеракција со други, туку неопходно го наметнува обликувањето на лично искуство во комуникација со разбирлив, унифициран, единствен јазик кој меѓу цивилизираните народи се нарекува литературен јазик, потоа јазик на култура, национален јазик итн., а во втората половина на дваесеттиот век се нарекува **стандарден јазик**.

Развојот и градењето на економските и општествените односи наметнува висок степен на политичка и културна организација и потреба да се создаде посебна форма на национален јазик што ќе се користи во многу сфери на животот како нај-

распространета алатка за комуникација на полето на знаење и генерално во политичко-општествениот живот.

Во овој случај, албанскиот јазик, односно стандардниот албански јазик, е национален основен елемент на Албанците, на животната средина на Албанците, за комуникација меѓу нив, не само во Албанија, туку и на Косово, во Македонија, Црна Гора, Прешевската Долина и во дијаспората.

Стандардизираниот албански јазик не е само модерен јазик на албанската култура, туку и едно од најголемите достигнувања на духовното единство на Албанците каде и да живеат.

Така, големите промени на Балканот, со плурализмот во Албанија, со распадот на поранешна Југославија и независноста на Косово, создадоа нови граници и беа направени големи промени во положбата и статусот на народите и нивниот јазик. Таа ја менува правната позиција на Албанците не само на Косово, во Прешевската долина, туку и во Македонија и Црна Гора. Сепак, стандардниот албански го задржа својот углед со тоа што се користи на единствен начин во сите земји во кои се говори. Албанскиот јазик во целиот негов ареал е во контакт со други јазици, но се разликува во зависност од тоа каде што содејствува со другите јазици. Ваквата позиција на албанскиот јазик, исто така, го докажува својот статус наспроти другите јазици на Балканот (Besi 2002, Ismajli 2002, Kramer 2010).

Така, јазичната заедница живее и работи на заедничка територија со една или повеќе јазични заедници (како во Македонија, но и во многу други европски земји), кои зборуваат различни јазици. И, во овој случај, јазикот станува главна мерка за слободата на поединецот или општествената група.

Се уште се водат плодни дискусии за повеќејазичноста во едно општество или за јазичниот плурализам. Ова особено се потенцира во контекст на дискурсот кој произлегува од различните аспекти на плурализмот внатре во Европската Унија при што повеќејазичноста се смета за нормална појава. Она што ја претпоставува повеќејазичноста всушност е комуникацијата меѓу различните заедници. Речиси нема држави во кои не е присутна повеќејазичноста.

Меѓутоа, повеќејазичноста во нашиов контекст (во Македонија и пошироко) поседува поинакви карактеристики од оние, на пример, во Европската Унија. Комуникацијата меѓу различните заедници кај нас не е втемелена врз миграциските претпоставки. Стандардните јазици во нашиов контекст не подразбираат „еден на еден“, т.е. основањето на една држава нужно не вклучува производ и на еден стандарден јазик на одреден простор. Овој феномен не може темелно да се промисли, „по длабочина“, ако не се тргне од различноста што им претходи на сите други концепти на кои се темелат политичките, културните или образовните практики.

Јазичната матрица, на пример, на албанскиот и македонскиот јазик е дијаметрално различна. Различноста и претходи дури и на каква било комуникација меѓу два ентитета кои зборуваат различни јазици. Повеќејазичноста кај нас која е сè уште социолингвистички и социоантрополошки недефинирана, дури и претходи на самата идеја за нација-држава. Идејата нација-држава е веќе надминат проект. Да се биде жител на една нација-држава би значело нативен говорник на јазикот на таа држава-нација. Повикувањето на тој проект, кој би подразбирал доминација на еден во однос на друг јазик, би претставувало девастирање на принципот на различноста. Јазичната различност е веќе даден факт или априорна вистина што ја претпоставува секоја проекција што би можела да се темели на неа. Овде не може да се зборува за јазичен поредок. Различноста која им претходи на сите освојувања или имиграции не познава јазичен поредок или јазична норма втемелени на доминација на еден во однос на друг јазик. Дефиницијата на јазичната заедница зависи од дефиницијата на јазичната различност. И од тука треба да се тргне во дискурсот за сите оние практики што произлегуваат од таа различност. Поради оваа причина, различноста денес нужно вклучува и јазична различност како гаранција за просперитетен развој на современите друштва. Ова се смета за придобивка или вредност врз која се настојува да се втемели и перспективата на Европската Унија. Европската Унија единствено може да се развива или да расте само ако се развива свеста дека, меѓу другото,

јазичните заедници, се темелат на различноста. Па оттука се зборува за повеќе видови на плурализам: јазичен, религиски, културен...

Оттука, комуникацијата кај нас во голема мера би зависела од компетенцијата на претставниците на двата ентитета да комуницираат меѓу себе на двата јазика. Ние можеме да зборуваме за јазичен поредок или за јазична норма само внатре во хомогените јазични заедници. Меѓутоа, таа јазична норма не може административно да се наметнува и на друга јазична заедница. Колку повеќе се развива таа јазична норма, толку повеќе се развива и различноста. Тоа е едноставно нативен процес кој што не може да се допре. Јакнењето на јазичниот израз е јакнење и на етничкиот и културниот израз или идентитет. Правото на својата различност на една јазична заедница ја вклучува и свеста за правото на другата јазична заедница на таа различност. Таа свест треба да ја овозможува и комуникацијата на повеќе или, во овој случај, на два јазика. Нагласувањето на компетенцијата на познавање на повеќе јазици е оној предмет на расправа кон кој треба да биде насочен политичкиот, а кај нас дури и државниот интерес. Граѓанскиот концепт кон кој се стреми за да не ја пренебрегне комуникацијата како клуч за секаков можен развој во ерата на глобализацијата посебен акцент треба да и посвети токму на компетентноста да се познаваат и зборуваат повеќе јазици како фундаментална вредност, но не во смисла едните да ги разбираат другите асиметрично. Јазичната асиметрија би можело да се примени само во средини каде што доминираат денес миграции или некогаш освојувања, но на нашиов простор каде што различноста на јазичната матрица и претходи на етничката и државничката свест не може да стане збор за таков асиметричен однос.

Во Република Македонија, покрај македонскиот, албанскиот јазик е признат како втор официјален јазик, регулиран со Охридскиот рамковен договор во 2001 година, кој во членот шест со осум точки го третира прашањето на образованието и на албанскиот јазик. Охридскиот договор ја гарантира наставата на мајчин јазик за сите малцинства, високо образование на

јазичите што го зборуваат над 20 проценти од населението (каде што е и албанскиот јазик), се нуди позитивна дискриминација на државните универзитети за малцинствата, додека во судот лицето има право да ги сослуша странките на својот мајчин јазик – со превод од официјален јазик. Сепак, точка 4, гласи: "На целата територија на Република Македонија и во меѓународни односи службен јазик е македонскиот јазик". Со ова решение, иако албанскиот јазик стекнува статус на речиси официјален јазик во Македонија, неговите функции и неговата целосна употреба како официјален јазик остануваат ограничени.

Мултикултурните и повеќејазичните општества се доказ дека изборот на идентитет не е секогаш предодреден, туку зависи од цела низа фактори кои произлегуваат од објективен социјално-историски контекст. Затоа, не изненадува фактот, зошто треба да се плашине од точното именување на јазикот на една етничка заедница. Именувањето на 20-процентниот јазик не изгледа правилно и претставува екстремно негирање на идентитетот на албанскиот народ, кога се знае дека Албанците се реалност во Македонија. Тие не само што ја претставуваат само стварноста туку едноставно ја формираат реалноста. И секој јазик го прави тоа на свој начин. Дури и во директна перцепција, реалноста се создава како субјективна слика во душата, во зависност од многу други фактори. Ова создавање на ментални слики / идеи е поврзано со перспективен пристап кон перцепцијата и кон одреден (национален, но индивидуален) јазик: "така што во секој јазик лежи конкретен поглед на светот" (Хумболт, 53).

Често се поставува прашањето дали албанскиот јазик е официјален јазик или преведен? Одговорот е тоа што го добиваме директно во справувањето со секојдневниот живот на шалтерите на државните институции. Иако со овој закон е направен добар напредок на албанскиот јазик и го става јазикот на ниво на еднаквост со македонскиот јазик, сепак, албанскиот јазик сè уште останува јазик кој се преведува или треба да се преведува. Институциите, и покрај овој напредок,

ќе продолжат да издаваат официјални документи на два јазика, македонски и албански само за Албанците и другите малцинства, но не и за Македонците. Сепак, ние веруваме во целосен напредок, имено, подигнувањето на албанскиот јазик на ниво со македонскиот јазик.

Во овој случај, треба да се води грижа за преведување на официјални документи во кои се сретнуваат суштински грешки кои му даваат на преводот друго значење. Такви грешки се сретнуваат во судските случаи, во областа на економската терминологија, медицината, преведувањето на имиња на институции, преведувањето на учебници, и така натаму. Погрешен превод на учебници го става албанскиот ученик во нерамноправна положба со своите колеги од Македонија, бидејќи треба да ја научи погрешната содржина на лекцијата.

Како заклучок можеме да кажеме дека целта на овој труд беше да дадеме општ преглед на албанскиот јазик во Република Македонија.

На крајот, можеме да тврдиме дека преводот во повеќејазично општество е неопходен и треба да се внимава ако се имаат предвид многуте заемки од странски јазици кои се воведени на албански јазик, заедно со предметот или феноменот и тие веќе се вклучени во терминологијата на соодветната област, за што, да бидам искрен, немаме друга алтернатива, освен да го прифатиме исто како и другите јазици.

Но, тоа што вреди да го привлече вниманието уште еднаш се погрешните преводи, кои всушност не се ништо друго, освен недостаток на јазична компетентност од страна на преведувачите на официјални документи, но исто така и на преведувачите на учебници од различни области. За таа цел, би предложили документите, учебниците и др., да имаат јазичен уредник. Ова сè со цел да ја почитуваме важната улога што ја има училиштето, не само за формирање на јазичната свест, туку и за јазичната политика за којашто таа се стреми да го користи и да се грижи за јазикот.

Literatura:

1. Borsche, Tilman, *Klassiker der Sprachphilosophie*, München, 1996.
2. Eco, Umberto, *U potrazi za savršenim jezikom*, Zagreb, 2004.
3. Ismajli, Rexhep, *Standarde dhe identitete*, Dukagjini, Pejë, 2003.
4. Kramer, Christina E., *Minority Language Rights: A Century of Change*, The Kenneth E. Naylor Memorial Lecture Series number 5, Beech Stave Press, New York, 2010.
5. Munishi, Shkumbin, *Barazia e gjuhëve në Kosovë dhe perspektiva evropiane*, 1 Balkanlarda Tarih ve Kultur Kongresi (Kongresi I Ndërkombëtar Ballkanik), Sakarya Universitetesi, Sakarya, 2009.
6. Rrustemi, Ferit, *What's the Significance of Standard Language Theory for the Study of Language Planning*, Suny at Buffalo, 1979.
7. Surroi, Veton, *Libri i fluturave*, KOHA, Prishtinë, 2011.
8. V. Humboldt, Wilhelm, *O raznolikosti gradbe ljudskih jezika i njezinu utjecaju na duhovni razvoj čovječanstva*, prev. A. Stamać, Alfa, Zagreb, 2010.

МУСТАФА ИБРАХИМИ

Универзитет „Нена Терезе“ – Скопје

БЕРТОН СУЛЕЈМАНИ

Универзитет во Тетово

ДЕНЕШНАТА СОСТОЈБА НА УПОТРЕБАТА НА ТОПОНИМИТЕ И НА АЛБАНСКИТЕ НАТПИСИ ВО МАКЕДОНИЈА

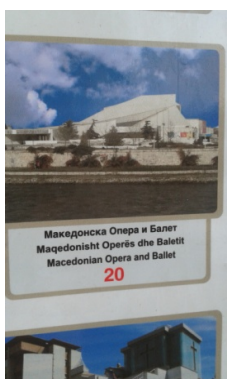
Во натписите на приватните и државните фирми како и на патните табли, покрај непочитувањето на двојазичноста, во најголем случај оној на Македонците кон албанскиот јазик, се забележуваат и мноштво правописни грешки на топонимите и на односните натписи. Една фраза која често се слуша од политички аспект е дека “врз основа на Законот за употребата на јазиците, кој го зборуваат најмалку дваесет отсто од граѓаните на Република Македонија и во Единиците на Локална Самоуправа натписите на фирмите и институциите да се пишуваат на двата јазика, на македонски и на албански, и фирмите во овој случај се со закон обврзани да ги направат овие натписи“. Бидејќи Уставот им гарантира на државјаните Албанци, потребна е грижа и заштита кон ова национално богатство. Државјаните, од друга страна, должни се албанскиот да го употребуваат секаде каде што се употребува секој службен јазик на светот. Значи, тие треба правилно да го употребуваат во образованието, во администрацијата, во медиумите (печат, радио и телевизија), во јавните служби, во натписите и огласите поставени на јавни места, на рекламите, на состаноци, службени средби и јавни разговори и др.“ Кај еден поголем број на институции и дуќани натписите се напишани само на македонски јазик со кирилско писмо. Ова непочитување на албанскиот јазик во писмото на натписите се забележува низ банките, средните училишта низ Скопје, во натписите на

администрацијата на Град Скопје, во јавните претпријатија, во приватните објекти и др.

Покрај ова, многу пати при поставувањето на натписите на двата јазика, не запираат скандалите со натписите на албански јазик по институциите и градските улици низ Скопје. Колку за илустрација: во село Долно Свилари, на раскрсницата која поврзува неколку села од овој крај беа поставени табли со имињата на селата, но со грешки во преводот. “Горно Свилари“ е преведено *Sullare e Poshtme*, додека “Долно Свилари“ - *Sullare e Epërme* (табела бр. 1). На таблата, односно на натписот пред Македонскиот Театар, Опера и Балет (според наше мислење би тебало да стоји: Театар на Опера и Балет на Македонија), види слика бр. 2. Или, наоѓаме и такви натписи каде натписот на албански не е потполн (види слика под бр. 3). И, за жал, такви грешки се случуваат само при употребата на албанскиот јазик и никој не превзема одговорност. Ке речете: Зашто? Не заради недостаток на вистински јазичари, ами заради нивно неангажирање. Двете катедри за албански јазик, онаа од Скопје и таа од Тетово, постојано барале со преводи, во овој случај со јазикот на натписите и на топонимите, да се ангажираат кадри предложени од страна на катедрите. Но, се до денеска, нешто такво не се случило.

Слика бр. 1

слика бр. 2

слика бр. 3

Околу натписите (вовед)

Обиди за да се стави колку – толку ред во овој јазичен хаос направи холандскиот социолог Абрам де Сван, кој во своето дело го претстави својот концепт кон јазичниот “светски“ или “глобален“ систем. (De Swaan, 2001). Според него јазичите сочинуваат дел од еден сесветски систем. Секој јазик од нив опфаќа една група на локални јазичи поврзани со еден централен јазик, обично со оној јазик кого го зборуваат мнозинството од билингвални индивидуи (францускиот, германскиот, рускиот, шпанскиот, кинескиот, арапскиот и др.). И англискиот, исто така, ја има својата констелација, но сега тој создава една глобална мрежа, која обезбедува комуникација помеѓу констелациите.

Оваа идеја на Сван ја обработри и социолингвистот Луј Жан Калве (Calvet 1999), кој неговите модели ги опфаќа во рамките на моделот на “гравитет“ на јазичната екологија, каде се наредени 4 главни вида на јазик. Англискиот е единствениот “хиперцентрален“ јазик, повеќе има “суперцентрални“ јазичи (на пр. францускиот, шпанскиот и португалскиот во поранешните колонии), многу други се “централни“ јазичи (националните јазичи и *лингва франка*); сите други се “периферни“ јазичи (мајчините јазичи без службен статус и вернакуларите). Јазичите кои се наредени во оваа хиерархија вршат три главни функции – службена, комуникативна и мајчина.

Еден друг модел се базира врз “доминантните јазични констелации“, кои им овозможува на граѓаните да функционираат во целост во многујазичните средини. Овој модел содржи најмалку три дела: обично еден јазик за поширока комуникација (најчесто англискиот), еден службен или регионален јазик (етнички јазик, на малцинството или на јазикот на потеклото). Помеѓу примерите се англискиот, шпанскиот и каталонскиот во Шпанија; англискиот, финскиот и шведскиот во Финска; еврејскиот, англискиот и рускиот во Израел. За жал такво нешто не се успеа да се создаде и во Македонија, каде требаше на граѓаните да им се понудат три јазика: англиски, македонски и албански. Секако дека во иднина треба да се случи, затоа

што ова прашање денеска ги опфатило само Албанците а не и Македонците. Според овој модел треба да се опфатат сите заедници и индивидуите кои живеат во таа држава. За разлика од Македонија на Косово како втор службен јазик, покрај албанскиот и српскиот, се употребува и англискиот. Има обиди, освен во Косово, и во некои соседни земји тој да стане втор службен јазик (Исламај 2008). Но едно е евидентно, јазиците на сиве овие многујазични држави се поврзуваат со англискиот, сметајќи го како трет јазик. Денеска англискиот не само што се смета за *трет јазик во Европа* (Cenoz/Jessner 2000), ами, од време навреме, се именува и како *додаден или дополнителен јазик* (Bugarški 2004, Aronin 2007:7, Singleton 2007:1). Ако може внимателно да забележиме англискиот не ги заменува овие јазици, но го додаваат како дополнителен јазик.

Потребата од градење на една службена јазична политика во Македонија, која најпрво би се конкретизирала со односна легислатива. Сите држави на нашиот континент не само што обработиле национални јазични политики, ами влегле сега веќе во една нова фаза, во онаа на нивна соработка и координација. Последен пример е создавањето во јуни 2002 година на европски организам, наречен “Европска федерација на Јазичните Национални Институции“, во кој се обединиле најзначајните јазични институции (академии, институти и др.) на 15 земји од ЕУ, со цела заштита на националните јазици, значи многујазичноста на обединета Европа.

Една волунтаристичка политика на одбрана на албанскиот јазик преку закон треба да се види како дел на една комплексна јазична стратегија, која треба да се изработи што поскоро. Недостатокот од прецизирањето на посебните закони кои се однесуваат на решавањето на статусот на Албанците во Македонија, претерано ја држи фобијата во центарот на вниманието, која се применува во секоја општествена и институционална сфера, но и во приватниот живот. Мнозинството од институциите во Македонија, не само што не го практикуваат албанскиот јазик, ами и го одбиваат неговото применување. Практикувањето се случува во показните табели, интернет страни, паноа и разни пропагандни материјали и се до улични-

те табли, каде во едно село со Македонци, во Западна Македонија, натписот на албански е избришан. Во општинските институции продолжува да расте фобијата кон прашањата кои се однесуваат на Албанците, па затоа често пати се практикува заобиколување и одбивање на барањата, под изговор дека не се на службен јазик.

Начинот на пишување на натписите

Начинот на кој се пишуваат имињата на локалите, дуќаните, улиците и се друго има две вредности. Прво е она што значи овој говор и второ како се изговара истиот. Во случаите кога во именувањата но и јавните говори се употребуваат погрешни или странски термини, и читателите имаат право да го земат здраво за готово тој збор и да го употребат во иднина, иако истиот може да биде погрешен. Затоа потребен е литературен коректор, кој ќе има за задача да го преработи и да го сврти говорот на некојси во потребната форма, според правилата на денешниот правопис. Треба во центарот на вниманието да биде јазикот во пишана форма. Токму на овој начин веруваме дека ќе постигнеме да ги регулираме и јазичните грешки, кои најпрво почнуваат од албанските политичари. Познатиот научник Говалин Шкуртај е на мислење дека *“Законот предвидува да ги регулира грешките кои произлегуваат од владините канцеларии а не на некаков лапсус кој може да се направи при некаков говор“*. Со ова сакаме да кажеме дека навистина некој политичар може да погреша при некој говор или при одржувањето на некоја пригодна реч, но задача е на гласноговорникот да ја исправи или да ја прилагоди оваа изјава пред да им биде пренесена на медиумите или пред таа да биде објавена. Истото ова важи и за законите, именувањето на улиците и др., кои треба да се регулираат од јазичен аспект пред да се објават во Службен весник и да се постават на јавни места.

Класификација на натписите

Именувањето на јавните услужни објекти со нивната разновидност оставаат простор за нивно ревидирање од многу агли, и тоа почнувајќи од почитувањето на правописната норма, странските влијанија врз нив, изборот на писмото, односот на името на локалот со неговата дејност и др. Некои именувања се третираат само од јазичен поглед, додека некои излегуваат од тоа и бараат еден поширок социолошки контекст. Тргувајќи од ширината на терминот *натпис*, со него опфаќаме се што е на некој објект како јазична информација, затоа ние ќе се концентрираме само кај имињата на објектите и делумно и кај имињата на видовите објекти според услужната дејност и на топонимите.

Тоа што паѓа в очи од насобраниот материјал е дека сите приватни бизниси на граѓаните Македонци, но и на образовни и банкарски институции во општина Чаир, но и во другите општини, не го почитуваат албанскиот јазик. Натписите поставени во таквите претпријатија или институции напишани се на различни јазици, создавајќи шаренило и општ хаос. На некои од нив доминира само македонскиот јазик, додека на некои од нив има место за англискиот јазик, а не и за албанскиот јазик, иако доминантно население во оваа општина е она албанското. На секоја страна каде се присутни дуќани или локали на сопственици Македонци од далечина се гледа кирилското писмо на рекламите, не содржејќи ниту еден албански збор. За жал оваа состојба е и кај некои сопственици Албанци. Во општина Чаир велат дека нема што да прават спроти ваквите појави кои се евидентни уште од минатото. Но, од друга страна, албанските претпријатија речиси половината ја почитуваат двојазичноста во нивните натписи, ставајќи го на прво место македонскиот а потоа албанскиот јазик, само за да не се судрат со законот и со санкциите.

Во Град Скопје: Централните и општинските институции, дуќаните и разните локали во Скопје, но и во другите општини на градот продолжуваат да не ги зимаат в предвид натписите на албански јазик. Нивните влезни и показни табли про-

должуваат да бидат само на македонски јазик и на неговото кирилско писмо, и во различни случаи, се употребува трет јазик, а се одминува албанскиот јазик. Конкретно, по целата должина на патот Скопје – Приштина, автопатот Скопје – Тетово, Скопје – Куманово и др. сите информации се на македонски јазик, а на наплатните станици на автопатот информациите се дури и на 5 јазика, но, за иронија, не се и на албански. **Во општина Чаир** со сите нејзини јавни натписи (фирми, плакати, реклами и др.) напишани на неколку јазика: македонски (на кирилско и латинско писмо), српски (кирилско и латинско писмо), албански, турски и странски јазици со сите правописни грешки. Исто така на натписите им недостасува естетскиот елемент, додека во нивната форма претставуваат едно вистинско шаренило, почнувајќи од употребата на разни писма па се до употребата на повеќе имиња за една дејност.

Гази Баба: Имињата на познатите места и на институциите кои беа пишувани на албански, сега се напишани и на словомакедонски јазик. Во тотал тоа се 9 улични знаци, болнички табли, центри за семејна нега, 2 училишта и 56 улички и 11 населби станаа со двојазични натписи, знаци кои беа подарени од општина Гази Баба. (www.noa.al, 17.04.2011)

За да го видиме одблиску ова шаренило на натписите, ние се базираваме на натписите кои ги наоѓаме во град Скопје, особено во општина Чаир (главно на Бит Пазар и улицата Џон Кенеди), Бутел; сме земале неколку примери и од другите општини, како Центар, Аеродром и некоја друга каде институциите и припаѓаат на Град Скопје.

Употребата на албанскиот јазик во државните финансиски институции на нашата земја е многу мала. Делот кај што најповеќе се употребува албанскиот јазик низ споменатите институции се електронските страници, или рекламните летоци или билбордите кои се распределуваат, односно се поставуваат низ албанските зони на град Скопје. Иако употребата на јазикот и службената комуникација на мајчин јазик на мнозинското население според Законот треба да се почитува, низ одредени општини и населени места, но во ниту една филијала на банка таква практика не наоѓа примена. Сме регистрирале

дури и еден случај каде “Комерцијална банка“ од едно албанско Здружение со двојазичен печат побарала негова промена во еден јазик, ако сака да отвори жиро сметка, со што се подразбира Здружението не прифатило таков услов.

Ако ја споредиме опфатноста на двете писма, ќе забележиме дека најголемиот број од нив се оние со кирилски натписи, дури и тогаш кога се употребуваат албански имиња. Врз основа на примерите кои сме ги забележале во населбите населени со Албанци во Скопје, а посебно примерите од општина Чаир, сите фирми според тоа како се напишани, може да ги поделиме на неколку категории:

1. НАТПИСИ СО КИРИЛСКО ПИСМО

Кај еден поголем број на институции и дуќани натписите се испишани само на македонски јазик со кирилско писмо. Негирањето на албанскиот јазик се забележува и на банкарските институции на град Скопје.

Кирилското писмо на натписите на: **банките, средните училишта, на Град Скопје, Градски паркинг, Јавен сообраќај, Водовод и канализација, Зоолошка градина и др.**

Употребата на албанскиот јазик во државните финансиски институции на нашата земја е многу мала. Делот каде што најповеќе се употребува албанскиот јазик низ споменатите институции се електронските страници, или рекламните летовци или билбордите кои се распределуваат, односно се поставуваат низ албански зони на град Скопје. Иако употребата на јазикот и службената комуникација на мајчин јазик на мнозинското население според Законот треба да се почитува по општини и одредени населени места, но ниту во една од банкарските филијали една таква практика не се применува.

Во сите филијали на банките кои дејствуваат во општина Чаир, натписите им се напишани на кирилско писмо, на пр.: **СТОПАНСКА БАНКА, ОХРИДСКА БАНКА, КОМЕРЦИЈАЛНА БАНКА** и др. Албанската верзија, иако многу ограничено, ја наоѓаме во некоја од овие банки, како:

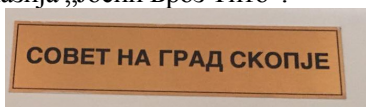
“Halkbank”, “Procredit” и “Sparkasse Bank”. Оваа последната дури пред извесно време ја додала и третата верзија на албански јазик на нејзината електронска страница.

Со кирилско писмо се и многу средни училишта, каде во најголем дел од овие школи има и паралелки на албански јазик, како на пр.: С.У.Г.С. “Владо Тасевски” – Скопје; “Георги Димитров”, СУГС Гимназија “Орце Николов” – Скопје; Државно средно хемиско-технолошко училиште „Марија Кири – Склодовска“; Гимназија „Јосип Броз Тито“.

Со кирилско писмо се и натписите кои се поврзани со администрацијата на Скопје, уличните табли, таблите на проектот “Скопје 2014” и многу други објекти.

И во ова претпријатие сите натписи се на кирилско писмо, како: ЈП Градски Паркинг - Скопје; Катна гаража ТОДОР АЛЕКСАНДРОВ; ЈП Градски Паркинг СЕКТОР ЗА ЈАВНИ ПАРКИРАЛИШТА; ЈП Градски Паркинг – Скопје, Слободни места и др.

Во врска со Претпријатието “Паркови и зеленило” сите натписи се со кирилско писмо, како: Паркови и зеленило – помошник директор, дактилограф, материјално сметководство; Паркови и зеленило – јавно претпријатие – Скопје;

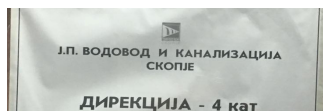
Во Јавното сообраќајно претпријатие, сите натписи и административни документи се на македонски јазик со кирилско писмо, како:

И во ЈП “Улици и патишта” карактеристично е што употребата на натписите и на документите е кирилското писмо и македонскиот јазик, како: ЈП Улици и патишта; Политика за квалитет и др.

Со кирилско писмо доминираат натписите и со кирилско писмо во натписите на ЈП “Водовод и канализација“, особено во нивното седиште, како и во документацијата: Кирилското писмо доминира и во разните именувања во зоолошката градина, како: Град Скопје – СКОПЈЕ ЗОО, животните на светот; домашна овца; елен аксис; лав; коза; домашна кокошка;

2. НАТПИСИ САМО НА АЛБАНСКИ ЈАЗИК

Натписи испишани само на албански јазик со латинско писмо се малку и обично со правописни грешки, како на пр.

3. НАТПИСИ САМО НА ТУРСКИ ЈАЗИК

Приличен број на приватни објекти, среќаваме натписи испишани само на турски јазик, и тоа главно низ уличките на Бит Пазар.

4. НАТПИСИ НА СТРАНСКИ ЈАЗИК

а) на англиски јазик: И во градовите на Македонија со албанско население, како и во други албански краишта се забележува еден спектар на имиња на фирми кои носат туѓи имиња. Овде се фризерските и козметичките салони.

б) на италијански јазик:

Pizzeria PANINI; Caffè & pizza TOSKANA; Restaurant PIZZERIA “KALABRIA”; Cafe Bar “VERSACE”; Caffè “KANCONA”; Caffè & Pizzeria “FLORANNA”

в) на француски јазик: *Boutique “SARA”; Boutique “NEKO”; Restaurant “BRATSTVO”;*

5. МАКЕДОНСКИ ЗБОРОВИ СО ЛАТИНСКО ПИСМО (СРПСКИ)

Ако го анализираме зборообразувањето на овие натписи ќе видиме дека станува збор за исти принципи со кирилски форми, со тоа што во оваа група имаме на располагање повеќе јазици и нивни варијанти на писма.

6. НАТПИСИ НА ДВА, ТРИ И ЧЕТИРИ ЈАЗИКА

6.1 Натписи на два јазика

6.1.1 Натписите на македонски – албански

6.1.1.1 македонски – албански
натписи во јавните институции

6.1.1.2 Македонски – албански
натписи во приватни претпријатија (македонски (кирилско писмо) – албански

6.1.1.3 Двојазични натписи во
приватни претпријатија
(Македонски (латинско писмо) –
албански

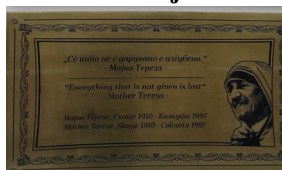
6.1.1.4. Разни натписи
македонски – албански
(Македонски (кирилско
писмо) – албански

6.1.2 Македонски – албански
натписи

6.1.3 Македонски – албански
натписи на про-
ектот “Скопје 2014“

7. НАТПИСИ НА ТРИ ЈАЗИКА

7.1 натписи на македонски – албански – англиски

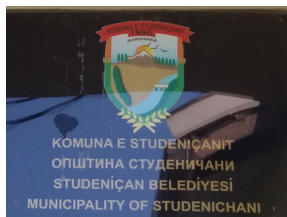

7.2 натписи на македонски – албански – турски

8. НАТПИСИ НА ЧЕТИРИ ЈАЗИКА

8.1 натписи:
албански – македонски – англиски
– турски

9. ХИБРИДНИ КИРИЛСКИ И ЛАТИНСКИ НАТПИСИ

Заклучоци

Завршувајќи го рефератот свесни сме дека со овие примери не сме опфатиле сè за оваа широка, комплексна и актуелна тема. Актуелноста на оваа тема се поврзува со вистинско нарушување кое владее со натписите на сите планови и на сите албански простори. Странските влијанија врз албанскиот јазик не се однесуваат само на спонтаноста, како имаме обичај да велиме, ами во голема мерка тие се прават заради пропустите што свесно ги правиме во нивна полза.

Овој проблем е присутен не само кај албанските населени места во Македонија, ами, за жал, и во Албанија, Косово и Црна Гора. Доволно е да цитираме една изрека на нашиот лингвист Ѓовалин Шкуртај, кој вели: *Тоа што не се случува во ниту едно место на светот, од пред 13 години се случило во нашата земја. Речиси ниту едно име, било во главниот град или во другите окрузи не е албанско име или збор. Но, секако, и за ова размислил нацрт-заколот на јазичарите. За такви престапи тие се на мислење дека се многу соодветни глобите, за чија висина сеуште има место за дискусија.*

Како што може да се види постојат многу прашања околу кои се бара поголема заложба, не само од јазичарите, ами и еден повнимателен пристап на сите оние кои сакаат да зборуваат и да го пишуваат јазикот исправно, со цел надминување на ваквите грешки. Затоа што, како што забележува Е. Сапир, *“Јазикот е човекова активност...Тој е убедлив показател на интелектуална оформеност на работничките маси; тој е средство на секојдневно креативно дејствување на човекот на секој чекор, затоа е преку неопходно на проблемот за подигнување на јазичната култура да му се посвети поголемо внимание од сите“*. Затоа што колку и да е на ниво, само заложбата од страна на јазичарите и љубителите на мајчиниот јазик не би биле доволни за да се надминат проблемите од таква природа.

Референции

- AJETI, Idriz (1989). *Çështje të gjuhës letrare shqipe*, në “Studime gjuhësore në fushë të shqipes”. Prishtinë: Rilindja.
- BARBOUR, S. (1987), *Dialects and the Teaching of a Standard Language*. "Langue in Society", nr.16, 1987.
- BECI, Bahri (1995). *Gjuha letrare shqipe dhe baza e saj dialektore*. “Albania”, 3 nëntor. Tiranë.
- BUGARSKI, R. (2004). *Engleski kao dodatni jetik*. Philolog: Beograd.
- BUGARSKI, Ranko (2005). *Jezik i kultura*. BIGZ: Beograd. (74-75)
- BUGARSKI, Ranko. (2009). *Evropa u jeziku. XX vek*: Beograd (11-36)
- CALVET, L.-J. (1999). *Pour une ecologie des langues du monde*. Paris: Plon. /Towards an Ecology of World languages. Cambridge: Polity Press, 2006.
- CENOZ, J./U.Jessner (2000). *English in Europe: The Acquisition of a Third Language*. Clevedon: Multilingual Matters.
- DE SWAN, A. (2001). *Words of the World: The Global Language System*. Cambridge: Polity Press.
- DOMENAK, Žan – Mari (1991). *Evropa: kulturni izazov*. Beograd: Bibliotek XX vek.
- IBRAHIMI, Mustafa. (2006). *Mbi gjuhën e firmave dhe mbishkrimet publike në komunat shqiptare në Maqedoni*. Në Seminari ndërkombëtar për gjuhën dhe letërsinë shqipe (24-25. 08. 2006). Prishtinë.
- IBRAHIMI, Mustafa. (2011). *Gjendja, statusi dhe perspektiva e gjuhës shqipe në institucionet shtetërore dhe lokale të Maqedonisë*. (Në 10 vjet Marrëveshja Kornizë e Ohrit). UEJL, Tetovë.
- IBRAHIMI, Mustafa. (2012). *Tema sociolinguistike dhe etnolinguistike*. Interlingua: Shkup.
- IBRAHIMI, Mustafa. (2015). *Trajtesa leksiko-frazeologjike të shqipes*. Interlingua: Shkup.
- IBRAHIMI, Mustafa & SULEJMANI, Berton. (2016). *Mbishkrimet e firmave private dhe institucioneve publike në qytetin e Shkupit*. Interlingua: Shkup.

IDRIZI, Xhemaludin. (2015). *Gjuha shqipe në shkrimin e mbishkrimin e firmave të objekteve të ndryshme në komunën e Çairit me theks të veçantë në Çarshinë e Vjetër të Shkupit*. Materialet e punimeve të Seminarit XXXIV Ndërkombëtar për Gjuhën, Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare. (Prishtinë, 17-28.08.2015). Prishtinë. Nr. 34/1, (239-247).

ИЛИЕВСКА, Красимира(2000). *Размислувања за фирмите. Македонски јазик во јавното општење*. (Зборник на трудови од соборот одржан на 18-19.02.1999, Скопје.

ISLAMAJ, Shefkije. (2008). *Aspekti gjuhësor i globalizmit dhe shqipja standarde*. Sesioni shkencor në Seminarin Ndërkombëtar për Gjuhën. Letërsinë dhe Kulturën Shqiptare. Prishtinë

ISMAJLI, Rexhep. (1991). *Gjuhë dhe etni*. Rilindja:Prishtinë

JESPERSEN, Otto (1970). *Čovječanstvo, narod i pojedinac sa lingvističkog stanovišta*. Sarajevo.

KALVE, Luj Žan (1995). *Rat među jezicima*. Beograd (92, 93, 94, 295)

Krasniqi, Haxhi (1983). *T'i shkruajmë drejt firmat nëpër institucionet e sektorit shoqëror dhe në shitoret private*. Në “Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe. Prishtinë.

LLOSHI. Xhevat (2001). *Stilistika e gjuhës shqipe dhe pragmatika*. SHBLU:Tiranë.

MURATI, Qemal (2004). *Gjuha shqipe sot- prirje të reja “evropianizuese”*. Në 50 vjet studime albanologjike. Instituti Albanologjik i Prishtinës. Prishtinë.

ПЕТРОВА, Снежана (2000). *За имињата на јавните услужни објекти*. Македонски јазик во јавното општење. (Зборник на трудови од соборот одржан на 18-19.02.1999, Скопје.

RADOVANOVIĆ, Milorad (1979). *Sociolinguistika*. BIGZ: Beograd.

ROT, Nikola (2004). *Znakovi i značenja*. Beograd: Plato.

SHAMKU-SHKRELI, Ledi. (2007). *Standard dhe substandard*. Çabej: Tiranë.

SHKURTAJ, Gjovalin (2003). *Sociolinguistikë*. Tiranë.

SINGLETON, D. (2007). *Globalization, Language and National identity: The Case of Ireland*. Trinity College Dublin: Centre for Language and Communication Studies, Occasional Paper No.68.

ТРЕНЕВСКИ Т. (1989). *За јазикот на фирмите и јавните натписи* (Правописни забелешки), “Литературен збор” XXXVI, 1989, бр.1-2

VESELAJ, Nuhi (1983). *Çështje të terminologjisë në ndërmarrjet industriale metalopërpunuese*. Në “Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe. Prishtinë.

VESELAJ, Nuhi (1983). *Çështje të terminologjisë në ndërmarrjet industriale metalopërpunuese*. Në “Probleme aktuale të kulturës së gjuhës shqipe. Prishtinë.

АЛТЕН ХАЈДАРИ – КАМИЛИ

Филолошки факултет „Блаже Конески“ – Скопје

ПОДОБРУВАЊЕ НА КВАЛИТЕТОТ НА АЛБАНСКИОТ СТАНДАРДЕН ЈАЗИК ВО ИНСТИТУЦИИТЕ ВО МАКЕДОНИЈА

Преплавеноста на албанскиот јазик со странски зборови и структури, изобличувањето и неспроведувањето на стандардот е прашање кое од секогаш ги вознемирувало албанолозите. Електронските медиуми, печатот и социолектите од ден на ден се преплавуваат со многу зборови од светските јазици, особено од англискиот и неолатинските јазици. Со делумното спроведување на двојазичноста во администрацијата, собранието и некои медиуми во Македонија, не обрнувајќи доволно внимание за нивото на јазикот при преведување, се приметува голема јазична интерференција, особено прекумерна употреба на калки. Заправо, ова искривување на албанскиот стандарден јазик треба да ги загрижи, не само албанолозите, туку и другите интелектуалци, институции, па дури и пошироката јавност. Ќе се обидам во неколку збора да ја образложам мојата контемплација околу оваа проблематика во Македонија.

Во Македонија, албанскиот се употребува во образовните институции, во печатените и електронските медиуми, во литературни и научни трудови, учебници итн. Генерално, нормата на албанскиот јазик често се крши во сите рамништа, било на лексичко, синтаксичко, морфолошко, фонетско и фонолошко ниво, бидејќи нивото на совладување на стандардниот јазик во различни историски периоди во Македонија има раст или опаѓање кај различни општествени слоеви и возраст, се разликува од институција до институција, се разликува од еден град до друг и така натаму. Од друга страна пак, голем дел од техничката, научната, политичката и економската терминологија

е странска, особено од англиски или неолатински јазици, па често се случува кога се изговараат речениците на албански да бидат составени со начин на размислување и синтаксички композиции на македонски или англиски дух. Пред две или три децении, јазикот на образованите лица многу се разликуваше од необразованите, а сега и образованите, без разлика дали имаат високо образование или магистратура, не го применуваат јазикот правилно, туку го оптоваруваат со елементи од нивниот дијалект, социолект или со туѓи непотребни зборови. Денес, образованите не се разликуваат од необразованите, туку свесните и посветените љубители на јазикот, од несовесните; или оние кои се висококвалитетни образовани од оние кои не се доволно квалитетни.

Најголемиот предизвик со кој се соочуваме денес е ерата на компјутеризација, една многу важна технолошка револуција, квалитетно образование кое овозможува меѓусебни врски и високи можности за информации во глобалните трендови, но всушност сега не загрижува пристапот до него, перцепцијата и неговата злоупотреба од денешната младина, иако нивото и бројот на образованите сега е на врв.

Друг предизвик е лингвистичката глобализација. Во последно време, стана мода да се вреднува и да им се посветува поголемо внимание на странските јазици, особено на англискиот, отколку на мајчиниот јазик, божем мајчиниот јазик го знаеме уште од пред да одиме на училиште и не треба повеќе да го учиме.

Друг предизвик е дека главниот столб на знаењето и културата на една нација и на сите други науки е презрен и потценет. Овие три децении на транзиција укажуваат дека професијата наставник која некогаш била многу тешка и високо ценета, авторитативна (неговата реч беше "закон"), е веќе на дното на листата и за жал, таа професија почесто ја бираат не баш најдобрите ученици. А причината за ова е ниската, немотивирачка и иста плата за сите наставници, без оглед на работата, заморот или нееднаквата одговорност. Сето ова остава длабоки траги во распаѓањето на албанскиот јазик и се шири како рак, бидејќи погрешното толкување на стандардниот албански

јазик од страна на голем број учители или наставници за албански јазик, кои, за жал, самите не го совладуваат целосно стандардниот јазик, погрешно го пренесуваат низ повеќе генерации и учењето станува сè потешко и потешко. Потоа, исто така, и незадоволителниот квалитет на медиумите и образовните институции, тука мислам на недостатокот на соодветна квалификација на албанско-македонски преведувачи и обратно, уредници, новинари, автори на учебници, списанија, училишни ЦД-а, рекламни тимови итн. кои придонесуваат до овој резултат.

Ако албанскиот јазик продолжува да се спроведува со оваа форма, ризикува да се загрозува функционирањето на албанскиот стандард во иднина. Мислам дека треба да создадеме поповолни околности за целокупниот интелектуален пораст на населението воопшто и да ја подигнеме свеста за вредноста на јазикот што го користат, како и придобивките или штетите што може да предизвикаат неспроведување и погрешно толкување на стандардниот јазик на потомството од нивна страна, а со тоа ќе се подобри нивната јазична култура. Потребно е целокупно културно воспитување и освестување на младите.

Како и да е, оваа ситуација може да се подобри со стратегија за подигнување на свеста на општеството и институциите за вредноста и светоста на јазикот на нацијата, бидејќи нејзината правилна примена треба да биде од интерес за целото општество, а не само за лингвистите. Стратегијата за инвестирање во научни сознанија во новите генерации што ги носи елан, заедно со способноста да се апсорбираат научните достигнувања, треба да се подобри, но не со експериментирање над просторни и временски цели, бидејќи тогаш станува штетно и влијае негативно. Во овој контекст, би било неопходно да се организира емпириска студија која понатаму ќе ги следи корелациите што ги спроведува образованието со другите општествени институции, како што се семејството, претпријатијата, граѓанското општество, медиумите итн., кои ќе придонесат на поквалитетно усвојување и спроведување на албанскиот стандарден јазик.

Главна цел на овој труд е да наведам неколку препораки што ги имав собрано од некои од моите претходни студии, каде

што точно ги посочив причините и последиците од неприменувањето на стандардниот албански јазик на соодветно ниво, со цел да ги применуваме овие препораки за да се подобри состојбата во која се наоѓаме.

ПРЕПОРАКИ

1. Да се создадат поповолни околности за севкупниот интелектуален развој на Албанците во Македонија и, следствено, да се подобри јазичната култура.
2. Да се зголеми бројот на образованите Албанци и да бидат квалитетни, за да се зголемат вештините за писменост и пишување.
3. Да се зголеми бројот на вработени Албанци во државните и приватните институции, за да не им се даде можност да преведат со *google translate* на оние кои воопшто не го познаваат албанскиот јазик.
4. Да се зголеми вработувањето на квалитетни преведувачи во државните институции. т.е. да се преземе поголема одговорност на работа и во изборот на вработените од страна на работодавачот, наместо да се вработат преку политичките партии или непотизам. Бидејќи, ако ние самите ја градиме нашата куќа со скапани даски, таа куќа ќе се урне над нашата глава. На овој начин, како што е направено досега, самите себе си се повредуваме со потполна свест.
5. Да се посвети повеќе внимание при преведување долги или кратки текстови и да се користат сите постоечки помагала.
6. Секој проект, натпис, објавување, административен документ, запис, реклама, официјално објавување итн. да се направат преку соработка со лица од релевантни институции, како што се универзитетите, Институтот за културно и духовно наследство на Албанците во Македонија и други институции каде што се користи албанскиот јазик, кои притоа ќе влијаат врз највисоките државни инстанции.
7. Да се посвети поголема грижа во медиумите за време на пишување и изговор и да се зголеми емитувањето на радио и телевизиски програми за јазична култура. Поради тоа што,

медиумите се клучен фактор во совладување на стандардот, смета дека е неопходно соодветно да се применува јазичниот стандард во сите емитувања, а да не биде прашање на волјата на нивните сопственици, туку да биде вклучено во професионалните обврски на медиумите за точно информирање. Имајќи го предвид масовното влијание на медиумите, особено на електронските, преку најточното применување на јазикот, со цел да се минимизираат неправилните форми, дијалектни елементи, прекумерната и непотребната употреба на странски зборови, особено калките што го прекршуваат, стандардот и самата природа на албанскиот јазик.

8. Во одборот на Агенцијата за спроведување на законот за јазиците и Инспекторатот треба да се вклучат најистакнатите универзитетски професори, кои ќе вршат надзор не само дали се применува албанскиот јазик во институциите, туку и да го проценуваат јазичното ниво.

9. Да се состави јазичен и стилски водич, кој нема да има само описен и објаснувачки карактер, туку да биде како список со правила.

10. Да се состават повеќе термилошки речници и да се едначат во сите албански простори.

11. Соодветните институции треба да бидат поддржани со посебни средства наменети за унапредување на албанскиот јазик;

12. Да се врши тестирање за вработување за да се рангираат работните места според заслуги и тежина на одговорност.

13. Да се организира континуирана обука од тим формиран од универзитетски професори за да се надградат јазичните вештини, во кои особено ќе се нагласи отстапувањето од јазичните норми, бидејќи нови теории докажуваат дека учењето од "грешките" е многу плодна.

14. Да се зголеми бројот на семинари, симпозиуми и научни конференции околу теоретските и практичните прашања на албанскиот стандарден јазик и јазичната култура.

15. Јасно да се дефинира статусот на албанскиот јазик, така што албанскиот јазик ќе има корист од придобивките што ги ужива јазикот кој е заштитен институционално со закон; и да

се применат казните од член 22 од Законот за употреба на јазиците, така што албанскиот да се превзема во одбрана на државата и да се прогласи за културен предмет од посебно значење, како што тоа го бара Уставот.

16. Да се оформи посебно тело кое ќе издава сертификати за лектори за да можат институциите да користат контролиран јазик од професионалци.

Училиштата и медиумите треба да бидат свесни дека зборувањето и пишувањето на јазикот е култура; комуникацијата станува појасна, односот помеѓу луѓето станува поискрена, информациите стануваат поинтересни и разбирливи. Затоа, за општото добро и за идните генерации, нашиот јазик треба да се чува чист и убав, бидејќи немаме друго поголемо и посебно богатство од овој јазик.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- **HAJDARI - QAMILI**, Ajten *Laryshia e përvetësimit të shqipes standarde në Maqedoni ndër vite*, Konferenca VII Shkencore Ndërkombëtare “Gjuha, letërsia dhe kultura shqiptare nga Pavarësia deri sot”, Tetovë, 23 nëntor 2012.
- *(Mos)zbatimi i shqipes standarde në Maqedoni*, Kongresi i drejtshkrimit të gjuhës shqipe – vepër me vlera të mëdha kombëtare, (13. 06. 2012), Shkup, Instituti i Trashëgimisë Kulturore dhe Shpirtërore të Shqiptarëve, Shkup, 13 qershor 2012.
- *Shqipja “standarde” e studentëve të Maqedonisë*, Konferencë shkencore “Dyzet vjet të shqipes standarde”, Prishtinë, 7 – 8 dhjetor 2012.
- *Paralelizma frazeologjikë të shqipes me maqedonishten*, Universiteti “Ukshin Hoti”, Fakulteti i Filologjisë – Prizren, Konferencë Shkencore “Shqipja e sotme dhe marrëdhëniet e saj me gjuhët e tjera”, 6 - 7 maj 2016, Prizren.
- *Niveli gjuhësor i mbishkrimeve dhe artikujve të përkthyer në shqip*, Instituti Albanologjik- Prishtinë, Konferenca Shkencore “Java e Albanologjisë” 23 -27 maj 2016, Prishtinë.

- *Преводот на фразеолошките изрази од албански на македонски јазик и обратно*, Меѓународен семинар на македонски јазик, литература и култура, XLII научна конференција, Општа тема: „Македонскиот јазик, литература и култура во европски контекст“ Тема на лингвистичката секција: „Непреводливото во преводот“, 25 јуни 2016, Охрид.
- MURATI, Qemal, *Shqipja standarde të mbrohet me ligj*, Instituti Albanologjik – Prishtinë, “GJUHA SHQIPE VITI XXXIII”, Prishtinë, 2015.

ХИДАЈЕТЕ АЗИЗИ

*Институт за духовно и културно наследство
на Албанците – Скопје*

ЛИЧНИТЕ ИМИЊА ПОМЕЃУ ИДЕНТИТЕТОТ И ДРЖАВНАТА АДМИНИСТРАЦИЈА ВО МАКЕДОНИЈА

Во светот на ономастиката, секоја ономастичка единица има своја тежина, затоа што пренесува историја. Ономите со туѓа генеза пренесуваат информации за различни односи помеѓу народите, за владетелски култури и пријателски култури. Денеска, развојот на технологијата овозможи секоја индивидуа, каде и да е во светот да има полесен и побрз пристап до овие информации, факт што ги зближи толку многу овие култури, што туѓото се прифаќа многу полесно, па дури изгледа и поатрактивно. Како и да е, во светот на ономастиката, уште позначајни се изворните ономи, тие што го изразуваат идентитетот на една нација. Во сферата на личните имиња, токму личните имиња со потекло од албанскиот јазик се оние кои денеска, за Албанците од Македонија, и не само за нив, имаат големо значење.

Зашто го велíme ова? Сведоци сме дека се до неодамна, кај Албанците од Македонија, процентот на овие имиња беше низок. Во периодот од 1900 – 1970 година, според нашите статистики¹⁰⁹, овие имиња едвај излегуваат на површина, некаде со околу 10,5%. Имињата со потекло од албанскиот јазик, дури и во 2000 години, секогаш според нашите статистики, на ниво на Република Македонија, не достигнува ни 50 отсто. Ако се согласиме со мислењето дека денеска, нивниот број не претставува повеќе проблем за третирање (освен за посебни региони), бидејќи тие се секогаш во пораст, тогаш на виделина избива еден друг проблем, предизвиците со кои се

---

¹⁰⁹Кој опфаќа корпус од околу 11000 лични имиња.

соочуваат Албанците од Македонија во одбраната од мноштвото изкривувања што постојано им се прават на овие имиња. Кај личните имиња на Албанците во Македонија, особено на оние од албанско потекло, со воочуваат серија скршнувања од нормата на албанскиот правопис. Причините поради кои се случуваат овие девијации се најразлични. Една од нив може да биде недоволното усвојување на нормите на стандардот на албанскиот јазик. Како последица на ова, често пати се случува не само во изговорот, ами и при пишувањето на личните имиња, да се сретнат елементи на локалните наречја, кои не се совпаѓаат со нормите на јазичниот стандард. Вака на пример, на фонетско рамниште можат да се сретнат фонетски особености карактеристични за гегиските говори. Фактички, најголемиот дел од елементите на наречјата во системот на личните имиња припаѓаат токму на ареалот на гегискиот централен говор. Такви елементи се: испуштањето на неакцентираното [ë] во крајна позиција: Аријет / *Arijet (Arijetë)*, и во поголемиот дел во преакцентска позиција. Гзим, *Gzim (Gëzim)*; делабијализација на [y] во [i]: Илбер, *Ilber (Ylber)*; лабијализација на назалното [a] во [o]: Екурон, *Ekuron (Hekuran)*; асимилација на групата [nd] и [mb] во [n], [m]: Газмен, *Gazmen*; Плум, *Pllum (Gazmend, Pëllumb)*; преобразување на согласката [r] во интервокална позиција во назална согласка [n]: Дитуни, *Dituni (Dituri)* и др. Во поретки случаи се сретнуваат и елементи карактеристични за тоскиските говори, односно на ареалот на северниот тоскиски, кому му припаѓаат мал број на говорници Албанци од Македонија. Ќе го споменеме во овој случај обезвучувањето на одредени согласки, како: [b] во [p]: Плумп, *Pëllump (Pëllumb)*; [z] во [s]: Гасменд, *Gasmend (Gazmend)*; [r] во [r]: Пон, *Ronë (Rronë)*¹¹⁰ и др. Но, според нас, најголемите нерегуларности во системот на лични имиња кај Албанците на Македонија доаѓаат под влијание на администрацијата, односно како последица на

¹¹⁰Види повеќе во: Z. Osmani, *E folmjashqipe e Manastiritdhe e qarkutëtij*, 1997; Z. Osmani, *E fojmjashqipe e Prespës*, 1996; R. Nesimi, *E folmja e Dervenit*, 2008; H. Ymeri, *E foljmashqipe e Karshiakës*, 1997.

употребата на македонскиот јазик во својство на прв службен јазик во Р. Македонија. Овие нерегуларности, кои не се малку, остро го допираат албанскиот антропонимски систем, како на фонетско рамниште, така и на морфолошко. Овај факт предизвикува голем предизвик со кој се соочуваат Албанците во Македонија и до ден денеска при регистрацијата на нивните лични имиња.

Ако направиме една ретроспектива, може да се присетиме дека во минатото (во 80-те години), албанската ономастика во Македонија се соочуваше со многу остра реалност. Беше тоа време кога Албанците од Македонија се соочуваа со цензури, спречувања, апсурдни ограничувања, кои ги санкционираа не само личните имиња и имињата на местата, ами трансформираа и голем број на презимиња. Тоа беа лични имиња со албанско потекло, особено илирски имиња, или национални имиња со слободољубив дух, како: *Илир, Фламур, Арбр, Лиридон, Кастриот* и многу други, кои поради познатите политички мотиви, Албанците не беа слободни да ги употребуваат, имиња кои според изговорите на тогашната политика, “предизвикуваа меѓуетничка омраза или интолеранција, со кои се загрозуваше јавниот морал”¹¹¹.

Во овој контекст може да се спомене фактот што ограничување со закон во изборот на личните имиња има насекаде, во различни земји низ светот. И причините за овие забрани се најразлични, според земјите, но во суштина, најголемиот дел од овие причини се потпираат врз конвенцијата за правата на децата во светот. Вака на пример, и во Албанија, со закон беа забранети имиња како: *Газеп, Габиме, Кеке, Вајтуме, Сосе, Шкурте (Gazep, Gabime, Keqe, Vajtume, Sose, Shkurte)* и слични. Низ разни земји на светот, листата на забранети имиња опфаќа најразлични имиња, кои главно се имиња кои може да бидат предмет на потсмев за личноста која го носи, или и други имиња со потценувачко значење, навредувачки и кои се во спротивност со убавите обичаи, имиња со расистичко значење

¹¹¹QerimLita, zita e shqiptarëve në RS të Maqedonisë gjatë viteve 1986-1988. Studime Albanologjike 3(2011):74.

кои се поврзуваат со злочини или со лоши поведенија, имиња кои навредуваат религиозни чувства и слични. Ќе споменеме само некои од нив, како: *Monkey, Facebook, Lucifer, Batman, OsamaBinLaden, Hitler* и др. Ако ги споредиме причините за цензурирање на една категорија на лични имиња на разни земји со оние на Македонија, може да се види дека има очигледни разлики. Не може да биде разбирливо за нас зашто би било оправдано оваа категорија на албански имиња да биде забранета, а на друга страна не се косат со конвенцијата за правата на децата, не се ниту потценувачки, со расистичко значење, ниту пак имиња кои можеа да бидат предмет на потсмев за личноста. Дури не гледаме ниту причина зашто овие имиња би предизвикувале меѓуетничка омраза и би го повредувале јавниот морал, како што било некогаш наведено во законите од тогашна Македонија.

Сега веќе е познато дека, освен антропонимијата, и албанската топономастика не успеа да биде недопрена од цензурата на времето. Имињата на албанските места на територијата на Македонија, како Скопје (*Shkupi*), Охрид (*Ohri*), Дебар, (*Dibra*), Битола, (*Manastiri*), Кичево, (*Kërçova*), и други микротопоними, во администрацијата на комунистичката власт требаше да се пишуваат и да се изговараат само според особеностите на македонскиот јазик со формите: *Скопје, Охрид, Дебар, Битола, Кичево* и др. а не според формите на современиот албански јазик, форми кои произлегуваат како резултат на многувековниот развоен пат на албанскиот јазик.

И патронимијата на Албанците од Македонија, се оптовари со нови, туѓи елементи, импонирани при регистрација на граѓаните во матичните служби, од страна на матичарите. Овие нови елементи беанаставките со словенско потекло, од типот: *-(e/o)ски*, и *-(e/o)вски*, кои се вметнаа во употреба и станаа официјални. Претходно, во периодот од 1941 – 1944, под влијание на бугарската администрација, презимињата беа обременети со односните наставки: *-ев/ов*, додека пак во периодот од 1913 до 1941 година, под влијание на српската администрација, кон презимињата на националностите кои живееле во Македонија во тоа време им беа додавани српските настав-

ки: *–иќе –виќ*. Во овој контекст ако се додаде и влијанието на турскиот јазик, т.е. фактот што еден голем број на албанските презимиња (најголемиот дел од кои е со ориентален извор), или ја носат наставката – *оли*, од турскиот јазик, или се употребуваат во нечленувана форма, според природата на турскиот јазик и во спротивност со нормите на албанскиот јазик, тогаш лесно може да се констатира колку тешко е погоден и патронимниот систем на Албанците од Македонија. Денеска, иако со Законот за лични имиња, се дозволува корекција или промена на презимињата, албанската популација од Македонија, особено онаа руралната, сèуште продолжува да ги задржува овиетуѓи наставки, како составен дел на презимиња.

Ако се земат в предвид сиве овие факти, не може а да не се констатира дека целта беше позната - асимилација. Но, што се случува денеска со личните имиња на Албанците од Македонија? Пред нас имаме една вистина која зборува за фактот дека за среќа ова време на апсурдни цензури од страна на државната администрација е завршено. Од 1995 година донесени се и серија закони, кои *де јуре* ја ублажил ситуацијата од времето на комунизмот и видно ја подобрил. Но, имаме и една друга вистина која го изнесува на виделина фактот дека Албанците од Македонија *де факто* сеуште се соочуваат со мноштво проблеми при процесот на регистрација на нивните лични имиња во канцелариите на матичните служби, што говори дека можеби онаа тенденција на постојано попречување на Албанците во реализацијата на нивните права, сеуште не завршило.

Со какви проблеми се соочуваат Албанците овде, во Македонија, при процесот на регистрацијата на нивните лични имиња, ќе видиме откако ќе фрлиме поглед кон законите на Р. Македонија, закони кои се поврзуваат со прашањето како е регулиран процесот на регистрација на личните имиња во државната администрација. Во сите постојни закони во Р. Македонија се вели дека службен јазик е македонскиот и неговото кирилско писмо, јазик на кој се регистрираат и ден денеска и имињата на граѓаните Албанци.

Поконкретно, во Законот за лично име од 1995 г. се вели: *“Личното име е лично право на граѓанинот. Граѓанинот се служи со личното име, што му е запишано во матичната книга на родените.”*¹¹² Во Законот за матична евиденција, од истата година (1995), член 9 се вели: *“Личното име се регистрира во матичните книги на македонски јазик и на неговото кирилско писмо, а имињата на припадниците на националностите се запишуваат и според јазикот и писмото на националностите.”*¹¹³ Овој закон во 2002 ќе се промени, како во продолжение:

*“Матичните книги се водат на македонски јазик и неговото кирилско писмо. Во подрачјата на единиците на локалната самоуправа во кои најмалку 20% од граѓаните зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик, образецот на матичните книги се печати и податоците во него се запишуваат на македонски јазик и неговото кирилско писмо и на службениот јазик и писмото што го употребува граѓанинот. Изводите што се издаваат врз основа на матичните книги од став 2 на овој член се издаваат на македонски јазик и неговото кирилско писмо, каки и на службениот јазик и писмото што то употребува граѓанинот.”*¹¹⁴

Годината 1998 донесува и еден друг закон, Законот за употреба на македонскиот јазик. Во член 2 од овој закон се вели: *“Употребата на македонскиот јазик, како службен јазик е право и должност на граѓаните на Републиката”*¹¹⁵

Во 2008 година со донесува Закон за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локална самоуправа.¹¹⁶ Од овој Закон

¹¹²Закон за личното име, “Сл. Весник на Р. Македонија“ бр. 08/95 од 15.02.1995 год. Член 1.

¹¹³Закон за матичната евиденција, “Сл. Весник на Р. Македонија“ бр. 08/95 од 15.02.1995 год. Член 9.

¹¹⁴Закон за изменување и дополнување на законот за матичната евиденција, “Сл. Весник на Р. Македонија“ бр. 38/95 од 05.06.2002 год.. Член 3-а.

¹¹⁵Закон за употребата на македонскиот јазик, “Сл. Весник на Р. Македонија“ бр. 5/98 од 30.01.1998 год. член 2

¹¹⁶Закон за употреба на јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните во Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа, Сл. Весник на Р. М бр.101 од 13.08.2008 год..

се дава на знаење дека денеска во Р. Македонија, друг службен јазик станува и друг јазик, чие име не се споменува, а кој се однесува на етнитет кој сочинува 20 проценти од популацијата. Овој анонимен јазик е службен само таму каде популацијата која го говори сочинува повеќе од 20 проценти од вкупниот број на населението. Јазикот на овој етникум, кој го зборуваат повеќе од 20 проценти всушност е албанскиот, но како иронија, како таков не се споменува.

Како и што може да се види од изнесените закони, токму оттука потекнува дискриминаторскиот пристап кон албанскиот јазик, односно кон етникумот што го зборува овој јазик, иако се претендира дека со овие закони албанскиот јазик го зазема заслуженото место во неговата службена употреба во Р. Македонија. Првиот сегмент кој паѓа в очи е оној што во овие закони на Албанците и на албанскиот јазик ниту им се споменува името. Граѓаните Албанци се именуваат само како етникум, кој достигнува 20 проценти од вкупното население, додека пак албанскиот јазик како јазик кој го зборуваат најмалку 20 проценти од граѓаните, без разлика што Албанците и албанскиот јазик се единствените кои во Р. Македонија го достигнуваат тој процент.

Вториот сегмент зборува за негирањето на правото за севкупна територијална употреба на албанскиот јазик. Тоа значи дека добар дел од граѓаните Албанци кои им припаѓаат на административните единици каде тие не достигнуваат 20 проценти, да бидат лишени од правото на употреба на нивниот јазик во комуникација со државната администрација, а во овој контекст, и од правото за запишување на нивните лични имиња на мајчин јазик и на неговото латинско писмо. И во другите случаи кога на Албанците со закон им се гарантира правото на употреба на нивниот јазик, тие продолжуваат да бидат дискриминирани кога станува збор за практичната реализација на ова право. И самите сме сведоци за бројните опструкции кои и ден денеска се прават од страна на државната администрација за да се спречи во практиката ова право.

Првиот проблем со кој се соочуваат граѓаните Албанци во административните единици каде тие нумерично се претставени со најмалку 20 проценти е немањето формулари за евиденција, печатени на двата јазика, односно на македонски, како прв службен јазик, и на албански јазик, како втор службен јазик. Овој недостаток е евидентен особено во град Скопје. Во недостиг на овие формулари граѓаните се задолжени да аплицираат со формулари напишани само на македонски јазик, онака како што се случува и во другите административни единици каде Албанците не достигнуваат 20%. За да биде иронијата уште поголема, реализацијата на правото за регистрација на албански јазик се прави само ако граѓанинот инсистира на користењето на ова право гарантирано со закон. Но, за жал, ова инсистирање на албанскиот граѓанин за реализирање на ова право често пати останува во рацете на волјата на административниот службеник. Овој последниот, ако има добра волја, обично ако е Албанец, и да нема формулар пополнет на двата јазика, прифаќа да ги внесе податоците во системот и на албански јазик. Во спротивно, обично кога се случува административниот службеник да не биде Албанец, барањето на граѓанинот не се зема в предвид, под изговор дека нема на располагање двојазични формулари. И оваа можност за внесување на податоците во систем и на албански јазик при регистрација во канцелариите на матичните служби во Скопје почна делумно да се реализира само во последниве месеци, иако со закон тоа е дозволено уште од 1995 година, со Законот за матична евиденција.

При апликација за други лични документи се создава впечаток дека има поголем простор за користење на правото за употреба на албанскиот јазик. Во овие случаи двојазичните формулари обично не недостасуваат (иако не се отфрла една таква можност), сепак се случува проблемот на употребата на албанскиот јазик да биде сеуште присутен. Со самиот факт што најголемиот дел од Албанците се регистрирани во матичните книги во нивните изводи на родени само на македонски јазик и со неговото кирилско писмо, се случува административниот службеник да не ја прифати албанската форма на името, под

изговор дека оваа форма не се вклопува со службената форма запишана на македонски. Според сите изгледи едно инсистирање од страна на државната администрација за да се попречи употребата на албанскиот јазик во изводите на родените може да е направен под умисла, да практично се оневозможи употребата на албанскиот јазик онака како што е предвидено со закон.

Службената варијанта на македонскиот јазик се зема в предвид и тогаш кога личното име на граѓаните во личните документи се регистрира и на странски јазик, обично на англиски. Во овој контекст името регистрирано на албански јазик за граѓаните Албанци, останува само формално, односно само за да се задоволи егото на граѓанинот, затоа што не се зема в предвид ниту во неговата транскрипција на странски јазик, иако албанскиот и англискиот се многу поблиски од аспект на употребата на латинското писмо, отколку македонскиот со неговото кирилско писмо и англискиот со неговото латинско писмо.

Како последица од употребата на македонскиот во својство на прв службен јазик во Р. Македонија, личните имиња на Албанците во нивните лични документи продолжуваат да резултираат искривени и осакатени до оној степен, што веќе ја губат нивната изворна форма од албанскиот јазик. Македонскиот јазик со неговото кирилско писмо кое брои 29 букви, не успева да ја покрие графијата на латинската азбука на албанскиот јазик со 36 букви.

На фонетско рамниште најголеми искривувања се прават кај оние албански имиња кои во нивната структура ги имаат диграмите /tx/, dx/ и /pp/, (/th/, /dh/ e /rr/), како и другите графеме кои ги нема во македонскиот, како /y/и /ë/. Вака, на пример, едно име на албански јазик, како *Yll*, при регистрацијата на македонски јазик со неговото кирилско писмо, станува *Ул* или *Ил*, во зависност од волјата на родителот односно на матичарот во матичното одделение, бидејќи во овој случај нема некое правило за транскрипција според кое личното име од албански јазик и неговото писмо, би се пишувало на македонски со неговото кирилско писмо. Вакви се и некои други лични имиња,

како: *Bardhyl, Dhuratë, At dhe, Yllkë, Ëndërr* и слични, кои трпат очигледни промени во нивната структура при транскрипцијата на македонски јазик, како: Бардул, Дурате, Атде, Илке, Ендер и др.

На морфолошко рамниште, граматичката категорија на членување е таа која претставува најчести нерегуларности. Еден голем дел на лични имиња, во најчести случаи, тие од женски род, кои во нечленувана форма завршуваат со ненагласено /ë/, како: *Dritë, Vlerë, Jehonë, Lekë* и слични, на место нечленуваната форма, онака како би требало да се употребуваат во согласност со граматичките правила на албанскиот јазик, се употребуваат во членувана форма, како: Дрита, Влера, Јехона и Лека.

Факторите кои влијаеле врз употребата на членуваната форма наместо нечленуваната може да бидат многу и од различна природа. Меѓу овие фактори ќе го споменеме во прв ред токму овој кој се однесува на влијанието на државната администрација. Во отсуство на графемата /ë/ во кирилската азбука на македонскиот, секаде каде албанските лични имиња завршуваат со /ë/, ова /ë/или воопшто не се пишува, или се заменува со некоја друга графема, обично со /e/ или со /a/. Кога овие имиња се пишуваат со /a/ наместо со /ë/, всушност се употребуваат во членувана форма наместо во нечленувана. Во овој правец треба да се нагласи и фактот што употребата на членуваната форма наместо нечленуваната, значи употребата на “а“ наместо “ë“, не ја допира или не ја изменува формата на албанскиот јазик, колку што ја изменува употребата на кирилското “е“ на место латинското “ë“.

Но, треба да се спомене и фактот дека, иако администрирањето на странски јазик (т.е. на македонски) може да биде многу значаен фактор за територијата за која станува збор, фактот што отпаѓа завршната “ë“, односно размената на нечленуваната со членуваната форма се случува и при говор, каде нема влијание администрацијата, и особено во други региони каде администрирањето се прави на албански јазик, како во Албанија и Косово, зборува за значењето и на другите фактори кои влијаеле врз оваа појава.

Меѓу овие фактори би ги споменале оние од морфонолошка природа, како последица од ослабувањето на ненагласеното “ë”, воопшто во албанскиот јазик, а посебно на неговото отпаѓање од крајната позиција (и во други позиции) на гегиски. Оваа претпоставка произлегува како исход од анализата на собраниот материјал, од кој се констатира дека оваа појава, во многу поголеми размери допира само некои имиња, и тоа токму имињата од женски род, кои во нечленувана форма добиваат едно завршно ненагласено “ë”, а не и другите имиња од женски род, кои добиваат други завршни самогласки, како –e: *Луле*; -и: *Бужури* и други. Со слабеењето на завршното “ë” во нечленувана форма, воедно се отежнало и разликувањето помеѓу машките и женските форми, особено во позицијата именка + придавка, кога се знае дека единственото средство за разликување меѓу двата рода на двојните имиња, како: *Лиридон* (*Liridon/Liridonë*), *Ермир*, (*Ermir/Ermirë*), е токму ова завршно моционално –ë. Во воие околности, –ëод нечленуваната форма се заменува со –a, од членуваната форма, со цел што појасно означување на родот. И ова може да се оправда дотолку повеќе кога се знае дека членувањето кај личните имиња не игра никаква друга улога, освен онаа синтаксичката.

Не се отфрла можноста да еден друг фактор кој влијае врз одбегнувањето на употребата на личните имиња во нечленувана форма, да биде и самата семантика на овие имиња, која се разликува од семантиката на општите именки. Заради ова, не само во албанскиот ами и во многу други јазици, употребата на личните имиња во членувана / нечленувана форма не е направено во согласност со општите правила на употребата на општите именки. Ова се објаснува со идејата дека членувањето на личните имиња има само синтаксички карактер, а не и значенски, како кај општите именки. И во Граматиката на Академијата се вели дека “членувањето кај сопствените именки ја нема таа вредност како кај општите именки, затоа што сопствените именки се сами по себе истакнати, индивидуализирани“ (1995:125).

Како резултат на овие проблеми кои предизвикуваат мноштво искривувања на една категорија на албански лични имиња,

албанската популација овде во Македонија во многуте случаи ја избегнува употребата на овие лични имиња, кои на македонски јазик не можат да се пишуваат како во албанскиот.

Што е направено во овој правец? Во правец на олеснување на аплицирањето на двојазичноста во Р. Македонија, а во овој контекст и на регистрацијата на личните имиња, уште од 2011 година Институтот за духовно и културно наследство на Албанците, по консултациите со другите релевантни институции, како со Институтот за македонски јазик, Филолошкиот факултет “Блаже Конески“ во Скопје, Катедрата за албански јазик и книжевност и Државниот универзитет во Тетово, Министерството за правда – сектор за водење на матична евиденција, упатува Писмо со предлог за транскрипција на латинското писмо на албанскиот јазик во кирилско писмо на македонскиот јазик. Секторот за јазик при ИДКНА - Скопје, по консултациите со научници – лингвисти од споменатите институции, ослободувајќи се и на правилата на “Правописот на македонскиот јазик“, кои се занимаваат со ова прашање, излегува со два конкретни предлози.

Првиот предлог се однесува на начинот на транскрипција на латинското писмо на албанскиот и македонскиот јазик. Преку табеларен преглед, каде што се дава албанската и македонската азбука, се даваат конкретни предлози за транскрипција на секоја од графемите на албанскиот јазик на кирилското писмо на македонскиот. Овој начин на транскрипција фактички би избегнало разните форми кои ги добиваат истите албански имиња при нивното запишување со кирилско писмо на македонскиот, форми кои без еден правилник за транскрипција, биле избрани до денеска од самите граѓани. Од оваа табела ги издвојуваме оние графеме на албанскиот кои недостасуваат во македонскиот. Вака на пример двојните графеме на албанскиот, како /DH/, /Th/, /Rr/ е предложено да се пишуваат со графемата која кореспондира со најблиската фонема на македонскиот, како /Д/, /Т/, /Р/, како кај имињата: Fatbardha – Фатбарда, Таџи – Тачи, Rrona – Рона и др. За буквата /Ë/ се даваат два предлога, зависно од нејзината позиција во зборот: кога таа ја наоѓаме на почетна позиција и на средина на именката,

на македонски се предлага да се пишува со /E/, како на пример: Ęndëgt – Ендер; додека пак кога се сретнува на крајот на именката, да се пишува со /A/ бидејќи оваа /a/ во албанскиот, кај голем број на имиња, како на пр.: Jetë – Јета, Zanë – Зана и др., се употребува и во говорниот јазик на место /ë/, од порано споменатите причини. За буквата /L/ предложено е на македонски да се пишува со /Љ/, како на пример: *Lumturie* – Љумтурие, *Lorik*– Љорик, *Lavdrim* - Љавдрим, *Albiana* – Албиана и др., освен во случаите кога љ е пред /e/, /и/ и /j/, тогаш да се пишува со /л/: *Lirie* - Лирие, *Leana* - Леана, и др. За буквата /Y/ е предложено да се пишува со /И/: *Ylber* - Илбер, *Yllza* - Илза, *Bardhyl* – Бардил и др. Исто така е предложено во Министерството за информатичко општество да се создаде посебен софтвер во правец на практична реализација на сиве овие предлози.

Вториот предлог се однесува на идејата да во сите лични документи во кои личното име се пишува и на еден од странските јазици, односно на англиски јазик, транскрипцијата на имињата да не се прави потпирајќи се на македонскиот јазик и неговото кирилско писмо, ами потпирајќи се врз албанскиот јазик и неговото латинско писмо, со кое азбуката на англискиот јазик има многу поголеми сличности. Кон овој предлог се приложува и табела, која како и во првиот предлог, го предвидува начинот како би се реализирала транскрипцијата од латинското писмо на албанскиот јазик во латинското писмо на англискиот јазик. Од овој табеларен преглед може да се забележи дека на албанската азбука и недостасуваат само две букви од албанскиот (Ç, Ę), додека пак на македонската и недостасуваат шест букви (DH, Th, Rr, Ę, L, Y), нешто што би влијаело при транскрипцијата на имињата од албански на англиски, во мноштвото случаи да се зачува изворната форма на имињата, форма оваа која при транскрипцијата од македонски на англиски видно се искривува.

Мноштвото изопачености кои произлегуваат како последица на транскрипцијата од албански на македонски јазик сигурно е дека не ги допираат само личните имиња, ами воопшто сите ономастички единици: имињата на државите, на градовите,

општините, улиците, институциите и др. И, бидејќи со новиот предлог – закон за употребата на јазиците, од 2018 година,¹¹⁷ се предвидува поширок оптек на употребата на албанскиот јазик,¹¹⁸ сигурно и потребата за работење во правец на решавање на актуелните проблеми, а кои ќе бидат уште побројни за граѓаните во комуникација со државната и јавната администрација, ќе биде уште поголема. Во овој правец ни се чини како итна потребата за регистрација на сите топоними и микротопоними во регионите населени со Албанци, која би помогнала за поточна стандардизација на албанската топонимија во Македонија.

---

¹¹⁷Закон кој иако е усвоен во Собранието на Р. Македонија септе чека да влезе во сила.

¹¹⁸Јазик кој и во овој закон не е формулиран како албански јазик, ами како закон на ентиска припадност која сочинува над 20 отсто од населението.

СЕФЕР ТАХИРИ

*Институт за духовно и културно наследство
на Албанците – Скопје*

ЈАВНИОТ И ПОЛИТИЧКИОТ ДИСКУРС ОКОЛУ СЛУЖБЕНАТА УПОТРЕБА НА АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Република Македонија, уште по нејзиното осамостојување од Социјалистичка Федеративна Република Југославија, кое се случи на 8 септември 1991 година, е соочена со мноштво проблеми од меѓуетнички карактер. Односно, уставно – правниот карактер на Албанците секогаш стоел како „Дамоклов меч“, над мирот, политичката стабилност и спремноста на политичките елити за да се има стабилни односи помеѓу народите, за да живеат во меѓуетничка и меѓукултурна хармонија, во рамките на едно демократско општество. Пред процесот на осамостојувањето, како и во сите други републики на поранешна Југославија, така и во Македонија започна процесот на политичкиот плурализам. Се формираа политички партии, а во албанскиот политички спектар, се формираа две политички партии: Партијата за Демократски Просперитет (ПДП), а малку подоцна и Народната Демократска Партија (НДП).

Албанците го бојкотираа референдумот од 1991 година, затоа што нивните политички претставници, Партијата за демократски просперитет и Народната демократска партија сметаа дека Албанците не треба да бидат дел од народниот референдум, во кој се поставуваше прашањето „Дали сте за Македонија да биде независна и суверена држава, со можност да се придружи кон југословенската федерација?“,

Партијата за демократски просперитет се формира на 16 април 1990 година во тетовското Цепчиште, за чиј претседател се избра Невзат Халили. Оваа партија се легализира по усвоју-

вањето на Законот за политички партии, со што Партијата за демократски Просперитет се регистрира како прва албанска партија на 25 мај 1990. Таа стана главно политичко движење на Албанците од Македонија, иако според нејзината програма, таа не беше национална партија, затоа што во нејзините програмски определби се велеше: *„Партијата за Демократски Просперитет е граѓанска партија. Таа е партија на граѓаните од албанска, муслиманска, турска, македонска, влашка, ромска припадност....“*

Другата албанска партија, Народната демократска партија (НДП) се формира на 23 јуни, 1990. Со нејзиното формирање започна политичкиот плурализам и меѓу Албанците од Македонија. Нејзин прв претседател беше избран лекарот од Тетово, Јусуф Реџеџи.¹¹⁹

Албанските политички партии во Македонија немаа многу големи разлики што се однесува до главните програмски определби. И двете се заложуваа за промена на правниот статус на албанците, спречување на етничката дискриминација во сите области, која имаше историски континуитет од периодот на монизмот. А оваа прокламирана рамноправност и недискриминацијата би се постигнале гарантирајќи ја правната рамноправност на албанскиот јазик со македонскиот јазик, на сите нивоа. ПДП и НДП јасно беа дефинирале дека албанскиот јазик треба да има статус на службен јазик во Македонија. Но, наместо јазикот да се гледаше низ призмата на комуникацијата, интерактивноста, општествената кохезија и интерференција, наместо елемент на здружување, тој стана фактор на поделба, правеше сегрегација и помагаше во создавањето на два паралелни етнички света во Македонија, културен и јазичен.

Политичките барања на Албанците, артикулирани и аргументирани од тогашните претставници на ПДП и НДП не се прифатија од страна на политичките претставници на тогашниот Социјалдемократски сојуз на Македонија, предводен од

---

¹¹⁹ Zeqirja Rexhepi, Zhvillimet politiko- shoqërore te shqiptarët në Maqedoni 1990- 2001, Tringa Design, Tetovë. 2005

Киро Глигоров и Бранко Црвенковски, а овој првиот ќе биде избран за претседател со 114 гласа од 120 колку што брои Собранието, што значи дека и со гласовите на пратениците кои беа избрани од Албанците.

Оттука, карактеризирајќи ги барањата на ПДП и НДП како максималистички и кои влијаат врз дефакторизацијата на субјективитетот на правото на македонскиот народ за државотворност (конститутивен елемент), во јавната и парламентарната дебата не се прифати ниту едно барање на албанските пратеници за Уставот да обезбеди етничка рамноправност во Македонија и македонскиот народ да нема супериорност над другите.

Не се почитува ниту правното начело на стекнатото право, бидејќи со Уставот од 1974 албанскиот јазик имаше многу понапреден службен статус, и овозможувајќи нормативно и правно употреба на целата територија во земјата, иако де факто ова право не беше операционализирано како такво.

Во уставот од 1991 година имаше рестрикции по однос на службената употреба на албанскиот јазик. Во членот 7 на Уставот на Република Македонија, усвоен на 17 ноември 1991 година, кого пратениците Албанци не го гласаа, се вели:

„Во Република Македонија службен јазик е македонскиот и неговото кирилско писмо.

Во единиците на локална самоуправа, во кои како мнозинство живеат припадници на националности, во службена употреба покрај македонскиот јазик и неговото кирилско писмо, се и јазикот и писмото на националноста, на начин предвиден со закон. Во единиците на локална самоуправа, во кои во значителен број живеат припадници на националностите, во службена употреба покрај македонскиот јазик и неговото кирилско писмо се и јазикот и писмото на националноста, во услови и начин предвидени со закон.”¹²⁰

Бидејќи ПДП не успеа да направи одлучувачки чекор во правец на уставно и легислативно гарантирање на рамноправнос-

---

¹²⁰ Службен весник на Република Македонија, бр. 52, “Одлука за прогласување на Уставот на Република Македонија 22 ноември, 1991

та на Албанците, се случи зајакнување на другите албански субјекти, кои во тоа време беа во опозиција, особено на ПДПА, која произлезе од ПДП, по расколот од 1993 година.

Овој процес се круниса со обединувањето на Партијата за демократски просперитет на Албанците и Народната демократска партија, на конгресот наречен „Конгрес на обединување,, на 4 јули, 1997, во Домот на културата во Тетово. При тоа, после претходните подготовки на собранијата на ограноците и на одредувањето на делегатите на конгресот на обединувањето се формира една нова политичка партија: Демократската партија на Албанците. Овој пример на обединување на политичките субјекти на Албанците се поздравил од севкупното членство на двете партии, како и од албанскиот политички фактор надвор од Македонија.

Консолидацијата на албанската опозиција влијаеше ДПА на изборите од 1998 година, по поразот на СДСМ да обезбеди учество во Владата на премиерот Љубчо Георгиевски, од редовите на десната партија ВМРО – ДПМНЕ, иако во изборниот натпревар беше во коалиција со ПДП, која во заедничките листи имаше 14, додека пак ДПА 11 пратеници. Оваа влада меѓу другото во нејзината програма опфати и, како го нарече ДПА, „непоколеблива програмска определба за унапредување на службената употреба на албанскиот јазик,, бидејќи ДПА во сржта на својата политичка програма и платформа ја имаше јазичната рамноправност и официјализирањето на албанскиот јазик.

Политичките обиди на Албанците, кои не ги дадоа очекуваните успеси резултираа со мобилизација на неколку албански воени сили, кои се организираа под амблемот на поранешната Ослободителна Национална Армија (ОНА) и започнаа судирите со македонските воени и полициски сили. Убиството на младиот Музафер Џафери на 16 февруари 2001 се смета како датум на започнување на вооружениот конфликт.¹²¹

---

¹²¹ Minir Ademi, *Dëshmorët e kombit (UÇK 2001)*, Shoqata e Historianëve Shqiptarë, Shkup, 2010

Конфликтот набрзо се прошири во тетовските села, во некои делови од овој град, во регионот на Липково, околината на Куманово и во некои скопски села: Арачиново, Радуша и Љуботен. Според верзијата која се промовираше во албанските медиуми, албанското население морално и материјално потполно ја подржуваше ОНА, додека пак македонското население ја подржуваше Армијата на Република Македонија и полицијата. Сепак, немаше директен конфликт помеѓу цивилното население, што придонесе кон избегнување на граѓанска војна во Македонија. На двете страни имаше човечки жртви (меѓу нив и цивили), додека во кризните региони имаше и материјални штети врз имотот и куќите на населението како и уништување на верските и културно - историските објекти. Меѓународната заедница од самиот почеток на вооружениот конфликт беше претерано активна. На почетокот ги осудуваше активностите на ОНА, додека подоцна бараше владата и собрание да ги земат в предвид нивните барања. Под влијание на меѓународната заедница се формира и влада на широка коалиција, составена од четирите најголеми партии, во која освен ВМРО – ДПМНЕ и ДПА влегоа и СДСМ и ПДП.¹²² Преку нејзините претставници именувани од ЕУ и САД, Франсоа Леотар и Џејмс Пердју меѓународната заедница учествуваше во формулирањето на Рамковниот договор, кој подоцна ќе биде познат како Охридски договор и го стимулираше потпишувањето на истиот.

На 13 август 2001 година, лидерите на четирите партии од широката коалиција, претседателот на државата, Борис Трајковски и претставниците на меѓународната заедница го потпишаа Охридскиот договор.¹²³ Со овој договор, со амандманот 5 се наметнуваше промена на членот 7 од Уставот, пре-

---

¹²² Написот на косовскиот весник *Koha* достапен и на <https://www.koha.net/arberi/103283/sot-17-vjet-nga-marreveshja-per-paqe-mes-maqedonise-dhe-kryengritesve-shqiptare/>, пристап: 20.10.2018

¹²³ Охридскиот договор промовира мирен и хармоничен развој на граѓанското општество, воедно почитувајќи го етничкиот идентитет и интересите на сите граѓани на Македонија. Документот достапен на http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_al.pdf, акцес на 20.11.2018

ку кој видно се унапредуваше употребата на албанскиот јазик на службено ниво. Во амандманот 5, односно членот 7 од Уставот (кој актуелно е на сила, 2018 година) се вели:

„На целата територија на Република Македонија и во нејзините меѓународни односи, службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. Друг јазик кој го зборуваат најмалку 20% од граѓаните, исто така е службен јазик и неговото писмо, како што е одредено со овој член.

Личните документи на граѓаните, кои зборуваат службен јазик различен од македонскиот јазик, се издаваат на македонски јазик и неговото писмо, како и на јазикот и неговото писмо, во согласност со законот. Секој граѓанин кој живее во единиците на локална самоуправа, во која најмалку 20 отсто од граѓаните зборуваат на службен јазик различен од македонскиот јазик, во комуникација со подрачните единици на министерствата, може да употребува било кој службен јазик и неговото писмо. Подрачните единици надлежни за тие единици на локална самоуправа, одговараат на македонски јазик и неговото кирилско писмо, како и на службениот јазик и неговото писмо кој го употребува граѓанинот. Секој граѓанин во комуникација со министерствата, може да употребува еден од службените јазици и неговото писмо, а министерствата одговараат на македонски јазик и неговото кирилско писмо, како и на службениот јазик и неговото писмо кој го употребува граѓанинот. Во органите на централната власт на Република Македонија, службениот јазик различен од македонскиот јазик, може да се употребува согласно закон. Во единиците на локална самоуправа јазикот и писмото што го употребуваат 20 отсто од граѓаните во единиците на локалната самоуправа, одлучуваат органите на локалната самоуправа,..¹²⁴

Правната интерпретација на овој член значи дека албанскиот јазик го стекнува статусот на службен јазик во државата, отфрлајќи ја неговата употреба во општењето и во меѓуна-

¹²⁴ Службен весник на Република Македонија, бр. 52, “Одлука за прогласување на Уставот на Република Македонија 22 ноември, 1991

родните односи. Тргувајќи од оваа уставна норма, на 26 јули 2008 година Собранието на Македонија, после претходен договор меѓу ВМРО – ДПМНЕ и ДУИ, но и кој произлегуваше од Мајскиот договор¹²⁵ усвоија Закон за употреба на јазиците, кој не предвидуваше употреба на албанскиот јазик како втор службен јазик на целата територија на Македонија. Овој закон им овозможуваше на пратениците Албанци да зборуваат на нивен мајчин јазик, додека пак со измените усвоени во 2011 година им овозможи на претседателите на собраниските комисији да ги водат седниците на албански и на министрите да се обратат пред Собранието на албански јазик.

Радио Дојче Веле на македонски јазик известуваше дека ВМРО – ДПМНЕ го поздравиле усвојувањето на Законот за службена употреба на албанскиот јазик (иако законската формулација не беше прецизно дефинирана дека се однесува на албанскиот јазик), истакнувајќи дека „е во согласност со Охридскиот договор и програмските определби на владата,, СДСМ, за разлика од 2018 година кога не и пречи службената употреба на албанскиот јазик, во 2008 година реагираше дека „законот е усвоен на шверцерски начин, во последен момент и без неопходни политички консултации,,¹²⁶

---

¹²⁵ Мајскиот договор се потпиша во 2007 година помеѓу Демократската унија за интеграција, која во тоа време беше во опозиција, со ВМРО-ДПМНЕ, која од 2006 беше на власт со Демократската партија на Албанците. Овој договор се постигна по 6 месеци преговарање, и ја однесе земјата кон предвремени парламентарни избори во 2008 година. Во двете први точки од договорот страните се сложуваат за една листа од 46 закони кои би требало да бидат усвоени според Бадинтеровото начело, како и за потребата од рекомпонирање на Комитетот за меѓунационални односи во Собранието. Во третата и четвртата точка се зборува за усвојување на еден закон за официјализирање на албанскиот јазик и решавањето на статусот на ОНА, кој до ден денеска останал нерешен.

¹²⁶ Веста е достапна на <https://www.dw.com/mk/%D1%83%D1%81%D0%B2%D0%BE%D0%B5%D0%BD-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D1%82-%D0%B7%D0%B0-%D1%83%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B5%D0%B1%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D1%98%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D1%86%D0%B8%D1%82%D0%B5/a-3514195, пристап: 20.11.2018>

Но овој закон не беше декретиран од тогашниот претседател Бранко Црвенковски, аналогно со 2018 година кога законот не го потпиша претседателот од редовите на ВМРО – ДПМНЕ, Ѓорѓе Иванов. По одбивањето од поранешниот претседател, Собранието го усвои законот по втор пат, додека по втор пат гласаа и дел од пратениците на СДСМ.

Додека единствената албанска опозициона партија, Демократската партија на Албанците беше јасна во нејзините оценки дека албанскиот јазик не е службен. Затоа оваа партија бараше уставни измени. Во точка три од новиот политички договор на ДПА, промовиран на 7 јули 2009 година се вели: „Новиот договор кој ќе ги дефинира меѓусебните права и должности на Албанците и Македонците треба да ја гарантира службената употреба на албанскиот јазик без навредлива сегрегација,,¹²⁷

По 2011 година имаше еден вид необјавен политички мораториум за статусот на албанскиот јазик, бидејќи ВМРО – ДПМНЕ како десна партија на етничките Македонци сметаше дека не може повторно да го отвора ова прашање. Албанската партија на власт, Демократската унија за интеграција имаше осцилации во однос на диоптријата за статусот на албанскиот јазик. „Ние сме изгласале еден закон во Парламентот на Македонија, кој не ги исполнува потребите на Албанците од Македонија,, (Али Ахмети, лидер на ДУИ),¹²⁸ „Да не зборуваме за албанскиот јазик како целосно службен,, (Али Ахмети, лидер на ДУИ),¹²⁹ „Албанскиот јазик е на вистински процес и албанскиот јазик според Охридскиот договор и Уставот на Македонија е службен и во ниту една друга земја нема прв и втор службен јазик и албанскиот јазик е службен. Во следниот

---

¹²⁷ Новиот договор на ДПА е достапен на: http://www.gurra-pdsh.org/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=97&Itemid=702, пристап мѐ 20.11.2018

¹²⁸ Али Ахмети, лидер на ДУИ на изборниот митинг на ДУИ на 17 мај 2011 во Куманово, достапен на <https://www.youtube.com/watch?v=BS7xc0RmZ4Q>, пристап: 20.11.2018

¹²⁹ Али Ахмети, лидер на ДУИ на изборниот митинг на ДУИ на 18 мај 2011 во гостиварско Неготино, достапен на <https://www.youtube.com/watch?v=BS7xc0RmZ4Q>, пристап: 20.11.2018

мандат ова прашање дефинитивно ќе се затвори,, (Али Ахмети, лидер на ДУИ).¹³⁰

Во Македонија, по 2011, во 2014 и во 2016 година се одржаа предвремени парламентарни избори, бидејќи ВМРО – ДПМНЕ во 2014 година сакаше да придобие парламентарно мнозинство од 61 пратеник, додека пак во 2016 предвремените избори беа наметнати како последица од „бомбите,, на опозицијата, односно по објавувањето на прислушуваниите разговори, во кои беа опфатени официјални лица од Владата на Никола Груевски.

Социјалдемократскиот сојуз на Македонија, 25 години по осамостојувањето на Македонија беше првата македонска партија, која одлучи во својата програма наречена „План за Македонија,, да инкорпорира поглавје со наслов „Заштитата на јазиците на другите заедници и меѓукултурната комуникација,, „Нема да создаваме етноцентрична култура, затворена меѓу четири зида на етничката припадност. За до го сочуваме ова богатство, ќе создаваме решенија кои пропорционално ќе ги штитат и ќе ги унапредуваат и другите јазици и традиции, а ќе даваме поддршка и за интеркултурните проекти и многујазичните практики.,,¹³¹

Во својата програма Демократската унија за интеграција, и по усвојувањето на Законот за јазици во 2008 година и по парламентарните избори од 2011 година посебно место и посветил на службената употреба на албанскиот јазик. „Правото на службена употреба на албанскиот јазик извира од основните определби на државата за градење на мултиетничка, мултијазична и мултикултурна Македонија. Овие определби се ин-

---

¹³⁰ Изјава на Али Ахмети, лидер на ДУИ за медиумите дадена на 10јули 2012 во Собранието на Македонија, достапен на https://www.youtube.com/watch?v=1Rg_4xd-ZLU, пристап: 20.11.2018

¹³¹ Предизборната програма на Социјалдемократскиот сојуз обезбеди да во парламентарните избори од 2016 година да поврати голем дел од избирачите, добивајќи 49 пратеника, доволно за да ја формира новата влада на чело со премиерот Зоран Заев. Врз основа на многуте изборни и политички анализи на овие избори СДСМ доби 50 илјади гласови од Албанците во Македонија.

корпорирани во Уставот на Македонија, како политичка основа за изградба на мултиетничка и демократска Македонија. Затоа, Демократска унија за интеграција ќе работи за реализација на уставните одредби за службена употреба на албанскиот јазик во текот на идната легислатива.,¹³²

Во функција на затварање на овој проблем, Движењето БЕСА во својата политичка платформа „Рedefинирање,“ понуди решение за службена употреба на албанскиот јазик, со тоа што бара рedefинирање на Уставот, во делот кој се однесува на употребата на службениот јазик во државата. „Албанскиот јазик треба да биде споменат на концизен начин, како втор службен јазик во Република Македонија, а не како „јазик кој се зборува од повеќе од 20 отсто на населението во одредено населено место,“. Само така би се принудиле сите институции да го употребуваат албанскиот јазик, а не ова да остане на добрата волја или на желбата на раководителот на некоја институција,“. И албанскиот јазик и неговото латинско писмо, како јазик кој го зборуваат најмалку 20 отсто од населението на Републиката, е службен јазик на целата територија на Република Македонија.,¹³³

Што се однесува до официјализирањето на албанскиот јазик и Алијансата за Албанците во своите програмски определби не се разликува од другите албански партии. „Алијансата за Албанците е за полна рамноправност на службената употреба на албанскиот јазик покрај македонскиот јазик на целата територија на Република Македонија, централните и локалните институции, личните документи, меѓународната комуникација и др.,,¹³⁴

---

¹³² Со предизборната програма за изборите од 2016 година Демократската Унија за Интеграција обезбеди 10 пратеника и станаа дел од новата влада на Зоран Заев.

¹³³ Програмата на Движењето БЕСА на последните избори во 2016 година и обезбеди на оваа партија 5 пратеника.

¹³⁴ Програмата на Алијансата за Албанците на последните парламентарни избори од 2016 година и обезбеди 3 пратеника, достапен на: <http://www.aleanca.eu/programi/>, пристап: 20.10.2018

По предвремените парламентарни избори од 2016 година, во кои ВМРО – ДПМНЕ освои 51 пратеник, додека пак опозициониот Социјалдемократски сојуз 49 пратеника, албанските политички партии на 7 јануари 2017, во Тирана, ја потпишаа Декларацијата на албанските политички партии, која во македонската јавност се презентираше како Тиранска платформа. Првата точка на оваа декларација, потпишана од страна на претставниците на албанските политички партии во Македонија: Демократската Унија за Интеграција, коалицијата Преродба со Беса и Алијансата за Албанците се именува „Постигнување на потполна рамноправност во согласност со Охридскиот договор и Уставот,,.

Дословната примена на начелото на мултиетничност во Уставот на РМ, каде Албанците се признаени како државотворен народ. Поддршка на секоја законска иницијатива која ја зајакнува етничката рамноправност на албанската популација. Постигнување на полна јазична рамноправност, употреба на албанскиот јазик на сите нивоа на власта и гарантирање на неговата употреба како основно и уставно право. Уставот на Република Македонија треба да одреди дека „македонскиот јазик со неговото кирилско писмо и албанскиот јазик со неговото писмо се службени јазици во Република Македонија,,.¹³⁵ Бидејќи официјализирањето на албанскиот јазик беше предуслов за формирање на новата влада, Социјалдемократскиот сојуз на Македонија состави своја владина програма, која го опфати и унапредувањето на јазичната практика, со посебен акцент овозможувајќи ја службената употреба на албанскиот јазик. „Ќе поддржуваме јазична политика во согласност со потребите и интересите на граѓаните, разните етнички заедници и целата држава. Во овој правец, Владата ќе предложи законски решенија за употребата на јазиците, со кои ќе се прошири употребата на службениот јазик, кој го зборуваат најмалку 20 отсто од граѓаните, односно албанскиот јазик, во рамките од-

---

¹³⁵ Декларацијата на албанските политички партии на Македонија достапна на <http://portalb.mk/354506-deklarata-e-perbashket-e-partive-shqiptare-te-maqedonise-ja-cfare-shkruan/>, пристап: 18.10.2018

редени со амандманот 5 од Уставот на Република Македонија. Законот ќе ја прошири употребата и обврските на институциите и ќе ја зголеми можноста на граѓаните да комуницираат со државните институции на нивен мајчин јазик и со ова на полесен и поефикасен начин да ги остварат нивните уставни права. Воедно, законот целосно ќе ја гарантира службената употреба на македонскиот јазик, но и на другите јазици кои се во службена употреба во некои единици на локалната самоуправа (турскиот, ромскиот, српскиот, влашкиот и бошњачкиот),¹³⁶ Тргувајќи од овие определби на партијата СДСМ, која е носител на извршната власт и на албанските партии (ДУИ, АА и Движењето БЕСА), Собранието на Македонија на 11 јануари 2018 година го усвои Законот за употребата на јазиците. Со законот се предвидува „Службен јазик освен македонскиот и неговото кирилско писмо е и јазикот кој го зборуваат 20 отсто од граѓаните на Република Македонија и неговото писмо, и тоа во сите органи на државната власт во Република Македонија, централните институции, јавните претпријатија, агенциите, управите, институциите и организациите, комисиите, правните лица кои применуваат јавни овластувања во согласност со законот и другите институции. (член 1)¹³⁷ Усвојувањето на овој закон беше негативно дочекан од еден дел на македонската интелектуална елита, додека за прв пат во историјата на демократскиот плурализам во Македонија законот и воопшто основното човеково право за употреба на албанскиот јазик од еден дел на македонските интелектуалци се прокоментира ка природно право, кое не го загрозува македонскиот јазик. Противење кон текстот на Законот за употребата на јазиците изразија два научни работника во Институтот за македонски јазик „Крсте Петков Мисирков,, Симона Груевска Мацовска и Александра Ѓуркова. Тие се надеваа дека

¹³⁶ Програмата на Владата на Заев достапна на <http://www.sdsm.org.mk/Propozim-Programi-i-pun%C3%ABs-s%C3%AB-Qeveris%C3%AB-2017-2020.aspx>, пристап: 22.09.2018

¹³⁷ Законот за употребата на јазиците достапен на: <https://www.akademik.mk/shto-se-predviduva-vo-predlog-zakonot-za-upotreba-na-jazitsite-spered-zakonskoto-objasnuvane/>, пристап: 16.08.2018

нивните сугестии ќе се земат в предвид, бидејќи овој закон го зази Уставот на Македонија и излегува надвор од она што е постигнат компромис со Охридскиот рамковен договор. „Бараме повлекување на нацрт – законот во интерес на организирање поширока дебата поврзана со употребата на сите јазици во Република Македонија и начините за соодветно правно уредување во врска со Уставот на Македонија и законите кои ја опфаќаат оваа материја,“¹³⁸

Покрај Мацовска, против законот и проширувањето на употребата на албанскиот беа и многу други интелектуалци. Заедно со Мацовска, и академик Катица Кулафкова и професорката на Правниот факултет во Скопје, Гордана Силјановска – Давкова и се обратија на владата и на јавноста со отворено писмо, со кое се противеа на усвојувањето на законот. Бара итно повлекување на законот од парламентарната процедура за усвојување. „Заради опасноста од негово прифаќање со кое се нарушува хармонијата и кохезивноста во мултиетничкото и мултикултурно македонско општество, во кое македонскиот јазик е најјакиот интегративен инструмент, односно код на комуникација, како и загрозеноста да се намали функционирањето и ефикасноста на македонската држава и неговите органи и институции на државно и локално ниво, законот треба да биде повлечен затоа што многу одредби не кореспондираат со уставната рамка, со Охридскиот договор како и релевантните документи на Советот на Европа, особено со Европската повелба за регионалните или малцинските јазици,“¹³⁹

Актуализирањето на прашањето на двојазичноста од политички, интелектуални и медиумски кругови од септември 2016 година беше дел од стратегијата на ВМРО –ДПМЕ да оваа тема и етничките прашања кои се однесуваат на Албанците да бидат во центарот на вниманието во јавниот и политичкиот

---

¹³⁸ Достапен на <https://fokus.mk/prigovor-na-profesori-od-institutot-zamakedonski-jazik-kon-predlog-zakonot-za-upotreba-na-jazitsite/>, пристап: 20.09.2018

¹³⁹ Достапен на <http://lokalno.mk/otvoreno-pismo-od-kulavkova-siljanovskadavkova-i-gruevska-madhovska-za-zakonot-za-jazitsite/>, пристап: 20.09.2018

простор на Македонија. „Само неколку месеци пред изборите, на режимот желно и требаше темата, на која можеше да доминира. Пропагандата немаше повеќе можност да повторува дека сме најдобрата економија во Европа. Не можеше да ветува брзи европски интеграции. Не може да продолжи да го гради митот за личноста и делото на Никола Груевски. Цела Македонија веќе имаше чуено со кави луѓе си имаме работа, никој не веруваше во приказките за подобра економија, додека пак од нивните „реформи,, ги видовме резултатите. И во отсуство на таков пропаганден материјал, режимот на Груевски ја отвори темата на двојазичноста, претставувајќи се како некој заштитник на македонските интереси,,¹⁴⁰

Покрај овие одбивни ставови кон албанскиот јазик имаше и афирмативни мислења, кои доаѓаа од новинари, аналитици и професори, блиски до левата македонска провиниенција, чиј идеолошки и политички стожер е СДСМ. „Ова не е ничија друга земја, ами на патриотите, во оваа земја другите на нивен јазик, на мајчин јазик смеат само да шепотат, особено Албанците, секако само Албанците. Прашајте ги академиците, прашајте ја славната Македонска Академија на Науките и Уметностите, која црташе карти и сакаше да разменува територии со Албанија, тие се ќе ви објаснат, тие се знаат – како е да се мрази, затоа што само така можеш да станеш патриот, со титула, печат и потпис. Нека се скине Законот за јазиците, нека се изгори, нека не остане ништо, ниту една трага дека овде некогаш, со децении, со векови живееле и Албанци, и се радувале, славеле, умирале, се погребувале сите заедно, како што сме се родиле заедно. Нека не бидат тие, како да им се објасни дека само вака може и ние да не бидеме. Не, не мислам на Македонците, дека тие ќе исчезнат – она што ќе исчезне е човекот,,. Како и што се очекуваше претседателот одби да го потпише указот за Законот на јазиците, по кој чин претседателот на Собранието на Македонија, Талат Џафери, по 30 дена од усвојувањето на

---

¹⁴⁰ Билјана Секуловска, Време е за мрзање на Албанците (колумна), достапна на: <https://novatv.mk/vreme-e-za-mrazene-na-albantsite/>, пристап: 20.10.2018

законот, повикувајќи се на став 3 и 4 од член 38 на Законот за Собрание и на член 173 на Правилникот на Собранието, на 14 март го стави повторно во процедура и се усвои од парламентарното мнозинство, и покрај обидот за спречување од страна на македонската опозиција со 35 илјади амандмани и физичкото спречување на денот на неговото гласање.

Претседателот и после второто усвојување од страна на пратениците, им се обрати на граѓаните, давајќи им на дознаење дека нема да го потпише указот за прогласување на Законот за употребата на јазиците. „Наместо преку прифатените закони, усвоени во духот на дијалогот и заедништвото да изградиме многуетничко општество, ние усвоивме неправеден и репресивен закон, со кој се фаворизира само албанскиот јазик. Затоа, имајќи ги в предвид моите размислувања за неусогласеноста на Законот за употребата на јазиците со Уставот, но и гледиштата на експертите и пошироката јавност за противуставноста на овој закон, а врз основа на член 75 од Уставот на Македонија донесов одлука да не го потпишувам указот за објавување на Законот за употреба на јазиците,, беше дециден Иванов.¹⁴¹

Уставот на Македонија не остава простор за двоумење во врска со прогласувањето на законите со указ од страна на претседателот, кој не го почитува Уставот. „Претседателот на Републиката може да одлучи да не потпишува указ за прогласување на закон. Собранието повторно го разгледува законот и ако се усвои со мнозинство гласови од вкупниот број на пратеници, Претседателот на Републиката е должен да го потпише указот., (член 75).¹⁴²

Дел од експертите надминувањето на правно – институционалните лавиринти на законот го гледаат кај претседателот на Собранието. Предлагаат да наместо Иванов како претседател, законот да го потпише претседателот на Собранието, кој врз основа на Уставот го заменува претседателот на државата и по

---

¹⁴¹ Стагот на претседателот Иванов достапен на: <https://kurir.mk/makedonija/vesti/ivanov-stavi-veto-21-zabeleshka-i-19-protivustavni-chlenovina-zakonot-za-upotreba-na-jazicite/>, пристап: 20.10.2018

¹⁴² Одлука под бр. 07-3795/1, Службен весник на Република Македонија, бр. 71. 7 септември, 2001, Скопје.

потпишувањето на законот се носи во Службен весник и со тоа да влезе во сила и да стане дел од правниот систем на Република Македонија. Според други аргументи треба да се бара толкување од страна на Уставниот суд и ако истиот констатира дека законот е во согласност со Уставот на земјата, законот може да почне да се применува. За негова примена во институциите и органите на државата на сите нивоа ќе се формира Агенција за Примена на Јазикот, која ќе биде компетентна за стандардизација на унифицирана употреба на албанскиот јазик¹⁴³, а се предвидува и формирање и на Инспекторат за Употреба на Јазиките, кој ќе има за задача надгледување на доследната примена на одредбите од законот. „(1) Глоба од 4000 до 5000 евра во денарска противвредност за прекршок ќе им се изрече на органите споменати во член 1 (став 3), член 2 (став 3), член 2 (став 3), како и на сите други институции за непочитување на одредбите од овој закон. (2) Глоба во вредност од 30 отсто од проценетата глоба ќе му се изрече и на службеното лице и на одговорното лице во државните органи и институции.

Од осамостувањето на Република Македонија немало барем еден закон, кој бил усвоен од Собранието два пати по ред и претседателот да не го потпише, иако се избира на непосредни претседателски избори има слаба позиција во политичкиот систем на Македонија, затоа што има церемонијални надлежности, значи, ограничени. Ако до крајот на мандатот го одбива неговото потпишување, ќе биде своевиден преседан, затоа што претседателот на државата во една парламентарна република ќе биде ставен над Собранието, над легитимно избраните претставници, следствено и над демократски изразената волја на мнозинството граѓани, изразена на парламентарни избори. Оваа институционална блокада од страна на претседателот ќе го оневозможи дефинитивното затварање на Охридскиот договор од правно – нормативен аспект.

---

¹⁴³ Законот за употреба на јазиките, достапен на: <https://www.akademik.mk/shto-se-predviduva-vo-predlog-zakonot-za-upotreba-na-jazitsite-spored-zakonskoto-objasnuvane/>, пристап: 16.08.2018

ЗЕЌИРИЈА ИБРАХИМИ

*Институт за духовно и културно наследство
на Албанците – Скопје*

СТАТУСОТ НА АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК ВО МАКЕДОНИЈА

Прашањето на албанскиот јазик во Македонија, освен што е лингвистичко прашање, тоа и политичко и правно прашање. Вака, во рамките на лингвистиката развиена е една јазична дисциплина – *Применета лингвистика (applied linguistics)*, која се занимава со проучувањето на примената на јазикот во општеството, која ги идентификува реалните јазични проблеми во општеството и нуди решение за истите. Таа е една интердисциплинарна област на лингвистиката, која – меѓу другото – се занимава и со јазичното планирање или јазичните политики. Лингвистот Милорад Радовановиќ вели дека, иако овие два термина се употребуваат како синоними, нивното значење е дека “јазичното планирање подразбира дејствие врз јазикот“, додека пак “јазичната политика подразбира дејствието со јазикот“. ¹⁴⁴ Ова е едно социолингвистичко, интердисциплинарно прашање, кое се занимава со начинот како функционира јазикот во едно општество, но и во правно – политичките единици, значи и во државите.

Фактички, јазичното планирање не е само јазично прашање, ами многу повеќе е прашање за тоа како едно општество или една држава ја организира употребата на јазиците, што одредува стандарден јазик, што одредува како јазик *lingua franca*, што во таа држава е единствен код за комуникација (јазик на кој комуницира државата), еден *lingua communis* ¹⁴⁵, значи еден јазик со кој комуницира една одредена заедница. Некаде како

---

¹⁴⁴ Milorad Radovanović, *Planiranje jezika i drugi spisi*, Izdavačka knjižarnica Zoran Stojanovića Sremski Karlovci, Novi Sad, 2004, стр. 28.

¹⁴⁵ Ибид. стр. 47

принцип за одредување на стандардниот јазик се зема јазикот на мнозинскиот народ, некаде за основа се зема национализмот, некаде државата, некаде образовниот и културниот развој на односниот јазик и др. Тоа значи, за Македонците одредувањето на стандардниот македонски јазик се случи со формирањето на федералната држава Македонија, во 1944 година, во првото заседание на АСНОМ (Антифашистичко Собрание за Народно Ослободување на Македонија), додека пак за Албанците од Југославија – според Janet Byron – “национализмот стана фактор на јазично планирање на Албанците по изборот на нормата”¹⁴⁶. Ова би значело дека на Македонија јазикот и послужил за градење на државата, додека на Албанците, во поранешна Југославија, во зачувувањето на етничката кохезија на Балканот, живеејќи во посебни држави.

Јазикот и нацијата

Прво нешто што треба да се дефинира на прво место е тоа што е нацијата: дали е генетичка, културна, или политичка припадност. И, најприфатеното научно мислење е дека нациите не се генетски идентитети, ами тоа се политички и културни идентитети. Колку и да смета Бенедикт Андерсон (*Benedict Anderson*) дека нацијата е “една имагинарна политичка заедница”¹⁴⁷, што се создава, значи, за различни цели, како политички, економски, религиозни, културни и др., не може а да не го прифатиме фактот дека овој свет сега веќе функционира како таков и ќе беше претерано постмодернистички за да се оспори потребата за постоење на нациите. А во контекстот за кој зборуваме, тоа што треба да се објасни овде е дека постои една разлика помеѓу создавањето на албанската нација и онаа македонската, што подразбира дека имаме работа со два раз-

¹⁴⁶ Janet Byron, *Përzgjedhje midis alternativash në standardizimin e gjuhës dhe shkrime të tjera*, Dituria, Tiranë 2012, стр. 227.

¹⁴⁷ Benedict Anderson, *Komunitete imagjinare, dy Lindje & dy Perëndime*, Tiranë, 2013, стр. 19.

лични типови на национализам, и, следствено, и за начинот како овие две нации го перципираат јазикот.

Сепак, во науката продолжува да кружи дебатата за тоа дали нациите ги раѓаат јазиците или јазиците се тие кои ги раѓаат нациите. Поточно, беше национализмот тој што ги кодификува нациите, како што е Гелнер (Gellner): “Национализмот не е знак на будење на свеста на нациите: тој ги измислува нациите таму каде што не постојат”¹⁴⁸. Ова му доаѓа дека нациите не се створени, ами се други фактори кои го овозможуваат нивното создавање. И, такви фактори можат да бидат, меѓу другото, државата или јазикот.

Како што може да се забележи, за да може да се создадат нации требало да има еден елемент кој ги зачнува нив. Овој елемент, според големиот германски лингвист Хумболт (*Humbolt*), е јазикот. Тој вели: “Јазикот е душата на нацијата”¹⁴⁹. Според него јазикот е тој кој ја храни и ја одржува целостта на нацијата. Дури, “Во модерна смисла нацијата не може да постои без смислата на заедничкиот идентитет, а луѓето пак за да споделат заеднички идентитет треба бездруго да се гарантира едно минимално ниво на општење помеѓу нив”¹⁵⁰. Ова подразбира дека комуникацијата е таа која го твори врзното ткиво на нациите. Такво е и марксистичкото мислење, според кого: “Јазикот е еден од критериумите на нацијата”¹⁵¹. И според Андерсон (*Anderson*), еден од елементите кој ја роди нацијата, беше јазикот.¹⁵²

Додека пак романтичарскиот став, кој се обидуваше да копа што подлабоко за да открие корени на древноста на нацијата и на јазикот, а ова се забележува и денеска кај сите народи на Балканот¹⁵³, се потпираше врз “светото тројство”: јазик,

¹⁴⁸ По ату.

¹⁴⁹ Miquel Siguan, *Jezici u Evropi*, Školska knjiga, Zagreb, 2004, стр. 43.

¹⁵⁰ Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam*, Durieux, Zagreb, 2010, стр. 183.

¹⁵¹ Ибид, стр. 171.

¹⁵² Оп.цитт., стр. 63-70

¹⁵³ Македонците се обидуваат да најдат елементи кои ги поврзуваат со античките Македонци, додека пак албанците се обидуваат да одат отаде Илирите и да се поврзат со Пелазгите.

нација, држава“, што подразбираше дека секоја нација треба да има јазик кој и припаѓа само нејзе.¹⁵⁴ Фактички, ова е моделот на државата Македонија, иако оваа склоност ја имаат сите народи на Балканот, кои стремат нивните политичко – државни граници да ги имаат на нивните јазични граници. Колку за споредба, ќе кажеме дека се до средината на XIX век немаше германска нација, ами имаше Пруси, Баварци, Вестфалци, Саксонци и др. а политичките случувања по средината на XIX век ја произведоа германската нација и, подоцна, и Германија. Слично беше и со Хрватите. Таму во XIX век се признаваа далматинците, Славонците, Рагузијанците, но не и Хрватите. Дотолку потежок беше процесот на формирањето на италијанската нација, ова заради силните географски и културни идентитети создадени низ вековите. Да се унифицираат под еден идентитет градовите на традицијата, како Милано, Фиренца или Венеција со југот на Калабрија и Сицилија, во XIX век изгледаше како еден речиси утопистички потфат, но кој, сепак, резултирало со успех.

И Албанците сè до Албанската Национална Преродба беа поделени врз основа на религиозна припадност (мухамеданци, католици, ортодоксни), географска (скадарци, косовари, мрдитаси, чами), но и дијалектна (геги и тоски), а беше Албанската Национална Преродба таа што ги даде контурите на албанската нација, која се изгради со Призренската Лига (1878), со Битолскиот Конгрес (1908) и со прогласувањето на независноста на албанската држава во 1912. Песната на Пашко Васа “О мој shqypni е тјера Shqypni” (*Албанија, бедна Албанија*) (1880), фактички, ја има улогата на национално оствестување: “*Sa thone kam fe sa thone kam din; / Njeni: "jam turk", tjetri: "latin" / Do thone: "Jam grek", "shkje"-disa tjere, / Por jemi vllazen t'gjith more t'mjere!*”. (Некои велат имам вера други велат имам дин; / едниот: “турчин сум“, другиот: “латин“/ Некои велат: “грк сум“, “славјани“ – некои други, / Но сите сме браќа о бедници едни!“). Од научен аспект формирањето на албанскиот национализам го проектира Сами Фраш-

¹⁵⁴ Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam.....*, стр. 170

ри, со неговото дело “*Shqipëria ç’ka qenë, ç’është dhe ç’do të bëhetë*” (“Албанија што била, што е и што ќе биде”), (Букурешт, 1899), кој зборува во детали за начините на организирање на албанската нација и на државното организирање на Албанците.

Овој пример, кај Македонците, го имаме кај делото на Крсте Петков Мисирков “За македонските работи” (Софија, 1903), кој – откако прави разлика помеѓу Македонците, Србите и Бугарите и на македонскиот од српскиот и бугарскиот, го проектира создавањето на македонската нација и на македонскиот стандарден јазик, која би се создала во државна единица – Македонија, која – како што знаеме – ќе биде формирана во 1944 – 46. Се разбира, имаше неколку книжевни дела за кои се тврди дека се напишани на македонски јазик, кога тој сèуште не беше целосно кодифициран, но македонскиот во вистинска смисла на посебен словенски јазик се прифати дури по Втората Светска Војна. Ова го вели и професорката Тантуровска, дека свеста за постоењето на посебен македонски јазик се развила низ сиот XIX век со делата на Кирил Пејчиновиќ, Јоаким Крчоски, Теодосиј Синаитски, Браќата Миладинови, Григор Прличев, Марко Цепенков и др.¹⁵⁵, но тој се стандардизира дури по Втората Светска Војна.

Додека пак кога велите дека јазикот ја изгради албанската нација, ова го подразбира книжевното наследство објавено на албански јазик, неколку векови пред да се формира албанската држава. Затоа Албанците се сметаат себеси за јазична нација. Тие го гледаат јазикот како елемент кој ја чува етничката кохезија. Кога во 1968 се одржа Приштинската јазична консултација¹⁵⁶ - за прифаќање на заедничкиот албански стандарден јазик – иако за гегите и косоварите ќе беше тешко неговото усвојување, затоа што се создаде потпирајќи се на тоскиската

---

¹⁵⁵ Види: Лидија Тантуровска, *За идентитетот на македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2014, стр. 127.

¹⁵⁶ Види: Rexhep Ismajli, *Në gjuhë dhe për gjuhë, Dukagjini*, Prishtinë, 2002, стр. 188 и Janet Byron, *Përzgjedhje midis alternativash në standardizimin e gjuhës dhe shkrime të tjera*, Dituria, Tiranë 2012, стр. 26-217

варијанта, Албанците од Југославија го гледаа стандардниот јазик како средство со кое се чуваше нивната етничка компактност. Беше, значи, албанскиот национализам тој што го произведе албанскиот стандарден јазик. Ова, всушност, е и основната разлика на албанскиот национализам и на оној македонскиот: додека кај Албанците на почетокот беше јазикот, која ја створи нацијата, а потоа се создаде албанската држава, кај Македонците беше државата, која го создаде јазикот и нацијата.¹⁵⁷ И, според интерпретациите на проф. Хусамедин Ферај, произлегува дека Македонците се нација со политички национализам (како Французите, Англичаните и Американците, каде не е значајно етничкото и културно потекло колку политичката припадност, додека пак Албанците се нација со етничко – културен национализам, како германската, руската, италијанската нација и др., каде културните одлики, јазикот и др. се тие кои ја одредуваат националната припадност.¹⁵⁸

Затоа може да резимираме дека разликата меѓу Македонците и Албанците е во тоа што додека на Балканот не се оспоруваше од никого постоењето на албанската нација и на албанскиот јазик, македонската нација и македонскиот јазик ќе се признаат (од соседите и од светот) дури по основањето на Македонија како држава составен дел на Југословенската Федерација. Но, оваа држава – како што подолу ќе забележиме – ќе биде концептирана според примерот на другите федерални републики на Југославија: една држава – една нација – еден јазик, кој ќе го детерминира и статусот на Албанците во неа, и, следствено, и на албанскиот јазик.

Модели на јазично планирање

Европа е континент кој, според Ранко Бугарски, се зборуваат 100 – 200 јазици,¹⁵⁹ а според Miquel Siguan¹⁶⁰, некаде 50

¹⁵⁷ Види ги одлуките на АСНОМ за азбуката и за македонскиот јазик!

¹⁵⁸ Види: Hysamedin Feraj, *Skicë e mendimit politik shqiptar*, Logos-A, Shkup, 2010, стр. 44-53

¹⁵⁹ Оп.цит., стр. 11.

¹⁶⁰ Оп.цит., стр. 11.

јазици. Разликите помеѓу овие бројки зависат од тоа што се подразбира под Европа и зависно од тоа дали некои ги третираме како јазици или дијалекти. Сепак, ова е само 2 – 3% од вкупниот број на јазици во светот. Тоа што е значајно во услови на европски живот е дека говорниците обично учат повеќе од еден јазик: мајчиниот јазик, службениот јазик на државата и службените јазици на ЕУ. Додека пак кога зборуваме за Европската Унија, таму се 24 службени јазика, но само 3 се јазици на администрацијата на ЕУ: англискиот, францускиот и германскиот, но со тенденција само англискиот да остане единствен јазик на службената процедурална комуникација во ЕУ.

Во сето ова шаренило од јазици во Европа, проучувачите на јазичните политики се обиделе да ги карактеризираат типовите на јазично планирање. Вака, Miquel Siguan, ког го цитиравме погоре, додека зборува за моделите на јазично планирање во европските држави, нив ги дели на 5 типови¹⁶¹:

1) Еднојазични држави – како Франција и Португалија, кои во својата држава познаваат само еден стандарден јазик, независно што може да има и други етникуми и јазици;

2) Држави кои ги прифаќаат јазиците на малцинствата – како Велика Британија во релација со јазикот на Велс и Холандија во релација со фризискиот јазик. Во овие држави се прифаќа само еден стандарден национален јазик, а се признава и присуството на малцинствата и државите се ангажираат за заштита на нивниот јазик. Од балканските земји во оваа група може да ги сметаме Македонија, Албанија, Хрватска и Србија;

3) Државите со јазична автономија – тоа се држави каде имаме државно уредување со автономни региони;

4) Држави со јазична федерализација – како Белгија и Швајцарија, каде географските целости, без оглед дали се кантони или други единици, имаат нивен службен јазик и државата ги признава нив како такви;

5) Држави со институционализирана многујазичност – како Луксембург, Ирска, но и Финска. Во нашиот регион так-

---

¹⁶¹ Оп.цит., стр.. 56-57

ва е Косово. Во овие држави се прифаќаат два или повеќе јазици како рамноправни на целата територија на земјата.

Од ова може да заклучиме дека, врз основа на овој модел на јазично планирање, Македонија спаѓа во групата на еднојазични држави, кои се грижат за јазикот на малцинствата. Фактички, Македонија оваа состојба ја наследила од поранешна Југославија, каде службен беше српско-хрватскиот, словенечкиот и македонскиот.¹⁶² Вака, иако Албанците во Југославија беа колку и Словенците (8%) и повеќе од Македонците (6%),¹⁶³ во отсуство на една рамноправна федерална единица (република), тие не го уживаа правото на службена употреба на јазикот. А, додека Југославија имаше јазична федерализација и грижа кон јазикот на малцинствата (албанскиот, унгарскиот, турскиот, влашкиот и др.), државите кои од неа произлегоа следеа модели на еднојазични држави, секогаш задржувајќи го моноетничкиот карактер на државите, како што и ќе го опишеме подолу во односните услови. Значи, сега кога тие се независни држави, во овие држави продолжува да преовладува романтичарската идеја на тројството *јазик – нација – држава*, според кој секоја нација треба да го има јазикот и државата кои и припаѓаат само нејзе.¹⁶⁴ (Оваа идеја во минатото произведувала и расизам, како нацизмот во Германија и фашизмот во Италија во Втората Светска Војна). Во нашиот контекст, овој романтичарски приод на Балканот оди понатаму, барајќи што подлабоки крени во историјата, како што се случува со Македонците кои, преку проектот “Скопје 2014“, се стремат да пронајдат корени на македонскиот и кај античките Македонци.

И, кога сме пристигнале до оваа точка, треба да констатираме дека, така како во Југославија, Албанците продолжија да се третираат како малцинство и во Македонија и, следствено, и албанскиот јазик како малцински јазик. Ова го имплицира прашањето што претставува малцинството, како се перципи-

¹⁶² Види: Milorad Radovanović, *Planiranje jezika...*, стр. 44

¹⁶³ Snježana Kordić, *Jezik i nacionalizam...*, стр. 288

¹⁶⁴ Ибид., стр. 170.

раат Албанците самите себе, како се третираат во службените документи на државата и како се третира јазикот во согласност со овие документи.

За ова најпрво треба да дефинираме што се подразбира под национално малцинство (во Југославија било именувано како “народност“, во плурална Македонија како “национално малцинство“, додека пак денеска како “етничка заедница“). Според Обединетите нации, во една дефиниција понудена во 1977 година од Francesco Capotorti, Специјален известувач на Поткомисијата на Обединетите нации за Спречување на дискриминацијата и заштита на малцинствата, малцинство е: “Една група бројчено инфериорни кон другиот дел на населението на една држава, кој е во доминантни позиции, додека пак членовите на малцинството – бивајќи државјани на односната држава – имаат различни етнички, верски или јазични карактеристики од оние на другиот дел на населението...”¹⁶⁵

И, ако албанската нација и албанскиот јазик ги гледаме низ призмата на национално малцинство, повикувајќи се на меѓународните конвенции на ООН и ЕУ за националните малцинства и за јазичите на националните малцинства, испаѓа Албанците од Македонија да бидат привилегирани и албанскиот јазик во Македонија да биде доста унапреден.¹⁶⁶ Но, основниот проблем се состои во тоа што Албанците не се перципираат како малцинство, ами како: 1) автохтона нација во Македонија; 2) државотворна нација на Македонија; 3) најмалку $\frac{1}{4}$ од државата 4) за национални малцинства ги сметаат ромите, Турците, Србите, власите и др. овде се раѓа спорот. Албанците во Македонија, најверојатно, повеќе би прифатиле да се третираат со конвенциите за индигените народи (иако тие се однесуваат за народите како американските Индијанци или Аборицините во Австралија)¹⁶⁷, постојано

---

¹⁶⁵ Minority Rights: *International Standards and Guidance for Implementation*, United Nation, New York and Geneva, 2010, стр. 8

¹⁶⁶ Види: Лидија Тантуровска, *За идентитетот на македонскиот јазик.....*, стр. 203

¹⁶⁷ Види: Лидија Тантуровска, *За идентитетот на македонскиот јазик.....*, стр. 203

барајќи да се третираат како автохтон народ, отколку да се третираат со конвенциите за малцинствата, ова од причина што – покрај другото – јазикот на малцинството е ограничен. Според Janet Byron јазикот на малцинството не преовладува во сите области на употребата на јазикот, говорниците на еден малцински јазик се должни да бидат билингвални, малцинскиот јазик е зависен од мнозинскиот јазик и др.¹⁶⁸ Како што се случува и со албанскиот јазик во Македонија.

Македонија и јазичната политика

Земајќи ги за основа јазичното планирање и јазичните политики, сметаме дека можеме да ја објасниме и состојбата на албанскиот јазик во Македонија, нејзиниот правен статус, нивото на неговата употреба, начинот на уредување на неговата употреба, проблемите околу употребата и така натаму. Македонија е посебна формално - правна единица уште од 1944 година, се до 1991 беше федеративна единица на Социјалистичка Република Југославија, а од 1991 е независна држава. Во заседанието на АСНОМ (Антифашистичко Собрание на Народно Ослободување на Македонија), одржано на 2 август 1944, во манастирот Прохор Пчински, кога се удрија темелите на државноста на Македонија, меѓу неколкуте документи усвоени е и “Решение за прогласување на АСНОМ за врховно законодавно и извршно тело на демократска Македонија“, во кое – во членот 3 се вели: “АСНОМ го образуваат народните претставители, без разлика на народност, вероисповедание, пол, раса и политическо-партијска припадност, кои се дали доказателство, оти ја прихваќат борбата за самостојателност и слобода на народот на Македонија и народно-ослободителната борба на сите останали народи во Југославија, а покрај тоа се непомирливи непријатели на окупаторот и неговите помагачи.¹⁶⁹”. На тоа заседание Македонија беше предвидено да биде

¹⁶⁸ Janet Byron, *Përzgjedhje midis alternativash.....*, fq. 246

¹⁶⁹https://mk.wikisource.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D1%88%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5_%D0%B7%D0%B0_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0

рамноправна држава на сите граѓани, ова со формулацијата *Декларација на АСНОМ за основните права на граѓанинот на демократска Македонија*, каде се велеше дека: “Сите граѓани на федерална македонска држава се еднакви и рамноправни пред законите, не гледајќи (на)нивната народност, пол, раса и вероисповеданије. На националните малцинства на Македонија се осигурават сите права на слободен национален живот. На секој граѓанин му е гарантирана сигурноста за личноста и имотот, загарантирано е правото на сопственост и часната иницијатива во стопанскиот живот...”¹⁷⁰ но во однос на употребата на јзиците, во членот 1 на *Одлука за Антифашистичкото Собрание Народното Ослободување на Македонија за поставување на македонскиот јазик како службен јазик во државата Македонија* се одлучи да: “Во македонската држава како службен јазик се заведе народниот македонски јазик.”¹⁷¹ после ова, на 3 мај 1945, по предлог на Комисијата за јазикот, народната влада на Федеративна Македонија го одлучи прифаќањето на македонската азбука, а на 7 јуни 1945 го усвои и правописот на македонскиот јазик.¹⁷² Овде и вака се реши и рамката на јазичната политика во новата држава Македонија. Иако правно формулацијата во *Одлука на Антифашистичкото Собрание...и во Декларацијата на*

%B3%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D1%9A%D0%
 %B5_%D0%BD%D0%B0_%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%9C_
 D0%B7%D0%B0_%D0%B2%D1%80%D1%85%D0%BE%D0%B2%D0%BD%
 D0%BE_%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B4
 %D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%BE_%D0%B8_%D0%B8%D0%B7%D0%
 B2%D1%80%D1%88%D0%BD%D0%BE_%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%
 BE_%D0%BD%D0%B0_%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D
 1%80%D0%B0%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%B0_%D0%9C%D0%B0%D
 0%BA%D0%B5%D0%B4%D0%BE%D0%BD%D0%B8%D1%98%D0%B0
¹⁷⁰https://mk.wikisource.org/wiki/%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%9C_%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_9 (e marrë më 06.10.2018)

¹⁷¹https://mk.wikisource.org/wiki/%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%9C_%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_8 (e marrë më 06.10.2018)

¹⁷² Лидија Тантуровска, *За идентитетот на македонскиот јазик...*, fq. 54.

АСНОМ за основните права на граѓанинот... сите граѓани се ставаа во рамноправна положба и не се создаваше никакво степенување/хиерархија, во одлуката за јазикот, на конкретен и точен начин се реши во Македонија службен јазик (единствен код за комуникација или јазик на кој општи државата) да биде македонскиот. Овде зачнува јазичната политика на Македонија, која – според Албанците од Македонија – продолжува да произведува проблеми до денеска.

Кога сме овде, треба да заклучиме дека постојат две значајни точки во јазичното прашање, кои ја детерминираат употребата на албанскиот јазик во Македонија: првата се однесува на тоа која е нацијата која е носител на сувереноста на Македонија и, втората, кој е службениот јазик одреден со уставот и законите на земјата. Според проф. Камбовски, во документите произведени на првото заседание на АСНОМ “Македонија е дефинирана како држава на македонскиот народ и на сите граѓани што живеат во неа”.¹⁷³ Проф. Камбовски дури го одредува и моделот врз кој се создаде Македонија. Тој вели дека: “...таквиот процес се одвивал сосема во сообразност со еден од двата модели на појавата и развојот на современите европските нации: држава – јазик – нација, или јазик – нација – држава”¹⁷⁴. За да бидеме попрецизни, ова му доаѓа да велиме дека кај македонската нација и државата на Македонија послужил првиот модел, додека пак Албанците се нација која се родила од јазикот, за да стигне до државата. Како и да е, самото одредување на овој модел за градба на Македонија, на непосреден или посреден начин, го одредило и прашањето на службениот јазик како единствен код на општење. Од аспект на проучување на јазичната политика, Македонија од овде се одредува како еднојазична држава¹⁷⁵, како што се во Европа Франција и Португалија или како еднојазична држава, ама

¹⁷³ Вlado Камбовски, *АСНОМ и Македонската држава* (зборник на трудови...), МАНУ, Скопје, 2014, fq. 31.

¹⁷⁴ По ату, fq. 27

¹⁷⁵ За типологијата на поделбата на државите според јазичната организација, види: Miquel Siguan, *Jezici u Evropi*, Školska knjiga, Zagreb, 2004, стр. 56-57

која ги признава јазиците на малцинствата. Дека Македонците ја перципирале Македонија како држава “на македонскиот народ“ (и “на другите“ и македонскиот јазик како единствен службен јазик во државата, како “кохезивно средство на државата“¹⁷⁶, ќе ги претставиме подолу и другите погледи во правните документи по основањето на Македонија како федеративна држава во рамките на Југославија, каде македонскиот, исто така, беше еден од службените јазици на поранешна СФРЈ¹⁷⁷.

Повикувајќи се на уставот на Народна Федеративна Република Југославија од 1946 година (член 2) кој ја признаваше и Македонија како рамноправна федерална единица, значи како Народна Република Македонија,¹⁷⁸ таа истата година го донесе својот устав, во кој, во членот 2, се вели: “Остварувајќи ја во својата ослободителна борба, и во заедничката борба на сите народи на Југославија својата народна држава Народна Република Македонија и изразувајќи ја врз основа на правото на секој народ на самоопределување, вклучително и правото на отцепување и на соединување со други народи, својата слободна волја, македонскиот народ се соединува, врз основа на начелото на рамноправноста, со останатите народи на Југославија и нивните народни републики: Народна Република Србија, Народна Република Црна Гора, Народна Република Босна и Херцеговина, Народна Република Хрватска, Народна Република Словенија, во заедничка сојузна држава - Федеративна Народна Република Југославија.”¹⁷⁹ Во овој устав не се зборува за службениот јазик на Македонија, но се остава да се

¹⁷⁶ Види: Лидија Тантуровска, *За идентитетот на македонскиот јазик...*, стр. 82.

¹⁷⁷ Види: Ибид., стр. 82.

¹⁷⁸ [\(https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_\(1946\)\)](https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_(1946)) (преземено 07.10.2018)

¹⁷⁹ Службен весник на Народна Република Македонија, бр. 1/1947.

подразбере дека важат одлуките на АСНОМ, а со неколку члена се уредува прашањето на употребата на јазиците на “народностите“. Како што може да се види, Македонците се примија како нација во рамките на Југославија, признавајќи им ја федеративната држава Македонија, од типот држава – нација – јазик.

Во 1963 година Социјалистичка Федеративна Република Југославија (со променето име) го донесе новиот устав, во кој повторно (во член 2) ја потврдува Македонија како рамноправна единица на југословенската федерација¹⁸⁰, додека пак во членот 131, во врска со употребата на службените јазици се велеше: “Савезни закони и други општи акти савезних органа објављују се у службеном листу федерације у аутентичним текстовима на језицима народа Југославије српскохрватском односно хрватскохрватском, словеначком и македонском.”¹⁸¹

Според ова, македонската нација/држава останаа рамноправни единици на федерацијата, а македонскиот останува службен јазик во рамките на Југославија. Ова ќе се потврди и во уставот на Социјалистичка Република Македонија од 1963 година. Вака, во еден подолг текст од преамбулата на овој устав повторно се одредуваше дека носител на суверенитетот беше македонската нација: “Тргувајќи од историскиот факт дека македонскиот народ предводен од работничката класа, на чело со Комунистичката партија, со својата борба здружен со другите југословенски народи во Народноослободителната војна и Социјалистичката револуција го урнаа класичниот поредок што се темелеше на експлоатација....., создаде сопствена држава, Народна Република Македонија, во која ги оствари

¹⁸⁰[\(https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B5_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%B%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_\(1963\)](https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B5_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%B%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_(1963)) (marrë më

07.10.2018

¹⁸¹ Оп.цит.

историските стремежи на македонскиот народ за национална слобода и државна самостојност, на народностите - националните малцинства за рамноправност и на работните луѓе за социјална слобода....”¹⁸² А во врска со јазикот, таму, во членот 61 се велеше: “Работата на сите државни органи, на органите на општественото самоуправување и на организациите што вршат работи од јавен интерес се врши на македонски јазик”.¹⁸³ Понатаму во овој член и во други членови на овој устав се опишува каде може да се употребува јазикот на народностите, што подразбира негова употреба во образованието, во културниот живот, во некои судски процедури, во организациите на трудот, во општините и др. секогаш покрај македонскиот.

Иако во поранешна Југославија уставот од 1974 година¹⁸⁴ беше познат како устав кој ја либерализира СФРЈ, и тој ја сочува моноетничката македонска држава и приматот на македонскиот јазик. Вака, и во него Македонија само се потврдуваше како ваква држава. Во поглавјето “Општи начела“ во членот 1 се велеше: “Социјалистичка Република Македонија е национална држава на македонскиот народ и држава на албанската и турската народност во неа, заснована врз сувереноста на народот и врз власта и самоуправувањето на работничката класа, и на сите работни луѓе, и социјалистичка самоуправна демократска заедница на работните луѓе и граѓаните, на македонскиот народ и рамноправните со него албанска и турска народност....”¹⁸⁵ А во членот 173 на овој устав, за прашањето на јазиците, се вели: “Работата на државните органи, на органите на управување на организациите и заедниците што вршат работи од јавен интерес се врши на македонски јазик.”¹⁸⁶ Овие два фрагмента, иако јазично многу понежно артикулирани, го повторуваат ставот

---

¹⁸² Службен весник на Социјалистичка Република на Македонија, бр. 15/1963

¹⁸³ Ибид.

¹⁸⁴ Службен весник на СРМ, бр. 7/1974

¹⁸⁵ Оп.цит.

¹⁸⁶ Оп.цит.

дека “Македонија е национална држава на македонската нација“ и дека “македонскиот јазик е јазик на државата“. Од ова произлегува дека Албанците и Турците се национални малцинства (тогаш се нарекуваа *народности* – што претставуваше термин кој подразбира една заедница со понизок статус од нација) и нивниот јазик се третираше како таков: “*На секој му е загарантирано правото во постапката пред судот или пред другите државни органи, организациите и заедниците што во вршењето на јавни овластувања решаваат за правата и обврските на работните луѓе да го употребува својот јазик и во таа постапка да се запознава со фактите на својот јазик.*”¹⁸⁷ За волја на вистината, и меѓународните конвенции за човекови права ја принудуваат секоја држава да на секој човек кој се доведе пред суд да му обезбеди соодветен превод за тој да ја разбере процедурата, неговите права и обврски. Или, поинаку кажано, и со уставот од 1974 година македонската нација останува носител на суверенитетот и македонскиот останува единствен јазик на општење на државата, додека пак албанскиот и другите јазици на “народностите“ остануваат јазици на кои може да се преведува за да се разбере службениот македонски. Тоа што се овозможи како право беа практично правата на малцинствата, како: употребата на мајчиниот јазик за изразување на културниот идентитет и за да се има такви организации, правото за основно и средно образование на мајчин јазик, службената комуникација во институциите на локална самоуправа (општините) и во судските процедури каде народностите се странки.

Уставот на Македонија претрпел измени и на 15 јули 1981 (Службен весник на СРМ, бр. 25/1981) и на 7 февруари 1986 (Службен весник бр.3/1986), но темата за јазикот повторно остана иста. А на 14 април 1989 (Службен весник бр.16/1989) со став 1 од амандманот XLIII се промени членот 1 на уставот од 1974 година и сега ќе се пишува: “*Во Социјалистичка Република Македонија во јавна и службена употреба е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо*“, додека со став 2 од

---

¹⁸⁷ Оп.цит.

амандманот XLIII се менуваат и точките 1 и 3 од членот 178 на уставот од 1974 и сега Албанците и Турците воопшто нема да се споменуваат: *“Припадниците на народностите имаат право на слободна употреба на нивниот јазик и писмо и да ја развиваат нивната култура и да основаат организации“*. Значи, откако на Македонците им се гарантира суверенитетот над државата и откако македонскиот се запечатува како службен јазик и единствен код на општење на државата, *“припадниците на народностите“* (Албанците, Турците, ромите, власите, бошњациите и др.) се стават во редот на малцински граѓани, на кои им припаѓаат права на национални малцинства (според терминологијата на ЕУ, миноритети), како учењето на мајчин јазик во основните и средни училишта и остварување на културниот идентитет (амандманите XLIII и XLIV).

А токму истата година (на 19 јули 1989) усвоена е и измената на амандманот LVI (Службен весник бр. 29/1989), при што албанците не се споменуваат повеќе во преамбулата на државата: *“Социјалистичка Република Македонија е национална држава на македонскиот народ, заснована врз сувереноста на народот и врз власта и самоуправувањето на работничката класа и на сите работни луѓе, и социјалистичка самоуправна демократска заедница на работните луѓе и граѓаните, на македонскиот народ и на рамноправните со него припадници на другите народи и на народностите кои живеат во неа.“*

Измени на уставот се прават и на 20 септември 1990 и на 7 јули 1991, но овие точки остануваат исти. Потоа, на 17 ноември 1991, значи по референдумот за независност на Македонија од Југославија (8 септември 1991), се усвои новиот плуралистички устав (Партијата за Демократски Просперитет и Народната Демократска Партија) не го изгласаа. Во неговата нова преамбула се велеше: *“...Македонија е конституирана како национална држава на македонскиот народ во која се обезбедува целосна граѓанска рамноправност (значи, не етничка – белешка на авторот) и трајно сожителство на македонскиот народ со Албанците, Турците, Власите, Ромите и другите националности кои живеат во Република Македонија...“*. а во членот 7 се велеше: *“Во Република Македонија службен јазик*

е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо.” и “Во единиците на локалната самоуправа во кои како мнозинство живеат припадниците на националностите, во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите на начин утврден со закон.”

Уставни измени ќе има и на 6 јануари 1992 и на 1 јули 1998, но темата на сувереноста на државата и на јазиците нема да се допре¹⁸⁸.

На овој начин и независната држава Македонија продолжи да ја задржува традицијата “една држава – еден јазик – една нација“, ставајќи ги Албанците во ист ранг со националните малцинства и албанскиот јазик во степен на употреба на јазиците на миноритетите. Бидејќи Албанците, и во Југославија, а особено во плурализмот, не прифатија и не прифаќаат дека тие се национално малцинство, ами се сметаат за државотворни и рамноправни со македонската нација, не престанале нивните обиди за да станат рамноправни со Македонците во етнички аспект, како носители на сувереноста на државата и да го имаат албанскиот јазик рамноправен со македонскиот. Во текот на ’90 години познати се нивните обиди, како: основањето на Тетовскиот Универзитет во 1994, таа за основање на Педагошкиот Факултет на албански јазик во 1997 или барањето за употреба на етничкото албанско знаме во 1997, кои како последица имаа човечки жртви, затоа што беа остро одбиени од државните органи на Македонија.

Барањето за етничка и јазична рамноправност на Албанците со Македонците, кое секогаш наидуваше на отпор од страна на државата, ќе кулминира со конфликтот од 2001 година, кој ќе го доведе Охридскиот договор (13 август 2001), кој ќе ги имплицира и уставните измени во духот на мултиетничката држава. Колку ќе биде ова вака, ќе видиме подолу, но овде ќе презентираме фрагменти од уставот усвоен на 16 ноември 2001 (Службен весник 91/2001). Вака во новата изменета преамбула, со амандманот IV, ќе се каже: “Граѓаните на Репуб-

¹⁸⁸ <http://www.sobranie.mk/kushtetuta-e-rm-s.nspix> (преземено на 06.10.2018)

*лика Македонија, Македонскиот народ, како и граѓаните кои живеат во нејзините граници кои се дел од албанскиот народ, турскиот народ, влашкиот народ, српскиот народ, ромскиот народ, бошњачкиот народ и другите, преземајќи ја одговорноста за сегашноста и иднината на нивната татковина, свесни и благодарни на своите предци за жртвите и посветеноста во нивните заложби и борба за создавање самостојна и суверена држава Македонија и одговорни пред идните генерации за зачувување и развој на се што е вредно од богатото културно наследство и соживот во Македонија, еднакви во своите права и обврски кон заедничкото добро - Република Македонија - во согласност со традицијата на Крушевската Република и одлуките на АСНОМ и на Референдумот од 8 септември 1991 година, одлучија да ја конституираат Република Македонија како самостојна, суверена држава, со намера да се воспостави и зацврсти владеењето на правото, да се гарантираат човековите права и граѓанските слободи, да се обезбеди мир и соживот, социјална правда, економска благосостојба и напредок на личниот и заедничкиот живот, преку своите претставници во Собранието на Република Македонија, избрани на слободни и демократски избори го донесуваат овој...*¹⁸⁹

Додека пак во однос на јазикот, со уставните измени во амандманот V ќе се каже: “На целата територија во Република Македонија и во нејзините меѓународни односи службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо.”; “Друг јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните, исто така, е службен јазик и неговото писмо, како што е определено со овој член.” Како што може да се забележи и од новата преамбула, која дојде по вооружениот конфликт од 2001 година, повторно на посреден начин ќе се зачува предноста на нацијата која е носител на суверенитетот – “македонскиот народ, како и граѓаните кои живеат во нејзините граници, кои се дел од албанскиот народ, турскиот народ, влашкиот народ, српскиот народ, ромскиот народ, бошњачкиот народ и дру-

¹⁸⁹ <http://www.sobranie.mk/kushtetuta-e-rm-s.nspх> (преземено на 06.10.2018)

ги...“, што испаѓа дека градацијата во овој случај е: 1. Македонската нација како носител на суверенитетот; 2. Сите други потоа се граѓани на Македонија и како граѓани на Македонија, тие 3. Се дел од албанскиот народ, турскиот...“ Една елегантна формулација, но која во суштина ја задржала моноетничката македонска држава на тројството “државата – нацијата – јазикот“, но направила подруга формулација. Следствено, во делот на јазикот ставот е уште појасен – “единствениот службен јазик како единствен код на општење во државата останува македонскиот“, додека јазиците со “над 20% (никаде не се споменува албанскиот јазик, за да се зачува идентитетот “еден јазик – една нација – еден јазик“), откако се одделиле од “единствениот службен јазик – единствен код на комуникација“, се објаснува како и колку може да се употребуваат. А во долниот дел на објаснувањето на употребата, ова остава да се подразбере дека јазиците “над 20% се употребуваат само покрај македонскиот, што испаѓа дека тие се преведени јазици (и, дека единствениот код на општење останува македонскиот) и дека повеќе се однесуваат на нивната употреба во локалната власт или се остава да се одредат со закон. А, кога овие амандмани се преточија во закон, произлезе дека “јазикот над 20% ниту во еден случај не беше рамноправен со македонскиот, во некои институции од централната власт беше преведен јазик, дури и со статус на преведен јазик беше и во локалната власт. Вака, Јазикот за употребата на македонскиот јазик (Службен весник 5/98), заедно со измените кои ја унапредиле неговата употреба, одредува дека статусот на македонскиот останува недопирлив како единствен службен јазик на целата територија и на јазик на кој општи државата. А албанскиот јазик останува да се интерпретира во Законот за употребата на јазикот што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните на Република Македонија и во единиците на локалната самоуправа (Службен весник 101/2008), кој претрпел напредни измени во 2011 (Службен весник 100/2011).

Последниот обид за унапредување на употребата на албанскиот јазик е направена на 11 јануари 2018, кога Собранието на Република Македонија го усвои Законот за употребата на

јазичите, кој сеуште не е објавен во службен весник и не е ставен во примена, затоа што Претседателот на земјата не го потпишува указот (до сега – 6 октомври 2018). Сепак, овој закон повторно не ги изедначил албанскиот со македонскиот, освен што го именувал во заграда “албански јазик“ (додека во текстот сеуште останува “јазикот кој го зборуваат 20% од граѓаните“) и ја проширил неговата употреба во органите на претседателската, извршната, легислативната, судската и локалната власт, како и во меѓународната комуникација, во армијата, во полицијата и во банкотите, но и во други дејности (надгледуван за прв пат од институции за заштита на јазикот). И во овој закон останува формулацијата “покрај македонскиот јазик“, што подразбира дека статусот на македонскиот останува “единствен код за комуникација на државата“, според она што е проектирано во АСНОМ и кое продолжува, додека албанскиот останува преведен јазик.

Албанскиот – јазик на национално малцинство

Откако го направивме овој хронолошки опис на документите кои го уредувале јазичното прашање во Македонија, слободно можеме да констатираме дека причината што албанскиот јазик не може да се изедначи со македонскиот или да има статус на втор службен јазик е дека државата Македонија продолжува да го задржува тројството “државата – нацијата – јазикот“, што подразбира дека Македонија е држава на македонската нација, во која се зборува македонскиот јазик, додека пак Албанците во неа некогаш се третирано како народност, некогаш како малцинство, некогаш како етничка заедница, што со новата терминологија му доаѓа да бидат миноритет. Ова ја детерминирала и употребата на албанскиот јазик, која – правно испаѓа да биде во статусот на турскиот, ромскиот, српскиот и влашкиот јазик, затоа што и Албанците се во иста категорија на граѓани на Македонија. Заради политичките и културно – образовните напори, кои ги правеле Албанците, албанскиот јазик успеал да се унапредува како употреба, но секогаш не разнишувајќи ги рите главни столба на нејзината државот-

ворност “држава – нација – јазик“ и останувајќи во рамките на правата на миноритет. На крајот на краиштата, целиот проблем на борбата на Албанците за јазикот се појавува во различната перцепција на државата: Албанците се гледаат себеси како државотворна нација и, ако не рамноправни со Македонците, во најмала рака како втора мнозинска нација, а Македонците и самата држава ги гледа Албанците како “еден од миноритетите“.

Вака, ова инсистирање на Албанците за унапредување на нивните права, акад. Катица Ќулафкова ја нарекува “тиранија на малцинството“.¹⁹⁰ Според неа, Албанците се тие кои вршат тиранија кон мнозинската и суверена македонска нација. Ова го илустрира со поставување на механизмот на консензуална демократија, позната како “Бадинтерово мнозинство“, за кое таа вели дека: “Станува збор за механизам на одлучување кој, во име на заштита на културните и образовните права на малцинствата, всушност, придонесува систематски да се деградираат културните и социјалните вредности на мнозинството и да се осуети заедничкиот општествен и развоен интерес на сите граѓани на државата, независно од нивната етничка припадност.”¹⁹¹ Таа дури има забелешка што се дозволени и етнички партии, затоа што – според неа – така се урива унитарниот карактер на државата. Таа мисли дека Македонија, проектирана како држава на македонската нација и на малцинствата – со уставните измени по Охридскиот договор – не наликува на државата проектирана од АСНОМ, затоа што – според неа – направени се комбинации на начинот на владеење, кои тешко и наштетиле на функционирањето на македонската унитарна држава, давајќи му на едно малцинство (на Албанците – белешка на авторот) права кои практично ги ужива само нацијата носител на суверенитетот.¹⁹² Таа смета дека преамбулата од 2001 година и амандманите кои ја унапредиле

¹⁹⁰ Катица Ќулафкова, *АСНОМ и Македонската држава* (зборник на трудови...), МАНУ, Скопје, 2014, стр. 168.

¹⁹¹ Ибид.стр. 169.

¹⁹² Ибид.стр.179.

употребата на албанскиот јазик, практично го промениле концептот на државата од АСНОМ. И според проф. Тантуровска, “Охридскиот договор е загуба на македонската нација во својата држава”.¹⁹³ Таа вели дека “Со амандманите на Уставот на Република Македонија се урна статусот на македонскиот јазик како единствен службен јазик, кој го изгуби статусот на јазик на единственото средство на кохезија за сите граѓани на Република Македонија”.¹⁹⁴

Колку и да не можат да се сложат, Албанците треба да ги читаат ставовите на македонските академици, за да разберат дека темата на јазичната рамноправност во Македонија е повеќе од една обична политичка битка, која – при формирањето на владите – да се усвојуваат закони кои ја унапредуваат употребата на албанскиот јазик. Основниот проблем на меѓуетничките односи во Македонија останува перцепцијата што ја имаат овие две етнички заедници еден за друг и за државата. Следствено, ова го произведува стравот кај Македонците од унапредувањето на албанскиот јазик, затоа што – според нив – така се оди кон федерализација и кон рушење на унитарната држава, и – на друга страна – е незадоволството на Албанците дека “Македонија продолжува да ги дискриминира како етничка заедница”.¹⁹⁵

Проекција на решението

Откако направивме дијахрониски и актуелен опис на јазичното планирање во Македонија, може да констатираме дека основниот проблем на Македонија, од овој аспект, е статусот на албанската нација во Македонија, затоа што ова го имплицира и статусот на употребата на албанскиот јазик. Ако Албанците се третираат како миноритет, и унапредувањето на нивниот јазик ќе биде во рамките на правата на миноритетите.

---

¹⁹³ Vep e cit, fq. 186.

¹⁹⁴ По ату.

¹⁹⁵ Kjo është ankesa e thujaja të gjithë intelektualëve shqiptarë, si dhe e partive politike shqiptare.

Затоа, од овој аспект, државата Македонија денеска дури и се гордее дека на еден миноритет му дала толку многу простор во употребата на јазикот. Сепак, ова ги оставило Албанците незадоволни, затоа што тие – затоа што не се самоперципираат како миноритет – чувствуваат дека се дискриминирани во однос на правото на службената употреба на јазикот. Од оваа причина може да констатираме дека ова досегашно делумно унапредување на албанскиот јазик произвело една речиси хибридна држава: постои една моноетничка и монолингвистичка држава со неколку миноритети и постои еден миноритет кој се разликува по однос на стекнатите права (значи, не по однос на статусот во уставот). Значи, уставот ги третира Албанците исто како другите миноритети, додека со закони се прошируваат нивните права.

Затоа, ако се стремиме кон решавање на оваа асиметрија, би требало најпрво да се реши статусот на Албанците во Македонија: тие или треба да се рамноправни со македонската нација, како носители на државниот суверенитет – историски и политички косопственици на државата, или треба да уживаат еден специјален статус (*sui generis*) – едно ниво подолу од мнозинската македонска нација, но и едно повисоко ниво од останатите миноритети во земјата. Ова ќе го подразбере и статусот на јазикот и другите права.

Според она што погоре го изнесовме, произлегува дека Македонија – како земја аспират за ЕУ, од еднојазична држава, која ги признава јазиците на миноритетите, би требало да помине во една јазична институционализација. Како таков сличен модел е Косово, каде во член 5 од нејзиниот устав се одредува дека албанскиот јазик и српскиот јазик се службени јазици на национално ниво, додека јазиците на миноритетите се службени на локално ниво.¹⁹⁶ Ќе напоменеме дека Србите во Косово, според пописот на населението од 2011, се само 1.5%.¹⁹⁷

---

¹⁹⁶ http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/2018/03/Kushtetuta.e.Republikekse_Kosoves-2.pdf

¹⁹⁷ <http://ask.rks-gov.net/media/1613/popullsia-sipas-gjinis%C3%AB-etnicitetit-dhe-vendbanimit.pdf>

Еден друг добар модел е и Финска, каде шведскиот, иако е јазик кој го зборуваат само 5% од населението, го ужива статусот на службен национален јазик на Финска (таму живеат 93.4% Финци и малку повеќе од 5.6% Швеѓани). Сигурно, за да се постигне ова, се бара повеќе меѓусебна доверба и повеќе општествена кохезија.

Тргувајќи од ова, според нас, за да се излезе од овој ќорсокак, Македонија ќе треба да направи интервенции во уставот, за да го коригира статусот на Албанците во него а потоа да состави една друга јазична политика или едно друго јазично планирање, творејќи јазична институционализација, со усвојување на еден единствен закон за употребата на јазиците, каде би се одредила употребата на јазикот на мнозинската нација (македонскиот), јазикот на втората мнозинска нација (албанскиот) и на јазиците на миноритетите (турскиот, српскиот, влашкиот, бошњачкиот, ромскиот). Ова би решил еден долговечен проблем, би ја релаксирал државата, би створил повеќе доверба помеѓу граѓаните и кон институциите, а и би овозможил интеграција и инклузија на Албанците во рамките на државата.

БИБЛИОГРАФИЈА

Книги:

Anderson Benedict, *Komunitete imagjinare*, dy Lindje & dy Perëndime, Tiranë, 2013

Byron Janet, *Përzgjedhje midis alternativash në standardizimin e gjuhës dhe shkrime të tjera*, Dituria, Tiranë 2012

Bugarski Ranko, *Jezik i kultura, XX vek*, Beograd, 2005

Feraj Hysamedin, *Skicë e mendimit politik shqiptar*, Logos-A, Shkup, 2010

Kordić Snježana, *Jezik i nacionalizam*, Durieux, Zagreb, 2010

Ismajli Rexhep, *Në gjuhë dhe për gjuhë, Dukagjini*, Prishtinë, 2002, fq. 188

Radovanović Milorad, *Planiranje jezika i drugi spisi*, Izdavačka knjižarnica Zoran Stojanovića Sremski Karlovci, Novi Sad, 2004
 Siguan Miquel, *Jezici u Evropi*, Školska knjiga, Zagreb, 2004
АСНОМ и Македонската држава (зборник на трудови), МАНУ, Скопје, 2014
 Тантуровска Лидија, *За идентитетот на македонскиот јазик*, Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, Скопје, 2014

Документи:

Gazeta zyrtare e Republikës Popullore të Maqedonisë, nr. 1/1947.
 Gazeta zyrtare e Republikës Socialiste të Maqedonisë, nr. 15/1963
 Gazeta zyrtare e RSM-së nr. 7/1974
 Minority Rights: International Standards and Guidance for Implementation, United Nation, New York and Geneva, 2010
 United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, Resolution adopted by the General Assembly on 13 September 2007.

Интернет врски:

https://mk.wikisource.org/wiki/%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%9C_%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_9 (e marrë më 06.10.2018)

¹https://mk.wikisource.org/wiki/%D0%90%D0%A1%D0%9D%D0%9E%D0%9C_%D0%B4%D0%BE%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82_8

[https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_\(1946\)](https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%9D%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_(1946))

[https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B5_\(1946\)](https://sr.wikisource.org/wiki/%D0%A3%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2_%D0%A1%D0%BE%D1%86%D0%B8%D1%98%D0%B5_(1946))

D0%B0%D0%BB%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B5_%D0%A4%D0%B5%D0%B4%D0%B5%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B5_%D0%A0%D0%B5%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B5_%D0%88%D1%83%D0%B3%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%98%D0%B5_(1963)

<http://www.sobranie.mk/kushtetuta-e-rm-s.nspix> (marrë më 06.10.2018)

<http://www.sobranie.mk/kushtetuta-e-rm-s.nspix> (marrë më 06.10.2018)

http://kryeministri-ks.net/wp-content/uploads/2018/03/Kushtetuta.e.Republikes.se_Kosoves-2.pdf

<http://ask.rks-gov.net/media/1613/popullsia-sipas-gjinis%C3%AB-eticitetit-dhe-vendbanimit.pdf>

ЈОРДАН ПЛЕВНЕШ

*Основач и ректор на Универзитетот за аудио –
визуелни уметности, ESRA Paris–Skopje–New York*

БРАТСКА ПЕСНА ЗА БАЛКАНОТ – СРЦЕТО НА ЕВРОПА

На мојот духовен брат Ќани Мехмеди (1953–2017)

Братски песни на Балканот се пишуваат многу ретко
Последниве неколку илјади години,
И пред Новата, а особено по Новата ера
Како вчера да беше крајот на Првиот милениум
И Балканот врие од братоубиствени војни
Крајот на Вториот милениум, братоубиствени војни , со лопа-
та да ги риниш
На самиот почеток на Третиот милениум
Кога по просторите на бивша Југославија
Од последната деценија на XX век
Изникнаа илјадници гробови
Значи велам, на самиот почеток на Третиот милениум
Кога се уште беа пресни македонско - албанските гробови
Од наметнатиот конфликт во 2001 година
Во атељето на Омер Калеша во Париз се запознавме со Ќани
Мехмеди
Сликарот Калеша, наречен уште целиот Балкан во еден човек
Кој е познат во светското сликарство по тоа што слика само
глави
Лично не запозна
И сите мртви глави од Балканот беа сценографија на нашето
запознавање
Омер ни рече:
"Веќе следните три минути вие двајцата ќе се откриете како
браќа

Бидејќи сте непоправливи идеалисти од Дон-Кихотски сој"
И така би!

Го поминавме пешки речиси целиот Балкан
И баравме реченица која може да ги зближи сите балкански
народи
И која може да биде изговорена и во Белград и во Приштина
И во Скопје и во Тирана
И во Сараево и во Подгорица и во Атина и во Софија
Со ист духовен интензитет
И ја најдовме во книгата "Употребата на светот"
од Никола Бувије-еден друг мој духовен брат
Кој што почина на крајот на XX век во Женева
А самата реченица е напишана во Сараево
Градот на митската љубов на Балканот
Што се претвори во град на некрофилската окупација и
екстерминација
А реченицата гласи:
"Балканот е срцето на Европа"
Со таа реченица ја градевме со Кани Мехмеди пост мортем
или пост модерната илузија
Дека може да се трансформира Балканот во цивилизациско поле
Во кое слично на Шилеровиот стих од "Одата на радоста"-
химната на Европа
"Човек на човека е брат"

Често пати, во речиси две децении пријателствување
Во кое ги реализиравме дон-кихотските потфати наречени
"Мостовите на Балканот зборуваат"
Или пак Фестивалите на балканските култури во Париз, во
Берлин и во Брисел
Мислевме на стиховите од "Театарот на самракот"
Од младиот австриски поет Георг Тракл
Кој од прострелните рани умира на самиот почеток на Првата
светска војна
Оставајќи ги стиховите што ни звучеа како европска опомена
до балканските народи

Во нив Тракл велеше:
"Нем заминува човекот без татковина
Со мрачно чело низ ветровите
Соголени се дрвјата по ридовите
О, вие далечни реки на самракот
Бескрајни страдања
Во ужасите на пурпурните зајдисонца
Вие народи во агонија што живеете
Претсмртни бранови ве заплискуваат
И се одбиваат од Брегот на ноќта
Додека звездите паѓаат"

Во нашето пријателство отстранувани беа сите лингвистички,
Геополитички и особено финансиски проблеми
Бидејќи ние верувавме дека само духовната љубов е бесценета
Наспроти политичките шпекулации, корупција и криминал
И во стиховите на турскиот поет Оздемир Инце
Од песната "Една птица"
Ја пронајдовме Химната на новата балканска светлина во
историјата,
Наспроти мракот, што од секаде ни се закануваше
"Една птица леташе помеѓу Кушадаси и Сисам, помеѓу
Солун, Родопите, Егеј, Вардар, Јадран, Драч, Призрен,
Цетиње и Сараево
Турска ли беше, грчка ли, српска ли, албанска, бугарска, црно-
горска
македонска ли, босанска ли, неразбрав
Или пак од некоја друга земја? На себе немаше белег
За неа морето го прашав: " тоа е птица што нурка", ми рече
"што тантели вечно ми везе на гради"
Небото го прашав: "тоа е мојот гласник", рече
Со виолетова, темноцрвена и модра боја.
Рибите, и птиците за неа ги прашав,
И кајчињата рибарски со знаменца и бои накитени,
Сите по нешто ми кажаа но одговор не ми дадоа.
Една птица леташе од која ли земја, од која ли беше нација?
"Птицо , и реков, која си и од која земја крилја свои шириш?"

"Јас галеб сум", рече "годините мои безвремени се,
Земјината површина, небото и морето ми се татковина,
Почвата, воздухот и водата за граници свои ги имам"

Од тогаш па наваму оваа песна беше химна на нашето
пријателство
И кога минатата пролет
Мојот духовен брат Кани Мехмеди падна тешко болен
Често пати заедно гледавме во небото,
Во птиците што го надлетуваа Балканот
Над кого, повторно се навестуваат етнички тензии, воени за-
кани и катастрофи.

На 6 јули 2017 година
На почетокот на Фестивалот "Актерот на Европа"
Што заедно го градевме ,
Од самото прогласување на Преспанското Езеро за меѓу - гра-
ничен европски парк
Меѓу Грција, Албанија и Македонија
Со последните сили Кани дојде до Амфитетарот во Ресен
За да ја прими Големата повелба – "Балканот срцето на Евро-
па"
И да го одржи својот последен говор
Во кој што ги повика птиците на небото
Да бидат сведоци на едно пријателство,
Што од тој миг стана знак, дека можна е духовната вечност

Во братската песна дека убавината може да го спаси светот
Дури и на Балканот
И потоа отиде во тишина и не повика повеќе илјади негови
пријатели
Од сите Балкански земји да го испратиме на Вечниот пат
Во кичевското село Долно Страгомишта
Од точката од која нема враќање
Всушност, мигот на неговото заминување
Се претвори, во балканската меморија
Во спомен што ќе биде прославуван секоја година

Со големата Повелба, Балканот е срцето на Европа , која ќе го носи неговото име

Драги брате Ќани
Тоа беше круната на нашата духовна дружба
По балканските милениуми
Видовме ние со тебе, многу јасно
Што донесе Првиот милениум, што донесе Вториот
Што донесе почетокот на Третиот милениум, кога се запознавме
И низ хуморот, и нашите солзи што ги посеавме по сите места
Што бескрајно ги сакавме
Одекнуваше реченицата на стариот ирски емигрант Самуел Бекет
"Нема ништо посмешно од човечката несреќа"

Нашиот последен дијалог во Преспа, на "Актерот на Европа"
беше
Ќе треба да му дадеме на Балканот уште најмалку 1000 години
За тој да стане вистинско Срце на Европа
И ние тогаш спокојно ќе го гледаме од вселената
Како заборавени прашинки
Зошто се умира, само Зениците на окото заминуваат од
Земјата на Небото
И тие зеници што некогаш биле наши
Ќе останат за утеха дека не сме живееле за ништо
Во Вечноста
Единствената татковина без граници.

Јордан Плевнеш, 18 јули 2017

INSTITUTI I TRASHËGIMISË SHPIRTËRORE
E KULTURORE TË SHQIPTARËVE – SHKUP

SCUPI, vëllimi 22 – 2018

GJUHA SHQIPE NË
MAQEDONI – histori dhe
perspektiva –

АЛБАНСКИОТ ЈАЗИК ВО МАКЕДОНИЈА
– историја и перспективи –

Shtypi: Feniks Print – Koçani
Tirazhi: 500 copë

Ky vëllim i SCUPI-t, botohet me vendimin e Këshillit
të ITSHKSH-së nr. 0201-151/4, të datës 26.04.2018, Shkup.

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

811.18'272(497.7)(062)

GJUHA shqipe në Maqedoni : histori dhe perspektiva : (Panel
shkencor mbajtur më 18.06.2018, Shkup) = Албанскиот јазик во Македонија
: историја и перспективи : (Научен панел одржан на 18.06.2018, Скопје) /
[kryeredaktor Zeqirija Ibrahim]. - Shkup : Instituti i trashëgimisë
shpirtërore e kulturore të Shqiptarëve, 2018. - 339 стр.: илустр. ; 25см.
- (Biblioteka Scupi ; 22)

Трудови на алб. и мак. јазик. - Фусноти кон текстот

ISBN 978-608-4653-80-6

1. Насп. ств. насл.

а) Албански јазик - Македонија - Собири

COBISS.MK-ID 108812810